

658030

Рік X.

Р. 1901 кн. V.

Т. XLIII.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

BEDIGERT VON

MICHAEL HRUŠEVŠKYJ.

X Jahrgang.

1901, V B.

B. XLIII.

Накладом Наукового Товариства імені Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Вийшло 1 (14). VII. 1901.

Рік X.

Р. 1901 кн. V.

Т. XLIII.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEVŠKYJ.

X Jahrgang.

1901, V B.

B. XLIII.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Вийшло 1 (14). VII. 1901.

Прикарпатський університет
ім. Василя Стефаника

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

65 8.03 0

ІНВ. №

Зміст XLIII тому.

1. Ол. П. Стороженко, причинки до характеристики його творів, написав Іван Стешенко с. 1—46
2. З кореспонденції Дениса Зубрицького (рр. 1840—1853), подав Др. Кирило Студинський с. 1—66
3. Miscellanea: а) Привилеї м. Миколаєва над Дністром, подав М. Мочульський; б) „Хлопська комісія“, подав І. Кобилецький с. 1—14
4. Наукова Хроніка: Огляд часописей за 1900 р. — Часописи видавані на російській Україні с. 1—24
5. Бібліографія (рецензії й справоздання, зміст на с. 40) . с. 1—41
6. В справі музею при Науковім Товаристві ім. Шевченка — відозва до українсько-руської суспільности . . с. 1—3

Inhalt des XLIII Bandes.

1. Alexius Storoženko, Beiträge zur einer Charakteristik seiner Werke, von Johann Stešenko S. 1—46
- ~~2.~~ Aus der Korrespondenz des Dionysius Zubryčkyj (J. 1840—1853), mitgetheilt von Dr. Cyril Stūdyński S. 1—66
3. Miscellanea S. 1—14

4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 19	- Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschrift	S. 1—24
5. Bibliographie		S. 1—41
6. Von dem Museum der Ševčenko Gesellschaft der Wissenschaften, ein Aufruf an die ukrainische Gesellschaft		S. 1—3

Inhalt voriger Bände siehe letzte Seite des Buches.

ОЛ. П. СТОРОЖЕНКО.

Причинки до характеристики його творчости.

НАПИСАВ

Іван Стешенко.

I.

Сьвіжо вийшло 25 років по смерті відомого нашого письменника Олексія Петровича Стороженка.

Чверть віку — не малий, звісно, речинець для оцінки діяльності автора, для вияснення вдачі та значіння його творчости. На жаль, багато обставин, неприхильних для розвитку історії української літератури в Росії, відбились сумно і на студіюванні творів Стороженка; культурно-історичної життєписи його нема, кореспонденцію його не зібрано¹⁾, генеза його творчости не вияснена вповні і нарешті — мало вистудійовані його твори викликають низьку важних, обовязкових для розв'язання питань.

А між тим хист Стороженка геть не звичайний: творчість його носить сліди праці дійсного митця, повна дійсної вроди; зміст його творів зачерпнено з коштовного джерела історично-побутового та духового життя народу, і, в додаток, митецьки сполучені — форма та зміст згаданої творчости глибоко перейняті щирими почуттями то журби, то радости то захвату.

¹⁾ Приємним виїмком з сього погляду являєть ся частина переписки Стороженка, уміщена д. Комаровим у 3-ий книжці „Кіев. Старики“ за сей рік.

Такий численний комплекс художніх елементів у творах Стороженка, вицитий в бездоганній українській мові, робить їх високими по цінності, здатними робити великий естетичний вплив і через те, конче, цілком вартими уваги історії літератури. Все се в купі стає тим важнішим стимулом для розгляду питань, звязаних з студіюванням творів Стороженка, що дотеперішні розв'язання сих питань містять у собі суперечности та дезорганізованність по самим елементарним пунктам. Розгляд названих суперечностей та можливе вказання вірнішої вихідної точки для зрозуміння творчости нашого письменника — отсе й наша мета та завдання. Не можна сказати одначе, щоб виконання його мало для себе цілком вдячний ґрунт у численности матеріялів. Брак листів письменника робить в роботі кожного дослідника неминучу прогалину в тім місці, де малюєть ся особа автора і вказуєть ся її вплив на творчість його.

Що до Стороженка, то ся хіба де-що зменшаєть ся, бо в творах його роскидано риси, які виразно малюють його особу що до філософічних та соціяльних поглядів — але про те брак листів дає себе почувати дуже прикро. Не малюючи інших важних сторін у психічному обличчі писателя, дослідник без неї не може зробити цілком певними і тих рис, які він виводить з розглянутих ними творів. У него бракує, так сказати, документів на поперте свого осуду.

Вимовившись таким чином, ми попилюємо зробити можливо повну характеристику особи Стороженка на підставі його творів і потім уже перейдемо до аналізу останніх, де ґрунт для висліді більше вдячний. Подамо перш за все зверні факти з життя Стороженка. Предки його належали до старинного козацького роду на Україні, що грав ролю в рухах XVII в.¹⁾ Один із Стороженків (Іван) одержав на кінці XVII в. від Мазени маєтність у Полтавщині, а нащадки його придбали інші маєтности, що стали потім економічною підвалиною для отримання ними дворянства. Наш писатель, Олексій Петрович, народив ся 1805 р. в Полтавщині; батько його служив реєстратором у канцелярії Румянцева і мав ще другого сина — Миколу. Про дитячі часи Олексія Петровича невідомо сливе нічого, ми лише знаємо, що його віддано було вчитись в одну

¹⁾ „Стороженки“ — фамильная запись — Киев. Старина 1894, т. VIII.

з петербургських військових шкіл і що 1824 року¹⁾ він вступив уже до війська. З цього року починаєть ся для автора мандрівне походне життя, про яке він сам каже таке: „тільки й бачив я рідний край, поки ріс, а там як оддали на службу, так і пішов не по своїй волі мотаться по світу, як то перекотиполе, що вітер носить по степах: котисся, котисся, поки не зупинить тебе доля, або не притопче лихо. Хоч і лучалось мені де-коли навідуваться в рідну Україну, так і довго-ж то спочинеш під теплим її крилом?“²⁾.

Неважаючи на такі примусові тинання, Стороженку одначе доводилось багато їздити по Україні, а се дало йому змогу прекрасно вивчити українську мову та придивити ся до етнографічних прикмет народа. Що ся змога істнувала в дійсности, свідчать слова самого письменника про те, як йому „— частенько доводилось, клопотавшися ремонтом, кидатись туди-сюди по Україні, до кінських табунів“³⁾. А що Стороженко підчас сих роз'їздів, як і при мандруваню з полком по Україні, пильно знайомив ся з народньою психікою, хоч би з боку її творчости, та збирав спомини про минуле своєї родини, про се проречисто кажуть ріжні факти. На се натякає зміст нарисів „Стехни ріг“, „Матусине благословення“ і етнографічних його оповідань. Про те-ж свідчить і збиранне Стороженком уривків легенд про Марка та власні його слова, що оповіданне про Немировську різанину „переказано мені ще 1825 року, підчас пробування нашого полку в Немирові — сліпим 98-річним попом“ і т. и.⁴⁾. Про те-ж, нарешті, каже факт подорожі Стороженка в Катеринославщину до запорожця Коржа, наслідком чого явились „Споминки про Микиту Леонтевича Коржа“ і т. и.

З сих мандрівок Стороженко встряв у турецьку компанію, де був ранений 1829 року під Журжею і одержав ордер съв. Георгія. Вернувши ся з цього походу, він пішов у новий похід проти Поляків 1831 року, потім 1849 р. ходив проти Угрів, а після того швидко зовсім лишив військову кар'єру та вступив

1) Див. „Переписку Стороженка“, ст. 276.

2) Основа 1861 г. Закох. чорт, ст. 14.

3) Основа 1861, N. 9, Матусине благословення, стр. 41. З цього-ж факта про ремонтерство Стороженка видно, що він служив у кавалерії, що каже й Огоновський, хоч і на підставі непевного по своєму біографічному значінню оповідання „Вуси“; див. також Переписку Стороженка, ст. 276.

4) Передмова до Марка Проклятого вид. 1879 р., ст. IV—V.

на службу до київського генерал-губернатора Бібікова. Служив він „чиновникомъ для особливихъ поручень“, визначався хистом слідчого і був у Бібікова в ласці. Се видно хоча-б з того, що 1853 року Стороженко був ще при ньому, тоді вже міністрі внутрішніх справ, переїхавши значить з ним до столиці.¹⁾

В 60-х роках ми бачимо Стороженка у Вільні, в штаті відомого Муравйова;²⁾ тут він між иньшим співробітничав у реакційному „Вѣстнику Западной Росіи“. Вийшовши на пенсію, Стороженко оселився в своїм маєтку Брестського повіта Гродненської губернії, де й жив до смерті.³⁾ Бувши вже на пенсії він служив маршалкомта головою з'їзду мирових посередників до кінця свого віку. Для характеристики життя Стороженка і в сей останній період його ми також не маємо жадних відомостей. Знаємо лише, що він хорів на аневрізм серця, отриманий від контузії під Журжею, та крім иньшого займався садовою. Вмер він 6-го листопада 1874 р. і похований біля свого маєтку, але в Берестю. Смерть його була досить трагічна, — він провалився на містку біля свого хутора, ліг і більше не вставав.⁴⁾ Могила Стороженка стоїть на міській гробовищі: „коло самої церкви, під затінком чудового каштану“, на невеликому горбку лежить „огорожена залізними ґратами чавунна плита, під якою покоються тлінні останки незабутнього Олексія Петровича. На плиті простий випуклий напис: брестський маршалок, дійсний статський радник Олексій Петрович Стороженко. 6-го листопада 1874 р.“⁵⁾ Гробовище з могилою Стороженка лежить все-таки дуже близько від його хутора, що „расположенъ въ очень миленькой мѣстности — кругомъ зеленѣющіе луга, а по нимъ раскиданы тамъ

¹⁾ Два епізоди з слідчої діяльності Ол. Петр. Стороженка. Київ. Ст. 1884, кн. 12, ст. 727.

²⁾ Сей факт недавно хотів обілити в Київ. Ст. д. А. С., називаючи думку, що Стороженко був одним з ближчих співробітників гр. Муравйова в Вильні в епоху 1863 р. — ні на чім не „основанымъ мѣніємъ“. Віримо, що Стороженко не був у Вильні 1863 року, — але ж хіба се виставляє його висьшою людиною, ніж ми його знаємо? Хіба не досить того, що Стороженко гамавав повстання Поляків 1831 року і „працював“ у Вильні в відомому напрямі в 1864 році? Ми думаємо, що цілком досить і того.

³⁾ Сей маєток „Горішин“ у Петрова (Оч. ист. укр. лит. XIX ст. ст. 211) і самого Стороженка зветься ще „Тишин“.

⁴⁾ На могилѣ Ал. Петр. - Стороженка — Київ. Старина 1885, кн. 8, ст. 731.

⁵⁾ *ibidem*; у Петрова чомусь стоїть 7. листопада замість 6-го (див. ст. 211 Оч. ист. укр. лит. XIX ст.) — (оригінал цитати по російському).

и сямъ группы деревьевъ; на право отъ мызы виденъ форпостъ, одинъ изъ многихъ, окружающихъ крѣпость“. По словам самовидця, сей хутір (мыза) Горишин мав 1885 року сумний видогляд пустки; що з ним тепер, за браком відомостей, сказати неможливо, хоча сліди упадку завважались на хуторі і тоді вже.

Зазначивши важніші факти зверхньої біографії Стороженка, попильнуємо тепер намалювати можливо повно психічний його образ. Материялів, що дотикають ся сього пункта, поки-що сливе нема: головнішим джерелом наших відомостей у сім напрямі служать самі твори письменника. З них ми можемо витягти поодинокі риси субективної вдачі, що досить виразно про те виявляють як соціальні так і філософсько-етичні погляди автора. Але перш за все ми не можемо не навести фактів, що характеризують чисто-формальні прикмети психіки Стороженка і свідчать про дотепність його натури. Для сього є досить докладні відомости, переказані особами, зацікавленими нашим письменником. Так один з його біографів переказує, що Стороженко був талановитий музико-віолончелист, скульптор і рисовник, що він за праці по скульптурі одержав від Академії штук медаль, а за проєкт памятника Нестору літописцю — степенъ художника.¹⁾ До сих кебет треба ще долучити літературний його хист і тоді вияснить ся, яку розкішну квітку видавала з себе психіка Стороженка з формального боку. Окрім того, як вояк, наш письменник відзначав ся хоробростію, на що вказує одержана їм на війні нагорода — орден Георгія; а коли згадати, що Стороженко „сгибалъ другривенные и носилъ на гору 10 пудовъ“,²⁾ то до вказаних вище рис його особи прилучають ся далеко не звичайні нові — що малюють його справжнім запорозьким „дідцем царем“.

Переходячи до вияснення материяльного боку його психіки, ми обминаємо питання про погляди Стороженка на сімю: в творах своїх він не дає материялів для міркування про такі погляди і через те наші гадки з сього приводу були-б більше ніж бідні. Більше успіху можемо ми чекати від розгляду иньших поглядів Стороженка і перш за все соціальних. В сему напрямі інтєресно визначити психіку його, яко заступника відомої соціальної класи *an sich* і потім в відносинах до иньших громадських верств.

¹⁾ Предисловіє кь „Марку-Прокл.“ вид. 1879 г. ст. VI.

²⁾ *ib.* ст. VII.

По соціальному становищу, Стороженко був дворянин і до того дворянин 20-х років сього віку. Основною соціально-економічною тенденцією того часу був, звісно, крєпацький устрій, давній та старезний в Великоросії, юридично-молодий, але не менш дужий в Україні. Все більший розвій крєпацьких відносин мусів, звісно, відбитись і на психіці рїзних соціальних груп, вироблюючи з них психо-фізичні індивідуальності. Виробились такі групи, як крєпацька маса, сливе фєодальне дворянство і слабка ще тоді буржуазія. Взаємини між сими групами характеризувались класовими їх поглядами, що накладали міцне тавро на кожного соціального індивідуума. На економічному ґрунті селянин ворогував з дворянином, сей з селянином, а буржуа і з тим і з другим. Західно-європейські ідеї та християнська гуманність м'ячили жорсткість тогочасної влади дїдичів над людьми, але проте й найбільш поступові люде лишались тими-же душовладцями, тільки більш-менше м'ягкими та сердечними. Стороженко не міг, звісно, позбутись всемогучого впливу епохи, — се можна сказати й а рґіогі.

Питанне може бути лише таке, чи був він ворогом крєпацтва і коли ні, то як він ставив ся до селянства при тогочасному економічному устрою. Для відповіді на се у самого Стороженка маємо досить численний материял, хоч і не цілком придатний для вияснення всіх боків питання. Проте справі багато мусять помогти анальоїї з фактів, які маємо вже в літературі.

Характеризуючи соціальні думки Стороженка, ми мусимо перш за все вказати очевидну його журбу з поводу нерівного подїлу економічних дїбр і вигід, що з них випливають. Описуючи в однім місці приготування до панського бенкету, наш письменник каже: „яких потрав, закусок, лигомин і напиків не було на тих столах? Що тільки милосердний Господь сотворив за-для цілого сьвіта, то усе там склалось до купи за-для одних тільки панів“.¹⁾

Подібних радикальних фраз у Стороженка більше не стрічаєть ся, але й сеї єдиної, розумієть ся — при иньших її не противних, цілком досить на те, щоб про класову психіку Стороженка скласти позитивну думку. Коли наш письменник і не був демократом, то в усякому разі не був і типовим дворянином

¹⁾ Марко Проклятий изд. 1879, стр. 75.

свого часу. Він не належав до тої звичайної тоді маси дворян, що по виразу Котляревського

Людїм льготи не давали
І ставили їх за скотів.

Стороженко стояв вище над сі пани, — він селянству спочував цілковито.¹⁾ Спочутте до селян виведене нами з наведеної фрази Стороженка, не дає ще, звісно, права приписувати йому анти-крепацьких тенденцій, але при розгляді иньших деталей соціальних поглядів письменника служить досить добрим знаменом. Не безпідставно можна покладати, що прихильність до народа буде вихідною точкою в відносинах його до иньших соціальних груп і спеціально до самого дворянства. І, як побачимо нижче, ся думка знаходить собі потвердження. З ріжних місць у творах Стороженка видко, що він остро карав своїм словом як історичне дворянство (польське), так і сучасне йому (російсько-українське) і що всі його симпатії були цілком на боці крепацької маси.

„З давніх часів, колись на Україні, — говорить в однім місци Стороженко, — були люде, що не признавали над собою ніякої власти. Кождий з них мав старшого за ворога, рівного за брата, бо в тій рівні поважав самого себе, власну самоістність, а меньших мав за бидло, порох, сьмітте. Усе, що Господь щедрою рукою розсилав по сьвіту, усе те побачили-б у їх палацах, а кругом тих палаців неприкритії халупи, обідраний, голодний і холодний люд. Усе добре і чуле, чим надія Господь чоловіка, даючи йому серце і душу, усе те в них заплило глеєм чванства, ганьби і ненадії. І як то чудно усе в них зложилось і перекорилось: проповідували вольність, нешідлеглость, а тим часом чухрали батогами свою-ж таки шляхту. Палили слободп, вибивали народ тисячами і плакали над їх безголовієм. Строїли монастирі, костели, а душі свої губили у тяжких гріхах. На втіху собі стріляли, палили і вшали людей, без вини каради, без заслуги награждали, для своєї користи переганяли на лембик чоловічі слези, трудовий піт і кров, щоб з відра добути хоч одну краплю золота. Хоч би увесь сьвіт з людьми вверх дном

¹⁾ Се тепер потверджуєть ся його кореспонденцією. Про байку свою „Кури та собака“ Стороженко каже (стр. 271): „вилилась вона на папір в той час, як сьвята правда переважила віковичню неправду (1860 р.) і зачарований люд з бидла знов став людом.

²⁾ Основа — 1862, кн. 2, Голка, ст. 11

перевернув ся, тільки-б їм було добре, тільки-б усе робилось по їх волі, як їм схотілось“.

З сього уступу, здасть ся, зовсім ясно видко, о скільки глибоко п'ятує Стороженко старинний економічний устрій та виявляє спочуття до народу, вірно звучи тогочасний його стан „безголовем“.

Але коли наведене місце присвячено тільки маїнатам, то може бути закид, що з негативних відносин до маїнатів не можна ще виводити думку про надужиття тогочасного звичайного панства і що, значить, Стороженко при антипатії до маїнатів міг все таки прихильно ставитись до польських панів взагалі. Але иньше місце з оповідання Стороженка розбиває такі ілюзії цілковито. „Жид хотів був — каже письменник¹⁾ — доганяти пана Цибульського, щоб пожалить ся... Та і з жалоби тієї нічого-б не вийшло, бо слава Богу, село було казенне“. От як би панське, то сунув би економу дукат або два, то він би, за той шлафрок, всю громаду одчухрав би канчуками, та ще звелів би пити і жидівську горілку, хоч би вона була самий чвирь“. З сього видко, що до історичного дворянства Стороженко ставить ся вповні неприхильно.

Але в нашім минулім лихо діяло народови не одно дворянство: в нього були вірні економічні слуги Жиди. Міркуючи по сказаному вище, ся остання група також не мусіла користуватись прихильністю Стороженка і на се ясно вказує иньше місце в тому-ж оповіданню.

Наш письменник каже: ²⁾ „і чортяка не вигадав їм нічого луччого, як панські хлопцї. Узяв майноток на оранду, одсипав пану з гури, та й забирай людей з худобою, з шкурою — роби з ними, що схочеш — хоч живцем їж, хоч жили з них тягни. Знатне було колись житте Жидам, так урвалася їм нитка“.

Але неприхильність Стороженка до економічної політики дворянства було-б не зовсім докладно сконстатовано, коли-б ми не вияснили поглядів його на сучасне йому російське дворянство. Без сього могло-б здаватись, що до польської шляхти письменник наш ставить ся не щиро і сторонничо, що нелюбов його до Поляків, як нації, примусила згустити фарби і при обмальованню їх, як економічної групи. Дійсно-ж сього нема цілком. Про безсторонність Стороженка можна по часті гадати і на підставі вище

¹⁾ Основа, 1862, N. 4. Кіндрат Бубненко-Швидкий, стр. 52.

²⁾ Ibid., стр. 52—3.

наведеного, коли малюючи польських маїнатів, він підкреслив, що останні „чухрали батогами свою-ж таки шляхту“, а не тільки український нарід, як можна було-б ждати в разі його сторонничости. Але подані Стороженком образи сучасного йому не польського дворянства думку про щирість вище вказаних його поглядів підперають непорушно. Цінним з сього погляду матеріалом служить для нас оповідання „Прокіп Іванович“, уміщене в другій частині „Українських оповідань“. Даючи тип доброго пана, Стороженко для більшого ефекту вдасться до такої антитези: „які тепер пани? кат зна на що поперевадились! Ні він тебе не зрозуміє, ні ти його! за цілісінський рік і разу не дучить ся його й побачить і прибіжить з Петенбурха, ухопить грошенят, та й знов у Петенбурх. Та ще чортяка їх навчив в карти грати: програв, що в закромах, та й продає, що має ще вирости на той рік. Знай, пише до управителя — присилай грошей, а той і дере і цупить і канючить, не з кого, як з своїх-же людей. Де-коли, кажу, хоч і приїде на кілька там днів, то й не ходи до його: тільки на поріг, так зараз тебе лахиза й жене в контору... А в конторі яку тобі пораду дадуть?... вилають та в три вирви й проженуть“¹⁾. Додавши до сих слів піднесений в другім місці факт, що „пани обиждають своїх людей“²⁾, ми маємо ясний образ відносин Стороженка до сучасного йому дворянства. Сі відносини були негативними і цілком гармоніювали з вище наведеними словами його, де висловлювалось спочуття до всіх безталанних на сім світі і особливо до крєпаків.

Одначе симпатії до останніх ще не означають протеста против самого інституту крєпацтва; через те важно вияснити позитивний бік поглядів Стороженка на сучасний йому соціально-економічний устрій. Отже студіювання творів Стороженка не дає жадної підстави казати, що він ставився до крєпацького інституту ворожо — швидче маємо матеріал до протилежного виводу. Так, описуючи патріархальні відносини крєпаків та панів, що на „кат зна що поперевадились“, Стороженко покликуює: „Сь в я т а буда старовина!“³⁾ Таке величання крєпацької старовини коли й не виявляє в авторі його бажання затримати названий соціальный інститут на вічні часи, то в усякому разі і не вказує небажання мирити ся

¹⁾ Укр. опов. Ол. Стороженка — ч. 2, 1863 г. ст. 7, 8.

²⁾ Ibid. стр. 9.

³⁾ Укр. опов. Ол. Стороженка — ч. 2, стр. 9.

з ним. Автор дитирамба вихваляє „святую старовину“ себ то признає нормальність кріпацтва, але з обмеженнями. Сі обмеження мусять складатись з патріархальних відносин між двома протилежними класами, себ то „підданці“ мусять ввічливо підлягати наказам своїх державців, а сі — гречно їм наказувати, задаючи прочухана в разі непослушности. Власне такий ідеал і малює Стороженко в образі дорогого йому доброго пана, кажучи про нього устами Грицька Ключника таке: „нема вже теперечки таких панів, як колись були! От хоч би й наш покійний пан — пошли йому, Господи, царство небесне! — на всю губу паном був, а між нами, простим людом — рідним батьком!“ Далі малюється портрет ідеального пана: „до старого пана хоч в ночі було, приходь — вислухає тебе ласкаво й пораду дасть, і чого попросиш, наділить. Не цурав ся він і нашого товариства — було прийде на весіле і на хрестини та відкинувши панство, гуляє з нами — було й випе собі на здоровля, так що молодиці і дівчата візьмуть його на руки і віднесуть у будинок. А лучалось, як було за що, то й вибе; а трапить ся яке ледащо, то й прожене“¹⁾.

Нам здаєть ся, що більшої патріархальности в відносинах вигадати трудно! Але не трудно також бачити з сього, що і в критиці кріпацтва головним стимулом для Стороженка були не антикріпацькі тенденції, а сполучена з тою патріархальністю гуманність.

Не звістно, як поведив ся сам Стороженко з своїми селянами, бо й він був лише „наїзжаючим“ паном, хоч і другого, певно, типу, але що у нього було спочутте до народньої маси, се ми вже могли бачити з теоретичних його міркувань. Є одначе відомости, що можуть освітити і активний бік того спочуття, хоч і не до власних „підданців“ Стороженка. Описуючи бір під „Основою“, куди „міщане й чернь, ударивши лихом об землю, сходять ся відвести душу і задавить горе свого бездоля“²⁾, й будучи самовидцем таких зборищ, Стороженко каже: „ідеш було, дивися, дивися та й не втерпиш: вилізеши з тарантасу і підійдеши до якого небудь товариства; „хліб та сіль, люде добрі, скажеш; „спасибі“ відкажуть і просять: сїдайте, не погребайте хлібом божим!“... Сядеш, було, до гурту, випнеш корячок горілки, з'їси шматок сала, побалакаєш, свого

¹⁾ Ibid. ст. 7—8.

²⁾ Закох. чорт, стр. 14. Основа 18, 61, 12.

додаси веселого слова. Боже милий, як же то вони дякують!“¹⁾). Нема що й казати, о скільки симпатичні такі відносини до пригнобленої маси; від них віє щирим почуттям доброти та гуманності; але, звісно, сі почуття, глибокі самі по собі, мало вартні в таких випадках як описаний: вони проявляють ся, так сказати, принагідно, не хитаючи самих основ згаданого селянського бездоля. Таким же певно кольором легкості визначались відносини Стороженка і до власних селян. Через свої мандрування, він навіть не міг бути тим „добрим паном“ і обмежував ся, певно, одною журбою про неможливість зробити щось для своїх кріпаків. Може якісь документи дрібнійше освітлять сі питання, але ледви вони можуть дійсно змінити характеристику Стороженка, як ідеолоґа кріпацтва.

Класові погляди особи вливають і на політичні її погляди, хоч і не визначають ближше форми самої політичної діяльності — і Стороженко ілюструє сю думку, як не можна ліпше. Політичні його погляди, дійсно, о стільки очевидні, що їх можна зазначити двома-трьома рисами, тим паче що й означенням їх займались уже наші попередники. Розглядаючи громадську психіку інтелігентних Українців 60-х років, Пипін каже, що „Стороженко избралъ дѣятельность особаго рода, не показывавшую въ немъ особеннаго политическаго и общественнаго развитія“²⁾). Другий дослідник, торкнувшись діяльності Стороженка в „Вѣстнику Западной Россіи“, завважав, що „она вызвана была послѣднею польскою смутою и отличается чисто-поліцейскими воззрѣніями на нее“³⁾). Не багато можна додати до сих резюме учених і, згоджуючи ся з ними, ми зробимо тільки кілька уваг.

Перш за все, що брак політичного розвою у Стороженка був конечним наслідком його класової психіки: являючись заступником засад патріархальности в межах кріпацької маєтности, Стороженко природно мусів перенести сі засади і в сферу держави. По друге те, що в державній політиці Стороженко кидав навіть свою звичайну гуманність: се ілюструєть ся слідчою його діяльністю і власне звістними з сфери останньої епізодами. Ми маємо на увазі той звістний факт, як Стороженко, для відшукання винуватого в переступі, напоїв підозреного ромом, розчулив його і таким інквізиційним заходом вирвав у нього

¹⁾ Ibid. стр. 15.

²⁾ Ист. слав. лит. Пипина і Спас. I т. 378, вид. 1879.

³⁾ Очерки укр. лит. 19 ст. Петрова, стр. 227.

признання своєї провини¹⁾. Таких випадків у Стороженка було, певно, не мало і кількість їх, звісно, не важна: значне тут тільки те, що гуманність Стороженка цілком віддаєть ся в жертву державній політиці, в сфері якої він міг допускати такі зневажання особи, як от в означеному епізоді. Бачучи се все, мимоволі завдаси питання: о скількиж справжню і глибокою була та гуманність Стороженка взагалі, і чи не являла ся вона лише платонічною лірикою сентиментальности з самою поверховою вдачою? Відповідь на се запитання ми затримаємо і поки що підемо далі.

В звязку з клясовою психікою, як її наслідок, стоїть і форма філзофічних поглядів особи, тільки в одних сей звязок примітніший, у других заплутаніший. Що до Стороженка справа стоїть ясно: він цілком був овочем своєї кляси, що ми її погляди описали вище. Про те материялу для означення філзофічних його поглядів е омаль і про них прийдець ся балакати не багато. Перше всього завважимо, що метафізичних питань наш письменник у своїх творах не торкав ся зовсім, ми знаєм тільки етичні його думки. Що до останніх, то факти дозволяють нам завести Стороженка до кола прихильників „добролюбства“. Так в одному місці він каже: ²⁾ „не сирота той, подумав я, кого Бог наділив чулим серцем і теплою душею. Наплодять вони тому чоловікови добрих діл, як добрих діточок — буде кому доглядіть і втішить на старість, буде кому і після смерти справити по йому добрі поминки“. Взагалі Стороженко надає величезне значінне „добрим“ ділам; слово „добрий“ у нього на кожному кроці — ergo його „добролюбство“ не викликає сумнівів. Інтересно лише аналізувати його розуміння про добро і, підставивши реальне його значінне, означити його істоту. Остання, як можна бачити з політичних кроків Стороженка, не великої вартости, і се виходить із його теорії щастя, під яку цілком може підійти все житте нашого письменника. „Ні, панове, по мойому — говорить Стороженко, той тільки щасливий, хто другому не завидує — а дякує Бога за те, що він йому послав, той кого Господь благословив на добрі діла, що роскинулись вони по світу і т. д. Не той щасливий, що сам натріскаєть ся і виспить ся, а той, що й другого нагодує і заспокоїть, бо у такого і душа буде не голодна“³⁾.

¹⁾ Два епізода, ст. 729. К. Старина 1884, кн. 12.

²⁾ Кіндрат-Бубненко, стр. 69. Основа 1862, кн. 4.

³⁾ Скарб, ст. 22. Основа 1861, кн. 12.

Вдовольненне своїм становищем і вельми елементарна ласка до ближнього — от основи етики Стороженка, досить таки по-верхової. Вона наказує безталанній людині не прагнути змін і в кращому разі користувати ся добрістю людей, яких було й є занадто омаль. А при таких умовинах чи се вдовольнення не смерть, і психічна й материяльна в купі? Розуміть ся. Але Стороженко сеї хиби в своїй етиці завважити не міг і через те в данім випадку показав ся типічним заступником кріпацько-патриархальних тенденцій. Той-же ґрунт відбив ся і на релігійних поглядах нашого письменника: вони були, о скільки ми знаєм, досить шабльононі. Натяк на се дає в однім місци сам Стороженко. Кажучи з приводу Сьвятих Гір (за Ізюмом) він завважав в увазі: „святими горами того зовуть ся, бо ще з давних часів християнства там спасались у печерах пустельники. Ще недавно пані Патьомкина відновила одну церкву, висічену у скелі, і монастир. Нехай їй Бог милосердний за се воздасть, що вона добрим людям бажа. Для другого не багато-б вийшло з сього жадання користи, а для неї буде надто“¹⁾. Про те в своїй релігійности, Стороженко не доходив до утріровки і не обмежував ся, очевидно, одною зверхністю ортодоксії: пересади сьвятош знаходили в ньому справедливого ганьбителя. „Як бачу — каже він — вона хоч і в і дь ма, та меньш робить лиха людям, як ті, що сь в я т о ш удають“²⁾.

Ми таким чином розглянули розумовий та волевий бік особи нашого письменника і бачимо, що над рівень своєї класи він не виходив радикально; торкнемось тепер емоційональних рис його вдачі. Елементарних його почувань ми займати не будемо, тим паче, що знайомий Стороженка малює його людиною з „теплим серцем“³⁾. Піймем віри останньому і пошукаємо складніших його емоцій. Такою була ріжнородна його любов до родини — України, чи як би сказали тепер — українофільство. Факт останнього визначає ся дослідниками за Стороженком, і є тільки несталість в розумінню самого ступня родинюлюбства нашого письменника. Так автор замітки, що резюмує зміст та значіння творчости Стороженка, гадає, буцім вона була „результатомъ болѣ стихійнаго націоналізма въ немъ, чѣмъ проявленіемъ

¹⁾ Закох. чорт, ст. 34 - 5.

²⁾ Ibid. ст. 35.

³⁾ Марко Прокл., ст. VI.

ідейности“¹⁾. Підставою для такого виводу д. В. Н. служить те, що „Стороженко не только не виходить въ своїхъ повѣстяхъ за предѣлы стариннихъ (?) приємовъ творчества въ духѣ анекдотическаго изображенія разныхъ сторонъ нашей жизни, но даже и етнографическія черты Малороссіи воспроизводить въ какомъ-то романтически-сказочномъ освѣщеніи, не смотря на то, что къ началу 60-хъ годовъ въ малорусской литературѣ уже ясно обозначилось друге теченіе, болѣе приближенное и къ темамъ соціально-бытовимъ въ народній жизни и къ воспроизведенію этой жизни въ реальнихъ образахъ“.

Не кажучи про ступінь справедливости сього аналізу творів Стороженка, що ми обміркуємо в другім місці, вся виписана тірада, навіть в разі її вірности, цілком не може, на нашу думку, служити підставою для накидання Стороженкові більше стихійности, ніж ідейности — в його українофільстві.

Весь характер стихійности її автор містить лише в тому, що наш письменник писав у другому літературному роді, ніж се було в 60-х роках — та й усе! Але хіба се може щось довести в його не-ідейности, як українофіла? Ми думаем, що ані трохи — так само, як і ниньки, для сього сьвіта не має жадного значіння те, в якому роді пише автор, аби його твори впливали з почуття привязання до свого краю і йому не перечили. Не вже-б ми стали тепер обвинувачувати в неідейнім українофільстві патріотів-гумористів і письменників, що малюють інтелігенцію, а не народ? Думаєть ся, що ледви. Неможливо через те допускати такої гадки і про Стороженка, коли за його ідейність незвістно нічого з якогось иншого джерела. Що-ж тичить ся питання про стихійність та ідейність в привязанню до свого краю, то ми надаємо далеко більше значінне першій, ніж другій, бо вона служить непорушною підставою для останньої і певнійше виключає можливість залишання одиницею рідного ґрунту. Сьвідомість (ідейність), конче потрібна для члена певної нації, бо надає стихійности більшу означеність, але самі інтелектуальні відсини до інтересів нації, без любови до останньої, виявляють чи малу хитливість. Ся ідейність, або як висловлюєть ся В. Н. „прочно обоснованные принципы въ идеѣ народности“²⁾, як комплекс розумових елементів, може залюбки замінитись другим,

¹⁾ Київ. Старина 1899 кн. 12. „Памяти А. П. Стороженка“, ст. 122. В. Н.

²⁾ Київск. Ст., 1899, кн. 12, ст. 122.

таким-же комплексом і тоді інтереси питомої нації, не підтримані любов'ю до останньої, можуть поступити місце інтересам іншим. Не так із прив'язаннем стихійним, що відзначаєть ся, як все стихійне, незломністю і, як відомо з історії, може творити справжні подвиги. А що Стороженко, навіть при стихійній істоті його українофільства, приніс певну користь своєму народови, то ми могли-б і не вдавати ся в дальші міркування; але маючи на увазі супротивлений погляд інших, попильнуємо показати, що в українофільстві Стороженка єсть і ідейність. Для сього розглянемо взагалі елементи українофільства нашого письменника, кермуючись знов таки його творами.

Стороженко, як ми сказали, любив Україну і перш за все її природу. Описуючи останню, він в одному місці вимовляє такі типічні слова: „куди не глянь, усе тебе чарує, привітає, усе тобі всміхаєть ся. Здаєть ся, сама рідна мати наша Україна вийшла тобі назустріч: то спогляне на тебе горячим серцем, то притулить ся пахучим холодком із темного лісу, то промовить піснею, то озоветь ся соловейком, жайворонком; то неначе граєть ся з тобою: затурчить у вухо горлицею, залоскотить тихесеньким вітерцем. Так тобі весело, так легенько, мов у раю!“¹⁾ і т. д. Трудно не бачити в сих словах горячої любови автора до рідної природи, попадаючи на лоно якої він почуває себе так „легенько, мов на крилах тебе підняло.“²⁾ Трудно також не визнати за нашим письменником і любови до української народньої поезії, що твори її він так ревно розшукував і про неї висловив ся таким чином: „наша чудова українська врода, нагріта горячим полуденним сонцем, навіва на думи насіння поезії й чар. Як пшениця зріє на ниві і складаєть ся у копи та скирти, так і воно, те насінне, запавши у серце і думку, зріє словесним колосом і складаєть ся у народні оповідання і легенди.“³⁾

Не викликає також сумніву і любов Стороженка до минулого України, як XVII так і XVIII віку.

Як видно із спогадів про Коржа, а також із ріжних уваг Стороженка до своїх творів, він інтересував ся історією України і виніс із сих студій одушевленне рідним козацтвом.⁴⁾ Через се, де він зачіпає останнє, всюди любов його до минулого приськає самими блискучими фарбами. Кажучи про ми-

¹⁾ Закох. чорт, — і його вірш „Україна“ в Листуванні ст. 300.

²⁾ *ib.* ст. 19.

³⁾ *ib.* ст. 40.

⁴⁾ Див. його „Переписку“ ст. 300—1.

нуле, Стороженко в одному місці просто вигукує: „яка то наша гарна старовина була! Що то за люде, що то за люде були в нас під ту велику руїну!“¹⁾ На иньшій місці він одушевляєть ся завзяттем тих старинних людей, що їм і огнем не можна допекти і, згадуючи для прикладу про скаранне Наливайка²⁾, каже, що Запорожці живуть „по писанію“, — „не водють ся з жінками, бють ся з бусурманом і боронють віру православну.“³⁾ Оповіданне про мандрування запорожця по скасуванню Січі Стороженкові „уразило серце, важко засмутило душу і т. и.“⁴⁾ Оповіданне про Січ і її руїну (у Споминках про Коржа) перейнято також очевидною журбою, — одно слово, українолюбство Стороженка що-до минулого не викликає жадного сумніву.

Такимже палким українофілом являєть ся він і що до сучасного йому питомого життя, що розвивалось на той час, перед сотвореннем самостійної літератури. Стороженко знав, певно, старе для нас, але сучасне йому українське письменство — Котляревського, Гулака і т. и., — на се є вказівка у знайдених нами відомостях, але се не так і важно. Важніш для нас знати, як дивив ся Стороженко на творчість на рідній мові, — про се ми знаємо мало, але значне, — власне кажучи про відносини його до творів Квітки. По думці Стороженка, останній „збив собі з своїх повістей такий міцний човен, що до віку вічного буде плавать по плюгавій річці Леті“.⁵⁾ Високу повагу до згаданих повістей наш письменник виявив і на ділі: він побажав познайомити з ними російську публіку і переклав декілька творів Квітки на російську мову. Відомий потім факт зносин Стороженка з Гулаком-Артемовським і нарешті співробітництво в „Основі“, діячів якої він теж поважав,⁶⁾ бо присвячував їм свої повістки, — все се свідчить про безперечне співчутте Стороженка до сучасного йому українського письменства. Будучи таким чином одним з небагатьох діячів українського національного відродження, оточений такими патріотичними впливами, які виходили в 60-х роках з табору „Основи“, Стороженко мусів плекати і спільні з ними поривання що до будучини України. Істота сих бажань всім відома: оживленне славного минулого

1) Марусине Благосл. ст. 51 Основа 1861, 9.

2) Закох. чорт, ст. 28.

3) іб. ст. 24.

4) іб. ст. 20.

5) іб. ст. 14.

6) Переписка Стороженка ст. 293, див. епітет „наші“.

України на духовній та матеріальній підставі, поступово, звисно, поліпшеній відповідно вимогам часу. Цілком ясний натяк на таке невмиранне України також маємо ми у творах Стороженка. Сумуючи за прекрасними людьми старовини, він промовляє за сич таку потіху: „ну, та дарма. Хоч один дуб зостав ся, та богато на ньому жолудів. Матуся наша Україна не покинула нас без свого благословення“¹⁾. Всі ті риси вкупі не можуть не виявити нам Стороженка щирим українським патріотом, що палко любив минуле своєї родини, вірив у її відродження і йому присвятив свій літературний хист.

Користуючись вказаними елементами українолюбства Стороженка, пошильнуємо тепер розв'язати питання, в якій дозі українофільства його треба признати ідейність. Але перш за все треба вирозуміти саме понятє останньої що до даного випадку. Конкретний зміст його залежить перше від самого обекта, до якого воно прикладаєть ся, а вдруге від характеру представлень, що входять у склад того поняття, ріжного в всілякі доби. Зміст ідейности в націоналізмі маєть ся у нас готовий: д. В. Н. справедливо означає ім — як „прочно обоснованне принципи въ идеї народности“. Алеж де критерій тієї „прочности“? Д. В. Н. його не показує і через те присуд його про Стороженка висить у повітрі. Пошильнуємо пошукати його самі, і тоді побачимо, о скільки означена д. В. Н.-м ідейність не знаходить ся у Стороженка. Що розумінне „принципів народности“ — релятивно й залежить від ріжних обставин часу, — в сьому, певно, згодить ся з нами всякий. Що до історичної особи треба прикласти мірку його доби, се нам здаєть ся теж аксіомою. З сього а ргіогі ми можемо вже зробити вивід, що сучасні нам „принципи народности“, як чужі по своїй „обоснованности“ нпр. часу 60-х років, до діячів останніх, а також і до Стороженка, прикладатись не можуть. Чи так се в дійсности? Подивим ся.

Під принципами ідеї народности треба нинька розуміти збудуванне названої ідеї на виводах наук природничих і гуманітарних. Мета такого збудування — показати, що народність то самостійна цілість, і нівеченне її накоїть шкоди як їй самій так і навіть всій людскости, і навпаки розвій основних її початків веде до всесвітньої користи. О скільки ся теорія вірна і як користують ся оборонці її виводами ріжних наук,

¹⁾ Матус. благос., ст. 52. Див. ще попроса Розвідників Стороженка, ст. 246 в Укр. опов. ч. I.

се питання друге, — і для нас важно тепер не те. В сучасних націоналістах має власне те значінє, що вони снирають ся на науці, і се користуванє нею в даній меті й складає їх основну ціху, — прикмету сучасного націоналізму. Чи можнаж тепер його міркою міряти національні погляди українських патріотів 60-х років? Зроду ні, — бо такого націоналізму, як тепер, на Україні того часу не могло бути, — бо не було потрібних для націоналістів наукових даних. Та й взагалі всі славянські рухи початку сього століття були засновані не на льотічних розуміннях, а на емоції — прїв'язанню до свого краю, і лише на сьому ґрунті й розвивались. Навпаки більш льотікою збудовані рухи, як от ілірський, понесли повне фіаско власне через брак під ногами певного наукового ґрунту.

Через те й до націоналізму Стороженка не можна прикладати сучасних вимог, або закидаючи йому неідейність, треба для консеквентности обвинуватити в томуж і саму „Основу“. Таким чином ми виголошуємо, що міцно заснованих принципів в ідеї народности навіть у 60-ті роки у нас не було. Супроти такого розуміння виведеного вище означення ідейного націоналізму і невідповідности його до тенденцій старих наших українофілів, ми можемо зробити одно з двох: або обвинуватити їх в неідейности або дати останній докладнійше означеннє, яке власне й маємо вже в нашому письменстві. Відповідно сьому, ми можемо назвати ідейність у націоналізмі сьвідомостю своєї народности або, коротше, національною самосьвідомостю. Очевидно, що ся остання не вимагає міцної підстави принципіяльної, бо ся підставка як раз і може статись хибною. Прикладемо тепер сю мірку до Стороженка. Гадаючи про його цікавість до ріднього письменства і про иньші однородні факти, вказані в розгляді елементів його українофільства, можемо сказати, що Стороженко цілком сьвідомо ставив ся до всіх визначних прояв нашого життя. Він, як і Котляревський, з любовию згадував про колишню козаччину; він, як і наші старі письменники, прихильно ставив ся до сучасного йому розвою української національности; він нарешті, як і всі ми, з вірою сподївав ся будучини і був певний, що „матуса Україна на покинула нас без свого благословення“. Чогож від нього вимагати більшого? Аджеж тут навіть повна національна самосьвідомість! Тут не Гоголь син і не сучасні зросийщені письменники, а людина цілком перейнята рідною атмосферою, в якій вона вижила все життя, присвятивши родині свій артистичний хист! Не легко, з огляду

на все сказане не надати Стороженкови титул ідейного, а не стихійного націоналіста і не постановити його в ряд з діячами „Основи“. Всіх їх виховали сливе однакові умови, всі вони не являлись ідейними націоналістами в сучаснім значінню сього слова, — через те нема й перепон до заведення їх під одну категорію. І се тим паче, що напрям творчости Стороженка зовсім не залежить від націоналістичних його поглядів, а тільки від соціяльно-економічних, — що конче не те-ж саме.

Розглянувши таким чином істоту українолюбства Стороженка, ми можемо, здаєть ся, справедливо назвати його патріотом з характером свідомого націоналізму. Лишаєть ся тепер розглянути, як ставив ся він до сусідніх, принаймні головних народностей. Спинимось на Великоросах. До них видко у Стороженка симпатій не було, бо перш за все уживає він по адресі їх неприхильне слово „кацап“. ¹⁾ Але виразнійше висловлюєть ся він з сього приводу в другому місці: „З Липець, каже він, наша Україна тепер якоюсь Московщиною дивить ся: намість шинків проклята кабащина, постоялі двори на московський лад; скрізь по дорозі тягнуть ся московські однокінні телеги, одна до другої попричеплювані, як фіги на личку; куди не глянь, усе пилипони з рижими бородами у лаптях, аж занудить, на них дивлячись“. ²⁾ Не треба вясняти, о скільки є в таких словах і відносинах того, що зветь ся шовінізмом. Не більшою великодушністю перейняті відносини його до Жидів. Тут він поділяв чудну упертість „Основи“, що нагрожала Жидів епітетом „Жида“ в той час, коли останні протестували проти сеї назви, як для них образливої. ³⁾ Повну вже неохоту показував Стороженко Полякам, і мало зрозуміла його ненависть до них заслугоє всякої огуди. Ілюстрацією такої ненависти служить, звісно, літературна й урядова діяльність його у Вильні, що зовсім не була овочем „світлого розуму“, що накидаєть ся йому біографом ⁴⁾, а непродуманости. Як видко з сего всього, національний світогляд нашого письменника геть не відзначаєть ся широтою й коректностю що до других націй і лишає бажати багато. Ми через те не помилимо ся, коли додамо нову рису до характеристики особи Стороженка і назвемо його свідомим українським патріотом, але з прикметою шовінізму. В тім пункті

¹⁾ Дурень — ст. 57, Основа 62, ч. 7.

²⁾ Закох. чорт, ст. 14.

³⁾ Укр. опов. Стороженка ч. 2, ст. 38.

⁴⁾ Марко Прокл., ст. IV.

він стоїть, звичайно, низше від головних діячів „Основи“, що були більш від нього коректні. Не помилилось ми через те й коли скажемо, що названими відносинами до чужих націй похитуєть ся запідзоре не вже вище почуття гуманности Стороженка, яке він показував пригнобленим крєпакам. Гуманність відкидає подібні межинародні відносини абсолютно. Вказавши всі важніші риси в психіці Стороженка, ми можемо тепер дати точну назву її змісту. По вище сказаному Стороженко являється перед нами свідомим українським патріотом і людиною патріархально-крєпацької психіки, одягнуеною в мундір шовінізма та повної „благонамѣренности“.

По сім звернемоь до його творів.

II.

Переходячи до останніх, ми також стрічаємось з хитливостю думок про них і з питаннями, що доконче вимагають розв'язання. Перш за все одначе умовимо ся, що російських його творів ми торкатись не будемо і обмежимоь одними українськими.

Перше питання, яке виникає при студійованю їх, — се класифікація по змісту. Проби її в історії нашого письменства вже маємо, але не можна сказати, щоб всі вони були цілком добрі та консеквентні, через те перегляд їх неминучий. Такі проби належать д. Петрову, Огоновському і Дашкевичу, — раніший із них Петрова, на нім ми й зупинимось. Петров ділить твори Стороженка на два відділи — етнографічний та історичний, при тім в обох завважає „избытокъ фантазіи автора“. ¹⁾ Перша частина сеї класифікації певна і ми проти неї нічого не маємо, окрім хіба вимоги більшої детальности в приложенню до творів Стороженка і більшої консеквентности. За те з другою частиною, де говорить ся про „избытокъ фантазіи“, ми не згідні цілком і навіть при згоді вимагалиб більшого обмеження її приложення. Коли бо під сею надвишкою уяви розуміти присутність у письменника „много вымысла и мало правдоподобія“, ²⁾ як се каже д. Петров, то в цілости прикладати сього епітету до Стороженка ніяк не можна. В етнографічних його творах нагородити сею характеристикою можна хіба одну „Сужену“, де єсть фантастичний елемент; в історичних же далеко більше, ніж вказує сам д. Петров, але тільки цілком марно. Перш за все він не вказує зовсім тих рис в інкріміно-

¹⁾ Очерки ист. укр. лит. 19 в., ст. 218.

²⁾ Оч. укр. л., 19 ст., ст. 218.

ваних ним творах, які виявляли-б собою „малое правдоподобіє“, і вже через одно се його характеристика поверховна і через те мало доказна. А по друге, що найголовнійше, шановний дослідник допускає, на нашу думку, льоїчну помилку такоїж якості, що її допустив і що до Котляревського. Понятте фантастичного він змішав з фантастичністю в представленню і через те обвинуватив Стороженка за гріхи, в яких той зовсім невинний. Таким способом можна булоб віддати під остракизм і такі твори як Дантовська „Divina comedia“, що в великій мірі фантастична в представленню. Але в подробицях про се ми скажемо далі, а ниньки вкажемо на другу хибу класифікації Петрова, — власне на її неконсеквентність. Вірною признали ми дефініцію творів Стороженка лише з умовою і ся містить ся в отьому. Петров, не цілком проаналізувавши твори Стороженка, підвів деякі з них без всякої підстави під рубрики, що не придавались до них цілком. Він таким чином скував себе власними путами і позбавив свою класифікацію повности, якої вимагав самий предмет дослїду. Кажучи се, ми маємо на увазі зачисленне до етнографічних творів Стороженка „Вусів“ і „Не в добрий час“. Що в них єсть етнографічного *par excellence* ми можемо зрозуміти і, здаєть ся, не без причини: проф. Огоновський також не зважаєть ся наклеїти їм згаданой етикеті і, ми думаємо, цілком справедливо. Через все сказане ми мусимо признати класифіційну пробу Петрова не зовсім щасливою: класифікація його не повна, не точна й не консеквентна.

Звернемось тепер до Огоновського. Сей перш за все заявляє, що твори Стороженка „трудно поділити на певні категорії і групи“, ¹⁾ не вдовільняєть ся класифікацією Петрова і пропонує свою власну з цілих 6 груп. Він розкладає по них твори Стороженка так: 1) оповідання легендарно-історичні (Марка Проклятого), 2) оповідання побутові на основі історичній, 3) оповідання побутові з закраскою гумористичною, 4) оповідання побутові на основі переказів людвих, 5) приказки, 6) оповіданне забавне (Не в добрий час). Ся класифікація стоїть одначе ще низше першої і здаєть ся нам цілком невідповідною. Вона визначаєть ся великою крихкістю і, розлазючись на всі боки, не обмальовує предмета так плястично, як се повинно бути при більшій економії думки. За доказами ходити далеко нема чого. Цифри 1 і 2 в сій групі дарма розділяють твори властиво одной категорії, тільки з сюжетами

¹⁾ Історія литературы рускон III с. 317.

більше чи менше реальними. Під цифрами 3 та 6 розділяють ся групи цілком однородних „забавних“ творів. Під цифрами 4 та 5 роз'єднані твори етнографічні. Многословна класифікація творів Стороженка Огоновського може бути зведена таким чином до трьох основних типів ріжної вдачі і хоча деталі їй можуть задержати ся і при новому способі ґруповання, але в такому разі вони лише набудуть більше виразности. Та показуючи нельогічність класифікації Огоновського, ми не торкались поки що того, що лежить під самими ґрупами її і сим немов би годились з підведенням під них розглянутих творів. На жаль, і в сьому пункті аналіз нашого дослідника слабкий, се видно з таких прикладів. Оповідання „Голка“ з чисто-історичною основою, зачислено раптом до гумористичних; такогуж типу оповідання „Закоханий чорт“ зачислено до „побутових на засновку переказів людських“, немов се виключає їх історичність і т. и. В сьому разі проф. Петров стоїть на висоті розуміння предмета, обидва останні твори справедливо зачислюючи до історичних.

Лише принагідно зачепляє справу і проф. Дашкевич та й то відповідає на неї в формі запитання. Наводючи одну з думок Петрова про характер творів Стороженка, шановний вчений каже: „не было-ли бы удобнѣе выдѣлить нѣкоторыхъ писателей, напр. Н. Гоголя, Стороженка и т. и. въ особую группу украинскихъ беллетристовъ-изобразителей народнаго быта и воспроизводителей народныхъ преданій и повѣрій“. ¹⁾ Ми згоджуємо ся, звісно, з гадкою, що Стороженко малював народній побут і переказував народні повіря та оповідання, алеж сими рисами геть не вичерпуєть ся письменницька діяльність Стороженка і не усуваєть ся зазначена вище Огоновським трудність в означенню її характеру. Щож дотикаєть ся першої половини пропонованої Дашкевичем характеристики Стороженка, то вона не відповідає на питання: який же побут хронологічно описує наш беллетрист і як описує? Іншими словами, дослідник не означає 1) історичности малюваного Стороженком побута і 2) реально- побутового чи легендарного боку такого описування, на що вказувалось уже попередніми дослідниками. В другій половині свого означення творчости Стороженка, Дашкевич не згадує за „приказки“, які окрім повірок та переказів служили нашому письменнику основою його оповідань. Одно слово і що йно наведена характеристика Стороженка могла би бути трохи

¹⁾ Зап. Имп. Ак. Наук, т. 59, кн. V (1884) Отчетъ о присужденіи — стор. 272.

повніша і через те поряд з иньшими гадками про Стороженка вона не може вважатись бездоганною. Отже попробуємо розглянути твори Стороженка наново.

Студиюючи їх, ми завважаємо, що вони розпадають ся на три окремі групи: в одній малюють ся народній побут в його минулому, в другій — одягаєть ся в літературні форми народня творчість, в третій — оповідають ся анекдоти в формі цілого оповідання з метою забавки. При сему вьшому в історичні оповідання Стороженка вплітаєть ся иноді нитка фантастичного елемента, коли иньші нариси тієї-ж категорії мають чисто реальну вдачу. Крім того з дрібних його творів треба ще відкинути байку „Кури та собака“, що стоїть одиноко серед других творів Стороженка. Раз ми маємо—такі, індуктивно одержані, відомости про них, то вже не трудно буде формуловати й клясифікацію вистудіованих творів, вільну приваймні від хиб наших попередників. Ся клясифікація буде такого роду:

1) Твори історичного характеру, а) з сюжетами реальними б) легендарно-фантастичними.

2) Твори етнографічного характеру.

3) Твори-анекдоти.

По сих рубриках оповідання Стороженка розложують ся таким чином: До групи 1, під групу а) належать такі з них: 1) Межигорський дід, 2) Голка, 3) Кіндрат-Бубненко Швидкий, 4) Прокіп Іванович, 5) Гаркуша. До тойж групи, до підгрупи в) підійдуть: 1) Матусине благословенне, 2) Закоханий чорт, 3) Чортова корчма, 4) Дорош, 5) Мірошник, 6) Марко Проклятий.

До групи 2, мусять бути приписані: 1) Се така баба, що чорт її і т. д., 2) Вчи лїнивого не молотом і т. д., 3) Не впусти рака і т. д., 4) Два брати, 5) Нехай лучче буде злий і т. д., 6) Розумний бреше і т. д., 7) Дурень, 8) Жонатий чорт, 9) Скарб, 10) Три сестри, 11) Сужена, 12) Вивів дядька, 13) Чоловік та жито.

До 3-ої, нарешті, групи належать: „Вуси“ і „Не в добрий час“.

Поза групами стоять: байка „Кури та собака“ і „Споминки про Микиту Леонтовича Коржа“. Перша з них не характерна для творчости Стороженка, а „Споминки“ пів-белетристичний твір, до якого артичний критерій не може прикладатись.

Зробивши таку клясифікацію, звернемось до оцінки внутрішньої вартости творів Стороженка, в змислі, звісно, артистичної їх стійности. В даній сфері ми стрінемо ся з ріж-

нійшими думками про Стороженка, як митця, і через те — з доконечною потребою виробити якийсь позитивне його оціненне. Таким чином гадка Петрова, що „мнїніе о внутреннихъ достоинствахъ произведеній А. П. Стороженка еще не установилось прочно“,¹⁾ — являєть ся цілком вірною. Отже для точнійшої оцінки названих творів зробимо перше історичний огляд ріжних гадок про Стороженка, з якого виявить ся і наш погляд на вартість тих творів.

До перших оцінувачелів Стороженка належить наш поет Г. Артемовський, що торкнув ся, правда, одного лиш М. Проклятого. По власним словам Стороженка, „наш старий батько Гулак-Артемовський, прочитавши Марка, своєю рукою написав: „з роду лучшого не читав і до смерти вже не прочитаю“²⁾. Не багато маючи проти сеї відозви, ми поки що поминаємо її і перейдемо до другого критика.

Друкуючи в „Основі“ оповідання Стороженка „Се така баба і т. д.“, редакция зробила таку значну увагу: „на этотъ небольшой рассказъ г. Стороженка обращаемъ вниманіе читателей, какъ на образцовый въ своемъ родѣ“³⁾. Нічого не маємо і проти такої оцінки і лише підчеркнемо, що друкуючи й инші етнографічні оповідання Стороженка, редакция, значить, уважала, що автор їх стоїть на ранійшій висоті.

По виході в світ двох частин „Оповідань“ Стороженка велику замітку неапативного напряму умістила про них редакция „Современника“. Рецензия була о стільки гостра і так вплинула на самого Стороженка, що ми мусимо спинитись на ній уважнійше, і се тим більше, що неку кермувались потім инші дослідники⁴⁾. Думки про Стороженка „Современника“, коротко кажучи, такі. Зміст оповідань (Стороженка) „кромѣ бѣдности и безцвѣтности, заключаеъ въ себѣ множество мотивовъ самого подозрительнаго и грязнаго свойства“⁵⁾. Стороженко „съ особенною любовію останавливается на подобныхъ скоромныхъ картинкахъ“⁶⁾; в творах його „нѣтъ ни одной характерной

1) Очеркъ исторіи і т. д., ст. 213.

2) Переписка Стороженка, ст. 281.

3) Основа 1861 р. ч. 9, ст. 69, увага.

4) Соврем. 1863, ч. 8, ст. 126.

5) Вже по вискладанню сеї статі появил ся в Літер.-наук. вістнику (1901, кн. V), переклад критики „Современника“, надісланий д. Кримським; у вступній замітці д. Кримський висловляє здогад, що автором критики був д. Пипін. *Ред.*

6) *ib.* ст. 127.

черты, интересной для русских“¹⁾; нарешті твори його заслугують епітета „ничтожества“²⁾. Хвалить сучасник Стороженка лиш за те, що сей „прекрасно владѣть малоросійскимъ языкомъ“, хоч при тїм „часто черезъ чуръ манерничаетъ“³⁾. Розсердили взагалі „Современникъ“ названі твори тим, що автор їх для ідеалізації України „рисуєть Малороссію какою то сказочною країною, гдѣ люди живуть во всей своей властной волѣ, не зная ни горя, ни труда, живутъ себѣ, кушаютъ арбузы, пьютъ наливки, собираютъ карбованцы, поютъ пѣсенки да кохаються съ чорнобровыми красотками“⁴⁾. Причиною бажання Стороженка ідеалізувати Україну, російський критик вважає таке: „представьте-же себѣ, что господинъ, отроду не имѣвшій ни какихъ мыслей и сочувствій, вдругъ замѣчаетъ, что вездѣ принято имѣть убѣжденія. Послѣ этого и ему придетъ охота запастись убѣждениями и сочувствіями, а гдѣ ихъ взять? Вотъ онъ и бросается на то, что первое попадаетъ подъ руку“⁵⁾. Сим останнім явилось українофільство, і через те „Современникъ“ нагороджує Стороженка „напускнымъ, заказнымъ увлеченіємъ малоросійскою національністю“⁶⁾.

Така була ся критика „Современника“, що тим самим зачепив і „Основу“, де уміщено було більшість творів Стороженка. Думки „Современника“ уразили його надзвичайно; він казав, що се „не критическій разборъ, а просто ругня и наглая ложь“⁷⁾ і за виїмком „лжи“ був, звісно, правий цілком. Критика журналу, справді, була в данім випадку стороннича: рецензент з одного боку приклав етичну мірку туди, де вона неможлива, — а з другого цілком ігнорував 2-гу частину „Оповідань“ і по части історичні нариси 1-шої частини, розтягнувши тим не менше думку свою і на них. Ся обставина дала підставу Стороженку гадати, що „критикъ даже не читалъ оповиданій и не зналъ, что они въ 2-хъ частяхъ“. Стороженко помилив ся: критик і цитує „Оповідання“ і сам каже, що вони в 2-х частинах, — але право на існування гадка його. Вже з показаного вище видко, що рецензент стояв не на висоті свого завдання, але з иньших місць рецензії видко, що вона перейнята й легковажною. В ній ми маємо низьку цитат із Стороженка, навмисно і не навмисно, але перекручених, що через те викликають великі сум-

¹⁾ ib. ст. 129, ²⁾ ib. ст. 130, ³⁾ ib. ст. 129, ⁴⁾ ib. ст. 123, ⁵⁾ ib. ст. 121—2, ⁶⁾ ib. ст. 123.

⁷⁾ Переписка Стороженка ст. 287.

ніви що до стійности самої критики. У Стороженка, наприклад, сказано, що Україна робить на нього таке вражінне своїми красотами, що „душа мліє“¹⁾ і т. д., а критик komponує з не-зовсім вірною цитатою, що „горлиця нашептываетъ сердцу что-то такое, что заставляетъ сердце млѣть и трепетать“²⁾. Рецензент витягає з опису Стороженка один із складових елементів і його характеристику прикладає до цілоти, хоч на иньшому місці знаходить змогу передати те місце точнійше³⁾. У Стороженка, далі, сказано, що стрічені ним гуляки „співають, регочуть ся, аж луна округи іде“⁴⁾, а рецензент для огуди виписує таку „цитату“: „авторъ съ восторгомъ описываетъ — каже він, — як вони (гуляки) „кругляють горілку, аж луна іде“⁵⁾. На сей раз і в иньшому місці, де дасть ся „точний“ переклад, рецензент не поправляється, а робить новий перекут з тим же самим образом „аж луна округа іде“⁶⁾. Описує далі Стороженко природу і каже — „куди ні глянь, усе тебе чарує, привітає“⁷⁾ і т. д., а рецензент, невірно перекладаючи „усе привітає“ через „все манить“, поясняє — „все те — вольная продажа водки!“⁸⁾ Ми моглиб привести ще декілька місць, але думаємо, що для оцінки заходів рецензента досить і сказаного: його заходи мало наукові і до того сторонничі. За ненауковість думки критик „Современника“ не можна, правда, особливо скаржитись на останній: вона була наслідком відомої партійности і в деякій мірі догматичности в філософії штуки, властивій тодішній критиці взагалі. Тим паче не мусимо ми бути суворими для „Современника“, що осуда Стороженка була, крім всього иншого, проявом шаноби російського орґана до „чесного діла“, — „которое такъ профанируетъ и которому такъ много вредитъ г. Стороженко своимъ назойливымъ сочувствіемъ“⁹⁾. Але при всіх полегшуючих обставинах, умисна сторонничість „Современника“ лишається фактом і через те, цілком відкидаючи його думки, ми можемо сказати, що оцінку „Современника“ що до аналізу творів Стороженка вважаємо написаною не на тему. Через що иньші дослідники наддавали вагу тій рецензії, для нас байдуже, але дивно, що свідомий у ній проф. Петров ні словом не згадує про вказані вище прикмети російського критика. А при такому вказанню думка читаючої

1) Укр. Опов. — 1 ч., ст. 90. 2) Совр. 1363, ч. 8, ст. 124.
3) ib. ст. 125. 4) Укр. Оп., ст. 78. 5) Совр. ст. 124. 6) ib. ст. 124.
7) Укр. Опов. ст. 89. 8) Совр. ст. 125. 9) ib. ст. 130.

публики про безгрішність критика „Современника“ похитнулась би певно.

Думка І. Рудченка про належність Стороженка до гурта осіб, що не цілком точно передають народні сюжети¹⁾, не має взагалі жадного значіння; ми се знаємо і без нього і нам важно, аби митець тримав ся духа народної творчости, а не його літери. В етнографічні матеріали творів Стороженка ніхто і не думає записувати. З більш серйозних дослідників, сказав у 1879 р. де кілька слів про Стороженка Пипін. Він згадує про нього в числі „болѣе или менѣе даровитыхъ писателей“ і каже про надбану ним славу хистом „рисовать народный бытъ и владѣть народнымъ языкомъ“²⁾.

В „Историческомъ Вѣстникѣ“, а потім пізнійше окремо, велику замітку присвятив Стороженку д. Петров. На жаль, думки його про нашого письменника мало вдовільняють. Петров, як нам здасть ся, занадто був під впливом критики „Современника“, — через те й оцінка його була більш-менше повторенням деяких пунктів „Современника“. З думкою його про мову Стороженка він згоджуєть ся взагалі, а про артизм його творів дає низку такого роду відозв. У Стороженка, по його думці, „подкрашиванье (народной поэзии) доходило до крайности, такъ что извѣстное народное произведение давало ему иногда поводъ къ свободной дѣятельности фантази“³⁾. Для зміцнення своєї гадки що до такої „игривости фантази“ Стороженка, Петров, на вдивовижу, покладаєть ся на „Основу“, яка, о скільки ми бачили, підчеркнула лише взірцевість Стороженка в даному пункті. А. П. Стороженко, каже далі дослідник, — не мав того хисту читати людські серця, який він завважав у 18-му літньому Гоголю, — „и образы дѣйствительныхъ предметовъ нерѣдко испаряются въ его произведеніяхъ въ заоблачную, безцѣльную игру фантази. Читая его рассказы, иногда недоумѣваешь, какая реальная подкладка его рассказа, что онъ хотѣлъ сказать и съ какой цѣлью написалъ его“⁴⁾. В останніх словах видко особливу підлеглість автора думці „Современника“, що до етнографічних оповідань Стороженко прикладав мірку зовсім иншого типу — і дуже жалко, що Петров не поставив ся до сего заходу Современника критично. Критицизм, у данім пункті, на-

1) Передмова до I випуска казок, ст. VII.

2) Ист. слав. лит. ст. 382.

3) Оч. ист. укр. лит. XIX ст., стор. 214.

4) ib. ст. 223.

певно, обмежив би його присуд про творчість Стороженка, як про „безцільну гру фантазії“. Прихильніше ставить ся Петров до творів Стороженка, ближших до нашого часу, і каже, що вони, в міру такого приближення, набувають все більше „правдоподобиє и реальный характеръ“¹⁾. На жаль, ш. учений не береть ся до аналізу реальних типів Стороженка і через те названий його присуд, як і ранішні думки про нашого письменника, дуже уривкові. Переказ змісту оповідань не може, розуміється, заступити такого аналізу, і був у загалі баястом книжки Петрова, а через те й її хибою.

Дальшим, вартим спогаду дослідником творчости Стороженка являється проф. Огоновський. Він перш за все змагається проти деяких спеціальніших висловів Петрова, але окрім того дає про Стороженка відозви загальніші. По його думці, — „оповідання і приказки Стороженка мають все ще велику стійність в руско-українській літературі. Найкрасшою їх прикметою є природний гумор, який добачаємо хіба в деяких творах Квітки-Основ'яненка. Той то гумор піддержує ся живою, ядренистою мовою і ясним світоглядом автора“²⁾. З другого боку, торкаючися змісту творів останнього, Огоновський додає: „Стороженко любував ся в романтизмі і відтак прикрашав фантастичними видумками не тільки твори народної словесности, але іноді й події історичні... всеж таки з того фантастичного сьєва вириваються справдішні Запорожці, котрих історичний образ уважає ся подекуди ідеалізованим тільки задля фантастичної декорації“³⁾. Не трудно знов бачити в сьому другому присуді повний вплив на Огоновського „Современника“, або безпосередній, або — скорше — через Петрова, — з чого видно, що в аналізі творів Стороженка і Огоновський пішов не далеко вперед від своїх попередників.

Останнім, що зачепив в авторитетному місці питання про твори Стороженка, — був д. В. Н.⁴⁾. Каже він про нашого письменника коротко, але і з його слів можна бачити, що відозва „Современника“ не лишилась без впливу і на нього. Характеризуючи творчість Стороженка, як „анекдотичну“ та „романтично-казкову“⁵⁾, В. Н. додає: „не можна не згодити ся

1) іб. ст. 223.

2) Ист. лит. рус. 1891 г. ч. III, вид. 1, ст. 365.

3) іб. ст. 366.

4) Як сказано, уже по вискладанню статі сеї появила ся замітка д. Крижського в Літературно-науковім Вістнику 1900, кн. V, котрої автор стоїть також вповні на ґрунті критики „Современника“. Ред.

5) Київ. Ст. 1899 ч. 12 — ст. 122 (цитата російська).

з „правдивістю характеристики розказовъ Стороженка, зображаемой „Современникомъ“: онъ рисуєть Малороссію какою-то сказочною страной и т. д. — Міркуючи з сього, В. Н. цілком належить до низки попередніх критиків Стороженка, що традиційно дивлять ся на творчість останнього і не вияснюють її сливе зовсім. Д. В. Н. вважає питання про Стороженка більше менше розв'язаним у згаданому вище напрямі і через те лишає в повній силі перші непорозуміння, викликані творами Стороженка. Нічого нового, на жаль, не дав В. Н. і в самостійній частині свого присуду, де розглядає значінне Стороженка. Воно, на думку В. Н., лежить у тому, що „стиль и языкъ этихъ (Стороженка) разказовъ безупречно хороши и дышатъ всею прелестью сильной юмористической и вмѣстѣ съ тѣмъ художественной рѣчи малоросса-простолюдина, а также и въ томъ, что вы чувствуете въ нихъ вездѣ звучащую ноту чего-то своего, близкаго, ту ноту, которая въ васъ самихъ подогрѣваетъ любовь къ родному, любовь, естественную по своей природѣ“¹⁾ и т. д. Алеж справа про мову Стороженка не опротестовувала ся навіть „Современникомъ“, а друга справа — „о чѣмъ то, подогрѣвающимъ любовь къ родному“, відкидала ся останнім зовсім. Ясно через те, що о скільки перша з сих тез не нова, о стільки друга з них вимагала більшого для себе зміцнення. Аджеж „Современникъ“ обвинуватив Стороженка не більше, ні менше, як в „грязи“, „скоромности“ і т. д., — як же після сього, не розбивши його лайок, можна „съ удовольствіємъ перечитывать“ такі опоганені твори? Така неконсеквенція, звісно, зміцняє в найвисшій мірі думку про неминучість перегляду творів Стороженка і різних думок про них, щоб виплутатись із цілої купи супротивности. Без того Стороженко не швидко діждеть ся більш-менше справедливої оцінки, бо всіма прийнята теза про красу мови нашого беллетриста нічого не каже про літературну істоту його творів та її значінне і взагалі значить мало.

Маючи все те на увазі, звернемось тепер до властивого розгляду їх. Перш за все спинимось ми на історичних творах Стороженка реального характеру, і власне на першому з них — „Межигорський дід“²⁾. Написаний він 1850 р. в Межигорі, — до річи сказати хронологічних дат для інших творів Стороженка ми не маємо, — „Межиг. дід“ має своїм змістом спогад старої жінки про Запорожця; як сей так і сама бабуся виписані

¹⁾ ib. ст. 123.

²⁾ Основа, 1861, ч. 11.

прекрасно. Петров, правда, підчеркує „незначність“ змісту нарису, але сам рисунок зве „замѣчательнымъ въ томъ отношеніи, что удачно схватываетъ и характеризуетъ болтливость безпаметной старухи-разскащицы“¹⁾ и т. д. Огоновський, оповівши зміст „Межиг. діда“, завважає про нього: „спосіб зложення сеї повісти є цікавим зва того, що балакуча бабуся в оповіданню своїм часто забуває ся і, збивши ся з пантелику, перериває свою повість споминками з молодого свого віку“²⁾. Як бачимо, Огоновський сливе перекладає слова Петрова, хоча й передає їх досить неточно. На його думку бо виходить, що „Меж. дід“ цікавий тим, що „бабуся часто забуває ся“ і т. д., — щож тут великого? Що там небудь, а „Меж. дід“ признаєть ся, таким чином, гарним без суперечок.

Оповідання „Голка“ містить опис шляхотсько-польського суспільства і спеціально самоволі Потоцького³⁾. Виклад оповідання відтінений комізмом і взагалі бездоганий. Петров, окрім переказу змісту, не каже нічого про сей твір, Огоновський же лише каже, що Голка „визначає ся“ межі жартовливими оповіданнями Стороженка⁴⁾. Взагалі, значить, проти нашої думки про дотепність представлення предмета в „Голці“ нема иншої противної.

„Кіндрат Бубненко Швидкий“ по сюжету належить до початку XIX віку, але в оповіданню є старий запорожець-гайдамака, що каже про повстання 18 в. і спеціально про Уманську різню⁵⁾. Тип Кіндрата, на нашу думку, намальований прекрасно і все оповідання проведено бездоганно. „Современникъ“ присвячує оповіданню декілька іронічних уваг, цінність яких вияснимо тут. Рецензента вражає перше поетична задума Кіндрата, яку сей виявляє в степу серед спочивку на могилі. „Не правда-ли, каже „Современникъ“ — какъ милъ этотъ сладенькій юноша дѣдъ, восхищающійся, какъ овечки травку щиплютъ, а пастушокъ играетъ на свирѣли? Эта свирѣль тутъ особенно неподобна“⁶⁾. Автор сих фраз показує повне нерозумінне одної з основних рис української народности, — власне чюдости, цілком ясної в памятках народньої поезії. Не дивно через те, що йому здалось дивним єднання Кіндрата з природою

1) Очерки стор. 223.

2) Ист. лит. ст. 339-40.

3) Основа 1862, ч. 2, див. за Потоцького Етногр. матер. Грінченка, т. 2, ст. 232.

4) Ист. лит., ст. 354. 5) Осн. 1862, ч. 4. 6) Совр. 63, ч. 8, ст. 124.

і прояв солодкого, м'якого почуття при погляді на величний степ, спокійних овечок і т. и. Підчеркненне утіхи Кіндрата від грання на сопілці теж здаєть ся дивним. Колиб рецензент проїхав по Україні не то ранійш, а навіть тепер, вкінці „електрично - парового віку“, то він на вдивовижу собі, побачив би часто дорослих людей, що не тільки потішають себе гранням на сопілці, але й других. Таким чином сопілка для Українців, дійсно, „безподобна“, але в значінню чисто-позитивному, а не іронічному. Цілком не до речі також іронія і з приводу другого місця в данім оповіданні, де Кіндрат каже метафорично, що страховища гайдамаччини були наслідком „козачої слези“. Прочитувавши те місце, рецензент завважає: „не правда ли, читатель, какъ миль этотъ реторически-страстный, этотъ трескучій монологъ въ устахъ дряхлаго старика? Хорошо, очень хорошо!“¹⁾ Дивовижна льотіка! „Страстный“ монологі не може бути в устах „дряхлаго“ діда! Та сей же старець ветхий тілом, а не духом! Він же проказує про ті страшні моменти історії, де він сам був самовидцем, де він ризикував життям за свою ідею — як же тут не бути палким? Іронія критика „Современника“ зовсім, таким чином, нестійна і через те осуд його, не маючи підстави, не має й значіння. Петров про се оповіданне, окрім переказу змісту, не дає нічого; Огоновський каже омаль і лише завважає, що Стороженко тут вивів „типічну постать колишнього Запорожця“²⁾. Значить, у всякому разі, на підставі вище сказаного, ми можемо зачислити „Кіндрата Б.“ до визначних оповідань; його до річи, присвячено Гулаку-Артемовському.

„Прокіп Іванович“, присвячений Ганні Іван. Стороженко, належить до часу скасування Січі³⁾. Постать героя повісти намальована чудово і вся вона представляє взагалі суто-артистичний твір. Петров лише оповідає зміст повісти; Огоновський не каже сливе нічого, — через те ми лишаємось при своїй думці.

Останнім твором історично-реальної вдачі буде Гаркуша, — 3-х дієві драматичні картини. Твір, по сюжету, належить до 17 в. і написаний прекрасною мовою, але, як драма, дуже слабкий. Розвою нема в ньому ніякого, все робить ся з хуткістю блискавки, — як завязка, так і розвязанне, і через те сьому твору більш всего личить назва картин, а не драми.

¹⁾ ib. ст. 125.

²⁾ Іст. літ. ст. 338.

³⁾ Укр. Опов., ч. 2.

Історична вдача Гаркуші представлена досить вірно, але одна дрібниця позбавляє всю драму правдоподібності: Гаркуша-ж був з видертими ніздрями і тавром¹⁾, як же могла дружина сотника залюбитись в нього зразу, по одному вигляду. А на сій же невірній підставі будується вся „драма“! Стороженко каже в увазі до „Гаркуші“, що сю песу взято з оповідання Флора Уляновича в романі „Браття близнецы“ (Стороженка); але найблишим джерелом пєси служили, певно, народні перекази й пісні про Гаркушу. Петров, як і перше, оповідає лише зміст пєси, але Огоновський дає і оцінку її. „До пєси, каже він, годі приспособляти правила драматургії. Нема тут одначе завязки узла драматичного, зза-чого й годі домагатись, щоб розвязка дії драматичної була вдоволяюча“²⁾. Цілком вірно теж каже Огоновський, „що через указану причину, і характеристика Марусі вийшла бліда й неімовірна“. Взагалі, значить, на признанні пєси слабкою сходять ся всі.

Закінчуючи розгляд творів сеї групи, ми вважаємо за потрібне зробити декілька остаточних уваг з приводу виведеного в них змісту. У всіх них, окрім „Голки“, малюють ся Запорожці, якими їх знаємо ми з історії. Стороженко сам студіював українську історію та народні перекази, а окрім того мав про Запорожців безпосередні відомости від самогож Січовика Коржа, — через те ми мусимо згодитись, що осередок українського життя він змалював близько до правди. Жаль, звісно, що він не заховав переказів Запорожців в власних словах, але й без сего власні „слова“ Стороженка не мають на собі жадного фальшу. Се признає, нпр. і Петров, надаючи їм епітет „правдоподібности“, признає теж саме і Огоновський³⁾. Маючи се на увазі, думку про перечислені оповідання, як про артистичні ми вважаємо зовсім певною.

По таких увагах звернемось до творів Стороженка тієїж історичної групи, але з фантастичною барвою; деякі з них можна булоб зачислити і до першої підгрупи, через незначність фантастичного елемента, але для точнішої класифікації лишаємо їх у другій. Такий перш за все нарис „Матусине благословенне“, що має автобіографічну вдачу, але по словам

1) Київ. Ст., 1883 г., ч. 3, ст. 537.

2) Іст. літ. ст. 373.

3) Іст. літ. ст. 392.

одного з персонажів, належить до 17 в.¹⁾. Фантастичного в сім оповіданню тільки й є, що поява жіночої мари предку оповідача. Нарис проведено гарно, персонажі змальовано в ньому релефно. Петров, з приводу нього, не каже нічого, тільки переказує зміст; не каже про нього свої гадки й Огоновський; через те ми й лишасмося при своїй думці без обмежень.

Дальший нарис — „Закоханий чорт“²⁾ викликав дуже багато розмов. Написаний він, по словам Стороженка, на підставі переказу діда-Запорожця, дотикається до життя запорожського і зветься ним самим „фантастичним“. Першим пошанував оповідання Стороженка неласкавою своєю увагою критик „Современника“: він зазначив „скоромність“ нариса, назвав його „пошлымъ вздоромъ“ і осудив, що було б „гораздо лучше, если бы развѣялся по свѣту этотъ фантастическій рассказъ“ і т. д.³⁾. Але думка критика „Современника“ про „Закох. чорта“ зовсім не стійна. Почати хочби зі „вздора“ в оповіданню, — чим сю свою думку рецензент аргументує? Цілком нічим: він тільки переказує без потреби дрібно зміст нариса і підчеркує, що розмови провадять ся чортом та відьмою. Дивна річ, — рецензент значить однаково дивиться і на байки, де розмову ведуть навіть об'єкти ботаніки, а не людські образи, як в данім випадку. Але тоді з критиком нема чого й змагатись, бо він, окрім всього иншого, прикладає тут такий рід оцінювання, що й на профана в літературних справах зробить дивне враження. Всяж річ у тому, що критик не підчеркнув, о скільки сей нарис має легендарний характер і написаний в дусі народніх вірувань⁴⁾. А взявши се на увагу, дивуватись оповіданню не прийшлося би: се півказка і, як на таку, на нього треба й дивитись. З сього погляду „Закох. чорт“ прекрасний твір, де реальні персонажі описані цілком життєво, а казкові — відповідно народній фантазії; супроти сього обвинувачення „Современника“ у „вздорности“ не мають ніякої підстави. Теж саме мусимо ми сказати і про закид „скоромности“: через казковість оповідання, він падає сам по собі. А ігноруючи сю обставину, можна - ж зацурати і всю народню поезию, обвину-

¹⁾ Основа, 1861 р., ч. 9.

²⁾ іб. ч. 2.

³⁾ Совр. ст. 129.

⁴⁾ Див. напр. про чортів в Етногр. матер. Грінченка.

вачуючи її в роспусті і т. и. Та що казати за поезію? І в сучасному нам реально-народньому життю існують такі відносини і спокійно вимовляють ся такі слова, що всім незвичним людям видались би цинізмом. Не вжеж за се обвинуватити і нарід в „скоромности“? Зовсім ні, і справа об'яснюєть ся простійше: нарід на багато річей дивить ся инакше, ніж ми, — і тільки! Треба лише поглибити питання і доложити безсторонности, — і коли се зробимо при оцінуванню предмета в належній мірі, то думки в роді „Современника“ мусять розбитись невідмінно.

Щож до гадок иньших дослідників, то Петров не знаходить в нарисі Стороженка особливого багатства „народнього елемента“, але знаходить за те схожіть із Гоголевською „Ночью накануне Рождества“¹⁾. Ми думаємо, що друга теза Петрова, при деякій силі міркування, дуже обмежує першу його увагу: бо схожіть обох оповідань, що виникли незалежно від себе, показує спільність джерела запозичення, а сим останнім мусить бути народня поезія. Ми знаємо, що Стороженко позичив весь свій нарис, а не тільки „зерно“ його, як каже Петров, у народа; ми знаємо різні перекази про Лису гору з чортами та відьмами; ми з'устріваємо ті-ж елементи фантазії у Квітки, — так як же при сьому можемо ми докоряти Стороженку за неповність буцім то народности? У всякому разі, приймаючи до уваги все сказане, ми вважаємо думки Петрова суперечними і безпідставними. Огоновський висловив ся з сього приводу докладнійше. Він оголосив, що вважає „Закох. чорта“ одним з „найлучших творів Стороженка“²⁾ і потім додав: „в сім романтично-фантастичнім оповіданню старав ся автор, згідно з українськими переказами, змалювати чорта з деякими прикметами людяними. Перед нашими очима розстелює ся чудова картина природи української, оживленої лісовиками та иншими чарівними проявами“³⁾. В сих словах ми бачимо коли не повний осуд про згаданий твір Стороженка, то принаймні справедливу постанову питання. Поглянути на „Закох. чорта“, як на легенду, — се вже сливе оцінити його; а вартність творчости Стороженка від того і залежить, що він не змішав фантастичного сюжета з фантастичністю себто брехливістю в оповіданні; остання-ж може мати місце і в творах реального

¹⁾ Очерки ист., ст. 222—3.

²⁾ Ист. лит., ст. 346.

³⁾ ів. ст. 350.

напряму. Таким чином Огоновський щасливо відзначає від Петрова і з його короткою похвалою по адресі „Закох. черта“ ми можемо тільки згоджуватись.

До одної категорії з „Закох. чортом“ належить і невеличке оповідання „Чортова корчма“¹⁾, теж фантастичного змісту. Виконано воно, як звичайно, гарно, але до визначних не належить. Його присвячено Глушановському. Ні Петров, ні Огоновський нариса сього, на жаль, не зачіпають. Не торкають ся вони також однородного оповідання „Мірошник“, — більш цікавого, ніж попереднє, і написаного ще краще. Зовсім мало фантастичного в нарисі „Дорош“, що належить до портретної беллетристики³⁾. В сім нарисі, присвяченим Бродському, чудово малюєть ся постать колишнього Запорожця. Петров не дає про „Дороша“ жадної спеціальної оцінки, окрім загального уміщення його в книжці оповідань правдоподібних та реальних. Огоновський теж не каже про нього сливе нічого і лише гадає, що в ньому, як і в „Кіндраті - Бубненку“, автор представив типічного Запорожця.

Але найвизначніший твір сеї підгрупи, безперечно, „Марко Проклятий“. В ньому, на фоні українського руху 17 в. змальована постать легендарного, вічного Запорожця Марка. Стороженку одначе тут належать лише перші 12 розділів, — останні 4 написано незвісно ким. Сотворив Стороженко свою поему на підставі довго збираних народніх переказів, в реальній його частині захопив широкий круг спостережень, типи свої виобразив чудово, — але виклад зробив, на жаль, занадто епізодичним. Виведені в творі фігури слабо звязано ниткою обопільного впливу і вражіння уривковости зміцняєть ся через те, що уриваєть ся взагалі нитка самого оповідання. Через те виношена під серцем Стороженка поема швидше нагадує матеріял до неї, ніж готову річ: се не приведене до єдності малювання великого таланта. Про „М. Проклятого“ і Петровим і Огоновським написано, порівнюючи, досить багато. Перший одначе зовсім не дотикаєть ся естетичного боку оповідання і не дає ніякої його оцінки, — за те чимало говорить про ієнезу „Марка“. Резюме його думок про останнього висловлюєть ся в двох тезах: 1) тип Марка сотворено в нього (Стороженка) під

¹⁾ Укр. Опов. ч. I.

²⁾ ib. ч. II.

³⁾ ibidem.

впливом оповідань про „Вічного Жида“ і, може бути, на підставі деяких безіменних легендарних переказів про найбільшого грішника“ ; 2) „особиста доля Марка Проклятого нагадує долю героя гоголевської повісти „Страшная месть“¹⁾. З вище згаданим виразом Петрова „може бути“ ми згоджуємось вповні, і лише дивуємося, на якій підставі він уже категорично покладає, що Стороженко створив тип Марка під впливом заходу? Без суперечок згодимося і з тезою Петрова під цифрою 2, хоч вона не кидає жадного світла на генезу українського твору і через те про неї можна було і не згадувати. За те нас цілком вражає у Петрова така обставина: як він, при заяві Стороженка про те, що йому поталанило в шуканню за легендою про Марка „багато зібрати“²⁾, не тільки ігнорує сю заяву, але й протиставляє йому слова Крижановського: бож існування польської приказки про Марка, що буцім то перекладом її була наша, „товчеця як Марко по пеклі“, ні трохи не заперечує існування самої легенди про Марка. І навіть польська приказка могла послужити спонукою до сотворення такої легенди, хочаб остання, як в данім випадку, нічого спільного з джерелом своїм не мала; така поява в народній творчости не дивовижа, — вкажемо хочаб на різні перекази, думи і т. и. Через те протиставити два вказані вище джерела поеми про Марка цілком нелюдічно, особливо як можна було чекати, що потрібна поема як раз і відшукать ся. Критичніш відніс ся до даного пункту проф. Дашкевич. Вказавши відповідне місце у Петрова, він обмежує ся відсилкою до західніх джерел, але закиду свого виразнійше не відтіняє³⁾. Ми-ж думаємо, що гадка Петрова мусить бути обмежена не лише з огляду на її неконсеквентність, не тільки вказанням на західні джерела, але, що найважнійше, увагою про існування самої легенди про Марка, сотворінне якої належать до 17 в.⁴⁾. Вона, правда, не торкаєть ся генези „проклятости“ Марка і малює инакше деталі сходин його в пекло, але саме пробутте його там спільне, по основним рисам, як в легенді, так і у Стороженка. Факт лише той, що міркуючи по згаданій легенді, існувала велика народня

1) Оч. укр. лит. ст. 219.

2) Див. Передмову до М. Прокл.; в Переписці, ст. 280, сказано одначе не „многое“, а „кое-что“.

3) Отзывъ о соч. Петрова, ст. 138, увага.

4) Київ. Стар., 1885 г., серпень.

повість про Марка, різні частини якої і репродуковано було ріжними авторами. Жаль лише, що Дашкевич не вказав на се саме Петрову, а останній не знав легенди про Марка (її надруковано по його роботі), — тоді ми не мали-б потреби розмовляти про се. У всякім разі ми мусимо пійняти віри Стороженку, що він писав свій твір, тримаючись основи народніх переказів.

Дуже дрібно спинаєть ся на „Марку Пр.“ Огоновський, — особливо уважно на його тenezі. В сьому пункті він, звісно, мусить опонувати Петрову. Про думку останнього за близькість Марка Пр. до „Страшной мести“ Огоновський справедливо завважає, що в них „мало є спільних прикмет“ і що в усякому разі обидві повісти взято з „спільної скарбниці“ народньої поезії¹⁾. Близькість їх, значить, не доводить зовсім нічого. Закидає Огоновський і проти скептичної гадки Петрова що до народнього походження „Марка П.“ — він справедливо покликують ся на самого Стороженка та на легенду про Марка і таким чином зміцняє правдоподібність наших закидів Петрову. Естетичний розбір поеми Огоновський одначе виконав не так влучно. Цілком вірно завважив він, що тип Марка змальовано „вельми вдатно“, але „авторови не повелось утворити оповідання одноцільного й викінченого“²⁾. Справедлива також думка, що „сила оповідання Стороженка лежить не в консеквентній характеристиці головних дієвих осіб, але в зображенню поодиноких прояв пристрастної душі, задля чого в творі автора подобають ся лиш поодинокі картинки, але цілість не має стійности художницької“. Висловивши таку думку, львівський професор, на жаль, невідповідно її арґументує та ілюструє. Не вже, справді, причиною „неодноцільності і невикінчености Марка“ може служити те, що „до поважного писання не було відповідньої снаги у того письменника, що визначував ся найпаче талантом до складання повісток шутливих“. Відки така характеристика Стороженка? Адже він тим власне і цінний, що відзначаєть ся серіозністю в творчости і що сотворив такі річи, як вся друга частина його оповідань, або як Кіндрат-Бубненко, Межигорський дід і т. д. Та на-решті, при такій арґументації, Огоновський стає у супротивність з самим собою, — бо жартовливих оповідань Стороженка він відзначає тільки три на одинадцять серіозних, до того признаних

¹⁾ Іст. літ. ст. 333.

²⁾ *ib.* ст. 331.

навіть вдатними. Якаж по сім може бути спеціальність Сто-роженка, як письменника жартовливого? Слабкість виконання таких творів, як Марко Пр. пояснюється зовсім иншою причиною, при-датною теж і для об'яснення слабкості „Гаркуші“. Хист Стороженка був хистом ескізности, малювання поодиноких пор-третів, — не більше. Сотворінне просторого твору, з низкою паралельних дій та масою деталей, — і зведення їх в одно артистичне ціле, перейняте гармонією, — було не в напряду Стороженка, через те не міг йому вдатись „Марко Пр.“, не вдався і „Гаркуша“. Через се, звісно, вийшов би слабким і всякий инший поетичний твір Стороженка, не ескізної вдачі, хоч би він був і архижартовливим!

Змагаючись супроти влучности аргументації Огоновського, ми повторюємо одначе, що основу його оцінки цілком при-знаємо і через те вивід наш про „Марка Пр.“ можемо резюмувати таким чином: поема Стороженка збудована на історично-народній підставі, визначається виразністю типів, але не має артистичної цільности. По всім вище сказанім, зробити таку оцінку „Марка Пр.“ ми вважаємо себе у праві. Розглядом останнього закінчується взагалі аналіз історичних творів Стороженка з ле-гендарною ціхою і через те нарешті скажемо про них декілька слів такого роду. Фантастичного в показаних творах, з ви-їмком „Закох. чорта“, омаль; в усіх них, поруч із сим „фан-тастичним“, а то і переважаючи його, в великій дозі єсть і елемент реальний. Дякуючи останньому, названі оповідання набувають навіть ширше значіння, чим навіть твори чисто реального характеру. В них не тільки спостерегається жива лю-дина з її звичайними щоденними пориваннями, але й малюють ся утвори широкої його уяви, так прекрасно зрозумілої і змальнової нашим письменником. Більшого від митця-письменника ми ви-магати й не можемо.

По розгляді творів Стороженка історичної вдачі, перей-демо до розгляду питань, викликаних студіюванням етно-графічних його творів. Першим в їх низці ми зазначаємо оповідання „Се така баба, що чорт їй і т. д.“, написане 1861 р. і взяте „з народніх уст“¹⁾. Оповідання прекрасне і, міркуючи по запевненню самого автора, основане на ґрунті народньому. Так власне і аттестує його „Основа“ і проти аттестації її ми,

¹⁾ Основа, 1861, ч. 9, див. деяку подібність в Етногр. матеріалах Грінченка, вип. II, ст. 63.

розумієть ся, не сперечаємо ся. Петров з сього приводу каже більш менше цікаве лиш те, що „въ цѣльномъ видѣ такого разсказа мы не встрѣчали ни въ одномъ чисто народномъ призведеніи“, — естетичної-ж оцінки твору він не робить. Мало каже з приводу оповідання і Огоновський, хоча всеж таки заводить його до числа „красших“ приказок¹⁾ і знаходить в ньому „найбільше слідів художницької обробки“. Така же прекрасно написана приказка і „Вчи лїнивого“²⁾. Критик „Современника“ розказує зміст сього оповідання з єдиною метою підчеркнути в ньому мотив „самого подозрительнаго и грязнаго свойства“³⁾. Тут ми просто дивуєм ся критику: в жертву своїй сторонничости він ігнорує навіть ідеал трудової рівности, що розвивав ся хочаб у статтях Чернишевського і відбив ся в розгляненому оповіданню Стороженка. Чи можемо ми по сїм наддавати названій рецензії значінне? Петров навпаки цитованій думці „Современника“ вважає „Вчи лїнивого“ „лучшимъ въ этнографически-бытовомъ отношеніи“ і примічує в ній „жизненную правду“, але разом з тим і „нѣсколько утрированности“⁴⁾. З чогож складаєть ся тут остання, дослідник зовсім не вказує, але ми ледви помилимо ся, коли скажемо, що її нема зовсім.

Оповідання „Два брати“ також взято із „народніх уст“ і проведено бездоганно⁵⁾. Основний мотив про занедбаня бідного брата багатим широко розповсюднений в народній поезії, — приклад ми вказуємо в увазі⁶⁾. Петров також підчеркує близькість твору до народної поезії і з сього боку вказує на його джерело⁷⁾. Огоновський більше каже про генезу оповідання і сливе не каже про естетичний його бік. Нарис „Дурень“ також засновано на народній приказці і він прекрасно розвиває її⁸⁾; сюжет про дурня, що показуєть ся розумнішим від розумників, однаково, як і попередній сюжет, росповсюднений в народі, — приклад приводить ся в увазі⁹⁾. Петров про „Дурня“ не каже нічого, а Огоновський, зачисливши оповідання до „красших“, зав-

1) Ист. лит. — ст. 361 і 363.

2) Основа, 1861, ч. 10.

3) Совр. — ст. 126.

4) Оч. ист., ст. 217.

5) Основа, 1862, ч. 7.

6) Этногр. мат. Грінченка, Вып. I, ст. 177.

7) Очерки, ст. 217.

8) Основа, 1862 г., ч. 7.

9) Этногр. мат. Грінч., вип. I, ст. 170.

важає, що спільним з Стороженком джерелом користувався і Котляревський в його „Москалі Чарівнику“¹⁾). Увага справедлива, але питання про ієнезу „Дурня“ не розв'язує. Основна — бо тенденція оповідання Стороженка та, що „скоріш дурень одурить розумного, як розумний дурня на розум наведе“, при чім теза ілюструється збіркою прикладів. Котляревський-же взяв з „народніх уст“ лише оден такий приклад, — власне епізод з Москалем, і зробив його сюжетом свого твору, що підліг іще й французькому впливу. Очевидно, що для певнійшої постанови питання про ієнезу „Дурня“, Огоновський мусів указати джерело загальнійшого характеру, — але сього то, на жаль, і не зробив.

Нарис Стороженка „Лучше нехай буде злий, ніж дурний“ прекрасно розвиває народню приказку²⁾). Сюжет безглузлого дурня, описаного в ньому, варіюється народньою поезією на всі лади, приклад чого ми й показуємо³⁾). За сей твір критик „Современника“ Стороженка ганьбить, але по звичаю своєму не вказує, що сюжет і напрям нариса позичені в народа; сеж важно вказати через те, що жадна етична оцінка оповідань, в роді даного, не може мати місця навіть тоді, колиб вона була вірна. А в сій то вірності ми критику „Современника“ і відмовляємо, бо речення народа „краще злий, ніж дурний“, коли, може бути, і не справедливе цілком, то в усякому разі спірне. Наділятиж його „подозрительными свойствами“, як се робить критик „Современника“, без всякої аргументації г. ч. наймні р. і. іковно. Петров про сей нарис не каже нічого, Огоновський же теж ні, — але до „красних“, очевидячки, не залічує і, скажемо ми, цілком даремне.

Нарис „Розумний бреше, щоб правди добути“, — теж обробка приказки, з сильним вражінням і високо артистична⁴⁾). Жаден дослідник не каже про неї ні слова. Нарис „Скарб“ чи „Як Бог дасть“ теж розвиває народню приказку і виконаний взірцево⁵⁾). Ґрунт сього нарису ми знаходимо в народній поезії, що й показуємо⁶⁾). Дане оповідання належить до числа дискредитованих критиком „Современника“, при тім спиноло собі більшу його

1) Ист. лит., ст. 361.

2) Укр. Опов., ч. I.

3) Этн. мат. Грінч. В. I, ст. 205.

4) Укр. Опов. ч. I.

5) Основа, 1861, ч. 11, Укр. Опов. ч. I.

6) Этногр. мат. Грінч. В. I, ст. 199.

увагу, ніж інші. На жаль, і тут рецензент виявляє мало уважливості. „Хотя на основаніи предыдущаго разсказа, — говорить ся в „Современнику“, — авторъ вывелъ заключеніе, что лучше злой, чѣмъ дуракъ, но это нисколько не мѣшаетъ ему въ настоящемъ разсказѣ доказать, что быть дуракомъ тоже имѣеть свою пріятность“¹⁾. Противставленне двох членів виписаного тут періода показує, на жаль, слабкість льогіки рецензента, коли тільки він не навмисне нівечить правду. Бо-ж в оповіданні Стороженка „Лучше злий і т. д.“ говорить ся про шкоду від дурня для других, а в даному нарисі доводить ся, по словам „Современника“, що дурню буває і гарно. Яка-ж тут суперечність? Користь для себе і шкода для других, — речі льогічно цілком можливі для спільного істнування в однім предметі і в житті стрічають ся на кожному кроці. Щож дивуватись тоді, коли й Стороженко захотів провести подібний погляд у двох своїх оповіданнях і до того згідно з мудрістю народа? Очевидячки, нема чого.

Але найголовніше, що ні про яке противставленне не може тут бути й мови. В другім нарисі Стороженко тільки й каже, що все залежить від талану і при талані людина, що нічого не зробила для придбання щастя, одначе має його. Через те й оповіданне має заголовок „Як Бог подасть, то і в вікно подасть“ і героя його представлено такою ледащою людиною, що навіть земляки назвали його „лежнем“²⁾. Очевидячки, автор ніякого оперування з дурістю свого героя не робить і критик „Современника“ вдався до вигадок. Через те і присуд його про нарис Стороженка не вартий нічого. Петров завважує, що „этотъ разсказъ не принадлежитъ въ цѣльномъ видѣ народной фантазіи“ і що в ньому ріжні „присказки и прибаутки шиты въ одно цѣлоє“³⁾. Се по части правда, але, на жаль, д. П. надає зовсім інше значінне оповіданню Стороженка: він бачить в ньому лише типового ледаща, а не представленне в реальному образі своєволі долі. На останню ідею ясно вказує заголовок повісти і колиб до сього придивив ся д. Петров, то в оповіданні Стороженка уgliedів би не тільки мозаїку переказів про лежня, а й розробленне належного сюди народнього оповідання, вказаного нами вище. Огоновський про сей нарис не каже нічого, але до „красших“ його не зачислює.

1) Современникъ ст. 127.

2) Основа, 1761, ч. 11, ст. 20.

3) Очерки, ст. 217.

„Жонатий чорт“¹⁾ — се такий же гарний розвій народнього переказу, повний буйного виображення. Петров підкреслює близькість повісти до народньої основи²⁾, Огоновський лише повторює його вказівки³⁾. „Сужена“, присвячена Костомарову, дає фантастичну ілюстрацію народнього переказу про сужених⁴⁾. Написано нарис вельми поетичними рисами і надто жваво, з характерними побутовими подробицями. Петров про нього не каже нічого, а Огоновський лише констатує факт, що „автор користує ся народним віруванем в чудесні прояви і переказами про свѣт митично фантастичний“⁵⁾. В нарисах „Не впусти рака“⁶⁾ і „Вивів дядька“⁷⁾ маємо гарно оброблені етнографічні дрібниці. Оповідання „Три сестри“ — се не обробка автора, а стенографічно записана народня казка⁸⁾, і через те говорити про нього нема чого.

Сею казкою закінчуєть ся низка творів Стороженка етнографічного характера; їх народність, як видко з усього сказаного, виключає всякий сумнів, а естетичний їх бік такий, що вони, по вірній увазі д. В. Н., примушують нас „сѣ удовольствіємъ еще и еще разъ прочитывать ихъ“⁹⁾. До названих груп оповідань треба, для повности, прилучити ще два твори анекдотичного характера „Вуси“¹⁰⁾ і „Не в добрий час“¹¹⁾. Обидва оповідання написано гарно, мету свою вони осягають цілком, але окрім інтересу анекдотичности иншого не мають. З життя тут взято самі поверховні риси, здатні для збудження неглибокого, анекдотичного сьміху і через сю легкість зміста оповідань, неможливо їх брати суворо. Про „Вуси“, присвячені Кулішу, Петров завважає, що сей твір один із „лучших“¹²⁾. Огоновський висловлюєть ся про оповідання, що „з него можна дізнатись, що автор визначував ся гумором не аби-яким; тількиж, зображаючи комічні ситуації, виходив він де-не-куди по за границі

1) Основа, 1861, ч. 11.

2) Очерки, ст. 217.

3) Ист. лит., ст. 362.

4) Основа, 1862, ч. 2.

5) Ист. лит., ст. 354.

6) Основа, 1862, ч. 2.

7) Переписка Стороженка, ст. 310—1.

8) Укр. Опов., ч. I.

9) Київ. Ст. 1899 г., 12, ст. 123.

10) Основа, 1861, ч. 10.

11) Укр. Опов., I ч.

12) Очерки, ст. 217.

імовірності¹⁾. На чому заснована ся друга думка Огоновського, цілком незрозуміло, — невжеж у світі нема й не було дурнів, що викинулиб таку штуку, як дворяне Стороженка? Ми що до сього скептиками бути не можемо. Про „Не в добрий час“ Петров не каже нічого, а Огоновський бачить у сім нарисі лише „забавну нісенітницю, дарма, що автор намагався прикрасити її жемчугами із скарбниці гумористичного свого талану“²⁾. Певно, се оповідання не визначається глибиною і серйозністю, — про се власне ми й сказали вище, але й назва „нісенітниця“ теж, думаємо, підходить до нього мало. Мета автора була анекдотична, і коли йому поведось до свого оповідання додати „жемчугів“ гумору о стільки, що воно вийшло „забавним“, то завдання його можна вважати розв'язаним. Так власне на се оповідання ми й дивимось і гадаємо, що жадних зітхань моральної якості прикладати до нього неможливо: ситуації з нарису правдоподібні; дурні, як представлений там, могли і можуть бути, і коли сам нарід сьміється без злоби в таких своїх синів, то чому було не посьміятись над ними також добродушно і Стороженку?

Цілком осібно від розглянутих творів нашого письменника стоїть байка його „Кури та собака“³⁾. Вона визначається серйозним громадським змістом, але написана далеко не блискуче і показує, що у Стороженка не було ані талану байкаря, ані віршовника. На се останнє вказує теж вірш „Україна“⁴⁾.

Розглянувши, значить, усі твори Стороженка, ми можемо тепер схарактеризувати його творчість взагалі, як з боку змісту, так і напрямку. Питання тепер власне і сходиться на се, бо про артистичність його творів сумнівів бути не може: на них лежить тавро щирого і великого хисту. Не може тепер бути сумніву і в тому, що думка критика „Современника“, буцім Стороженко „рисуєть Малоросію какою-то сказочною країною“ і т. д., не має жадного ґрунту. У Стороженка з одного боку маємо низку реально-історичних і просто побутових творів, через що одно вже гадка „Современника“ мусить бути обмежена, але, з другого боку, і ті твори, що за них „Современник“ накинув ся на Стороженка, не дають для наведених його міркувань жадного ґрунту. В тих творах наш письменник або стояв на

1) Ист. лит., ст. 354.

2) ibidem

3) Переписка Стороженка, ст. 282.

4) Переписка Стороженка, ст. 299—300.

реальній знов таки підвалині або малював фантастичні представлення народа, лишаючись все таки письменником життя і правди. Що Стороженко малював Україну так кольорістично, як каже „Современникъ“ себ то так, мов би „счастливые обитатели Малороссіи не испытываютъ ни глады, ни труда“ і т. д., — се, скажемо ми разом з Стороженком, повна неправда. Як ми вказали вище, у нього на кожному кроці стрічають ся уваги про ненормальности тодішнього життя і навіть з виясненнем, хоча правда, й не глибоким, причин їх. Через таку очевидну несправедливість присуду критика „Современника“ і говорити про нього більш нема чого! Обвинувачення творчости Стороженка в брудности та інших „чеснотах“ також, як ми бачили, безосновно. Критик „Современника“ опер свої закиди на етнографічних оповіданнях Стороженка, за які, як за народні, сей уже зовсім не одвічальний. А що те обвинувачення і льобічно невірне, ми сказали вже на своїому місці. Через те саме падає й думка Петрова про ідеалізацію Стороженком України¹⁾, як заснована на рецензії „Современника“, падає погляд д. В. Н. на творчість Стороженка, як на „романтично-сказочную“. Навпаки цілком справедливим треба вважати думки Піпіна, що нідніс у Стороженка „умѣнье рисовать народный бытъ“ і проф. Дашкевича, що дивить ся на Стороженка, як на переказчика „народныхъ преданій и повѣрій“. Питанне, звісно, в тому, о скільки точно робив Стороженко своє переказуванне, але сеї точности не відбирає в нього ніхто — з доказами, а нпр. Огоновський завсїди в сїм пункті обороняє Стороженка від закидів Петрова і робить се досить ґрунтовно.

Таким чином твори Стороженка, по змісту і напряду, можна більш-менш позитивно назвати реальними, з одного боку, і легендарно-етнографічними, з другого. Кермучись вищевикладеним, можна тепер відповісти і на питанне, до якоїж літературної школи належав наш письменник? Петров, на підставі етнографічно-побутових повістей Стороженка, робить його дальшим заступником карикатурної і комічної літературної діяльности Котляревського, Гулака-Артемовського й ин.²⁾, але згодитись з сим ледви чи можна. Трудно згодитись уже через те одно, що тоді викидають ся геть всі історичні твори Стороженка, що у всякому разі були осередком його діяльности. Не згоджується ся також, хоч і не досить щасливо, з такою характеристикою

1) Очерки, ст. 215.

2) Очерки, ст. 218.

школи Стороженка і Огоновський¹⁾, але і він, на жаль, не дає суцільної позитивної характеристики нашого письменника.

Питання, значить, лишається відвертим і на підставі зробленого нами означення істоти творчості Стороженка ми на це питання і попилюємо відповіді. Що до етнографічно-легендарних його оповідань, ми мусимо зазначити, що в сій сфері Стороженко не був піонером: розробкою тогож самого матеріялу займався до нього Квітка й ин. Значить, не тут треба шукати характерної риси Стороженка, хоча тут же можна завважити, що він на даному пункті далі вів діяльність Квітки і належав до одної з ним школи. Істотою-ж діяльності Стороженка була історична белетристика ескізного типу, в талановитому виконанню якого нашого письменника не перейдено й доси. До історії особливо хилила ся душа Стороженка²⁾; історію, по тодішніх часах, він знав і студював, не дивно через те, що й хист його вилив ся релефно головним чином в творах історичної вдачі.

Знаючи сю рису в психіці нашого письменника ми можемо тепер, між иншим, ще більш зрозуміти, через віщо Стороженко не був письменником „злоби дня“, про що нпр. каже д. В. Н. Причиною були не лише класові погляди Стороженка, через які він не мав відповідної основи для боротьби супроти тодішнього устрою, але й що йно вказаний його нахил до історії. Стороженко, як продукт історії початку 19 в., був, так сказати, пронизаний образами рідного козацтва, що при ньому потонуло вже в вічності. Сі образи закрили від нього всі інші підвалини, на яких він міг оперти ся в своїй артистичній праці; дійсність здавалась йому занадто твердою, важкою через її бридоти о стільки, що Стороженко вважав за користнійше для себе відпочити, не дотикаючись її, на чомусь привітнійшому. Сим останнім і сталось історичне життя його батьківщини, що він її присвятив свою творчість на українській мові, хоча, звісно, міг малювати й сучасне йому життя, бо, певно, знав його чудово. Тим же самим визначають ся і писання його в дусі етнографічно-анекдотичнім, — сюжети сього життя хоч і були взяті з сучасности Стороженка, але риси сеї сучасности були о стільки, як ми казали, поверховні, що натякати на „злобу дня“ не могли жадним чином. Таким побитом ми бачимо, що класова психика Стороженка і на характері пое-

¹⁾ Ист. лит., ст. 365.

²⁾ Див. Переписку Стороженка, ст. 300—1.

тичної його праці відбилась цілком ясно. Після всего сказаного, школу Стороженка можна тепер означити категорично. Заступник етнографічно-анекдотичного напряму Квітки, Стороженко сотворив українську школу історичної белетристики і все його значінне в історії літератури в сьому, на нашу думку, і містить ся. Такі однородні твори, як „Золотаренко“ Гребінки в порівнянне з повістями Стороженка йти не можуть, а „Чорна Рада“ Куліша стоїть в його творчости того періода досить відрубно, так що пальма почину історичної белетристики мусить належати Стороженку по справедливости.

Виказавши історично-літературне значінне Стороженка, скажемо два слова і про естетичне. Нема чого й казати, що твори Стороженка — справжні взірці прекрасного і в них маємо всі елементи його, — і артистичність частинностей твору, і гармонію спільного і, нарешті, вдатно висловлені високі думки та емоції. Через те його твори мусіли робити на неупереджених сучасників безперечний вплив, — і се мало місце не лише на Україні, а й далі. Твори Стороженка перекладались і на славянські мови і на німецьку, — що свідчить про велике естетичне значінне його хисту. Але твори його матимуть ся не тільки історичне значінне: чисто-артистичні твори не вмирають і тоді, коли зміст їх давно вже відійшов в країну спогадів, — через те й творам Стороженка належить, хоч і не широка, але певна будучина. Стороженко, як історичний белетрист, Стороженко, як митець-етнограф, — для всякого культурного Українця мусить бути і буде предметом цілком заслуженої уваги ще довго.

1900, Київ.

Поправки: с. 15 рядок 16 зв. надруковано: *серцем* треба: *сонцем*. С. 16 р. 2 зв. *Що то за люде* повторено хибно. С. 21 р. 21 зв. надр.: *можемо* треба: *не можемо*. С. 23 р. 20 зн. надр.: *під групу* треба: *підгрупи*, р. 4 зн. надр.: *артичний* треба: *артистичний*. С. 25 р. 8. зн. надр.: *його* треба: *його має*. С. 26 р. 19 зв. надр.: *те* — треба: *т. е.* С. 31 р. 7 зн. надр.: *17 в.* треба: *18 в.* С. 38 надр.: *навіть ширше* треба: *ширше*.

З кореспонденції Дениса Зубрицького.

(Рр. 1840—1853).

Подав **Др. Кирило Студинський.**

Вже за життя Дениса Зубрицького перейшла значна частина його цінної, та спеціально на російські публікації багаті бібліотеки на власність г-ра Віктора Баворовського, талановитого перекладчика „Дон-Жуана“ на польську мову й основателя бібліотеки та музею імені Баворовських у Львові. Сюди дісталися також, вже за життя Зубрицького, як свідчить Головацький в „Слові“ (1862, ч. 12), його рукописні матеріали, оригінали і копії грамот та частина переписки з кількома людьми.

Я мав нагоду переглянути і бібліотеку Зубрицького, і його рукописну збірку¹⁾ і з поміж останньої занявся головною його кореспонденцією, що кидає дуже цікаве світло на життя та діяльність самого Зубрицького, як також тих людей, що стояли з ним в ближніх зносинах.

Кореспонденція Зубрицького неповна. В життєписи Зубрицького, писаній Поповим, читаємо, що Зубрицький кореспондував з Мацейовським, г-ром Дзялинським, Ганкою, Шафариком, Максимовичем, Погодїним, Йорданом, бар. Шодуаром, Гайнцем, Бередніковом і бувш. рос. мін. просвіти кн. Шірінським-Шахматовим²⁾.

¹⁾ На сю спадщину після Зубрицького звернув мою увагу кустос бібліотеки, др. Йос. Корженевський. За дозвіл перегляду цілої збірки Зубрицького, як також скопійованя і напечатаня сеї кореспонденції та за ласкаву поміч при скопійованю деяких листів складаю на сім місяци др. Йос. Корженевському мою сердечну подяку.

²⁾ Чтенія въ имп. общ. ист. и древн. рос. р. 1880 Ч. I—II, стор. 541. Гляди також „Слово“ р. 1862, ч. 10, в статі Головацького п. в. „Денись Зубрицькій“.

З вичислених Поповим людей задержали ся в рукописах Зубрицького лише листи Максимовича і Ганки. Інші, правдоподібно, затратили ся. Не виключена річ, що частину листів понищив Зубрицький навмисно. Так прим. з листів Погодіна, що могли його компромітувати, нема між рукописами ані сліду. Не надіяс ся певно Зубрицький, що його власні листи, писані до Погодіна, будуть обережно переховані та відкриють потомству рубець його наукових і „торговельних“ зносин з російським ученим¹⁾.

Окрім листів Максимовича і Ганки, знайшли ми ще в бібліотеці Баворовских дуже важні письма Копітара і Раковського, брулїони деяких листів Зубрицького, а побіч них кілька менше цікавих листів різних людей до Зубрицького, про які згадаємо при кінці наших заміток.

Листів Максимовича маємо п'ять. Три з них писані в р. 1840 (22/IV, 17/X, 7/XII), четвертий в р. 1841 (27/IV) а останній в р. 1843 (8/X). Мали би се бути всі листи Максимовича? Ми сумніваємось. Зносини між Зубрицьким і Максимовичем не перервались і в дальших роках. Зубрицький посилав свої рукописи до печатаня в російських журналах на руки Максимовича. Так читаємо в однім листі Максимовича до Бодяньського (з дня 16. мая 1848 р.) між иньшим таке: „Въ томъ тьчкѣ нашель я 34 оттиска Зубрицкаго брошюры, №. 7. Чтеній и пр... Благодарю васъ за эту присылку и доставлю скоро обѣщанныя статьи. Что же вы не означили, что эта статья Зубрицкаго вамъ досталась отъ меня?...“²⁾. Ще в р. 1850 посилав Максимович Зубрицькому третю книжку свого „Кіевлянина“ з власноручною присвятою³⁾. Можлива річ, що після р. 1850 кореспонденція Максимовича з Зубрицьким перервала ся. На се могли зложитись ті некористні обставини житя Максимовича, в які він попав через свою недугу.

1) Листи Зубрицького до Погодіна напечатані в „Чтеніяхъ моск. общ. древностей за р. 1880, ч. I—II, в статі: „Письма къ Мих. П. Погодину изъ славянскихъ земель (1835—1861) съ примѣчаніями Нила Попова стор 537—621.

2) Письма Мих. Алекс. Максимовича къ Осипу Макс. Бодяньскому (1838—1873) стор. 135. Гляди: „Чтенія моск. общ. древи.“ за рік 1887, ч. I. Під статью Зубрицького треба розуміти „Начало уни“, що була печатана як раз в №. 7 „Чтеній“. Гляди біографію Максимовича в „Чтеніяхъ“ за рік 1880, ч. I—II, стор. 541.

3) Примірник сей тепер в бібліотеці гр. Баворовского.

Перший з листів Максимовича напечатав був вже в р. 1863 Яків Головацький¹⁾ з копії, зробленої у Зубрицького, одначе і задля його ваги і малозвістности того виданя репродукуємо його ще раз в нашій збірці. До сього листу додав був Головацький поміж иньшим таку замітку: „То было первое сообщеніе писателей нашихъ съ Україною, первое почутье сродства и одноплеменной взаимности межъ Галицкими и Украинскими учеными въ то время, коли ближе сообщеніе между ними затрудняемо было непреодолимыми препятствіями. Письмо то писано было въ самое время первого пробужденія нашей словесности, когда на нашемъ небосклонѣ литературномъ появились первые покушенія въ родномъ языкѣ; когда Іос. Левицкого переводы Шиллеровыхъ балладъ, воззрѣніе страшилища, благожелательныи стихи іерархамъ и та несчастная Русалка Днѣстровая, причинившая столько хлопотъ своимъ издателямъ, становили всю сумму литературныхъ произведеній рускихъ въ Австріи. Письмо сіе походило отъ знаменитого писателя, собирателя пѣсень народныхъ и ревнѣйшого друга и защитника малорусской народности. Обзорѣніе словесныхъ плодовъ нашихъ съ осьмь сотъ тридцатыхъ годовъ сообщилъ г. Максимовичъ въ своемъ „Кіевлянинѣ“, осуждаючи тіи первенцы литературны со всею снисходительностію и истинно отцевскою ласкою“.

Так отже бачить Головацький в особі Максимовича, і то зовсім справедливо, першого з Українців, що заняв ся руським письменством в Галичині, що в своїй статі: „О стихотвореніяхъ Червонорускихъ“²⁾ познайомив Україну і ширшу російську публику з поезіями молодих, галицьких письменників, що і в листі, і в статі вказав дорогу, по якій вони дальше ступат имають.

Годі одначе не завважати, що поміж гадками, які висловив Максимович в статі і в листі, заходить значна ріжниця. Питане, якою мовою повинні галицькі Русини писати, поставив Максимович в своїй статі дуже ясно. Твори галицького перекладчика, Стефана Семаша, писані церковно-славянщиною, зове Ма-

1) „Галичанинъ“, Литературный сборникъ, издаваемый Як. Оед. Головацкимъ и Богд. Андр. Дѣдицкимъ. Львовъ 1863, книга I, выпускъ II, стор. 107—113.

2) „Кіевлянинъ“. Книга вторая. Идалъ Мих. Максимовичъ. Кіевъ, 1841, стор. 119—152.

ксимович „безвременнымъ цвѣтомъ (colchicum autumnale), который отцвѣвши подѣ зиму, на новую весну вырастаетъ уже плодовою травянистою маковкою“¹⁾. Так само осужуе Максимович „Возрѣніе страшилища“ Лисинецького, дивуючись, що на сѣм творі уміщена напись, ніби він уложений „малоруською мовою“. „Ни одинъ Малороссіянинъ — пише Максимович — не назоветъ этого языка своимъ, да это и не Великорускій и не Бѣлорускій языкъ: это искусственное Словенорусское словосочиненіе, которымъ дѣтъ за сто писали наши Рускіе стихотворцы (Сумароковъ, Кантемиръ), и отъ того ихъ произведенія состарѣлись преждевременно“²⁾. Руське писменство в Галичині може розвинутиись лише на живій народній мові: „Вѣковой опытъ Рускаго стихотворства, пише Максимович, долженъ послужить въ урокъ для писателей Червонорускихъ. Пусть они избѣгаютъ искусственнаго словосочиненія и стихосложенія! Живая литература у нихъ можетъ процвѣсти только на ихъ народномъ, живомъ языкѣ: пусть они все изучаютъ его въ народныхъ пословицахъ, поговоркахъ, сказкахъ и еще болѣе въ пѣсняхъ Малороссійскихъ, особенно Украинскихъ, гдѣ народное выраженіе процвѣло съ наибольшею силою и красотою. Тѣмъ болѣе это прилично Червоноруской Музѣ, которая возрождается въ средоточіи Словенскаго міра, и въ ту именно пору, когда почти все Словены сознали цѣну своей народности и такъ горячо за нее ухватились“³⁾.

Не так ясно ставить се питанє Максимович в листі до Зубрицького. На лист останнього, писаний в великоруській мові, відповідає Максимович: „Пишите ко мнѣ и другимъ Рускимъ, ради Бога по-Руски, не повѣрите, какое это наслажденіе доставляетъ, хотя для Васъ, какъ Вы говорите — и труднѣе то, чѣмъ писать по Польски“.

Річ ясна, що не можна би мати нічого против сього, коли-б Максимович накликував був галицьких письменників до виучування великоруської мови, одначе ми мали би право жадати від нього, щоби при тій нагоді противставив був великоруській мові ідеал української мови. Та сього Максимович не зробив. Він велить вправді галицьким Русинам писати живою, україн-

¹⁾ Там же стор. 134.

²⁾ Там же стор. 139 - 140.

³⁾ Там же стор. 141.

ською мовою, образуватись на українських народніх піснях, — але лише тому — бо, по його гадці, в одній тільки Галичині письменство на українській мові можливе, бо „пера языка польскаго для Галичанъ давно прошла, а пора Великорускаго для нихъ еще не наступила“. І від живої української мови дозволяє Максимович галицьким письменникам в їх перших початках відступати, коли в його листі читаємо: „На какомъ бы ни писали языкъ Галичане, все равно, лишь бы писали они о своей милой Руси“. В будучність українського письменства на Україні Максимович не вірить. По його гадці, стала великоруська мова для всіх освічених Українців загальною мовою і тому все, що пише ся на Україні по українськи, вже до певної степені штучне і має більше локальне значіне, так як у Німців все, що писане на алеманськїм нарїчу. „На Україні, пише дальше Максимович, не може бути письменства на українсько-руській мові, а можуть бути і є лише поодинокі твори, нею писані — твори Котляревського, Квітки, Гребінки й иньших. Українська мова стала в нас лише памятником, з якого можна збагачувати великоруську мову. Народні українські пісні і пословиці служать також лише чудовими памятниками для великоруського письменства“.

Зайвим було-б виказувати, що Максимович помиляв ся. Він не мав ясного погляду на будучність української мови, хоч брак віри в розвій письменства на Україні не спиняв його двома роками раніше видати студію, в якій він з повною рішучістю виказував відрубність української мови від польської і великоруської¹⁾. Такий брак віри в будучність українського письменства по при сердечній любові до України, замітний рівно-ж у Метлинського²⁾, а двадцять два роки після листу Максимовича до Зубрицького чуємо ще його, що правда, в иньшій формі, також у Костомарова.

Яке вражїне викликав лист Максимовича, а головнo його погляд на українське письменство на Україні між галицькими Русинами, про се годі щось певне сказати. Що він міг бути студеною водою на мрії перших наших речників живого слова —

¹⁾ М. Максимовичъ: „Критико-историческое изслѣдованіе о русскомъ языкѣ“ (Журн. министр. народ. просвѣщ. за рік 1838 т. 17—18).

²⁾ Думки і пісні Амвровія Метлинського. Львів 1897, стор. 16—17, в передмові.

се річ зрозуміла. Та неважаючи на се, галицьке письменство йшло своїм шляхом. Почате на рідній мові, розвивалось воно й на дальше на ній в писанях Головацького, Вагилевича, Устияновича, Могилянського і других. Не затратив ся ще в душах галицьких письменників відгомін сього, що писав Шашкевич на вступі „Русалки“: „Судило нам ся послїдним бути: бо коли другі Славяне вершка дохаплюють ся і если не вже, то небавком побратають ся з повним, ясним сонцем; нам на долині в густій мраці гібіти. Мали і ми наших півців і наших учителів, але найшли тучі і бурі; тамгі занімили а народови і словесности надовго ся здрімало; однакож язык і хороша душа руська була серед Славянщини, як чиста слеза дівоча в долоні Серафима“.

Зовсім природне також, що галицькі письменники великоруською мовою писати не могли, бо її не вмiли. Тим то й легко було написати Головацькому в р. 1863, в часі, коли він вже перебував національну метаморфозу, про ради Максимовича: „Мы молоды труженники на поприщѣ родной словесности повинувались зрѣлымъ поставленіямъ опытного и доброжелательного мужа и слѣдовали почти безусловно его совѣтамъ. Доказомъ того служити могутъ всѣ книжки, изданныи послѣ 1840 года: „Галицкіи приповѣдки“, „Вѣнокъ“ ч. I, особенно же часть II... Не появили ся у насъ больше сочиненія съ отжитыми церковно-словенскими формами, яковыи старалъ ся было ввести почт. Стефанъ Сѣмашъ, ни пугаютъ насъ больше „воззрѣнія страшилища“, яке напечаталъ былъ 1838 г. Лисинецкій въ Вѣдни“¹⁾.

Та при тiм бажав Головацький виправдати свою метаморфозу листом Максимовича, коли пише: „уже 22 лѣтъ минуло послѣ написанія того письма. Премноего измѣнило ся отъ того времени. Многіи желанія проф. Максимовича исполнились, чи други исполнятся и якъ — ожидати належить. Многіи положенія поставлены нимъ стоятъ незыблемы, получивши еще подкрѣпленіе новыми событиями, и достойны полного уваженія“²⁾.

Річ певна, що в останніх словах Головацького маємо бачити натяк на будучність великоруської мови в Галичині.

Та і в сiм питаню помиляв ся Максимович. Пядесят лiт минає з тої пори, як в Галичині появила ся „Исторія Галич-

¹⁾ „Галичанинъ“ 1863. Книга I. выпускъ II, стор. 111.

²⁾ Там же. стор. 113.

ско-русскаго княжества“ Зубрицького, якій в його таборі надавано епохальне значіне, тому, що була печатана в великоруській мові, а неприродне стремленє Зубрицького — ввести в галицькім письменстві великоруську мову, нічим не посунуло ся наперед.

Хоч з гадками Максимовича ми не можемо погодитись, то з другого боку не можемо відмовити листам Максимовича впливу на розвій галицького письменства. Він заохочує галицьких Русинів до літературної праці, просить у них помочи для „Кієвлянина“, піддає їм теми до обробленя, розправляє з ними про правопись — словом витворює духову звязь між Галичиною і Україною. Нема сумніву, що й сам Зубрицький під впливом листу Максимовича пише свою „Лїтопись Ставропигіяльного братства“, яка і по нині не стратила своєї вартости.

Тим то й ми печатаємо сі листи Максимовича, а не сумніваємо ся, що вони будуть гарним причинком до характеристики його діяльности та цінним доновненєм збірки його листів порозкиданих в російських журналах, а головно в річниках „Кієвскої Старини“.

По листах Максимовича йдуть в хронологічнім порядку листи Копітара.

Про відносини Копітара до Русинів маємо в нашім письменстві лише короткі згадки. З них дізнаємось, що Копітар був разом з иньшими славянськими ученими і діячами посередником між Русинами і славянським рухом перших десятків літ ХІХ віку. Мешкане Петра Паславського, що від року 1820 був сотрудником при церкві св. Варвари у Відни, стало осередком для всіх Галичан, Русинів і Поляків, що приїздили до Відня. Сюди заходили також перші знаменитости славянського руху, як Копітар, Вук Караджіч, Людовіт Ѓай і крім особистої знайомости обмінювались своїми гадками з представителями братнього руського племені. Особливо Копітар старав ся вплинути на молоде, руське покоління і під його проводом образував ся перший руський письменник, Йосиф Левицький¹⁾.

Вістки сі дуже скупі. З дневника²⁾, в якім списував Копітар всі свої листи, висилані до ріжних людей від дня 24

1) Жите і Слово. Том II, стор. 436—7 в студії Ів. Заневича: „Літературні стремління галицьких Русинів від 1772—1872 р.

2) Дневник Копітара видав проф. Ягіч в книзі: Neue Briefe von Dobrowsky, Kopitar und Anderen Süd- und Westslaven. Berlin, 1897, стор. 823—50. Раньше видав проф. Ягіч перший том кореспонденції Добровського і Копітара яко 39 том Сборника отдѣленія русскаго языка и словесности импер. академіи наукъ, Спб., 1885.

цвітня 1829 аж майже по кінець життя, дізнаємо ся, що він вів дуже широку кореспонденцію з Русинами, а то з Йос. Левицьким¹⁾, з єписк. Снігурьським²⁾, з Михайлом Малиновським³⁾, з крил. Лавровським⁴⁾ і Ос. Лозінським⁵⁾. Звертаємо увагу на сю кореспонденцію, бо лише вона могла би нам дати докладний образ взаємин Копітара з Русинами. Може бути, що в бібліотеці перемиської капітули переховує ся принайменше частина сеї кореспонденції. Було би конче потрібною річю видати її друком. Листи Копітара взагалі мають дуже велику вартість. Писані живо, вони доторкають ся ріжних питань, так наукових, як і суспільних. Друкуючи переписку Добровського і Копітара, пише проф. Ягіч: „Какими выразительными чертами обрисовался обликъ Копитара въ его страстно-порывистыхъ, вѣчно безпокойныхъ письмахъ, полныхъ нетерпѣливой любознательности и критическаго задора“⁶⁾. Видані проф. Ягічем листи Копітара принесли багато нових фактів до характеристики сього визначного ученого. З листів

¹⁾ До Йос. Левицького написав Копітар від р. 1831 - 1835 дванайцять листів; з того чотири в р. 1831 (29/III, 22/X, 9/XI, 7/XII); в р. 1832 шість листів (25/I, 15/II, 11/IV, 28/VIII, 3/XI, 21/XII); в р. 1833 один лист (15/II) і в р. 1835 один лист (31/III). При двох листах зазначений в дневнику кількома словами їх зміст. (Порівнай: Jagić: „Neue Briefe“ стор. 827 - 834.

²⁾ До єп. Снігурьського вислав Копітар в літах 1834 - 1841 дванайцять листів, з тих деякі сніжно до Снігурьського і Левицького, або книгара Міліковського. На рік 1834 припадає три листи (30/VIII, 27/IX, 3/XII); на рік 1835 два (23/I, 10/II); на рік 1837 два листи (29/XI, 17/XII); на рік 1840 три (23/II, 25/VI, 10/X); на рік 1841 два (9/VI, 15/VI). Там же стор. 833 - 45.

³⁾ До Михайла Малиновського написав Копітар рівнож дванайцять листів в роках 1839 - 1843. З них припадає на рік 1839 один лист (13/II); на рік 1841 три листи (24/IX, 26/IX, 5/XII); на рік 1842 сім листів (1/I, 9/I, 6/II, 3/III, 15/III, 20/V, 14/VII); на рік 1843 один (5/XII). Там же стор. 840 - 50

⁴⁾ До крил. Лавровського вислав Копітар в р. 1840 два листи (16/IX, 28/IX). Там же стор. 844.

⁵⁾ До Лозінського занотований в дневнику один лист з р. 1841 (13/VI). Там же стор. 845. З листу Копітара до проф. Фр. Метельки в Люблянї дізнаємо ся, що Лозінський просив Копітара о його країнсько німецьку граматику для нормальних шкіл. Там же стор. 177. Метелька зайняв ся посилкою граматики Копітара, бо на неї (Grammatik der slav. Sprache in Krain, Kärnthen und Steyermark, 1808) покликує ся дуже часто Лозінський в своїй: „Gramatyka języka ruskiego“. Przemysł 1846.

⁶⁾ Ягіч: „Сборникъ...“ том 39, стор. CVI.

Копітара до Зубрицького можна буде уявити собі, яку вагу треба привязувати до його кореспонденції з иньшими галицькими Русинами. Добути сі листи і видати їх друком, було би річю подвійно хосенною. З одного боку мали би ми тоді багатий причинок до характеристики самого Копітара, з другого не менше цікавий і важний матеріал до пізнання життя і культурних змагань в перших хвилях розвою галицько-руського письменства XIX віку.

Листів Копітара до Зубрицького маємо чотири. Всі вони писані в р. 1843 (18/VI, 18/VII, 5/X, 4/XI). Можемо рішучо твердити, що в сих чотирох листах містять ся ціла кореспонденція Копітара з Зубрицьким, бо лише ті чотири листи, з точними датами, записані в дневнику¹⁾. Коли б Копітар писав їх був більше, то певно не поминув би їх.

З сих листів Копітара для нас важні головно два перші. В них завдає він Зубрицькому ріжні наукові питання, яких поясненя, або розвязку подамо в примітках до тексту листів. Тут задержимо ся лише над руськими національними і церковними справами, якими в своїх листах интересує ся Копітар.

Переписку з Копітаром почав був, по нашій гадці, Зубрицький. Догадуємо ся сього звідси, що в першім своїм листі обговорює Копітар брошуру Зубрицького, видану в р. 1837 і два пастирські посланя митрополита Мих. Левицького з р. 1841. Коли зважимо, що лист Копітара писаний в р. 1843, то легко можемо собі уявити, що Копітар рецензує сі книжки лише тому, бо як раз в тім часі дістав їх від Зубрицького. Що крім своіх видань посилав Зубрицький Копітарови також чужі (посланя Левицького), се для нас зрозуміле, бо переклад одного посланя з 10 марта 1841 р. з латинського тексту на польську мову зладив Зубрицький²⁾. До посланя Левицького, в яким перше місце займає доказ про першенство папи, мусів додати Зубрицький в листі до Копітара, що хоч сам був перекладчиком посланя, то його гадка така, що Русини в національнім і релігійнім питаню мусять потонути в російськім морю. Вносимо се з того, що Копітар, виказуючи нестійність таких гадок, додає: „Sed quo tendis musa, desine perdicax!“ Про правдоподібність нашої гадки можна буде пересвідчитись, коли приглянемо ся тим уступам листів Копітара, в яких обговорені сі питання.

¹⁾ „Neue Briefe...“ стор. 849.

²⁾ Ив. Ем. Левицкій. „Библиография“ ч. I, стор. 20.

Вже проф. Ягіч замітив, що Копітар Росії не любив і не жалував. Походило се по часті з ексклюзивності його характеру (в однім листі до Добровського пише він про католицьку національну гордість), а по часті від привязаня до Відня, який він бажав видіти духовим центром для всіх Славян¹⁾. Русинів вважає Копітар народом, що може жити сам, о своїх силах, і не рад їх бачити в обіймах Росії. Він пише: „Русини (die Rusinen) повинні самі собі вистарчати без Великорусів (ohne die Nordrussen) і печатати свого Каменського і т. и. Предсі пруських Німців нема навіть тільки! А вашого осьвіченого і щедро дотованого духовенства не було би шкода! З п'ятнайцяти мільонів Русинів, ви, чотири мільйони в Галичині і Угорщині єсьте цвітом і тому ви радше повинні бути солию життя для них, ніж давати себе перетягати лише на основі матеріяльного закона для нас. Sed quo musa tendis, desine perdicax!“

Копітара займали літературні праці галицьких Русинів, тож можлива річ, що на основі знайомости з руськими виданнями він міг прийти до висліду, що Русини можуть самі собі вистарчити. Стикаючись з Русинами, міг він також пересвідчитись про осьвіту руського духовенства та дізнатись про його дотоване, хоч річ певна, що тут прийшло йому в поміч послане Левицького з дня 10 марта 1841 р. Величаючи Габсбургів за їх добродійства для руського народа, митр. Левицький пише: „Na rozkaz teyże Najjaśniejszej Cesarzowej i Królowej (Марії Тереси), młodzież ruska do stanu kapłańskiego dążąca wezwaną została do Wiednia i tam w najślawniejszej nauk wszechnicy, nauce filozofii i teologii z tym poświęcała się postępem, że później wielu z tej młodzieży katedry teologiczne i inne godności dyecyjalne zaszczytnie sprawowało, niektórzy zaś godnymi stali się na stopień biskupi być wyniesionymi (Скородинський, львівський єпископ, що умер в р. 1805 і Антін Ангелович, львівський митрополит, що умер 1815 р.). W te ślady Najmiłosciwszej Matki wstępowali potem Najjaśniejsi Jej synowie i tronu następcy. Ich bowiem dobrodziejstwem zaprowadzonem i zatwierdzoneм zostało we Lwowie dotychczas jeszcze istniejące Seminarium, w którym już nie niektórzy tylko, lecz wszyscy kandydaci rusko-uniccy do pełnienia świętych obowiązków po parochiach przeznaczeni, nauki teologiczne odbierają i obyczaję

1) Ягіч: „Сборникъ...“ том 39, стор. XV.

swe do prawideł kościelnej karności zastosowywać pouczają się. Seminarium to, już kilka tysięcy pracowników owczarni świętej ruskim dyecezyom od roku 1783 do tych czas wydało, między jego alumnamy My Sami, wasz terazniejszy Arcypasterz Metropolita, niegdyś nauki Nasze pobieraliśmy, i wy także zdolność do należytej staranności o zbawienie dusz ludzkich potrzebną osiągnęliście. Z szczodrobliwości wyż wspomnionych Najjaśniejszych Monarchów wydzielane bywają z funduszu religijnego, wam dodatki do waszych parafialnych dochodów, a wysłużonym w staranności o duszach, pensye deficyentów“. Згадуючи про заслуги цїсаря Франца I, що побільшив етат питомців у Львові, а окрім того умістив деяких питомців в висших духовних закладах у Відни, додає Левицький: Dlatego to nie zbywa teraz w obydwóch dyecezyach na takich mężach, którzy do staranności o zbawienie dusz należycie usposobieni, obowiązki namiestników pomiestnych, czyli dziekanów z chwalebnią zręcznością piastują, zaszczytów kanonickich dostąpili, teologicznym doktoratem zaszczyconymi zostali i albo publicznie katedry we wszechnicy nauk i dostojeństwa akademiczne zajmują, albo wyższe urzęda dyecezalne sprawują, a nawet na samą godność biskupią wyniesionymi zostali (Снігурський, Яхимович)¹⁾.

В дальших своїх увагах запевнює Копітар Зубрицького, що для Русинів як раз тепер найдогіднійша пора, щоби так Римови, як і Німцям піддати свої домаганя, чи жалі. Найліпше було би, аби митрополит поїхав до Риму, а особисто зробить там в однім тижни більше, як листовно в кількох літах. Копітар завірює, що Русинам в Римі дуже прихильні, як він сам мав нагоду пересьвідчити ся на місци; що там його питали, яким способом можна-б Русинам дещо приємного зробити і що він їх справив до митрополита, котрого жадань і поглядів вони вислухати повинні. „Але, як я сказав — кінчить Копітар, подорож до Риму привела би все до якогось ладу: einem Cardinalshut würde im schlimmsten Falle selbst ein Primas Galiciae die Präcedenz lassen müssen etc.“

¹⁾ Michał Lewicki: List Okólny do Duchowieństwa Rusi Zjednoczonej стор. 21—5. Користуємось польським текстом, бо руського не було під рукою.

З остатніх слів дізнаємо ся, що вже в р. 1843 носив ся Рим, а може й Відень з гадкою, наділити митрополита Левицького достоїнством кардинала, хоч сею почесстю обдарено його доперва в р. 1856¹⁾.

До сеї самої гадки вертає Копітар в другім листі. „Wenn die ältere Excellenz (митр. Левицький), пише Копітар, sich nicht gern rührt, so lassen Sie die neue (еп. Снігурський) nach Rom ziehen!“ В Римі радить Копітар поговорити з кардиналом Лямбускіні і з генералом ордену Єзуїтів, каже упоминати ся за заграничні фундації, з яких тепер лише Італіянци користають. Звертаючись до Зубрицького, накликає Копітар: Ew. Hochwohlgeboren sollten selbst mit Snigurski reisen!“

Ради Копітара викликали у Зубрицького невдоволене. Про се дізнаємо ся з листу Зубрицького до Ганки, писаного дня 10 (22) лютого 1846, вже по смерті Копітара († 11 серпня 1844 р.). В нім читаємо: „У меня была очень странная (пропущено: переписка) зъ возвратившимся зъ Рима Копитаромъ. Настаивалъ онъ на меня, чтобъ я уговорилъ нашего Митрополита или епископа на путѣшествіе въ Римъ и отправился зъ ними туда. Онъ удостовѣрялъ насъ въ хорошемъ приѣмѣ, требовалъ да бы мы здѣсь дѣйствовали на духовенство за російскими рубежами и пр. Но я ему тонко доказалъ нелѣпость предпріятія... Подлинныя его письма и мои отвѣты хранятся у меня“²⁾.

На великий жаль, відписів на листи Копітара, певно дуже цікавих для нас, в бібліотеці гр. Баворовского ми не найшли. Всеж маємо надію, що листи Зубрицького до Копітара не пропадуть. Сю надію подає нам обставина, що листи иньших, славянських учених до Копітара заховали ся і то у взірцевім порядку.

Само послане митр. Левицького з дня 10 марта 1841, а спеціально оброблене питання про першенство папи Копітарови не подобало ся. Він радби бачити в нім науковий трактат з використанням сучасної богословської літератури зверненої против першенства папи.

¹⁾ Peřesz: Geschichte der Union...“ Том II, стор. 929. В році 1848 іменував цісар Левицького прімасом Галичини.

²⁾ Жите і Слово. Т. IV. „Листи Д. Зубрицького до Ганки“. стор. 86.

Дня 11 жовтня 1841 року видав був митр. Левицький друге послане в латинській мові і в польськiм перекладі, в яким містила ся відповідь папи на що йно згадане послане Левицького. В сій відповіді хвалить папа митрополита за його ревність, велить і на дальше стерегти уніятів від аітаційних православних брошур, дбати, щоб уніяти не дали себе звести намовам православних, які твердять, що уніятську і православну церкву лучать одні й ті самі обряди, а ділять незначні ріжницї. „Grecko-Rossyjanom, пише папа, całe to podobieństwo, jakie jest między waszemi a ich obrzędami na nic się nie przyda, albowiem oni się od wszystkich katolików, czyli to Ruskiego, czyli to Łacińskiego, lub też jakiegokolwiek obrządku różnią w rzeczach, należących do prawdziwej wiary, którą sprawiedliwy żyje (Ad Hebraeos X. 28) i ściągających się do uległości ku Rzymskiemu Papieżowi, który jest Piotra Apostołów ksiądzecia następcą, któremu (mówiąc słowy Ojców Chalcedońskich) winnicy dozór od Zbawiciela powierzony jest, z którego Kościołem (jak Ireneusz świadczy), dla znakomitszego pierwszeństwa każdy kościół niezbednie zgadzać się musi, to jest ci, którzy są ze wszech miar wiernymi (Lib III, contra haereses. Cap. 3), z którym nareszcie (jak Hieronim powiada), ktokolwiek nie zbiera, rozprasza, to jest, kto nie jest z Chrystusem, jest z Antychristem (Epist. ad Damasum)¹). Дальше велить папа митрополитови дбати про виховане духовенства, головно молодшого клиру: „aby młodszy klerycy nie tylko się ćwiczyli w pobożności i prawdziwej cnocie, ale także w naukach istotnie katolickich i od niebezpieczeństwa jakiegokolwiek błędu dalekich. Dlatego też potrzeba, ile to być może, większą liczbę onych od pierwszej ich młodości (jak Zbór trydencki uczy), do Seminarium duchownego przyjmować, gdzieby pod Twojem okiem przez Meżów zaufania najgodniejszych troskliwie kształceni, ku nadziei Kościoła wzrastali“²).

Ся відповідь папи, держана в дуже різкім тоні против православя, а головно її опубліковане визвало велике невдово-

¹) Michał Lewicki: Wielebnemu zjednoczonej Rusi Duchowieństwu pozdrowienie w Panu i Arcypasterskie błogosławieństwo... стор. 7.

²) Там же стор. 9.

лене Копітара. Хоч сам тішив ся своїм католицизмом, то в публичнім проголошеню папської відповіді бачив Копітар не без причини загострене відносин між католицькою і православною церквою; різка відповідь папи перетинала надії Копітара, що все мрів про унію латинської і грецької церкви між славянськими народами¹⁾. По сім виясненю зрозуміємо слова Копітара: „Leid that es mir, dass Ihr das Belobungsbreve gedruckt habt; denn der päpstliche Vorschlag eines Averruncations-Gebots contra reunionem, so wie der einer röm. Kleinkinderanstalt für den geistlichen Nachwuchs, schadet in Publico mehr, als er nützt“.

Таку саму обережність, як в справах церковних, наказує Русинам Копітар в науці. Він напр. заохочує Русинів до видання історії церкви, одначе писаної спокійно і безпристрастно, „бо стару кривду вічно сьвіжо відгрівати, шкодить лише будучности, ятрене заблизнених ран відбиває ся на теперішнім здоровлю, а через се спиняє можливий поступ. Амнестия не пuste слово і його не надармо винайшли люди старинного сьвіта“.

Та годі нам переповідати зміст листів Копітара! Ми за-примітимо лише, що сї нечисленні його листи до Зубрицького обговорюють стільки наукових і суспільних питань, біжучих справ, та визначають ся таким тверезим поглядом, що справді треба дивувати ся сему рідкому уму, що за кілька місяців перед смертю (вісім місяців після останнього листу до Зубрицького Копітара не було вже в живих) умів ще заховати молодечу живість і цікавість, злучену з досьвідом, бистроумністю і критицизмом поважного діяча і ученого. Стілько про листи Копітара.

На прохане дра Ів. Франка переглянув проф. др. Й. Полівка кореспонденцію Вячеслава Ганки, яка перейшла на власність чеського музея, і знайшов між нею та скопіював один лист Йос. Левицького, три листи Ос. Лозінського, вісім листів Дениса Зубрицького і один лист Кудіша. Всі вони надруковані в „Житю і Слові“ (Т. IV, стор. 80—90).

З першого листу Зубрицького до Ганки, писаного в р. 1844 (am 2 Hornung), дізнаємо ся, що кореспонденцію сю викликав випадок. Книгар Гартенштайн в Бродах переменяв адреси на посылках книжок з Росії, призначених для Ганки і Зубрицького, а наслідком сього Зубрицький реклямує у Ганки свої книжки.

¹⁾ Wurzbach: „Biographisches Lexicon“ т. XII, стор. 442.

З того часу почалась між Ганкою і Зубрицьким жива кореспонденція й обмін книжками. Крім першого листу Зубрицького всі дальші писані в російській мові. Останній (восьмий) лист має дату 8 (20) ноября 1846 р.

Між рукописями Зубрицького знайшли ми всего два листи Ганки: один з р. 1846 (8 н. с. ноября), другий з р. 1852 [12 (24) декабря], а крім них начерк відповіді Зубрицького на останній лист Ганки з датою: 27 декабря (8 січня 1853 р.).

З сих дат виходить, що всі листи Ганки з р. 1844, 1845 до падолиста 1846 р. до нас не дійшли і що кореспонденція Зубрицького з Ганкою не порвала ся в р. 1846, а тягнула ся ще в р. 1852—3.

Перший з знайдених нами листів Ганки важе ся тісно з шестим, септим і восьмим листом Зубрицького. В першім з них (18 авг. 1846 р.) доносить Зубрицький, що в монастирі сьв. Онуфрія у Львові знайшов два житія сьв. Кирила, сербської й руської редакції. Копію першої і варіанти другої вишле Ганці в вересні¹⁾. В другім (4 сент. 1846) повідомляє про висилку копії²⁾, в третім [8 (20) ноябр. 1846 р.] пише поміж иньшим, що напасти німецьких „писаковъ“ на „руській народъ и правительство“ обурюють його до крайности. Тому хоче він Німцям противставити „безъ всякаго притязанія на краснорѣчивыя украшенія, картины съ Русской жизни, основанныя на законахъ государства. Русскіе ученые, пренебрегая нелѣпности этой толпы, молчатъ, но иногда и молчаніе можетъ быть вреднымъ, ибо противоположное мнѣніе усиливается въ народѣ“. В тій цілі, на початок „списалъ я приложенную статью о Русскихъ поселеняхъ, и имѣю честь выслать ея (!) до Васъ, какъ до единственнаго представителя Русскихъ Литературныхъ отношеній въ западной Европѣ и защитника Русской славы и чести“. Зубрицький просить Ганку, щоби передав сю статью до якого небудь німецького журналу та велів справити ортографічні і синтактичні похибки³⁾.

В знайдений нами відповіді дякує між иньшим Ганка Зубрицькому за присилану копію житія сьв. Кирила і повідомляє,

1) Житє і Слово. Т. IV, стор. 87.

2) Там же стор. 88.

3) Там же стор. 88—9.

що статю післав до „Allgemeine Zeitung“ в Штутгарті. Коли-б її там не прийняли, він надрукує її в „Ost und West“.

Ні одного ні другого журналу ми не могли дістати, тому й не можемо сказати, чи стаття Зубрицького була печатана.

В другім листі [з дня 12 (25) грудня 1852 р.] повідомляє Ганка Зубрицького про висилку свого видання Остромірового євангелія, дякує йому за два томи „Исторіи Галичско-русского княжества“ вказує на будучність великоруського язика між Славянами, хвалить Зубрицького, що свої твори пише по російськи, питає, як довго руський нарід в Галичині потребує учитись російської мови, замічає, що, присвоївши собі російську літературу, міг би руський нарід зробитись „по словянськи“, при чім додає: „Погляньте на Нѣмцевъ, какъ въ волостяхъ говорятъ, что Нѣмецъ Нѣмца не понимаетъ, но читаютъ и пишутъ все одинаково“.

Так отже Ганка пропатує в сїм листі свою улюблену мрію про один язик порозуміння між Славянами, яким, по його гадці, мав би зістати російський.

Зубрицький рад би бачити в сїм листі що инше: похвалу для його обединительних теорій, коли відписує Ганці: „Вы одобряете употребленный мною въ Галиче. Исторіи языкъ. Я писалъ по Русски, ибо какъ Нѣмецкій такъ и Русскій одинъ только есть Литературный языкъ. Какъ Нѣмцы въ Штрасбургѣ, Дорпатѣ, въ Зурихѣ и Гамбургѣ на одномъ только пишутъ нарѣчіи и разумѣютъ другъ друга, такъ и Русскіе должны писать на одномъ только твердо основанномъ, на изящно обработанномъ діалектѣ. Не моя вина, что мои соотчичи по большій части не разумѣютъ его еще теперь. Я имъ сказалъ горькую истину на 141 стор. I, и въ 13 примѣчаніи II части своей Исторіи (тут зве Зубрицький мову галицьких Русинів, язиком „черни, пастуховъ“ і т. и.).

Чи сам Ганка завважав сю понівірку рідної мови в творі Зубрицького — годі знати. Правдоподібнїше, що ні, бо гадаємо, що при всіх своїх симпатіях до Росії, що, як каже проф. Ягіч, нераз були подібні до верчення хвостом (влянія хвостомъ)¹⁾, Ганка не міг би був похвалити сего доптання і огидження матерної мови.

1) Jagić: „Neue Briefe...“ стор. XLVIII.

З черги поговоримо про кореспонденцію Зубрицького з Ів. Раковським¹⁾, перекладчиком державних законів на Угорщині та одним з угорсько-руських діячів, що своєю нещасною, об'єднательною політикою видали угорську Русь на поталу мадяризації. Кореспонденція ся важна між иньшим тому, що Зубрицький старав ся в ній вплинути на скріплене сього об'єднательного напрямку між угорськими Русинами.

Коли вийшла перша часть „Исторіи Галичско-русского Княжества“ Зубрицького, о. Мих. Малиновський, тогді проповідник при церкві св. Юра і тім наз. катехит, удав ся в імені накладчика, заряду Ставропільського Інститута, до Адольфа Добрянського, просячи посередничити в продажі і збираню передплатників на Угорщині. З порученя Ад. Добрянського пересилає Ів. Раковський в листі з дня 24 марта 1852 на руки Малиновського спис передплатників і зібрані гроші а при тім одушевляє ся „руськимъ“—язиком, якого ужив в книжці Зубрицький. Се письмо, а спеціально похвали для мови книжки викликали

¹⁾ Ів. Раковський, уроджений 5 марта 1815 р., висвячений в р. 1839, був в р. 1844—1850 віцеректором в Унґварській семінарії. Від р. 1850—59 був редактором „Вѣстника законѡвъ державнихъ“; редакцію відобрано йому, бо місто руської мови вводив він до „Вѣстника“ російську мову, яку підправляв о. В. М. Войтковський, православний священник при каплиці в княжни Ол. Павлівни, жінки архикнязя Йосифа, побудованій в Кромі, півтора милі від Пешту. В роках 1856—58 редагував Раковський „Церковную Газету“. Статі, які тут друковано, брав Раковський живцем з російських журналів: „Воскресное Чтеніє“ (Кієвъ 1849—55), „Христіанское Чтеніє“ (Спб. 1853) і „Творенія св. отцевъ въ рускомъ переводѣ“ (Москва 1848 і 1850) На сю часопитъ побрав Раковський підмогу від релігійно-мадярського тов. св. Стефана, що займалось видаванемъ книжокъ духовно-католицького змісту. По двох літах підмогу відібрано задля православного і об'єднательного напрямку видавництва. В р. 1858 застановив Раковський з 16 числом „Церковную Газету“, а на її місцє почав редагувати „Церковный Вѣстникъ“, якого вийшло всего десять чисел. Раковський дописував також до львівських газет: „Зорі Галицької“, „Семейної Бібліотеки“ Сев. Шеховича і „Слова“, а з угорських часописів до „Карпата“. Він видав „Граматику русскую“ (р. 1867) о. Духновича, змінивши без відомости автора правопис на вір російської. Для народніх шкіл уложив він „Аритметику“ (1869) і „Краткую всеобщую географію“ (1870). Умер в своїй парохії, Ізах, в р. 1885 дня 3 н. с. грудня (Порівнай: Василь Лукпчъ: „Ватра“, літературний збірник, Стрий 1887, стор. 191—2; Сабовъ: „Христоматія церковно-славянскихъ и угро-руськихъ памятникѡвъ“, Унгар 1893, стр. 202; Ів. Ем. Левицький: „Бібліографія“).

письмо Зубрицького (2/IV 1852 р.) до Раковського. Так назвала ся кореспонденція між ними двома людьми.

В листі дякує Зубрицький за прихильний сполин про його „Історію“, нишучи: „Радостно есть услышать одобрительный гласъ изъ средыны колыбели Славянщины, изъ Паноніи, отъ береговъ завѣтнаго Дуная, тогда, когда у насъ появляются тамъ и сямъ отзвывы изступленниковъ и невѣждъ, порицающихъ чистое, науковое русское слово“. Зубрицький пересвідчений, що великоруська мова вже по кількох літах запанує в Галичині; „Но мы не отчаиваемся въ успѣхѣ, мы увѣренны, что по истеченіи нѣсколькихъ лѣтъ истина станетъ побѣдительницею¹⁾, такъ какъ всегда свѣтъ побѣждалъ тьму и мрачность, мы увѣренны, ибо „Съ нами Богъ...“ В великій скромности називає Зубрицький свою книжку „бездѣлицею“.

Річ ясна, що Раковський не завинив відповіди, яку Зубрицький дістав до рук дня 9 мая 1852 р. В ній ще раз заявляє Раковський, що труд Зубрицького буде „шагомъ, ведущимъ къ истинному народному просвѣщенію и благополучію“, що угорські Русини ненавидять „галимавію галицко-русского языка“, тому вигаяють „Історію“ Зубрицького „свѣтозарнымъ солнцемъ“, „сокровищемъ“ а не „небылицею“.

Підлесне письмо Раковського визвало дуже цікаву відповідь Зубрицького (24 мая н. ст. 1852), якої начерк ми рівнож знайшли в бібліотеці гр. Баворовского. В ній подає Зубрицький причини слабого розвою російської мови в Галичині. Одною з них має бути ся обставина, що після 1848 р. мало хто сим язиком займав ся. Іншими причинами були „інтриги і клевети“ редактора віденського „Вѣстника“, Вислобоцького (псевдонім: Василь Зборовський), що, по словам Зубрицького, рад би убити „Галицкую

¹⁾ В листі до Погодіна висказує Зубрицький такі самі наці: „Что же касается нашей литературы, образования и другихъ обстоятельствъ — не взирая на препятствія, запрещенія и недостатки книгъ, хотя и медленно, все поступаетъ къ лучшему, и будущее поколѣніе сулитъ намъ прекрасные плоды. Юношество читаетъ съ восхищеніемъ русскія книги, вникаетъ въ языкъ, новимаєть его и подражаетъ ему, и теперь хотя бы и запрещено было преподавать русскій языкъ, что можетъ быть и послѣдуетъ, то уже раз возникшее стремленіе не остановится. Если же мы успѣемъ бросить въ народъ нѣсколько сотъ экз. Исторіи, тогда мы упрочимъ навсегда русскую стихію; ибо невѣжество въ этомъ отношеніи доселѣ было неизмѣрною“. „Чтенія“ р. 1880, ч I і II, стор 588.

Зорю“ і стати одним руським редактором, дальше о. Григ. Шашкевич, що „напачкаль свой чудацкій словарь небывалыхъ, противныхъ Славян. этимологіи словъ и хотѣлъ бы, чтобъ его Авторитету всѣ повиновались“, а вкінці Поляки. Про останніх пише; „У насъ въ Галиціи есть наслѣдственная, непреодолимая ненависть между Поляками и Руссинами. Первые никогда не забываютъ непоколебимой вѣрности и приверженности Русскаго народа къ законному Австр. престолу и клеветаютъ такоже, что Руссины, избѣгая польскаго языка, имѣють симпатію къ Московщинѣ, какъ бы то былъ какой либо особый языкъ!!“ Зубрицький каже, що „Галицка Зоря“ дістала вже за уживаний язык одну острогоу від правительства і можна побоюватись, що її заборонять видавати¹⁾, тому радить він почати на Угорщині видавництво журналу п. з. „Звѣздочка для панонскихъ Руссиновъ...“

На се нисьмо відповів Раковський, що не бачить потреби видавництва нового журналу, що радше треба стреміти до сего, щоби два дотеперішні („Зоря Галицку“ і „Вѣстникъ“) направити, що він в тій цілі відносив ся до Ів. Головацького, співробітника „Вѣстника“, та сей відповів, що „Вислобоцкій совсемъ препятствуетъ сопріближенію къ чистому русскому языку“. Раковський радить тому постаратись, щоби начальним редактором „Вѣстника“ став Головацький.

Два дальші листи Раковського (23 серпня і 14 вересня 1852 р.) маловажні; в них майже виключно йде річ про продаж „Исторіи“. Важнійші письма Раковського з 3 мая і 5 вересня 1853 р. В першій з них побіч великодних поздоровлень і вісток про продаж „Исторіи“ просить Раковський ушімнутись у Малиновського в імени о. Войтковського, аби звернув „Катехизис“, запитує про ціну Мацейовського „Исторіи первоначальной церкви у Славянъ“ і посилає поклін Зубрицькому від Добрянського. В другій згадує, що Адольф Добрянський відїхав минулого місяця на місце свого призначеня до Грос-Вардайн, почім додає:

¹⁾ В листі до Погодіна з дня 5 (17) мая 1852 р. згадує Зубрицький також, що „самъ тихій и смиренный журналецъ „Галицкая Зоря“ получилъ увѣщаніе, чтобъ онъ не осмѣливался употреблять московскихъ словъ подъ опасеніемъ запрещенія“. Чтенія р. 1880, ч. I і II, стор. 587.

„Наши газеты: Зоря Галицкая и Лада¹⁾ по малу сближаются къ цѣли; далъ бы Богъ, чтобъ скорѣе рѣшительно поступили къ ней, то есть, чтобъ писали чистымъ и правильнымъ русскимъ языкомъ“.

На тім уриває ся в рукописах Зубрицького кореспонденція з Раковським.

З листу Раковського до Малиновського подаємо в прилозі лише виїмки. Так само подаємо в виїмках перший лист Раковського до Зубрицького, натомість подаємо другий його лист в цілости. Дальші чотири листи Раковського не варті того, щоб їх передруковувати. В своїх листах старав ся Раковський писати по великоруськи та при малім знаню сеї мови лишив по собі радше приклад, як би не треба писати.

Оба начерки листів Зубрицького до Раковського друкуємо в цілости.

Між паперами Зубрицького знайшли ми ще начерк його письма до „Имп. Общества Исторіи и древностей“ з просьбою, щоб воно взяло на себе наклад III части „Исторіи“, бо Ставропігійський Інститут попав в довги і на себе накладу взяти не може²⁾. Саме письмо цікаве згадкою про візиту Зубрицького у Стадіона, характеристикою сучасного руського духовенства та поясненем ціли виданя „Исторіи“.

¹⁾ „Лада“ виходила під редакцією Сев. Шеховича в р. 1853. Від червня до вересня вийшло всего п'ятнадцять чисел і на тім закінчила „Лада“ своє житє.

²⁾ Зубрицький удавав ся вже в р. 1852 через Погодіна, просячи аби наклад перших двох частий взяло на себе „Общество Ист. и древн.“ (Чтенія з р. 1880, ч. I і II, стор. 585), одначе не ждучи на відповідь почав їх друкувати накладом Ставропігійського Інститута, як каже Зубр., під впливом намови приятелів, котрі пересвідчили його, що висилкою рукописи в Москву він розминув би ся з цілю, для якої трудив ся, бо книжка, видана в Москві, не принесла би Галичині ніякого хісна (Там же, стор. 857). Післану до Москви III часть „Исторіи“ звернено Зубрицькому, бо він надієв ся, що митрополит поможе видавництву грішми: „Когда манускриптъ былъ въ Москвѣ, пишетъ Зубр. Погодіну, обнадеживали меня здѣсь средствами къ изданію той 3-й части; какъ же я получилъ рукопись и приступилъ къ печатанію, громко прежде обѣщанное пособіе владыки, пользующаго ся годовымъ доходомъ около 10.000 гульденовъ, кончилось подпиской на 24 экз. — и я сѣлъ на ледѣ“. Не оставалось нічого пньшого, віичить Зубрицький, як звернутись до Ставропігії, якою управляють „по интригамъ враждебной русскому элементу партіи лица, гнушающіе ся въ серцѣ всѣмъ русскимъ,

З інших листів до Зубрицького, які переховують ся в бібліотеці ґр. Баворовского згадаємо на сім місци про пять листів ґр. Едв. Рачиньського (всі писані в Познани в р. 1840 4/II, 4/III, 29/IV, 13/VI і 23/XII). Вони містять в собі головно подяки за прислані книжки. Тут знайшли ми також одно письмо Павліковського з Медики (16 мая 1841 р.) змістом своїм рівнож маловажне. Занотуємо ще пять листів крил. о. Ант. Петрушевича, тогдішнього капеляна митр. Левицького; всі писані з Унева в р. 1852 (31/V, 24/VI, 17/IX, 22/IX, 1/X). В листах тих подані поправки і замітки до поодиноких печатних листів „Исторіи“ Зубрицького. Листи не цікаві. Важна хіба частина першого листу, де Петрушевич подає свій погляд на твір Зубрицького. В ній читаємо: „При всемъ томъ не могу я не признать, что ученый трудъ Вашего Благородія, не только касательно самага историческаго предмета, но и относительно русскаго языка, на которомъ тотже излагается, сообразивъ бѣдственное наше состояніе и ограниченныя средства, успѣеть самыхъ опытнѣйшихъ знатоковъ, такъ отечественной нашей Исторіи, какъ русскаго языка, почти со всѣхъ мѣръ удовлетворити. Что болѣе, это дѣльное сочиненіе сдѣлаеть у насъ на Галичѣ великій переворотъ, не только въ отечественномъ бытописаніи, но и въ области русскаго слова; ибо первое есть испорченное хвастливыми польскими историками, второе же находится нынѣ въ такомъ крайномъ упадкѣ, что даже сами такъ званые Грамматикографы не понимаютъ, что есть русской

не умѣющіе ни читать, ни писать по русски, и только наружно и лицемерно исповѣдающіе уніатско-греческій обрядъ“. Ставропігійський Інститут взяв наклад не радо і лише тому, бо бояв ся „роптання искренно-русской партіи“ одначе „подъ предлогомъ недостатка наличныхъ денегъ“ дав йому місто гонорару церковних книжок на 300 злр. і сто ека. „Исторіи“. Церковні книжки він продав з рабатою, а нуждою прибитий просить Погодіна, щоб сей виходив йому гроші за 50 примірників, взятих росвійським міністерством просвѣти (Там же, стор. 592). Цікавий причинок до характеристики тогдішнього заряду Ставропігійяльного Інститута знайшли ми між паперами Зубрицького. Се акт, писаний в німецькій мові з підписом сеніора Товариницького, в яким Інститут повідомляє Зубрицького, що до переговорів з ним в справі накладу третьої части „Исторіи“ уповажнені Яків Головацький і Сосновський. Жалі Зубрицького в справі гонорару, як здає ся, побільшені. В начерку умови писанім рукою Зубрицького, читаємо, що Інститут з’обов’язує ся платити йому 20 злр. від надрукованого листа крім дарових 100 примірників книжки. З захованого рахунку дізнаємо ся, що Зубр. дістав за III часть „Исторіи“ 450 злр.

языкъ, а что нарѣчіе его, и какъ бы Египеткую (!) тьмою омрачены, вмѣстѣ съ послѣдователями своими до сихъ поръ дурачатся“.

На тім кінчить ся кореспонденція Зубрицького, перехована в бібліотеці гр. Баворовского. Не наводимо тут начерків листів Зубрицького, писаних до людей, що займали ся продажію його „Історіи“ та їх відповідий.

Між матеріялами Зубрицького знайшли ми рукописи всіх трех частий його „Історіи“ і четвертої части, що вийшла п. з. „Анонимъ Гнезненскій и Йоаннъ Длугошъ“ (Львів 1855), та множество записок історичного змісту, зужитих при наведених творах. З неучатаних доси праць Зубрицького знайшли ми: „Rys do Historyi Narodu Ruskiego w Galicyi“. Zeszyt II od roku 1340 do roku 1596⁽¹⁾ і „Nieco o alfabetach Europejskich w ogólności, a o sławieńskich, cyrylijskim i głągolicim w szczególności“ (pisano w początku roku 1850)²⁾.

В збірці Зубрицького бачимо оригінали і копії актів, що дотикають історії Русі і Польщі. Уложене їх в катальої лишаємо історикови. З поміж актів вибрали ми лише два летучі листки з р. 1809, що послужать цікавим причинком до характеристики Зубрицького. Вони стверджують нам звістку, подану Як. Головацьким, що Зубрицького „избрано въ г. 1809 (Зубр. ур. в р. 1777 † 1862 р.) секретаремъ временнаго войскового правительства подъ егидію Великого Наполеона, якъ тогда называли“. Іншими словами скажемо: Зубрицького бачимо в р. 1809 в польськїм таборі³⁾. Сьому ми й не дивуємось. В браку ширшого, народного житя, а навіть в браку скристалізованого національного почутя між загалом галицьких Русинів, люди більше живі шукали ідеалу між польським народом не лише в р. 1809, але і в пізнійших часах. Шукав за сим ідеалом також Зубрицький. Колжж Зубрицький знайшов ся між Ру-

¹⁾ Перший зошит сего твору вийшов в р. 1837. Друга частина не появила ся в друку, здає ся — для браку накладчикъ. На самім кінци її маємо копію історичної части полемічного памятника поч. XVII в., „Пересторога“ аж до богословського трактату, виміреного против першества св. Петра.

²⁾ На кінци сеї, винї вже перестарілої студії бачимо дуже цікаві факсіміля. Про істноване сеї студії подав вже вістку Головацький („Слово“ 1862, ч. 12).

³⁾ Там же, ч. 9.

синами, то не пристав до їх змагань, щоби піднести руське письменство на рідній мові. Аристократ в цілім сего слова значіню, глядів він на простий нарід, як на „пастуховъ“, „пасѣчниковъ“, „Грицьковъ“, як на чернь, що не потребує просвіти і повинна на все зіставати в підданстві¹⁾. З такою самою погордою відносив ся він до народньої мови, називаючи її „хохлацкимъ нарѣчіємъ і т. н.“²⁾. До Поляків Зубрицький вже не вернув, а коли маємо вірити його листам до Погодіна, він їх в пізнійшій часі ненавидів³⁾. Коли позбув ся сього ідеалу,

¹⁾ В „Rozmaitościach“ за р. 1819 (Львів) ч. 95 і 96 надрукував Зубрицький статью п. з. „Rozprawa za pańszczyzną“, вимірену против знесеня панщини. Се відповідь на анонімну статью, перекладену з німецького „O-panšczyznie“, поміщену тамже ч. 75—7. В своїй відповіді старає ся Зубрицький довести, що панщина була вислідом взаємної потреби і порозуміння між дідичом а робітником; що вона не ганьбить людського роду; що панщина не була лихвою, бо робітник за свою працю тягне належні зиски; що вона не була причиною бідности і нужди; що вона не вяже природної свободи, не спиняє розвою моральних сил, науки і просвіти; що вона не дає причини до самоволі, гнету і варварства економічних урядників; що вона не стоїть на перешкодї в уліпшеню господарства, та що її насним робітником заступити не можна. Свою статью кінчить Зубрицький: „Pańszczyzna teraz w kraju naszym dla dobra pospolitego jest konieczną dla Pana, dla rolnika potrzebną; że o zniesieniu pańszczyzny na ówczas dopiero kuśioby się można, gdyby ludność miejska w kraju przynajmniej o połowę się powiększyła a zdolne znalazły się ręce do rozebrania gruntów dworskich; gdyż po uchyleniu pańszczyzny rolnictwo dworskie w tej ogromności, jak jest teraz, żadnym sposobem prowadzonym byđz nie może“. Зі знесенєм панщини не міг Зубрицький погодитись навіть після 1848 р. В листї до Погодіна з дня 9 (21) апр. 1853 р. пише Зубрицький: „Что касается нашихъ крестьянъ, то прежнее ихъ состояніе, прежнія отношенія принадлежатъ уже Исторіи, настоящее состояніе незавидное, а будущая судьба только Богу извѣстна. Ихъ нежелавшихъ, недумавшихъ, освободили на чужій коштъ, отъ обязанностей работой исправляемыхъ для помѣщика, а обременили ихъ государственными, земскими и общинными налогами и работами. Легче было отработать одинъ, или два дни въ недѣлю барину, употребивъ къ тому домашнюю челядь, какъ теперь платить громажны подати. Лишили ихъ попечителей, заступниковъ и кормителей въ нуждѣ, а выставили ихъ на произволь жидовъ лихоимцевъ, ябедниковъ и другихъ корыстолюбцевъ, и по той причинѣ множество уже обнаженныхъ бродить по городамъ и мѣстечкамъ“. Чтенія з р. 1880, ч. I і II, стор. 609.

²⁾ Тамже, стор. 608. Гляди також уступи з його „Исторіи“, подані нами в примітках до листів Ганки.

³⁾ Тамже, стор. 579.

а до свого народу і мови не пристав, почав Зубрицький шукати за ідеалом в російській мові і писав на ній свої твори, в надії, що потягне за собою всіх освічених Русинів. Та у Зубрицького не доставало відваги, виступити рішучо і вітверто зі своїми об'єднательними мріями. Великодушності своєї „Історії“ промовує він дорогою лжояльними присвятами намяти цесарів Йосифа II і Франціска II „въ знакъ неувадаемой въ сердцахъ Галичско-русскаго народа благодарности и благовѣнія“ (Часть III). Хоч Зубрицький пише російською мовою, то все боїть ся „клевет“, киданих на його сторонників, що вони „симпатизують къ Московщинѣ“. Таке верчене хвостом, а дальше й неприродні змагання Зубрицького не приєднали для його ідеалу загалу Русинів, з виїмкою одиниць, а його „Історія древн. Галичско-русскаго княжества“, що мала зробити епохальний переворот, з формального боку остала ся для Руси мертвим плодом, цікавим нині хиба для психології автора. Се звичайна доля праці тих людей, що відчужились від рідного народу і його мови.

Львів, дня 20 марта 1901 р.

I.

Листи Максимовича до Зубрицького.

— — —

I.

Г. Зубрицькому отъ Максимовича.

Милостивый Государь!

Скоро будетъ уже годъ, какъ я получилъ Ваше письмо, и только теперь на него отвѣчаю: причиною тому моя продолжительная тяжелая болѣзнь, помѣшавшая моимъ занятіямъ, остановившая мою корреспонденцію и заставляющая меня преждевременно оставить службу. Грустно мнѣ отъ этаго, а дѣлать нѣчего! — Письмо Ваше для меня чрезвычайно было пріятно во всѣхъ отношеніяхъ, — и самый Рускій языкъ, еже-часно здѣсь слышимый, становится чѣмъ-то новымъ, болѣе внятнымъ и роднымъ, болѣе краснорѣчивымъ въ Вашихъ устахъ, чѣмъ подъ перомъ нашихъ премногихъ писателей. Хвала и честь Вамъ, что Вы его усвоили себѣ, не смотря на полвѣка жизни Вашей! Пишите ко мнѣ и другимъ Рускимъ, ради Бога, по — Руски, не повѣрите какое это наслажденіе доставляетъ, хотя для Васъ — какъ Ви говорите — и труднѣе то, чѣмъ писать по — Польски (польска мова — цуръ ёй, пекъ ёй — обрыцла и тутъ до ката нашому брату, южному Русину... нехай вона зтямится! Буде въ ней и того, що Вы книжки на ёй пишете, да друкуете!)...

Возрожденіе Руской Словесности въ Червоной Руси есть явленіе утѣшительное: дай Богъ, чтобы обстоятельства къ тому благопріятствовали и чтобы молодое Ваше духовенство не прекращало сего прекраснаго и достойнаго начинанія. На какомъ-бы ни писали языкѣ Галичане, все равно, лишь бы писали они о своей Руси; но молодому — нынѣшнему и будущему поколѣнію надо писать на своемъ родномъ языкѣ, подобно Нѣмцамъ, Французамъ, Чехамъ и всѣмъ почти другимъ націямъ. У насъ въ Имперіи Руской, Рускимъ языкомъ сталъ Великорускій языкъ, которымъ и говоримъ, и пишемъ, и думаемъ, какъ языкомъ общимъ, живое употребленіе и въ Украинѣ (въ образованномъ класѣ народа) имѣющею. Потому, все, что у насъ пишется по — Малороссійски есть нѣкоторымъ образомъ уже и искусственное, имѣющее интересъ област-

ной только (об.) какъ у Нѣмцевъ писанное на — Аллеманскомъ нарѣчїи. У насъ не можетъ быть словесности на Южнорускомъ языкѣ, а только могутъ быть и есть отдѣльныя на ономъ сочиненїя — Котляревскаго, Квитки (Основьяненка), Гребенки и другихъ. Южнорускій языкъ у насъ есть уже какъ памятникъ только, изъ котораго можно обогащать Великорускій или по — преимуществу у насъ Рускій языкъ. Народныя Украинскїя пѣсни и пословицы суть также только прекрасныя памятники для словесности Руской. Но для Русиновъ Австрійской Имперїи живой языкъ — Южнорускій; пора языка Польскаго для нихъ давно прошла; пора Великорускаго языка для нихъ еще не наступила. Потому весьма желательно, чтобы они подобно Вамъ усвоили себѣ Великорускій языкъ; но Ваша Червонорусская словесность — по моему мнѣнію — должна быть на Вашемъ родномъ Рускомъ языкѣ т. е. на Южнорускомъ; и только въ Галиціи она можетъ быть на этомъ языкѣ. И потому для Вашихъ молодыхъ писателей наши народныя пѣсни должны быть не только какъ памятники прекрасныя, но и какъ живые образцы языка Рускаго. Тамъ и формы уже готовыя для Галицкихъ стихотворцевъ: это хорошо поняли Головацкій, Вагилевичъ, Устіановичъ и Шашкевичъ и потому ихъ стихи читаю съ большимъ удовольствїемъ и сочувствїемъ, чѣмъ стихи Лѣвицкаго и прочихъ мнѣ извѣстныхъ, кои отъ своего народнаго отбиваются, а къ Великорускому не пристали и плаваютъ между ними на искусственной срединѣ, весьма не благоприятной ихъ поэзи. Въ нашей Руской словесности была пора такой-же искусственности въ языкѣ; за то очень не многіе стихотворцы XVIII вѣка теперь читаются съ живымъ удовольствїемъ: Кантемира Сатиры писаны съ талантомъ; но по языку и несвойственной стихотворной формѣ ихъ почти неприятно уже читать, и онѣ почти уже не читаются.

Гоголь пишетъ (2 картка) совершенно въ Малороссійскомъ духѣ, между тѣмъ пишетъ по Великоруски и лишь не многія слова Украинскїя употребляетъ, а между тѣмъ читая его, кажется читаешь по — южноруски. Ваши молодые писатели должны писать чистымъ южнорускимъ языкомъ, какой представляется особенно въ пѣсняхъ и думахъ Украинскихъ и старинныхъ Червонорускихъ; а этотъ языкъ пополнять могутъ изъ старинныхъ письменныхъ памятниковъ Галицкихъ и Украинскихъ, гдѣ много есть словъ и оборотовъ, — а потомъ уже пополнительнымъ (в листі хбно: пополнительнымъ) источникомъ пусть будетъ Великорускій языкъ, преимущественно передъ другими Словенскими. Для правописанїя образцемъ долженъ быть — старинный способъ писанїя южнорускій, приноровленный къ народному языку, надстрочнымъ знаком л (а не .., ибо у Рускихъ ё, ъ, ѣ = ю). Я предложилъ этотъ

способъ въ 1827 году; ¹⁾ многіе оный одобрили; старинное употребленіе въ немъ сохранено. И я не вижу причины, для чего напримѣръ Вагилевичъ, ²⁾ упрекающій Лозинскаго за писаніе Польскими буквами, защищающій по справедливости нашу Рускую азбуку, самъ вопреки ей пишетъ не по руски, изгоняетъ ъ, ы, вмѣсто вѣ даже въ глаголахъ пишетъ Ѹ, и вводитъ Молдаванское джа, какъ будто недовольно ясно будетъ поставить дж: правописаніе его Русалки, признаться, очень дико, и правописаніе Лѣвицкаго болѣе походить на Руское. Если эти расколы и разногласія будутъ продолжаться въ начинающейся словесности и не примутъ всѣхъ одного правописанія, то это замедлитъ успѣхъ. И у насъ Тредьяковскій хлопоталъ очень о нововведеніяхъ; пробовали изгонять буквы: ъ, э; Лижечниковъ издалъ недавно цѣлый романъ, (на долі: „Басурманъ“), писанный какъ говорятъ (напр. маево, пашолъ вмѣсто моего, пошелъ), какъ по Украински пишутъ Харьковцы, и Поляки (Польскими буквами); однако основою Великорускаго правописанія все таки осталось Церковнословенское правописаніе, изъ коего развилась и Велико-русская и наша Южноруская письменность. Что хорошо Вагилевичъ сдѣлалъ, такъ это двоякое э и употребленіе Ѹ (только не вездѣ).

(Обор. 2 картки). Прошу Васъ покорно передать мои мысли Вашимъ Львовскимъ писателямъ Рускимъ, и поклониться отъ меня Вагилевичу, Головацкому, Устіановичу и всѣмъ имъ. Желаю имъ полного успѣха, Богъ да поможетъ имъ въ томъ! — Я писалъ бы къ нимъ, да не имѣю силъ для этаго; кромѣ гемороя и ревматизма, коими страдаю другой годъ, я уже десять лѣтъ не вижу правымъ глазомъ, а лѣвымъ могу читать только до обѣда, и то теперь съ трудомъ.

Незнаю, получили ли Вы посланные мною Вамъ Описаніе Киево-софійскаго Собора ³⁾ и мою 1 часть Исторіи древней Руской Словесности? ⁴⁾ Если Вамъ понадобится какая нибудь книга, пишите ко мнѣ, и я охотно Вамъ буду высылать. Теперь посылаю Вамъ Кіевлянина на изданнаго въ 1840 году. Вотъ начало такого изданія, котораго назначеніе Южная Русь и коего вы желали. Теперь посылаю только три экземпляра для Васъ, Вагилевича, Головацкаго; при оказіи пришлю больше. Если у Васъ есть какія матеріалы, то одолжите меня присылкою ихъ для помѣщенія въ Кіевлянинѣ. Если можно къ Октябрю мѣсяцу

¹⁾ В передмові до першої збірки народних пісень: „Малороссійскія піснн.“ Москва 1827, стр. XXIII—XXIX.

²⁾ Має бути: М. Шашкевич, що був головним редактором „Русалки Дністрової“ і автором статії о „Рускомъ весѣльїю“. Порівнай: „Галичанинъ“ з р. 1863 кн. I. вин. II. стр. 109.

³⁾ Митрополит Евгений: „Описаніе Киево-Софійскаго Собора и Кіевской Іерархіи.“ Кіевъ 1825.

⁴⁾ Названа студія Максимовича вийшла з друку в р. 1839.

напишите мнѣ статью о Львовѣ (о началѣ его, о состояніи особенно въ 16 и 17 вѣкѣ, когда была Академія тамъ, — о церквахъ замѣчательныхъ и проч.); хорошо бы составить и статью небольшую о Галиціи всей или Австрійской Руси Червоной и Карпатской (показавъ округи всѣ, границы ихъ, народонаселеніе, церковное состояніе, нарѣчія и проч.). Статьи Ваши будутъ очень занимательны и примутся у насъ съ удовольствіемъ большимъ и успѣхомъ. Пишите хоть на Польскомъ, я переведу ихъ на Рускій. Попросите Вагилевича, Головацкаго и другихъ однородцевъ моихъ быть моими сотрудниками и участвовать въ Кіевлянинѣ, статьями о Червоной Руси. Хорошо если бы къ Октябрю или Ноябрью, что нибудь я получилъ для второй книжки Кіевлянина. Пусть и Галичане помогутъ Кіевлянину, и въ немъ да оживаетъ ихъ голосъ!

При семъ, свидѣтельствуя Вамъ мое истинное почтеніе, остаюсь Вашимъ покорнѣйшимъ слугою

М. Максимовичъ.

Апрѣля 22 дня

1840 г.

Кіевъ.

P. S. Сообщите мнѣ вѣрную копию Послѣсловія Ивана Фѣдорова къ Апостолу Львовскому и копию герба его.

На верха оборотной стороны другой картки маємо ще такє postscriptum:

P. S. Всѣ книги Рускія, какія у Васъ вышли въ 1839 и 1840 г. прошу выслать мнѣ всего лучше черезъ Миликовскаго, или съ какимъ нибудь вѣрнымъ путешественникомъ.

Лист писаний на 4°, на всѣхъ чотирехъ сторонахъ. В серединіи коверти, на еї хребтѣ читаємо ще такє:

Г. Вагилевичъ занимается много миеологіей: не можетъ ли онъ написать для Кіевлянина статейку о дивахъ, вѣрованіе коимъ осталось въ Карпатахъ и было въ Украинѣ, какъ видно изъ пѣсни Игоревой. — Желалъ бы я имѣть еще подробное извѣстіе о Ветхомъ Заветѣ, переведенномъ съ Еврейскаго и хранящемся во Львовѣ, — о которомъ вкратцѣ упомянулъ Головацкій. Со временемъ, я очень желалъ бы получать краткія описанія Галича и прочихъ Червенскихъ городовъ, подобно тому какъ у меня въ первой книгѣ описаны нѣкоторые: прочтя ихъ, вы увидите чего мнѣ надобно. Все замѣчательное относительно Галицкой Руси будетъ у меня имѣть мѣсто, только Бога ради присылайте и пригласите къ тому другихъ. Если мнѣ поможетъ Богъ нынѣшнимъ лѣтомъ освободиться отъ моей болѣзни и стать на ноги (ибо я такъ слабъ ногами, что больше года почти не выхожу изъ дому) то я

надіюсь въ будущемъ году побывать у Васъ во Львовѣ и объѣхать всю Галицію! и даю въ этомъ себѣ обѣтъ!

На верха коверти адреса:

Милостивому Государю

Господину Денису Зубрицкому въ Лембергѣ (въ Галиціи).

Sr. Wohlgeboren

dem Herrn Dionys Zubrzycki, gerichtlicher Translator in Lemberg

Nro 145 Stadt.

На оборотній стороні коверти почтова штампіля: Lemberg. 13. Mai. 1840.

II.

Милостивый Государь!

По возвращеніи въ Кіевъ, я имѣлъ большое удовольствіе получить два письма Ваши. Приношу Вамъ чувствительнѣйшую благодарность за вниманіе ко мнѣ и за сочиненную Вами статью, которую съ нетерпѣніемъ желаю видѣть, но которой до сихъ поръ не могъ еще получить, и даже не знаю, пришла ли она въ Кіевъ, хотя по увѣдомленію Гартенштейна она послана сюда отъ него еще въ концѣ Августа мѣсяца. Надѣюсь однакоже, что въ скоромъ времени отыщу ее и вознагражу свое нетерпѣніе имѣть ее поскорѣе въ своихъ рукахъ.

Каковы Вы въ своемъ здоровьи? Желаю отъ души, чтобы оно было въ хорошемъ состояніи. Что касается до меня, то я до самой осени прожилъ, или лучше сказать, прохворалъ въ деревенскомъ уединеніи. Теперь я въ Кіевѣ, но уже уволился отъ профессорской должности, и въ скоромъ времени ожидаю себѣ полной отставки. Здоровье мое такъ слабо, что я, оставаясь почти безвыѣздно въ квартирѣ моей, ничѣмъ не могу заниматься, и непрежде, какъ вначалѣ Ноября, съ трудомъ примусь за печатаніе 2 книжки Кіевлянина. Такая неудача (об.) мнѣ въ нынѣшнемъ високосномъ году! Надѣюсь однакоже, что въ будущемъ году пребываніе съ самой весны въ деревнѣ, въ продолженіи всего лѣта, и занятія идилическія помогутъ мнѣ укрѣпиться.

Копія письма К. О.,¹⁾ сообщенная Вами, чрезвычайно любопытна. Я прошу Васъ усерднѣйше — сообщить мнѣ копіи и всѣхъ прочихъ писемъ К. О. для напечатанія всѣхъ ихъ во 2 книжкѣ Кіевлянина. Мо-

¹⁾ Письма К. О. — Князя, або Константина Острожського. Зубрицький доставив Максимовичеві копії трьохъ письм. Два з нихъ адресовані до львівського братства, третє до львівськихъ міщан. Їхъ надрукував Максимовичъ в „Кіевлянин-ї“ за рік 1841 стр. 48 і 298—301, не подаючи вістки, що копії дістав від Зубрицького.

жетъ быть можно переписать еще какія другія письма, то — ради Бога — перепишите и сообщите. Такая коллекція, напечатанная вдругъ, будетъ драгоценностью. Если Вы пошлете сіи копїи ко мнѣ въ половинѣ Декабря, то онѣ поспѣютъ еще ко 2 книжкѣ, ибо прибавленіе къ Кіевлянину, содержащее разныя подлинныя матеріалы будетъ печататься подъ конецъ. Найдите только писца, чтобы явственно и вѣрно переписалъ, дабы Вамъ самимъ не трудиться надъ этимъ дѣломъ; а я постараюсь вознаграждать трудъ переписки присылкою разныхъ Рускихъ книгъ при вѣрной оказїи, болѣе удобной, чѣмъ почтовая пересылка. — Нестора лѣтописи у насъ не была еще издана вполнѣ, кромѣ сквернаго изданія Кенигсбергской лѣтописи, но чрезъ нѣсколько мѣсяцовъ выдутъ два тома Нестора, напечатаннаго Археографическою комисією,¹⁾ и я тотчасъ же Вамъ пришлю сіе драгоценное и много обѣщающее изданіе.

(2 картка.) Вы писали ко мнѣ, не желаю ли я какихъ книгъ Львовскаго изданія, и предлагали мнѣ Библію, у Васъ напечатанную. Душевно радъ буду сему подарку, и кажется скоро будетъ случай переслать ее: можетъ быть еще въ концѣ сегоже года черезъ Лембергъ будетъ проѣзжать по возвратномъ пути изъ Вѣны Николай Ивановичъ Надеждинъ, мой другъ и старый товарищъ, о которомъ, безъ сомнѣнія, Вы знаете по его глубокой учености и трудамъ. Черезъ него-то всего лучше можете переслать мнѣ все, что угодно Вамъ будетъ, и я попрошу Васъ потрудиться поискать старопечатныхъ Славянскихъ книгъ, изданныхъ во Львовѣ, въ Кіевѣ и въ другихъ городахъ Южной Руси. Я разумѣю не церковныя книги, но книги содержанія ученаго, историческаго и даже самыя маленькія брошюры, хотя бы изъ 4 страницъ состояли. Не повѣрите, какая у насъ бѣдность въ изданіяхъ сего рода; предшественники наши небрегли о сбереженїи старины, а пора наконецъ собрать ее, и именно въ Кіевѣ. Вообразите, что здѣсь, напримѣръ, нигдѣ нельзя достать ни Мелетїя Смотрицкаго Грамматики, ни Лаврентїя Зизанїя, ни Памвы Берынды Лексикона (изд. 1е); дорогою цѣною успѣлъ я приобрѣсть хорош. экземпляръ 2-го изданія сего Лексикона. Нѣтъ, напримѣръ, у насъ Вирии Кассїана Саковича надъ Гетьманомъ Сагайдачнымъ, 1622 года.²⁾

1) Видане Нестора появилось заходом „Археограф. комисіи“ доперва в р. 1846 п. з. „Полное собраніе русскихъ лѣтописей.“

2) „Вѣршѣ на жалосный погребъ зацного Рыцера Петра Конашевича Сагайдачного зложонны презъ инока Касїана Саковича, ректора школь кїевскихъ“ (Кіевъ 1622 р.) роздобув таки Максимович, бо в „Кіевлянин-ї“ за рік 1850 (III книга) помїстив факсимїля обох сторїн заголовної карти і одної сторони „Взятіе Кафы“ (1616). Крім сего перепечатав Максимович двї частини віршів (стр. 177—183). Цїлість віршів Саковича перепечатав, хоть не дуже дбало, проф. Голубев в своїй студїї „Исторїя Кїевской духовной Академіи“ в „Приложенїяхъ“ стр. 17—41.

Много издавалось въ здѣшнемъ краѣ книжечекъ и брошюрокъ по поводу Уніи и проч. на языкѣ Польскомъ, и всѣ таковыя книжечки на Славянскомъ и Польскомъ языкѣ чрезвычайно важны (обор.) и любопытны, и мы бы ихъ съ радостію купили и потомъ перепечатали бы, чтобъ не пропали для потомства. Потому особенную просьбу имѣю къ Вамъ о собраніи и приобрѣтеніи всѣхъ выше сказанныхъ книжечекъ и листковъ. Что бы они ни стоили, я стану платить чистыя деньги и въ исправности Вамъ доставлять ихъ; только Бога ради собирайте и приобрѣтайте; и увѣдомьте меня, нѣтъ ли у Васъ уже и на примѣтѣ какихъ-нибудь книгъ сего рода для приобрѣтенія.

Передайте поклонъ мой г. Могильницкому, коего стихи читалъ я съ удовольствіемъ, но не знаю, помѣщу ли ихъ въ Кіевлянинѣ,¹⁾ ибо вся стихотворная часть сего изданія находится еще пока подъ условіемъ, по трудности получать достойныя піесы отъ нашихъ поэтовъ, печатающихъ свои произведенія преимущественно въ изданіяхъ Петербургскихъ. — Головацкому покорѣйше (!) прошу такъ же передать мой поклонъ и благодарность за его письмо и сказать ему, что для него Украинскія книги заготовлены будутъ и при случаю пришлются.

При семъ, свидѣтельствуя Вамъ мое почтеніе и прося о продолженіи Вашего ко мнѣ вниманія и благорасположенія, честь имѣю быть Вашимъ,

Милостивый Государь, покорнѣйшимъ слугою
М. Максимовичъ.

Р. S. Замѣчаніе Ваше о князьяхъ Чарторыйскихъ весьма любопытно и стоило бы того, чтобы о таковыхъ Западно-Русскихъ фамиліяхъ Вашу мысль резонировать подробно, какъ Нѣсецкій въ своей коронѣ недоумѣвалъ, почему въ хроникахъ А. Чарторыйскій названъ Русиномъ.

1840, Октября 17.

Кіевъ.

Лист 4°, писаний на всѣхъ чотирохъ сторонахъ.

На ковертѣ адреса :

Imé Panu Dionizemu Zubrzyckiemu
Prefektowi Drukarni

we Lwowie.

Милостивому Государю

Господину Денису Зубрицкому

Префекту Ставропигіальной Львовской Типографіи

Въ Львовѣ (въ Лембергѣ), что въ Галициі.

На обор. стор. коверти почтова печатка: Lemberg. 12. Nov. 1840.

¹⁾ В статіи „О стихотвореніяхъ червонорускихъ“ перепечаталъ Максимовичъ частину „Радостной пѣсни“ (1838) Могильницкого в такую до-

III.

Милостивый Государь!

Сколько я благодаренъ Вамъ за Вашу статью¹⁾ и предисловіе Федорова и сколь нетерпѣливо ждалъ ихъ, столько же огорченъ тѣмъ, что они не дошли ко мнѣ изъ Радзивилова: Гартенштейнъ пишетъ, что онъ отправилъ въ Кіевъ, а въ Кіевъ говорятъ, что не получили; и я не могу понять, куда бы дѣвалась посылка, если она отправлена дѣйствительно. Между тѣмъ я такъ дорожу Вашимъ трудомъ и такъ желаю имѣть его для второй книжки (которая уже началась печататься), что рѣшилъ ся просить Васъ покорнѣе вторично прислать мнѣ оный, если у Васъ остался черновой экземпляръ: для вѣрнѣйшей доставки не лучше ли послать ее прямо въ Кіевъ на мое имя (об.) въ письменномъ пакетѣ? А что бы Вамъ не трудиться Самимъ надъ перепискою, то нельзя ли объ этомъ попросить г. Головацкаго, коего и почеркъ весьма благопріятенъ для вмѣстительнаго письма. Я же постараюсь отблагодарить его за то книгами, которыя отчасти и приготовлены у меня, и ждутъ только надежнаго случая. Такою присылкою Вы бы очень-очень одолжили меня: и если я получу ее черезъ два мѣсяца то не будетъ поздно: и я стану дожидаться ее до 7 февраля. Радъ бы я весьма былъ и тѣмъ письмамъ, о которыхъ просилъ Васъ въ послѣднемъ моемъ письмѣ, посланномъ къ Вамъ 27 (мае бути 17) Октября.

пискою: „Чтобы дать понятіе о пріятномъ талантѣ Могильницкаго, предлагаемъ слѣдующія строфы изъ его „Радостной пѣсни“ (Кіевлянинъ 1841 г. стр. 131—3).

¹⁾ Статя Зубрицького, про яку Максимовичъ згадує на початку попереднього письма і в сім письмі до його рук не дійшла. З листу до Погодіна (пис. 26 февр. 10 марта 1841 року) дізнаємо ся, яка се була статя. Там читаємо: „Вы повелѣваете мнѣ поощрять своихъ знакомцевъ до сотрудничества въ Вашимъ Журналѣ, но я Васъ правдоушно увѣряю, что у насъ не много трудящихъ ся литературою: все это, что Вы читаете въ польскихъ Варшавскихъ журналахъ о сочиненіяхъ и сочинителяхъ въ Галициі, есть по большой части безстыдная ложь. Все, чѣмъ я смѣю обнадѣжитъ Васъ, кромѣ своей статьи, есть географическое историческое описаніе русскаго народа подъ Австрійскимъ скипетромъ чрезъ Головацкаго. Я написалъ былъ сего рода описаніе для г. Максимовича до Кіевлянина, но оно виною Гартенштайна на пути утратилось, а можетъ быть въ котти полиціи попалося. У меня былъ безобразный черновой экземпляръ и г. Головацкій обязался его совершить. Если ему женитба, посвященіе въ попы и заботы о женѣ и пропитаніи не стануть мѣшать, то онъ хорошо обрабатаетъ этотъ предметъ“ (Чтенія в р. 1880. Ч. I і II. стор. 552). Такої статі жадав Максимович від Зубрицького в першій листі.

Каково здоровье Ваше, и что Вы дѣлаете теперь книжнаго? Мое (2 картка) здоровье все въ одномъ положеніи, о которомъ я извѣщалъ Васъ, и что дальше будетъ — не знаю. Что дѣлаютъ Ваши молодые одновѣзцы? Не знаю скоро ли будетъ черезъ Лембергъ проѣзжать Н. И. Надеждинъ съ одесскимъ кураторомъ Г. Княжевичемъ изъ Вѣднѣ; но кажется они должны непременно проѣхать черезъ Львовъ и скоро; и какъ бы хорошо было, если бы подоспѣли они къ той порѣ, какъ статья Ваша будетъ готова: черезъ нихъ всего бы лучше послать.

Желая Вамъ здоровья и бодрости, для продолженія Вашихъ полезныхъ трудовъ, и всякаго благополучія, съ истинныхъ почтеніемъ къ Вамъ честь имѣю быть
 Вашимъ покорнѣйшимъ слугою
 М. Максимовичъ.

7. Декабря
 1840.

Лист 8^о писаний на трехъ сторонах.
 На ковертѣ адреса:

Въ Лембергъ, въ Галицію.

Милостивому Государю

Господину префекту Львовской Ставропигіальной Типографіи
 Денису Зубрицкому.
 Dyoniz Zubrzycki.

На обор. сторонѣ коверты почтова штампа: Lemberg. 26. Dec. 1840.

IV.

Кіевъ, 1841 г., 2 апрѣля.

Милостивый Государь!

Сегодня отъѣзжаетъ изъ Кіева нашъ почтенный Баронъ де Шодуаръ; онъ будетъ во Львовѣ, — и я черезъ него посылаю Вамъ мой почтительный поклонъ и нѣсколько книжекъ. Нестора лѣтопись еще не издана; а по отпечатаніи оной Вамъ пришлетъ ее нашъ Министръ Просвѣщенія, котораго я о томъ просилъ; теперь-же я посылаю изданіе моего покойнаго дяди Тимковского,¹⁾ хотя и неполное, но самое лучшее. Кіевлянина 2-я книга хотя и отпечатана, но еще не вышла въ свѣтъ изъ цензуры и типографіи; почему я только 2 отрывка изъ нея къ Вамъ посылаю: о Червонорусскихъ стихотвореніяхъ и правописаніи Малоросійскомъ. Передайте ихъ для прочтенія нашимъ юнымъ и молодымъ пишущимъ братьямъ. Изъ прилагаемаго при семъ листка, Вы увидите со-

¹⁾ Лѣтопись Нестора. Изданіе Тимковского. Москва 1824.

держаніє сей книги: письма кн. Остр. я съ благодарностью принялъ въ составъ сей книги; а по поводу присланнаго Вами за (об.) вѣщанія Сагайдачнаго написалъ цѣлую статью объ этомъ славномъ козакѣ-землякѣ Вашемъ,¹⁾ ибо онъ, какъ нашель я въ современныхъ ему извѣстіяхъ, былъ дворянинъ Самборскій. Это обстоятельство даетъ мнѣ мысль просить Васъ поискать извѣстій объ этой фамилиі вообще, можетъ быть у Васъ въ архивѣ найдется еще что чибудь объ этомъ Гетманѣ; и все что найдется благоволите сообщить. — Ваша тетрадь, черезъ Гарт. посланная, рѣшительно пропала; я не отыскалъ ее и черезъ официальные поиски, за что Гарт. кажется на меня нѣсколько недоволенъ. Дошло-ли къ Вамъ мое письмо въ Октябрѣ 1840 писанное? — Не знаю получили-ль Вы Описаніе Кієво-софійскаго Собора; — вчера я просилъ у Преосвященнаго Иннокентія, дабы онъ отправилъ къ Вамъ экземпляръ сего же сочиненія и нѣкоторыхъ его словъ.²⁾ Седмицу отъ него Вы получили прежде. Къ сожалѣнію сіє свѣтило Кієва переходитъ отъ насъ на Сѣверъ.

Завтра м я пращаюсь съ Богоспасеннымъ Градомъ; отставной челоуѣкъ уже сталъ я и переѣзжаю на деревенское житъе — на лѣвомъ берегу Днѣпра, на горѣ, какъ разъ противъ устья рѣки Роси, гдѣ нѣкогда былъ бѣдовый городъ Родня, а теперъ на его мѣстѣ толь- (2 картка) трава да кустарникъ на Княжой Горѣ. Тамъ буду отдыхать отъ службы, заниматься садомъ и народными пѣснями; а когда настанетъ осень, опять пріймусь за нашу Старину и за 3 кн. Кієвлянина, для котораго имѣю уже много матеріалу любопытнаго. Помозите и Вы Вашимъ участіємъ: пришлите разныхъ документовъ, и если можно обѣщанную Вами статью. Особенно я просилъ бы не только для моего Кієвлянина, но и для Кієвской Руси вообще потрудиться надъ составленіємъ Исторіи Братства Львовскаго (!)³⁾: для сего, кажется, у Васъ болѣе, чѣмъ для

¹⁾ Максимович надрукував дві статті про Сагайдачнаго: одну в „Москвитянині“ за рік 1843 Ч. 10, другу в „Кієвлянині“ за рік 1850 п. з. „Сказаніє о Гетманѣ Петрѣ Сагайдачномъ.“ (стр. 151 — 183.) На стр. 174 — 77 тамже уміщена: „Записъ о пожертвованіи гетмана Сагайдачнаго на школу львовскаго братства 1622 г.“ з допискою: „Эта записъ сообщена мнѣ 1840 г. Денисомъ Зубрицкимъ, въ копію, списанной имъ съ подлинника, хранящаго ся въ Ставропигіальномъ Архивѣ Львовскошъ.“

²⁾ Між книжками, які місто до Зубрицкаго вислав був Гартенштайн до Ганки (гляди нашу передмову) були дві книжки Інокентія. В бібліотеці Зубрицкаго нашли ми „Собраніє Слоу на дни торжественные, говоренныхъ Кієвск. Акад. Ректоромъ, Архимандритомъ Інокентіємъ. Кієвъ 1836.“

³⁾ „Лѣтопись Львовскаго Ставропигіальнаго братства“ Ден. Зубрицкаго появилась в „Журналі минист. народи. просвѣщ.“ 1849—50 в російскій мові, яко переклад з польского.

історіи другихъ Братствъ, уцѣлѣло матеріаловъ, и этимъ Вы оказали бы намъ большую услугу. Манускриптъ присылайте для изданія намъ! адѣсь мы очень охотно все Ваше будемъ печатать. Переслать же можно чрезъ Надеждина, который кажется будетъ ѣхать осенью; если и Баронъ будетъ возвращаться черезъ Львовъ въ Сентябрѣ, то вѣрно не откажется взять съ собою.

Если Вы будете такъ добры, что станете писать ко мнѣ до того времени, то адресуйте въ Кіевъ.

Головацкому, Вагилевичу, Устіановичу, Могилиницкому и другимъ нашимъ родичамъ прошу кланяться. Вамъ желаю здоровья и всякаго благополучія.

Преданный Вамъ

Максимовичъ.

(оборотъ.) Головацкаго или кого другаго попросите написать дополненіе и продолженіе моей статьи о Червоноруской Литературѣ до половины сего года; а при случаѣ пришлите и самыя изданія. — Если Богъ поможетъ поправиться въ здоровьи и стать на ноги, то въ слѣдующемъ году прїѣду къ Вамъ непременно. — Если Вамъ удастся отыскать матеріалы для історіи здѣшняго Братства и Академіи, то собирайте ихъ: Иннокентій собирается писать історію онаго, и уже собралъ много матеріаловъ.

Прощайте!

На долі сеї сторони адреса:

Милостивому Государю

Денису Зубрицкому

Г. Префекту Типографіи Львовской.

Лист 8°, писаний на чотирох сторонахъ.

V.

Милостивый Государь!

Я много виноватъ передъ Вами за мое аскетическое молчаніе, съ которымъ я не сказалъ Вамъ даже спасибо за Ваши добрыя обо мнѣ воспоминанія черезъ Бар. Шодуара и Требинскаго ко мнѣ дошедшія. Это не значитъ еще впрочемъ, что бы я за нихъ не благодарилъ Васъ душевно. Я безмолствовалъ по совершенной моей отрѣшенности отъ міра образованнаго. Такому состоянію, въ которомъ пробылъ я болѣе двухъ лѣтъ, я обязанъ по крайней мѣрѣ за то, что нынѣ я опять Кіевлянинъ и опять принялся за прежнее дѣло. Кромѣ лекцій въ университетѣ, я предпринялъ изданіе своего собранія Малороссійскихъ пѣсень, а тамъ — коли Богъ поможетъ — примусь и за Кіевлянина. Въ будущее лѣто надѣюсь исполнить давній обѣтъ — посѣтить Вашу Червоную Русь,

къ чему поводомъ будетъ и водица Грефенбергская. — Гг. Верпатскій, Роговичъ — воспитанники здѣшняго университета, съ другими двумя товарищами посылаемые въ чужіе края для усовершенія въ наукахъ — скажутъ Вамъ подробнѣе объ насъ и передадутъ Вамъ наше живое, родное, Руское челобитье.

(об.) Я же къ моему задушевному поклону Вамъ присоединяю такое же желаніе Вамъ и всѣмъ соотчичамъ моимъ Заднѣстровскимъ здравія, благоденствія и всякой силы на благое и полезное дѣланіе, во имя святоруской земли... Съ симъ желаніемъ пребуду

Вамъ вѣрный и преданный
Максимовичъ.

8 Окт. 1843.

Кіевъ.

Чтонибудь напишите пожалуста для Кіевлянина объ Вашей сторонѣ. Да еще прошу Васъ не найдется ли у Васъ какого нибудь любопытнаго акта стариннаго о Курбскомъ¹⁾ или о чемъ нибудь къ нашей Кіевской сторонѣ относящагося: въ копіи въ письмѣ пришлите для сборника, который будетъ изданъ начинающеюся здѣсь комиссією археографическою.

Всѣмъ молодымъ и розумнымъ землякамъ моимъ кланяюсь.

Лист 8^о, писаній на двохъ сторонахъ.

II.

Листи Вартоломея Копітара до Зубрицького.

I.

Wien, den 18-ten Juny 1843.

Ew. Hochwohlgeboren

bitte ich, auf römischen Schreibpapier, als den gelehrtesten Ruthenen um einige bibliographische Auskünfte, die uns Räthsel bleiben, Ihnen aber ein Spiel seyn müssen.

1.) Wer kann in der Ostroger Polemik von 1596 seq. der Clericus Ostrog. seyn? Wäre es der junge Meletius Smotrycki? Er starb

¹⁾ Між паперами Зубрицького есть бруліон статійки про Курбського. Чи она була призначена для Максимовича і чи її взагалі де надруковано — не знати.

nach Eugenij A. 1663 in. am Brand der Eingeweide und könnte also 1596 wohl ein clericus von 15—18 Jahren seyn; um so mehr, da ihn Eugenij 1599 auf dem Dissidenten-Congress sucht, ein paar Neffen studieren lässt (in Schlesien), und er 1610 schon als voller Mann mit dem „*Θρηνος*“ auftritt¹⁾.

2.) die gedruckte Geschichte der Räubersynode von Florenz, die der gute Prof. Шевиревъ für ein ineditum hielt und

1) У митрополита Євгенія читаємо про житєпись Смотрицького такі вiсти: Но онъ не принялъ уже Епархіи, а жилъ Архимандритомъ въ Дерманскомъ Монастырѣ до смерти, случившей ся ему отъ воспаления внутренностей 1663 Генваря 17. (тому в листі Копітара читаємо: A. 1663 in(itio), або in(cipiente). Самъ Мелетій двухъ родствениковъ своихъ, Евстаѳіа Гизеля и Георгія Смотрицкаго отправилъ для продолженія наукъ въ славною тогда Лютеранскую Гимназію, бывшую въ Силезской Влоани.. Сія же ненависть къ Уніи была причиною, что многіе Князья и даже нѣкоторые Духовные предавались въ исповѣданіе Лютеранское, а въ 1599 г. было въ Вильнѣ торжественное собраніе для Конфедераціи Неунитовъ съ Лютеранами. Мелетій однакжъ не былъ виденъ въ семь говорѣ, хотя послѣ и самъ признался къ склонности къ оному... (Словарь Историческій о бывшихъ въ Россіи писателяхъ духовнаго чина греко-россійской церкви... Т. II, стор. 46). Рік смерти, поданий в „Словарі“ Євгенія був друкарською похибкою, бо Смотрицький умер в р. 1633. (Порівнай: С. Голубевъ: „Петръ Могила“, т. I, стор. 203). Клирик Острожський виступив по раз перший в літературі в р. 1598 з „Отписомъ“ на лист Потія, писаний до кн. Острожського в р. 1598 і з пасквілем на Флорентійський собор, вид. п. з. „Исторія о листрикійскомъ, то есть, о разбойническомъ Ферарскомъ, або Флоренскомъ синодѣ“. (Обі брошури передруковані в III томі „Памятниковъ полемической литературы“ стор. 377—476. Про жерела, на яких повстав пасквіль против флорент. собору гляди в студії: Θ. Делекторского: „Критико-бібліографическій обзоръ древне-русскихъ сказаній о Флорентійской уніи“. Журн. минист. нар. проsv. за рік 1895, VI). Хто криє ся під іменем Клирика Острожського? — річ доси не вияснена. Професор Брікнер називає його Авраамом (Kwartalnik historyczny 1896 г. в статі „Sprawy o unię w dawnej literaturze“ стор. 596 і 598). Поглядови проф. Брікнера спротивив ся Харлампович, викауючи, що висновок, до якого доходить проф. Б., повстав на основі непорозуміння („Кіевская Старина“ з р. 1897, т. 57, в статі: „Острожская православная школа“ стор. 379). Здогад Копітара про особу Клирика Острожського дуже бистроумний. Нема сумніву, що Клирик Острожський виступив в р. 1598, як замічає справедливо Харлампович, яко homo novus. Під Клириком міг отже крити ся Смотрицький. Впадає в очи, що Смотрицький полемізував в р. 1599 против листу Потія (про сей твір, який я знайшов в бібліотеці Оссолінських у Львові, буду говорити в моїй студії про полемічні твори М. Смотрицького). Можлива річ, що

aus einem vat. Cod. als solches drucken liess, haben wir nebst anderen derley damaligen Ostrogensibus vom Vater Gerasim D. Smotrycki¹⁾, haben wir hier selbst: aber wer verkappte sich am Ende der Wiederlegung (Wilna 1604) jener Räubergeschichte als **И. М. К.**²⁾.

Man sieht, dass selbst der Protestant v. Engel, Geschichte der Ukraine p. 90 etc. nur nach wagen Nachrichten unsicher referirt. (Auch Eugenij ist dürftig genug). Kennen Sie die von Engel citierte Antichresis, die ein Petr. Arcadius (має бути: Arcudius) unter dem Pseudonym: Theophilus herausgeben haben soll? Wäre es eine Antirresis³⁾ von dem latinisirenden Griechen Petrus Arcudius, der 1633

двічі против одного листу Потія полемізував Смотрицький тому, щоби тим сильніше вдарити на автора. Ударяє в очі при порівнанню обох сих творів споріднене гадок, зворотів, а навіть подібність стилю. Своєю дорогою є деякі труднощі, що стоять на перешкоді, аби здогад Копитара прийняти за правду без застережень, та про них буду говорити в праці про Смотрицького.

¹⁾ Герасим Данилович Смотрицький (отець Мелетія) видав в р. 1587 против брошури Венедикта Гербеста: „Wiary rzymskiego Kościoła wywody“ полемічний твір „Ключ царствія небесного“ (передрукований з неповного примірника Голубевом в Архиві юго-зап. Росії“ ч. I, т. VII і Малишевським в II томі студії: „Алекс. патріархъ Мелетій Пигаєвъ“). Що сей твір Смотрицького був в цісарській бібліотеці у Відні, про се згадав вже Добровський в своїх: „Institutiones linguae slavicae“ 1822, стор. LIV—V.

²⁾ В р. 1603 вийшов против брошури „Исторія о листрикійскомъ... синодѣ (1598) полемічний твір в польській мові п. в. „Obrona ś. Synodu Florenskiego...“ przez Piotra Fedorowicza napisana. Був се переклад руської брошури, яка одначе вийшла доперва в р. 1604, мабуть з чисто технічних перепон. Видно, що або на заголовнім листі руської брошури нема прізвища Теодоровича, або що руська брошура, власність цісарської бібліотеки не має заголовного листу. Але неважаючи на подане прізвище Теодоровича, автором сеї брошури він не був, лише митрополит, Іпатій Потій. Дізнаємось про се з листу Потія до канцлера, кн. Сапіги, де читаємо: „Posełam WMci św. m. panu książki obrony synodu Forenskiego, które teraz wyszły z druku przeciw fałszywemu synodowi, którego scyzmatykowie wydali, po rusku i polsku, kazałem je przepisać wojewodzie kijowskiemu (кн. Острожському) nomine alieno (Fiedorowicza), boby odemnie ich nie przyjął... (Archiwum ks. Sapiehów, Nr. 433, стор. 368). Подані на кінци руської брошури букви: **И. М. К.** розв'язати дуже легко. Вони означають: И(патій) А(дамъ), М(итрополитъ) К(іевській).

³⁾ Тут мова йде про твір „Ἀντιρρησις“, що вийшов в р. 1599 в руській мові а в р. 1600 в польській перекладі. В моїх замітках: „Хто був автором „Ἀντιρρησις-а?“ (Записки наук. тов. ім. Шевч. том XXXV) старався я вказати, що творцем його був не Аркудій, лише Потій.

starb? Libellum vidi nunquam; audio impressum in Polonia. Velim emere pro bibliotheca nostra, pretio sat liberali, ut solemus rariora.

3.) Ihre drey Hypothesen¹⁾ über die über den San bis nahe an Krakau vorgedrungenen Russinen könnte ich mit einer 4-ten vermehren: sie seyen nämlich nur der nördliche Ast der südkarpatischen ungr. Russinen. Muss den der „maximus scortator“, nachher S. Wladimir, schon bis an die Quelle der Weichsel gebieten? Umgekehrt sollen, nach Kohl, die Russinen, ohne die Nordrussen sich selbst genügen ihren Kamiński drucken lassen etc. Sind doch der Preussisch-Deutschen nicht einmal so viele! Dann Euere gebildete und honett dotirte Clerisei, wäre es nicht ewig Schade um Sie! Von den 15 Millionen Russinen seyde ihr 4 in Galizien & Ungarn doch die Blüthe und, sollet daher vielmehr jene durchsalzen, als euch von ihnen nach bloss materiellem Gesetz der Massen hinüberziehen lassen. Sed quo musa tendis, desine perdicax!...²⁾.

Jedenfalls ist jetzt für Euch der günstige Zeitpunkt, um von röm. und deutscher Seite her allen Euren gerechten oder auch nur billigen Beschwerden gründliche Abhilfe zu verschaffen. Was könnte den Metropoliteneine Reisen nach Rom kosten. Denn persönlich macht man in einer Woche mehr, als mittels carta cauta in Jahren. Ich war den ganzen Winter in Rom, und weiss, wie gut man Euch dort ist. Gefragt, wie man Euch was Angenehmes erweisen könnte, habe ich sie an S. Exc. verwiesen, deren Wünsche und Ansichten sie vor allem vernehmen sollten. Aber, wie gesagt, eine Reise würde alles bald in einige Ordnung bringen; einem Cardinalshut würde im schlimmsten Falle selbst ein Primas Gallciae die Präcedenz lassen müssen etc. etc. etc.

Darf ich auch Eure Pastoralbriefe ein wenig besprechen? In dem ersten wollte nur der Beweis für den Primat (der Jurisdiction) aus einem Schulbuch (Klüpfel)³⁾ nicht recht munden. Dann haben in Flo-

¹⁾ Пишучи про три гіпотези Зубрицького, Копітар має на гадці його брошуру: „Rys do historyi narodu ruskiego w Galicyi i Hierarchii Cerkiewney w temże królestwie“ Zeszyt I, Lwów 1837, ст. 21—9. Против сеї брошури, а властиво против її гіпотез полемізує Вяч. Алекс. Мацейовський в творі: „Pierwotne dzieje Polski i Litwy“ стор. 353, 605 і т. п. Зубрицький відповідає Мацейовському в брошурі: „Granice między polskim i ruskim narodem w Galicyi“. Lwów 1849.

²⁾ Копітар дорікає також иньшим Славянам за їх русофільство. Ягіч: „Сборникъ“ т. 39, стор. XVI.

³⁾ В пастирськім посланю в дня 10 марта 1841 покликуює ся митр. Левицький при обговорюваню першенства папи на письма: Klupff а: „Institut. Theolog. Dogm.“ (1821) і „Das katholische Glaubensprinzip“ (1823). Порівнай польський текст посланя стор. 5.

renz nicht alle Väter unterschrieben; und die es gethan, haben in Freyheit, grossentheils wiederrufen¹⁾ Die Gespräche Philarets hätten berücksichtigt und wenn auch ungenannt wiederlegt werden sollen. Was helfen Hirtenbriefe, wenn Philaret, Förnïkau und Bulgaris unberührt bleiben. So hat auch Charmois²⁾ seiner persécution durch seinen einseitigen und manchmal lächerlichen Eifer z. B. wenn er die 2 Naturen in Christo für eine exécration héresie erklärt; oder für unmöglich und unwahr, dass der Papst den Rituswechsel in Polen verboten habe — selbst unnützt gemacht). Leid that es mir, dass Ihr das Belobungsbreve gedruckt habt; denn der päpstl. Vorschlag eines Averruncations-Gebots contra reunionem, so wie der einer röm. Kleinkinderanstalt für den geistlichen Nachwuchs, schadet im Publico mehr, als er nützt.

Ich weiss nicht, ob Sie den fasciculus rerum expetendarum et fugiendarum (!) hominum kennen, wo Spötter dergl. consilia pontificis ad episcopos fingirten; die indessen der alte Gegner Lessings, Pastor Göze, und sogar der Grieche Koray für Ernst nahm.

Doch genug und gewiss zu viel Geschwätzes für einen gütigen Gönner, auf dessen Geduld man rechnet. Übrigens rechne ich freilich nicht weniger auf Ihre Discretion. S-r Exc. mögen Sie alles mittheilen, sonst aber ist alles Tibi soli gesagt; wie sich's von solchen Dingen von selbst versteht.

Mein Cyrill³⁾ muss jetzt wohl noch ein Paar Monate dringenderen Rückständen nachstehen. Derweil helfen mir Ew. HWg. combini-

¹⁾ Про флорентийський собор пише в посланю митроп. Левицький: „Mądre ze wszech miar i gruntowne było postanowienie Greków, którzy w czasie soboru florenckiego, wyprzysiągłszy się błędu Focjusza i Cerularyusza dawniejszą jedność z kościołem zachodnim przyjęli“. Против сего уступу вважає відповідним додати Копитар, що не всі грецькі отці підписали акт унії на соборі в Флоренції. Дальші заміти Копитара можуть відносити ся або против „Исторіи о листрикійскомъ... синодѣ“ або против листу Зубрицького, в яким він міг підносити сумніви про флорентийський собор.

²⁾ Про Charmoi (Шармоа) пише Копитар в листі до проф. Фесля (11. II. 1842): „Der Orientalist Charmoi schreibt schön, glaubt in Theolog. gegen Russen am Catechismus genug zu haben, hat aber leider auch den vergessen, da er Christi 2 Naturen für eine exécration héresie der Armenier ausgibt“. Jagić: „Neue Briefe...“ стор. 321—2.

³⁾ В листі до Ганки в дня 18 авг. 1846 р. при згадці, що в бібліотеці св. Онуфрія у Львові є два життя св. Кирила сербської і руської редакції, додає Зубрицький: „Лѣтъ нѣсколько тому назадъ выслалъ я списокъ послѣднаго (!) покойному Копитару и онъ намѣривался издать эту хиландерскую рукопись съ собственны-

ren, wie alt S. Cyrill müsse geworden seyn, wenn er Michael III Spiel und Schulkamerad gewesen, also ungefähr ejusdem aetatis wie der Prinz, der 839 geboren, A. 867 mit 28 Jahren erstochen ward. Cyrill hätte also höchstens 30 Jahre gelebt; und wenn er 855 das slaw. Alphabet erfand, diess mit 16 Jahren gethan! Sed hoc obiter.

Herr von Malinowski schrieb mir einmal, er hätte einst, aber nur in Fluge, einen uralten slaw. Codex aus S-r Excellenz Bibliothek gesehen. Ist das wirklich so? wie alt soll der Codex seyn, was enthält er, cuius familiae, i. e. сѧ oder се (sich)? So z. B. ist der vaticanische Codex Evangeliorum eclogadicus, den Assemani einen ruthe-nischen nennt, ein serbischer ce-Codex.

Mit der Bitte um gütige Erledigung meiner Anfragen

Ew. Hochwohlgeboren

ergebenster Diener

B. Kopitar.

Лист 4°, на 3 сторонах. На четвертій адрес: An des Herrn Herrn Ritters Dionys. v. Zubrzycki (P. T) Hochwohlgeboren in Lemberg. franco. Штампія постова: Lemberg 25. Jun: (рік нечеткий).

До сего письма долучена ще маленька карточка: queritur, ob in dem Chilendarischen Leben der H. Cyrillus nnd Methodius die von Maciejowski citirte Stelle, że nie wzbraniał żertw tvoriti poganskim obuczaiem ni żenitw beczestnich¹⁾ sich wirklich so finde.

ми примічаннями, но намірєніє его не сбылось..“ (Житє і Слово, т. IV, стор. 87). І справді праця Копітара про св. Кирила не появилась в печати. Студіі про св. Кирила і Методія зібрав і оцінив проф. Ягіч в своїй статі: „Вопросъ о Кирилѣ и Методіи въ славянской филологіи“ стор. 1—60, поміщеній в „Запискахъ имп. акад. наукъ“, т. 51, Спб. 1885.

¹⁾ Против сего цитату полемізує Копітар вже в р. 1840, називаючи Мацейовського calumniator-ом св. Кирила і Методія. Про Мацейовського висловлює ся Копітар дуже неприхильно, зве його „causidicus Polonus“ і т. д. Гляди: Barthol. Kopitar: Nesychii glossographi discipulus... Vindobonae 1840, стор. 67, 50 і т. д. Полеміка Копітара звернена против твору В. А. Мацейовського: „Pamiętniki o dziejach, piśmiennictwie i prawodawstwie Słowian“ 1839 (два томи). Про св. Кирила гляди: том I, стор. 86. Як нещирим був Зубрицький для Копітара можна бачити з його листів до Погодіна і Ганки. В листі до Погодіна (з дня 26 марта 1840 р.) пише Зубрицький: „Копитаръ въ „Nesychii epiglossista Russus“ разсуждаетъ между прочими I томъ Памятниковъ Мацѣйовскаго и пожаловалъ его чувствительными ударами, что я предсказалъ Мацѣйовскому: ибо такъ важнѣй предметъ принадлежало съ большею и осмотри-

II.

Wien, den 18. Juli 1843.

Verehrter Freund!

(Sic enim, rogo, liceat te a me salutari, ex quo importunitati meae tam liberaliter et humane respondisti. Vor allem würde ich an Ihrer Stelle, je nachdem mir der Gerechtigkeitssinn und Charakter-Einfluss Ihrer ganzen politischen Hierarchie, von Kanhoffer an bis Baron Krieg hinauf bekannt wäre, mich an selben um endliche Erledigung, oder doch Rückstellung des Manuscripts wenden. Es ist möglich, dass es noch höhern Ortes liegt, und die Herren froh wären, nur einen schriftlichen Anlass zu haben, den höheren Liegenlasser um endliche Erfolglassung zu sollicitiren; eine Amtspflicht oder Recht, zu dem sie sich a minori ad maiorem von blossen Amtswegen nur selten flüchten, oder gar nicht entschliessen. Nescis, quantum audeat majorum pigritia, omni soluta metu Domini aut vel domini! Si integra res esset, wäre es am besten, gleich die erste Einreichung durch den Drucker oder Verleger besorgen zu lassen; so ein Gewerbsmann kann dann um seines Erwerbwillen schon lauter jammern und sollicitiren, als ein auteur-chevalier, der auch ohne solchen Verdienst zu leben hat. Sic sunt Austriaci magistratus, faul und am Ende doch gutmüthig. — Leider muss man wohl die Welt erlernen, wie sie eimal ist¹⁾. Das wissen Ew. Hochwohlgeboren wenigstens so gut als ich, da Sie nur drey Jahre älter sind; denn

тельною проникательністю оброблювати". (Чтенія з р. 1880, ч. I і II, стор. 548); а в листі Зубрицького до Ганки (з дня 10 (22) февр. 1846) читаємо: „За нанесення Мацевському обиды въ Hessaychii Glossographi я перечесаль ворядочно въ Познанскомъ Журналѣ (мабуть вже по смерти Копітара), обличая verioreм Succesorem Dobrovii, что онъ не твердъ въ славянскомъ языкѣ (!)“. Жи т є і С л о в о т. IV, стор. 86.

¹⁾ Ся некористна характеристика австрійських урядів була викликана жалаями Зубрицького на цензуру, що „Kronik-u miasta Lwowa“, написану в поч. марта 1841 р. (Чтенія 1880, ч. I і II, стор. 551), придержала у себе півтретя року, заки дозволила її, обкросну, друкувати. (Більше про се гляди у Левицького: „Бібліографії“ ч. I, стор. 24). З сего, що лише Копітар про „Kronik-u“ в четвертім листі, можна бути певним, що львівська цензура відступила була рецензію її цензурі віденській. Можлива річ, що Копітар, хоч був цензором, рукописи не бачив, хоч би тому, що в р. 1843 на весну виїхав до Риму. „Kronika miasta Lwowa“ вийшла друком в р. 1844. Здає ся, що Копітар приспів висилку „Kronik-и“ з віденської цензури.

auch ich werde am 23. August 1843 gerade 63. J. alt seyn. — Auch die galicische Kirchengeschichte sollten Sie noch herausgeben; freilich möglichst unparteyisch, während Maciejowski um Geld nur russinische Martyrologien schreiben möchte. Bei solchen Meinungskriegen *ilicos intra muros peccatur et extra*; vom Mächtigen meistens mehr, als nöthig oder klug wäre, aus Ungeduld und Übermuth. Altes Unrecht immer wieder aufwärmen, schadet nur der Zukunft; vernarbte Wunden aufreissen hindert an gegenwärtiger Gesundheit und durch sie möglichem Fortschritt. Amnestie ist kein leeres Wort: und ward von den Alten nicht umsonst erfunden. Wenn die ältere Exc. sich nicht gern rührt, so lassen Sie die neue nach Rom ziehen; auch die oberste Region hat ihre Parteyen und Mulciber in Trojam, pro Troja stabat Apollo. Ich konnte in Rom, quoad Stomachum mit täglichen 30 kr. CM. bequem auskommen. Ein Bischof kann Gratis-Quartier haben, soviel er will. Card. Lambruschini ist mich (!) ganz gewogen, und selbst mit dem Jesuitengeneral ist leicht und gescheit zu sprechen; beide schöne und hochgebildete Männer, in unserm Alter, ersterer von Genua, der andere Holländer, der früher in Polotsk und Wilno gewesen. Der h. Vater¹⁾ die venetianische Gutmütigkeit selbst. Man braucht deswegen noch nicht alles zu loben, was die Römer bei ihnen selbst, ab antiquo usu sive & abusu haben; ja müsste die ausländischen Stiftungen, die jetzt von Wälschen verzehrt werden, reclamiren²⁾. Dann ist ja Rom, ewige Roma, ein classischer Boden der europäischen Geschichte auch ausser und vor dem christlichen Interesse. Ew. Hochwohlgeboren sollten selbst mit Snigurski reisen.

Ist der Prof. Bened. Lewicki ein verwandter S-r Exc.? Non puto. Jedenfalls hätte er den sel. Meglicki schon um den Sohnes willen, der in Piter auf kais. Kosten erzogen wird, nich compromittiren sollen; am Ende könnte er die Klatscherey nicht einmal beweisen, da

1) Григорій XVI.

2) Wurzbach: „Biographisches Lexicon“ т. XII, стор. 440, подає такі вісти про побут Копітара в Римі в р. 1837 і 1843. „Im Jahre 1837 in Rom ward ihm überdiess der Auftrag das griech. ruthen. Collegium daselbst wieder herzustellen und die slav. Druckerei der Propaganda neu einrichten zu helfen“. Im Frühlinge 1843 unternahm Kopitar seine zweite Reise nach Rom, wo er auch sonst alle Einleitungen zur Begründung des ruthen. Collegiums traf, welchem nichts als die Hauptsache, die erwarteten ruthenischen Zöglinge fehlten“.

von Meglicki meines Wissens nichts gedruckt existirt¹⁾, Übrigens hat Herder schon allen Nachahmern der Byzantiner die Nativität gestellt; aber anderseits die Kirche ohne alle Controlle lassen, hält auch nicht lang. Selbst in America wird es nicht immer so bleiben.

Sie schreiben, der *Θρηγος* des Smotriski sey von 1600, Eugenij 1610²⁾. Welches ist recht? Konnte Broński denn russisch, oder liess er seine lat. oder poln. Sachen übersetzen, wie Arcudius³⁾.

Selbst Nadeždin meinte, die ersten 100 Jahre des russ. Christenthums seyen in griechischer Sprache dahingegangen. Haben Sie keine chronol. Spuren, wann und woher die slavische Liturgie zuerst nach Russland gedrungen. Unter Jaroslaw wohl? Oder schon unter Wladimir? Aber Anna brachte sie wohl nur Griechisch mit.

Lassen wir das Frankiren, da es Ihnen nur schadet: denn je länger Ihre Briefe, um so lieber sollen sie mir seyn. Vale et fave

tuissimo Kopitario

P. S. Ich bitte um Ihre volle Adresse. Meine ist mit B. K. Hofb. Custos vollkommen genug.

4° лист писаний на двох сторонах. На четвертій адрес: A Monsieur Monsieur le Chevalier Denis Zubrzycki (P. T.) á

Lemberg.

Стампіля почтова Wien 18. Jul — Lemberg 23. Juli.

¹⁾ Др. Вен. Левицький був професором морального богословія на львівському університеті і цензором для руських книжок в Галичині. Він не дозволив розширяти в Галичині „Русалку Дністрову“. Розвязки його відносин до Меглицького дати не можемо, бо у львівських бібліотеках не поведо ся нам найти його творів.

²⁾ *Θρηγος*, albo Lament Wschodnicy Cerkwi przez Teofila Orthologa вийшов в Вільні в р. 1610.

³⁾ Христофор Бронський (по народности — Поляк, по вірі — протестант) написав під іменем Філялета полемічний твір в р. 1597 п. з. „Aprokrisis“ в обороні православя против твору Скарги „Synod Brzeski (1596). Руський переклад книжки Бронського вийшов заходом кв. Острожського в р. 1598. Польський текст і руський переклад передруковані в II томі „Памятниковъ полемич. литературы“. Студию про „Апокрізіс“ написав проф. Скабаланович: „Объ Апокрисисѣ Филалета“, Спб. (1873). — Стебельський: „Dwa wielkie światła“ (Wilno 1781) каже, що Аркудій написав „Αντιρρησις“ в латинській мові, бо ані руської, ані польської не звав, та що латинський текст переложено на руську і польську мову. Розвязку сего питання гляди в моїй цитованій вже брошурі: „Хто був автором 'Αντιρρησις-а?“, стор. 17—20.

III.

Wien, den 5-ten Oct. 1843.

Verehrtester Freund!

Verae amicitiae sempiternae sunt, sagt Cicero, wenn man sich auch nicht just tagtäglich schreibt. Seit Ihrem 2-ten verehrten Schreiben war ich im Bade, dann mit Restanzen des Amtes vollauf beschäftigt, von andern Extraordinariis nichts zu sagen. Aber gedacht, und dankvoll gedacht, habe ich an Eu. HWlg. täglich und stündlich.

Aber heute erfahre ich von ungefähr, dass während ich in Rom mich langweilte, dər nach St. Petersburg in Postverhandlungen gesandt gewesene kk. Rath v. Löwenthal 1. Ex. von Wostokow's Katalog der Graf Rumanzev'schen Mss. hieher mitgebracht hatte¹⁾, und froh war, es dem Fürsten Lubomirski für die Ossolinische Bibliothek nach Lemberg überlassen zu können!

Nun aber liegt mir, wegen einer Arbeit die ich unter Händen habe, sehr daran, diess Wostokow'sche Werk einzusehen, und ich bin so frey, Ihre und Ritter v. Klodziński's²⁾ Protektion dazu in Anspruch zu nehmen, und zwar so: Am bequemsten für Euch, denke ich, wäre es, mir diess nähere Ex. zum baldigen Gebrauche käuflich zu überlassen; ihre Bibliothek könnte dann seinerzeit ein frisches kaufen. Geht diess nicht an; so wäre mir schon mit dem Leihen zum Durchsehen auf 14. Tage geholfen. In beiden Fällen trage ich gerne, wie billig die Transportkosten von Lemberg und resp. zurück, sowie ich für die alsbaldige Bezahlung, oder den unschädlichen Gebrauch bürge. Man könnte den Buchh. Milikowski³⁾ zum Mittelsmann gebrauchen. Ew. Hochwohlgeboren bitte ich sogar, sebst zur Begrüssung des mir persönlich bekannten Director Ritter Adam v. Klodziński den Freund Millikowski *brevi manu* in Bewegung zu setzen.

Wer hätte geglaubt, dass man dem alten Linde sein *Lexicon* streitig machen wird! (wie ich in der bibl. *Warszawska* aus seiner

¹⁾ Ал. Востоковъ: „Описаніе русскихъ и словенскихъ рукописей Румянцовскаго Музеума. Спб. 1842.

²⁾ Адам Клодзінський був директором бібліотеки ім. Оссолинських у Львові.

³⁾ В бібліотеці львівського університета переховує ся кореспонденція книгаря, Ів. Міліковського у Львові з київським університетом в р. 1837—1844 і з харківським університетом в р. 1839—1853. Листів Копітара до Міліковського з літ 1836—42 (числом сім), заготованих в дневнику (Jaгіć: „Neue Briefe...“ стор. 836—49) в бібліотеці університета немає.

Apologie erfahre.) Maciejowski findet nun auch, dass der p. g. psalt. Małgorzaty aus 2 Codd. zusammengestückt sey; ich habe es längst bewiesen:¹⁾ aber eben deswegen sollte man ihn auch nicht der Margarete zuschreiben, für die er nicht bestimmt war.

Auf die endliche Erscheinung des Wostokow'schen Ostromir freue ich mich sehr²⁾. Wäre es nur nicht so schwer, grössere Werke, die ein Courier nicht mitnehmen kann, bald zu erhalten. Wissen Ew. Hochwohlgeboren kein Mittel dafür! Doch habe ich diesen Herbst 2. Mal ziemliche Quartanten durch den Courier erhalten: die Wilna'er Gramoty und die Monumenta Russicae historiae externa. Was liegt doch den Russen daran, dass Jagiello zuerst griechisch, dann erst römisch getauft seyn soll? Cromer, den man dafür anführt, ist umgekehrt bestimmt dagegen, da er ja sagt, Jagiello sey in Krakau getauft worden cum comitibus suis, exceptis iis, qui jam Russicis sacris erant initiati. Wäre er auch russ. sacris initiirt gewesen, so war die Wiedertaufe bei ihm so unrecht, wie dies an den russ. Begleitern gewesen wäre. Der angebliche russische Taufname Jacob ist nur eine deutsche Corruption aus Jakl (Jagello.) Sed satis de his, da meine Amtsstunde gleich schlagen wird.

Vale et fave

4°

Vestro Kopitario.

Окремо коверта в адресою: А. Monsieur Monsieur Denis chev. de Zubrzycki (P. T.)

franco

Lemberg
en Galice

На верха почтова штампія: Wien 6. Oct. Franco. На останній стороні рівнож штампія почтова львівська, нечитка.

IV.

Wien, den 4-ten Nov. 1843.

Verehrtester Gönner!

Ich danke Gott, dass mein indiscretos Begehren durch Ew. H. Wg. Vermittlung so glücklich ausfiel; seit dem 31. Oct. ist Vostokow's

¹⁾ В Копітара „Hessychii glossographi discipulus“ (1840) читаємо так: „Kopitar. . non potuit non observare, codicem („Psalterium reginae Margarethae“) aperte ostendere non solum duplicem scripturam et picturam, sed et duplicem dialecti Polonicae aetatem“ (стор. 29). Порівняй: Maciejowski „Pismienictwo polskie“ т. I, стор. 281—6.

²⁾ Ал. Востоковъ: „Остромирово Евангеліе 1056 — 6, Спб. 1843, 4°.

Quartant¹⁾) sammt einigen *αντιδωροις* auf dem Rückwege nach der Stadt Ihres guten Leon.

Gestern besuchte uns Minister Ouwarow auf der Rückreise — über Warschau. — Er versprach uns Exemplare des neuen verglichenen Nestor, Ostromir, die archäographische Sammlung etc.

Auch die neue Postverbindung verspricht Erleichterung des Bezugs.

Um Ihre Geschichte Lemberg's hab' ich kein Verdienst, nec vidi manuscriptum. Sie sehen also, dass man Euch mehr würdigt, seit Eurer weniger sind, etwa wie Tarquinius das Drittel der nicht auch verbrannten sibyllischen Bücher. Ist doch auch verordnet, dass St. Anna²⁾ in Wien in der neuen Aufl. der Gymnasialgeographie Euch nicht mehr Rusniaken — wie doch Wostokow thut, sondern Russinen oder Ruthenen nennen soll. Quamquam Russin videatur in plurali debere abjicere — in, Rutheni autem pedantica corruptio ad Caesaris Ruthenos in Gallia Narbonensi. Vale et perge favere festinanti in bibliothecam devinctissimo

Кор...

Лист 8° на 1 стор. писаний. На четвертій адреса: A Monsieur, Monsieur Denis chev de Zubrzycki

(P. T.)

á

Lemberg.

III.

Листи Вяч. Ганки до Зубрицького.

I.

Ваше Высокоблагородіє

Діонисій Івановичь!

Вашу статью я имѣлъ удовольствіе получить и нашель, что годится она наилучше въ прибавленіе к всеобщей газетѣ, ибо она повсюду распространена. Я ее отправилъ съ прилагаемомъ (!) здѣсь концептомъ въ Стутгартъ и еслибъ ея неприяли, то она будегъ принята въ Остѣ и Вестѣ.

¹⁾ Тут розумієсь Востокова „Описаніе... Румянц. Музеума“.

²⁾ Під St. Anna треба розуміти автора географії, відзначеного російським ордером св. Анни. Копітар сьміє ся тут з відзначеного географа, так як сьняв ся з Чехів, що вони пишали ся відзнаками російського уряду. Я гїч: „Сборникъ... т. 39, стор. XVII.

Теперь гостить у насъ проф. казанскаго Университета г. Григоровичъ. Онъ путешествуетъ по славянскимъ землямъ и бывъ въ Турціи почти два года собралъ люботитѣйшіе памятники, изъ которыхъ я переписалъ для Васъ переводъ одной касающейся Галича хрисовули.

Я Васъ еще разъ сердечно благодарю за легенды о св. Апостолахъ Словянъ, которыхъ другіе списки мнѣ обѣщаль Михаилъ Петровичъ П. азъ Троицкой Лавры и остаюсь Вашимъ преданнымъ слугою

Вячеславъ Ганка

Прага 8. Ноябр. н. с.

1846.

Лист 8° на тонесенькім папері, писаний на одній стороні. На 4 стороні адреса: Sr. Hochwohlgeboren Herrn Herrn Dionis von Zubricki in Lemberg. Galizien. Штампилі почтові: Prag. 8. Dec.: Lemberg 14. Dec. Лист був припечатаний печаткою: на золотім полю хрест; по обох сторонах хреста в двох рядах букви: $\begin{matrix} C & P \\ K & B \end{matrix}$; над хрестом корона, довкола печатки надпись: Польза Честь Слава.

Концепт, про який згадує Ганка, писаний оловцем, на окремиій картці паперу долучевій до листу:

Ew. Hochwohlgeboren

der Verfasser dieses Aufsatzes hat mich ersucht denselben in einer periodischen Schrift einrücken zu lassen. Da ich ihn als eine gediegene auf russischen Gesetzen basirte Arbeit gefunden, so glaube ich, dass sie am geeignetsten für die Beilage an die monatliche Ergänzung der allgem. Zeitung geeignet wäre. Die orthographischen Anstosse, die man dem slavischen Schriftsteller zu gut halten muss, wird ohnehin der Sätzer, da die allg. Zeitung eigene Orthographie hat, verbessern. Sollte aber diese Arbeit nicht angenommen werden, so bitte ich mir sie ebenfalls mit dem Postwagen unter dem Adresse an den Bibliothekar Hanka zu Prag gütig zurückzusenden.

Хрисовуля та — звістний лист Казимира до патрiярха жадає, щоби на митрополита Галича рукоположив еп. Антонія, бо як сього не зробить, то „будеть жалостная необходимость крестити Россю въ вѣру латиновъ, такъ какъ нѣсть митрополита въ Россіи, ибо земля не можетъ быти безъ закона“. Копія сеї хрисовулї¹⁾ писана рукою Ганки на вісімці тоненького паперу, приліплена до середини листу. Лист і копія вложені в аркуш

¹⁾ Її відпечатав Зубрицький в: „Анонимъ Гнезненскій и Іоаннь Длugoшъ“ Львів 1855, стор. 103—5.

паперу, на яким переписана копія хрисовулї (чиєю рукою, годї відгадати) з допискою на кінци (3 стор.): Нашель Професоръ Казанскаго Оунѣверсѣтета Г. Григоровичъ въ Цариградѣ ѿ тоє есть переводъ зъ греческаго надослалъ Вячеславъ Ганка 8. Ноемвр. 1846.

II.

Ваше Высокоблагородіє,

Милостивый Государь!

Извините, что я такъ поздно на Ваше письмо съ подарками двухъ томовъ исторіи Галиціи отвѣчаю. Вамъ извѣстна медленность въ типографіяхъ, я ожидалъ что черезъ нѣсколько дней докончатъ Остромирово Евангеліє, а къ тому еще долженъ былъ и пожаръ воити къ препятствіямъ, хотяжъ въ этомъ отдѣленіи, гдѣ старославянское письмо стоитъ, ничего не было, все таки привело это и здѣсь большій непорядокъ, и печатаніє продлилось почти до Рождества.

На дняхъ читалъ я мнѣніє предсѣдательствующаго о новомъ изданіи русскаго Словаря вторымъ отдѣленіемъ и я испугался этихъ словъ стр. 211: изъ сего слѣдуетъ... исключить изъ него старославян (обор.)скій языкъ... православіемъ привить у Славянъ и священный церковный языкъ; насъ западныхъ Славянъ къ сожалѣнію приглашеніемъ свирѣпыхъ Мадырѣ нѣмецкимъ императоромъ Арнульфомъ отторгнуто отъ братіи нашей и отъ сихъ поръ раздѣленіє Славянъ похоронило всю самобытность, даже всякую надежду. Вотъ какъ отбрасываютъ самое завидное преимущество русскаго языка! Оно привлекаетъ невольно къ себѣ всякаго искренно-образованнаго Словянина. Это совсѣмъ другая священная связь чѣмъ латинь романскихъ народовъ или гоинь германскихъ. Нѣмцы однакожъ стремятся и къ тому, что у Русскихъ давнымъ давно вошло въ кровь и мозгъ, и допока этого не будетъ и у другихъ Славянъ, остануть они Полословяне. Вотъ это наше соединеніє!

(3 стор.) Вы вѣрно замѣтили, что требуетъ наше правительство знать у своихъ чиновниковъ какіє языки? Русскаго совсѣмъ отущено (!) и Вы очень хорошо дѣлаете, что пишете по російски. Сколькоже времени нужно русскому въ Галиціи изучиться по російски? и тѣмъ присвоить онъ себѣ всю литературу великаго народа, и можетъ образовать себя по словянски. Погляните на Нѣмцевъ, какъ въ волостяхъ говорятъ, что Нѣмецъ Нѣмца не понимаетъ, но читають и пишутъ всѣ одинаково.

Желая Вамъ встрѣчать въ здоровю благополучно новѣй годъ, имѣю
честь быть Вашъ преданнѣйшій Вячеславъ.

Прага ¹²/₂₄ Дек.

1852.

Темнымъ вечеромъ писано.

Лист 8^о, писаний на 3 сторонахъ.

Сей лист влѣплевый в середину урядового аркуша паперу з нечатым написом „Verzeichniss...“ і т. д. На першій картці аркуша бачимо ріжні, дрібні історичні записки Зубрицького, по тім починає ся начерк листу, який Зубрицький вислав Ганці в відповідь на його письмо.

Начерк листу Зубрицького до Ганки.

27 Дек.

8 Генварія 1853.

Подарокъ Вашъ въ книгахъ получилъ я и извѣляя Вамъ покорнѣйшую благодарность, удивляюсь Вашему трудолюбію и неутомимой дѣятельности съ которой Вы занимаетесь издаваніемъ драгоцѣнныхъ памятниковъ Славянскои древности. — Я умѣю оцѣнить Вашъ трудъ въ переставленіи Остромирова Евангелія ¹⁾ въ исправленіи и корректурѣ столь древняго отъ настоящей правописи и выговора отличающаго ся текста. Вы только съ своей неизнуренной терпѣливостію и знаніемъ кореннаго древлеславянскаго языка были въ состояніи предпринять этотъ трудъ, а, ябы никогда неуспѣлъ. — Вы одобряете улотребленный мною въ Галиче. Историі языкъ. — Я писалъ по Русски, ибо какъ Нѣмецкій такъ и Русскій одинъ только есть Литературный языкъ. Какъ Нѣмцы въ Штрасбургѣ, въ Дорпатѣ, въ Зурихѣ и Гамбургѣ на одномъ только

¹⁾ Святоге Евангелие по Остромировоу Спискоу. Издание Вячеслава Ганки. Прага. 1853.

²⁾ Подаючи текст договору Ігора з Греками (945 р.), пише Зубрицький в примітці: „Вотъ тебѣ Галичскій читатель образецъ древлерусскаго письменнаго языка десятого столѣтія. Ты убѣдился, что это не есть болтовня какаго либо простолюдина пасѣчника Грицка, ниже пастуха Панька, но ты вмѣстѣ убѣдился, что какъ въ Нѣмецкомъ языкѣ невозможно ужъ подражать языку „Нибелунгенлида“, также невозможно подражать и древнему Русскому книжиому языку. Всякій живый языкъ измѣняется со временемъ, книжный языкъ различается всегда а вездѣ отъ языка черни. Языкъ нашихъ Нѣмецкихъ колонистовъ не есть языкомъ ни

пишуть нарѣчи и разумѣють другъ друга, такъ и Русскіе должны писать на одномъ только твердо основанномъ на изящно обработанномъ діалектѣ. Не моя вина, что мои соотчичя по большей части не разумѣють его еще теперъ. Я имъ сказалъ горькую (обор.) истину на 141 стр. I. и въ 13 примѣчаніи II части своей Исторіи.²⁾ Я списалъ уже и большую часть III тома содержащую господствованіе Романа и Данила. Она уже теперь объемомъ своимъ равняется обѣимъ первымъ частямъ и есть такъ сказать уже исключительно Галичская исторія. Но что же станется съ ею? — Нѣтъ средствъ издать ее. — Ставропигіанскій Институтъ неразумствомъ своихъ управителей нажилъ себѣ долговъ самому Вашему купцу Гассе нѣсколько тысячъ гульденовъ. Доходы его опишутъ въ Секвестръ, слѣдовательно невозможно ему жертвовать на издаваніе книгъ — я старъ и мнѣ уже ни какъ печатать на собственное иждивеніе. — Не остается какъ только отправить манускриптъ въ Москву въ Архивъ Общества Исторіи и древностей, чтобъ его здѣсь не употребило потомство на обертки въ табачной лавкѣ.

Въ расчетъ съ Институтомъ принялъ я на свою долю сотню Экземп.: — Мнѣ не хочется мѣшати Институту въ продажѣ его Экз. и покорнѣйше Васъ прошу посоветовать мнѣ не принялъ бы какой либо Прагскій книгопродавецъ нѣсколько Экз. въ Коммиссію за обыкновенный рабать? — Впрочемъ имѣю честь оставить ся Милостивый государь
Вашимъ покорнѣйшимъ слугою.

Шилера, ни Гете, ниже Гаммера-Пургшталя“. В 13 примѣтці II части „Исторіи“ читаемо зновъ такъ: „Есть мрачные изступленники, или скорѣе низкіе невѣжды, въ лѣни доселѣ проживавшіе, пренебрегавшіе всякую науку собственнаго языка, употреблявшіе чуждое нарѣчіе, прислушивавшіеся только простонародному разговору своихъ слугъ и работниковъ, и желавшіе теперъ, что бъ мы писали свою Исторію на областномъ нарѣчій Галичской черни. Странное и смѣшное требованіе! Исторіи пишутся для образованнаго и образующаго ся класса народа. Для простолюдина довольно молитвенника, катехизиса и Псалтыри. Гдѣ же то пишутся исторіи на нарѣчій простаго земледѣльца? Кто же и когда писалъ исторію Эрцгерцогства Австрійскаго на этомъ нарѣчій, каковымъ болтають и простые тамошніе сельскіе жители и даже сословіе мелкихъ мѣщанъ? Нѣтъ ея и не будетъ, хотя впрочемъ для забавы, увеселенія и шутки издается нѣкогда „Hanns Jörgel“ и пр. подобныя бездѣлицы“.

IV.

Кореспонденція з Ів. Раковським.

I.

Виймки з листу Раковського до Мих. Малиновського.

Будинь 24. Марта 1852.

Лист 4^о. Раковський подає в нїм з порученя Ад. Добрянського спис передплатників „Исторіи Галичскаго Княжества;“ пересилає 34 злр. 30 кр. зібраної передплати, почім додає :

Такъ въ имени выше помянутаго Г. Добрянскаго, какъ и съ моеї стороны дерзаемъ объявить, что довольствіе наше по намѣряемому изданію помянутаго сочиненія на языкѣ чисто русскомъ неограниченное, намъ всякое такъ надобно писать, иначе бо мѣшаніемъ всяческимъ то ново вымышленныхъ, то изъ просто народнаго нарѣчія и иныхъ Чужихъ языковъ избранныхъ словъ не успѣемъ ни просвѣщеннымъ и ученымъ Соплеменникомъ Славянскимъ, ни нашимъ занятымъ Мадярскою или Польскою Словесностію привлечь къ чтенію и цѣненію дѣлъ нашихъ. Г. Зубрицкій превосходно понялъ состояніе наше, да будетъ ему Честь, слава и долгоденствіе на Многая лѣта!

О (!) краткое время намѣряетъ здѣсь г. Андрей Андреевичъ Радолинскій русскія проповѣди¹⁾ издавать, воззваніе для подписки самоближе будетъ послѣдовать; дерзаемъ препоручать ихъ вниманію братіи нашей русской.

Г. Добрянскій сказуетъ особенное почтеніе свое Г. Куземскому Канонику.

II.

Начерк I. листу Зубрицького до Раковського.

2. Апр. 852.

Къ Раковецкому. (?)

Почтенный Другъ мой, Преп. Малиновскій і Его В. Благородіе Гнъ Соснов(скій) Правитель дѣлъ и Секретарь верховнаго Галичскаго Апеллаційнаго Суда, какъ Староста Ставроп. братства сообщили мнѣ письмо В. П. отъ 24. мар. текущаго года. — Какъ за лестное В. и вашихъ соотчицей мнѣніе о моеї особѣ такъ и о языкѣ употребленнымъ мною въ Исторіи Галичскаго Княжества, имѣю честь покорнѣйше засвидѣтельствовать благодареніе. Радостно есть услышать одобрительный гласъ изъ средины колыбели Славянщины, изъ Панонія, отъ береговъ завѣтнаго Дуная, тогда, когда у насъ появляются тамъ и сямъ отзывы

¹⁾ Радолинскій Андрей А. дръ. Собраніе русскихъ проповѣдей. Буда 1852.

изступленниковъ и невѣждъ порицающихъ частое науковое русское слово Но мы неотчаиваемся въ успѣхѣхъ, мы увѣрены, что по истеченіи нѣсколькихъ лѣтъ истина станетъ побѣдительницею, такъ какъ всегда свѣтъ побѣждалъ тьму и мрачность, мы увѣренны ибо, „Съ нами Богъ, и иже возможесть невѣжество и паки побѣждено будетъ, яко съ нами Богъ“.

Равномѣрно благодарю Васъ своимъ и Ставропигіянскаго Заведенія именовъ за попеченіе въ предплатѣ Исторіи Галичской и маю Васъ (!) быть и впередъ опекуномъ, попечителемъ и вмѣсто отца для этаго послѣдняго моего дитяти и по той причинѣ Институтъ осмѣливается кромѣ 12 каргинъ и перваго листа для гг. Предплатителей выслать еще осемь экземплярей на ваше имя, можетъ быть откроется еще какій либо охотнись на эту бездѣлицу.

Прося Васъ засвидѣтельствовать Е. В. Гну Добрянскому мое высокое почитаніе, онъ можетъ бытъ вспомнить себѣ старика пустинника изъ Армянской улицы. Имѣю честь оставить ся В. Пре. Милост. Государь
покорнымъ слугою.

III.

Вѣтки з листу Раковського до Зубрицького.

На повисше письмо одержав Зубрицький відповідь від Раковського, як видно з поштової стампіль на коверті, дня 9 мая. В ній пише Раковський, що „предпріятое Вашимъ Высокоблагородіемъ дѣло на чистомъ рускомъ языкѣ у насъ съ торжественнымъ восторгомъ ревныхъ народолюбцевъ встрѣтилось, видя тѣмъ сдѣланный шагъ, ведущій къ истинному народному просвѣщенію и благополучію...“ Нашіе люди можно сказать чичего такъ ненавидятъ, какъ галимаѳіи такъ названнаго галицско-русскаго языка, намѣряемаго нѣкоторыми ввестъ для письменности, откуда появленіе сочиненія Вашего Высокоблагородія какъ прекратившаго темноту помянутой галимаѳіи уважается воссіявшимъ свѣгозарнымъ солнцемъ на небосклонѣ прояснявающей ся утренней народности нашей. Дай Боже! силъ и здоровья Вашему Высокоблагородію, что бы это сочиненіе, которое мы вмѣсто небылицы сокровищемъ народнымъ почитаемъ, было средоточіемъ издаваемыхъ далѣе въ томъ направленіи сочиненій, возлагаая самый торжественный вѣнецъ славы на плоды многочисленнымъ трудомъ Вашимъ литерарнымъ...“ Р. посилае 28 зр. дальшої передплати, про яку просить повѣдомити Сосновського и 6 зр. на „Народный Домъ“. Экземпляри, призначені до Ужгорода, велитъ посилати на руки „Ивана

Ивановича Ляховича, комиссара повѣтового (Bezierks-Commissär)... Добрянскій одушевляє ся твором Зубрицького; саме нині поїхав він до Орлава „бывши опредѣленъ въ комиссаре Царскаго...“

IV.

Начерк II листу Зубрицького до Раковського.

24. Мая 852 новаго стиля.

Къ Раковецкому. (?)

Извините благосклонно, что я тотчасъ не отвѣтствовалъ на ваше почтенное письмо. Я былъ боленъ, и долженъ вамъ доложить, что мнѣ уже 74 лѣтъ отъ рожденія, слѣдовательно *senectus ipsa est morbus*. Кромѣ того работалъ я неуспѣшно по 6 часовъ ежедневно, желая укончить третью часть своей Исторіи. Трудъ этотъ ослабилъ мои силы и я принужденъ былъ ложиться въ постель. Теперь отдохнувъ коекакъ спѣшу изъяснить вамъ благодареніе за благородное участіе въ разпространеніи нашей Исторіи. Гнъ Сосновскій, хотя удалился на тотъ годъ отъ дѣлъ Института, есть всегда по времени вступленія въ общество старшимъ членомъ; онъ есть *senior natus*. Что же касается Галиматіи Русскаго языка въ Галиціи есть много Вамъ можетъ быть совсѣмъ неизвѣстныхъ причинъ сего замѣшательства. Главною, что по 1848 мало кто у насъ занимался Русскимъ языкомъ, но есть еще и другіи причины теперешнаго безрадства. Я приведу вамъ только три, покорнѣйше Васъ прося, извѣстіе это сохранить только для себя = *tibi soli scribo* =. Вислобоцкіи, или Псевдонимъ Вас. Зб. издаеть Вѣстникъ, теперь уже на собственный счетъ. Ему хочется блистать и льстится какъ политическій писатель, какъ наставникъ народа, но онъ не умѣетъ языка, и маряетъ свои статьи на испорченномъ польско-мужицкомъ диалектѣ; его у насъ по той причинѣ мало читаютъ, напротивъ Галицкая Зоря, съ дня на день стала исправлять свое нарѣчіе, имѣетъ больше пренумерантовъ и по этой причинѣ завидя и желая ее уничтожить, клеветаетъ Василь въ Вѣнѣ, что Зоря подражаетъ Московск. языку и симпатизуетъ съ Москалями.

Совѣтникъ Шашкевичъ, честный, сельскій священникъ, красивый лицомъ и ростомъ, молчаливый понравился Стадіону съ наружности. Стадіонъ хотѣлъ отличить Гал. Рус. произвелъ его въ совѣтники. И въ самомъ дѣлѣ Шашк. есть достопочитаемый челоуѣкъ, какъ сельскій священникъ, но относительно словесности, языковѣдѣнія, какъ церковнаго, такъ и русскаго, онъ кругомъ невѣжда; напачкалъ свой чудацкій словарь ¹⁾ небывалыхъ, противныхъ Слав. этимологіи словъ, и хотѣлъ бы,

¹⁾ Згаданий словарь не був друкований. Григ. Шашкевич видав між иньшимъ: „Малая грамматика языка руского.“ Вѣдень 1865.

чтобъ его Ауторитету всѣ повиновались. Но онъ замѣчаетъ, что никто не заботится объ его словарѣ, что языкъ беретъ свое естественное направление, и онъ также бѣсится и клевететь тоже само вмѣстѣ съ Василькомъ. У насъ въ Галиціи есть наслѣдственная, непреодолимая ненависть между Поляками и Руссинами. Первые никогда не забываютъ непоколебимой вѣрности и приверженности Русскаго народа къ законному Австр. Престолу и клеветаютъ также, что Руссины, избѣгая польскаго языка, имѣютъ симпатію къ Московщинѣ, какъ бы то былъ какой либо особый языкъ !!

Въ Министеріи вѣтъ человѣка, который бы умѣлъ и языкъ и былъ въ состояніи различить ложь отъ истины. Конечно хотѣлибы створить вмѣсто Русскаго, какой то Рутенскій народъ. Есть еще и другія причины у насъ негодованія на Русское слово, но покажѣтъ будетъ довольно и выше приведенныхъ трехъ.

Они клеветаютъ и на мою Исторію, однакожь какъ науковаго сочиненія еще они не смѣютъ тронуть ся, но бѣдная Зоря получила уже оффиціальное упоминаніе не употреблять Московскихъ словъ и я увѣренъ, что Василько столько будетъ клеветать, пока та не будетъ запрещеною, и онъ не станетъ единственнымъ Журналистомъ для всѣхъ Австрійскихъ Русиновъ.

Опасаясь сего случая, сдумалъ я совѣтовать Вамъ, чтобы Вы подали о позволеніе, издавать для Панонскихъ Русиновъ Журналецъ подъ заглавіемъ на пригѣрь — Звѣздочка для Панонскихъ Русиновъ. — Вы можете употребить за причину „что вашъ народъ не понимаетъ хорошо Галичско Рус. нарѣчія,“ и вы получите безъ всякаго сомнѣнія это позволеніе — ибо у васъ Правителемъ богатырь Архикнязь Альбрехтъ, который равномѣрно любитъ и Руссина и Словака и Мадыра, пусть бы онъ только былъ вѣрный подданный своего Государя. У насъ иное дѣло; у насъ управляетъ, правда, ночтенный мужъ Графъ Г.,¹⁾ но онъ все таки Полякъ, и что естественно, долженъ любить болѣе Поляка, какъ Русина. — Съ начала вы бы издавали только по полъ листа еженедѣльно, а послѣ съ умноженіемъ пренумерантовъ можно будетъ распространить и журналъ. — У насъ въ Галиціи вы будете имѣть и пренумерантовъ и корреспондентовъ а на меня можете надѣяться какъ на постояннаго. Подумайте Мил. Государь и удостоивайте и впредь своей дружбы Вашего

покорнаго слугу.

1) Графъ Агенор Голуховскій.

V.

Лист Раковського до Зубрицького.

Ваше Высокоблагородіе,
Милостивый мой Государь!

Очень обязаннымъ чувствую я себя Вашему Высокоблагородію, имѣвъ въ виду, эту вседорожайшую къ менѣ объявленную благосклонность, что Ваше Высокоблагородіе изволили меня удостоить приглашенія, чтобы я принялся за издаваніе русской газеты. Такого отличія я ни не ожидалъ ни не заслужилъ. Признаюсь, что я объ издаваемой газетѣ нигда не вздумывалъ, и даже въ сію пору вовсе излишнимъ рассуждалъ приниматься за дѣло издаваемой новой газеты русской. Мы имѣемъ теперь двѣ газеты, по моему рассужденію надобно намъ эти усовершенствовать, и издателей нѣкимъ-то способомъ заохочивать, чтобъ они улучшили свои газеты и принялись такого направленія, какое слѣдуетъ имъ подать. По поводу надосланнаго къ менѣ въ предметѣ семъ вседорожайшаго письма Вашего Высокоблагородія пустился я въ не множку острую переписку съ Редакторомъ Вѣстника Г. Головацкимъ, уговаривая его, чтобъ онъ исправилъ слогъ Вѣстника, не открывая впрочемъ ни мало о содержаніи упомянутаго письма Вашего Высокоблагородія. Я узнавъ что онъ довольно (об.) владѣетъ русскимъ языкомъ, воззвалъ его чтобъ онъ постарался объ улучшеніи употребляемаго языка въ Вѣстнику. — Какъ Ваше Высокоблагородіе изволили намекнуть въ письмѣ своемъ, и въ чьемъ я также убѣжденъ былъ и самъ, предпочтенный Редакторъ отвѣтствовалъ мнѣ, что Вислобоцкій совсемъ препятствуетъ соприближенію къ чистому русскому языку, и для большаго оправданія своего прислалъ мнѣ одну изъ моихъ уже печатанныхъ статей, чтобъ я видѣлъ, какъ поступается тамъ съ статьями моими и прочихъ корреспондентовъ. По виду сей цензураціи явствуетъ: Что Вислобоцкій истребляетъ все лучшее, Головацкій же вновь на сколько возможно возстановляетъ. Въ слѣдствіе таковаго положенія газеты нашей въ Вѣнѣ, подлинно (!) не лзя намъ ожидать, чтобъ общество и корреспонденты успѣвали въ русскомъ языкѣ, и по этому неоспоримое дѣло, что мы требуемъ лучшихъ газетъ, какъ доселѣ издаются, но по моему рассужденію не имѣемъ мы столь силъ ни вещественныхъ ни душевныхъ, чтобъ мы въ сію пору больше отъ существующихъ двухъ газетъ одержать могли, что больше въ раздробленіи силъ нашихъ могли бы нѣкоторые ползущіи или по истинному имени лизунцы много вредить успѣху дѣлъ нашихъ; по этому я дерзаю молить Ваше Высокоблагородіе, изволите за могущественнымъ своимъ втеченіемъ содѣйствовать, чтобъ существующія наши газеты

исправились, особливо въ Вѣстѣ издаваемого Вѣстника самостоятельнымъ Редакторомъ былъ Г. Головацкій, въ Львовѣ же (об.) Редакція „Зори Галицкой“ постаралась о больше корреспондентовъ, и на сколько возможно отъ предлинныхъ артикуловъ берегалась, ибо хотя они оцѣнны-ваемы по содержанію и хорошему въ нихъ употребленному языку, но по причинѣ многократнаго прерыванія много теряютъ съ своего достоинства, почти не имѣя никто терпимости новторительно читать предпосланное въ предидущихъ числахъ газеты. — По моему мнѣнію отъ угроженія нападающаго на языкъ нѣтъ что много опасаться, я увѣренъ, что правительство по самой причинѣ языка не запретитъ издаваніе газеты нашей, и по этому Зорѣ Галицкой еще точнѣе надобно употреблять чистый русскій языкъ, какъ доселѣ употребляетъ! Въ изложенномъ симъ начертаніи моемъ заключается усмотреніе мое касательно газетъ нашихъ и вмѣстѣ отвѣтъ подаемый мною на вседорожайшее Ваше къ мнѣ надосланное послѣднее письмо.

Относительно Исторіи Княжества Галичско-Русскаго увѣдомляю симъ случаемъ Его Благородіе Г. Сосновского: что 20 экземпляровъ отослано до Унгвара и два экземпляра здѣсь нашли своихъ подписчиковъ, но слѣдующія деньги токмо позже могу прислать.

Впрочемъ моля Ваше Высокоблагородіе о благосклонномъ принятіи моего глубочайшаго почтенія, съ коемъ имѣетъ честь пребывать

Вашего Высокоблагородія всепокорнѣйшій слуга:

Иванъ Раковскій,

Редакторъ русскаго Вѣстника Законовъ.

Лист 4^о, писаний на чотирохъ сторонахъ, безъ дати. Его одержав Зубрицкій, як видно з коверти, дня 9. мая 1852 р.

V.

Начерк листу Зубрицького до „Императ. Общества Исторіи и древностей“ в Москві.

Препровождая въ бібліотеку Высокопочитаемаго Императорскаго Общества Исторіи и древностей 2 Экз. первой и второй мною сочиненной въ Львовѣ нанечатанной Исторіи древняго Галичско-Русскаго княжества, имѣю честь вмѣстѣ приложить 6 тетрадей изъ своей доселѣ неизданной рукописи, содержащихъ продолженіе той же Исторіи отъ 1200 по 1264 годъ, годъ кончины короля Даниіла Романовича и подвергая суду Высо-

каго общества маловажный трудъ свой покорнѣйше прошу рѣшить, достойно ли это продолженіе печати или нѣтъ? и нѣтъ ли возможности, на случай одобренія его издать оно въ Москвѣ? Къ этой дерзостной просьбѣ побуждаетъ меня обстоятельство, что Высокое Имп. Общество изволило въ 1845 г. перевести изъ Польскаго языка и напечатать мою бездѣлку подъ титуломъ „Критико-Историческая Повѣсть временныхъ лѣтъ Червоной или Галицкой Руси.“

Въ этомъ намѣреніи не руководствуетъ мною ни тщеславіе, ниже какіе либо другіе пустые поводы. Я старъ, чуждъ всякой страсти. Желая только быть полезнымъ своимъ Галицкимъ соотечественникамъ, возбудить или усилить въ нихъ любовь къ Русской народности, и думаю, что доселѣ никто еще не занялся столь ревностно изслѣдованіемъ Галичской Исторіи и отношеній той страны къ Польшѣ, Венгріи и другимъ Древле-Русскимъ княжествамъ. — Успѣлъ ли я или нѣтъ? Изволить рѣшить Высокое Имп. Общество.

Считаю теперь своей обязанностію представить поводы склонившіе меня снять на себя сего рода трудъ. -- Въ исходѣ 1847 или началѣ 1848 года, когда мятежныя движенія (волненія) стали усиливаться въ умахъ Галич. жителей Польш. происхожденія, созвалъ тогдашній Губернаторъ графъ Стадіонъ къ себѣ нѣсколькихъ человекъ изъ насъ Галич. Русиновъ, спрашивалъ есть ли у насъ Галичская Исторія, Литература и пр. совѣтовалъ упражняться (об.) въ народной рѣчи и требовалъ отъ меня заняться издаваніемъ Журнала на Русскомъ языкѣ. — Я поблагодарилъ за довѣренность, отказался однако по поводу старости и когда уже вспыхнула революція, по внушенію тогожъ Губернатора и съ его пособіемъ началъ молодой кандидатъ Права¹⁾ издавать кириллицею Журналецъ подъ заглавіемъ „Галицка Зоря“ на смѣси изъ простонароднаго Галичко Русскаго и Польш. говора, ибо и онъ самъ и читатели его не умѣли другаго.

Между тѣмъ думалъ я о составленіи народной, для Галичанъ понятной Исторіи, и первымъ вопросомъ было: на какомъ нарѣчій писать ее? — Писать на галиматіи изъ Польскаго и простонароднаго говора было ужасъ, было тоже — что упрочать разладѣ въ Русскомъ языкѣ; — употребить церковно славянское нельзя было, ибо наше Русское духовенство составляющее многочисленную часть здѣшней читающей Русской публики воспитанное и обученное въ училищахъ на Нѣмецкомъ, Польскомъ и Латинскомъ языкахъ, не понимаетъ и того діалекта и только тогда, когда поставляется въ священники, въ недостаткомъ каеодры церковно-славянскаго языка учится приватно, кое-какъ читать священныя

1) Першимъ редакторомъ „Зорі Галицкої“ був Антін Павенцький.

книги. Слѣдовательно рѣшилъ я въ первый разъ въ своей жизни писать на звучномъ, въ Россійской литературѣ употребляемомъ и единственно чистомъ Русскомъ языкѣ, хотя впрочемъ еще и самъ дурно на немъ изъясняюсь. Я разсуждалъ, что лучше плоховато какъ вздорно. И такъ началъ я писать въ 1849 тогда, когда едва 10 человекъ находилось въ Галиціи, которые разумѣли настоящее Русское слово. Но я долженъ однако прибавить, что теперь уже и студенты пытаются писать чисто по Русски, хотя впрочемъ есть еще и партія старыхъ невѣждъ, осуждающихъ это стремленіе.

Вторымъ вопросомъ было: Отъ куда начать и какъ изложить эту Исторію такъ, что бы она отвѣтствовала потребностямъ и извѣстнымъ мнѣ понятіямъ Галичскихъ читателей. — Я убѣдился, что превосходное твореніе Карамзина, какъ въ подлинникѣ, такъ и въ Польскомъ переводѣ не плѣняетъ Галичанъ такъ, какъ бы принадлежало; по поводу множества фактовъ и лицъ некасающихся Галичскихъ дѣлъ и утомленія ихъ памяти многочисленностію княжескихъ единоименныхъ названій. Слѣдовательно положилъ я начать отъ Рюрика и продолжая сколько возможно сокращенно разсказъ общей Русской Исторіи, тамъ только писать подробнѣе, гдѣ повѣсть относится къ дѣламъ Галичскихъ князей или гдѣ Галичскія происшествія находятся въ связи съ происшествіями другихъ княжествъ.

Почти общее было мнѣніе у менѣе образованныхъ моихъ соотчичей, что нашъ Русскій, и такъ называемый ими Московскій или Россійскій народъ есть два чуждые, различные между собой народы. — Надо было разрушить этотъ предрассудокъ, надо было доказать, что въ древнія времена, не взирая на множество княжествъ вся Русь составляла одну только цѣлость, что князья тогожъ самаго рода господствовали и въ Москвѣ и въ Новгородѣ, въ Кіевѣ и Галичѣ. Въ томъ намѣреніи необходимо было мнѣ представить своимъ читателямъ родословную картину князей Рюрикова поколѣнія, обладавшихъ всею Русскою землею и тѣмъ способомъ предложить имъ такъ сказать на глаза происхожденіе и Русскихъ вообще, и Галичскихъ князей въ особенности одъ одного и тогожъ родоначальника. — На основаніи Строевыхъ родославныхъ росписей, принялся я за составленіе Родославной, къ первой части приложенной карты и успѣлъ по крайней мѣрѣ удостовѣрить Галичанъ, что ихъ князья были одного рода съ Московскими и другими Рюриковичами. — Хотя составленіе сего рода таблицы, счисленія ея съ лѣтописями стоило меня много продолжительнаго труда, она однакожъ не недостаточна въ особенности въ 10 послѣднихъ колѣнахъ. У меня не было нужныхъ источниковъ, и только въ 1852 году, когда она была уже напечатанна, получилъ я случайно (какъ у насъ обыкновенно водится съ Русскими

книгами) Родословную Роспись изданную Гос. Н. Головиннымъ въ Москвѣ и къ сожаленію не былъ уже въ состояніи воспользоваться ею. —

Первыя двѣ части издало Ставропигіянское заведеніе своимъ издвѣніемъ; но когда теперь по случаю нажитыхъ управителями Института въ несчастномъ 1848 году долговъ, послѣдовало судебное запрещеніе и опись на все доходы общества до погашенія долговъ, слѣдовательно, когда (об.) Институтъ лишился на нѣсколько лѣтъ права располагать своимъ имуществомъ и издерживать на печатаніе книгъ, нѣтъ у насъ возможности издать третью часть, и по той-то причинѣ дерзаю предложить Высокому Имп. Обществу часть своей рукописи, которую не взирая на помѣху намѣреваюсь продолжать, покорнѣйше прося рѣшить заслуживаетъ ли она быть печатанною, нѣтъ ли какихъ средствъ къ изданію ее, и вмѣстѣ прошу извинить меня, что я по глазной болѣзни не переписалъ ее на бѣло и осмѣлился отправить въ томъ видѣ какъ она приготоовлена для вдѣшной типографіи.

Львовъ въ Галиціи 6/18 Января 1853.

VI.

Два акти з р. 1809

до биографіи Д. Зубрицького.

I.

RADA STANU.

Rok Drugi Dobiega, Jak Byt Wasz Polityczny Od La kilkunastu zniszczony, odzyskał część Istności swoiey niezwycciónym Ramieniem W. Na polona, a szlachetnym poświęceniem się Waszym i dziwy Opatrzności nad Losami Narodów, nowym obiawił przykładem... Kiedy w Tylzyc dway potężni Mocarze Świata darząc cierpiącą ludzkość pożądanym pokojem, w godnym wielkości swoiey czynie iestestwo i nie podległość krajowi Naszemu wracali i upragnionego Krola, dawnym życzeniom naszym oddali, a trudność i nietykalność tych umów całą swoją zawarowali potęgą; i któżby pomyślał, aby w tak krótkim czasie przeciągu poważono się targnąć na Dzieło szczęśliwą rokuiając trwałość? Jeszcze w przybytkach pańskich nie ucichły pienia wdzięczności naszej ku Bogu, i modły za wybawiciela naszego, ieszcze tkwią w ustach waszych nie złamane przysięgi, któremi przez swoich Pełno-

mocników posłuszeństwo i przywiązanie ukochanemu Monarsze Waszemu na nowo zaręczyliście, alście Sąsiad, niczym od nas nie obrażony, nie spodzianym gwałtem tę niewinną napadając Ziemię groźnym wymaga nakazem, byśmy to wszystko z pamięci i Serc naszych wygładzając tak święte potargali śluby...

Ten Sąsiad, którego Stolicy i Państwo przodkowie Nasi pierśmi swemi od ostatniey zasłonili zguby, dziś czuwając na naszą, opanowanie napastnych hufców z majątków waszych, za Czyn swey dobroczynności ogłasza, was samych w przyszłości na dawne wskazuje iarzmo.

Wkracza do nas, i mówi iak do Hordy nie mającey Króla i Rządu a głosząc się tylko Nieprzyjacielem Cesarza Napoleona miema, że sprawę naszą odłączy od sprawy dobroczyńcy Naszego, krórego Krol Nasz wielkim swym Sprzymierzeńcem a naszym wskrzesicielem mówiąc do Narodu, ogłosił. — —

Tymże Duchem, co Krol i Rząd thnący nie użyją wszelkich Sposobów, które mają w swym ręku, na odparcie tak niesłuszney napaści u zaufaniu pewney pomocy W. Napoleona, i rękoimii traktatu Tylzyckiego?... Taka zroskliwość nie iest dla Serca Polaków; wszystko oni będą ważyć, iak iuż ważyli, ta tu gdzie chodziło o ich Oyczyznę i honor. Rząd więc i Naród chcą się bronić, i odeprzyć niesprawiedliwe napaść, nigdy iednak w liczbie niaazdców, nieprzyjaciół nie kładą Braci swoich Galicianow...

Do takiej obrony Rząd otwiera Wam pole przez Uchwały, które w tey chwili ogłasza. Bieźcie więc nieodrodní Polacy, Wy coście iuż tyle i tak świętnych Ofiar uczynili, bieźcie w zawod z walcnym Woyskiem Waszym na obrone Oyczystych Siedlisk, a ufni w Bogu i Opiece W. Napoleona który Rycerza po Rycerzu na czele Woysk sprzymierzonych, i naszych, po Xięciu Auerstadskim, Xięcia Ponte Corvo stawia pod hasłem ukochaney Oyczyny i cnotliwego Krola, wystawiac odważnie pierś, na zaslonę tego co walnemu człowiekowi iest naydroższym, swobód i niepodległości waszey.

w Warszawie dnia 16-go Kwietnia 1809.

S. Potocki.

Przedrukowac w Przemyślu — Uchwalono na 6-tym Posiedzeniu Urzędu powiatowego Przemyślskiego. Dnia 3-go Czerwca 1809 Roku.

Sekretarz Zubrzycki.

II.

UWIADOMNIENIE.

Nadeszłe w tym momencie wiadomości, niżeli z wszelkimi okolicznościami doniesione zostaną, podają się tymczasowo do wiadomości Publiczney.

W dniu 5-tym Czerwca były utarczki pod Sandomierzem, w których Woysko Polskie do sta pięćdziesiąt więźniów zabrało. Mocne było rozpoznawanie wzajemne, dlatego trwało długie z Harmat strzelanie. Regiment Dawidowicza poszedł w rozsypkę, Xięstwo Warszawskie od Nieprzyjacielskiej siły uwolnione. Generałowie Zajączek i Dąbrowski ściągają i szarpją tylną straż. W Warszawie nieprzyjaciel do 2000. rannych i chorych w Szpitalach zostawił.

w Lwowie dnia 7 go Czerwca 1809.

Z biura Rządu Centralnego.

Przedrukowac

Uchwalono na 13-tym Posiedzeniu Urzędu Powiatowego Przemyńskiego dnia 10. Czerwca Roku 1809.

Dyonizy Zubrzycki.

III.

ORYGINALNE USTANOWIENIE RZĄDU W PRZEMYŚLU PRZY
WKROCZENIU WOYSK POLSKICH DO GALICYI.¹⁾

w Przemyśle, Dnia 28-go Maia 809.

Kazimierz Turno Polkownik Woysk Polskich, Szef 5-go Połku Strzelcow Konnych JEgo Kroll: Mości Krola Saskiego Xięcia Warszawskiego Adiutant, Członek Ozdoby Legij Honorowey i Kawaler Orderu Polskiego Zasług, wkroczywszy do Cyrkułu Przemyskiego i mając Zlecenie od Generała Brygady Komenderuiącego Awangardą JW-o Aleksandra Roznieckiego, azeby Kraie Woyskami Polskimi zaięte urzą-

¹⁾ Ся, оригінальна грамота установленя польського ряду в Перемішли в р. 1809, з власноручною підписию Зубрицького, яко генерального секретаря, найшла ся вже по напечатаню цілої сеї збірки. Заголовок грамоти, написаний на окремім аркуши, в який вложено грамоту. Початок грамоти писаний рукою Зубрицького, дальша часть рукою заступника

dzone ad interim były, podług Zasad zapewniających Woysku temuz Bespieczenstwo i wyzywienie stanowi, stosownie do odebranych od niego Instrukcyi :

Wszyscy Officialisci Rządu Austriackiego zostają nieporuszenie w swych Mieyscach i pełnić będą Obowiązki, iakie kazdemu z nich Prawo przeznaczyło. —

Dla dania tym większego i rychlejszego Biegu wszystkim Czynnosciom i Ustanowienia między Woyskiem i Rządem zostającym Punktu pośredniego zaręczającego Woysku temuz Bespieczenstwo i Wyzywienie przydaie się za Prezesa Cyrkułu Pana Woyciecha Rudolfa Horodyskiego, za Prezesow Zastępcow, Panow Jozefa Baworowskiego, Jozefa Jazwińskiego i Xawerego Starzyńskiego — (на горі дописка иньшою рукою : i Antoni Lewicki) ze zaś w Cyrkule tutejszym tylko dwoch teraz nayduie się Komissarzy z których ieden w kraiovym Języku nie iest biegły, przeto za Komisarzow dodaie się Panow Jana Woyczyńskiego i Amosa Jaworskiego.

Do Komory celney w Jarosławiu, Myt w Przemyslu, Jarosławiu, Mosciskach i Jaworowie, tudziesz Urzędow Drogowych na Trakt Główny, Węgierski i solny, Pana Ignacego Wieniawskiego, a za Zastępcę Pana Floriana Kozłowskiego. —

Do Kassy Cyrkularney Pana Macieia Jaszowskiego, a za Zastępcę Pana Mateusza Krainskiego.

Do Poborow stałych i niestałych, tudziesz Monopoliow Pana Erasma Drohoiewskiego, a za Zastępcę Pana Tadeusza Smarzewskiego.

Дальше писано рукою Книша.

Do Zarządzenia Magazynami, Furazami, Forszpanami w całym Cyrkule Pana Antoniego Dębńskiego, a za Zastępcow Panow Dominika Dwernickiego, Aloizego Lipskiego, którzy przez Zwierschnosci miejscowe i Pisarzow Forszpanowych Urzędowanie swe sprawować mają.

секретаря польського ряду, Йосифа Книша, рівнож Русина. Між паперами Зубрицького найшов ся також реєстр книжок, які він продав гр. Вікт. Баворовському. При кожній книжці подана її ціна. Загалом продав Зубр. 224 книжок в 304 томах. На кінци спису, зробленого рукою Зубрицького, читаємо таку його замітку: „Powyzsze wszystkie książki, wyjowszy Rękopism Żołkiewskiego Nr. 103, który nayduie się iuż w ręku JW. Hrabiego, i oprócz mszału Stratyńskiego Nr. 147, ktorego niedostaie — (его нема в бібліотеці) obowiazuie się ia swoim i moich Sukcesorek imieniem doręczyć wszystkie Jas: Wielmoznemu Hrabiemu Wiktorowi Baworowskiemu на dniu 21-go Czerwca przyszlego 1857 roku lub tez i wczesniey, gdy JW-у Hrabia zażада, а to за wypłatą do rąk moich lub moich sukcesorek Tysiąca zł. Reńskich w monecie Konwencyiney i на to podpisуie się. Lwow, 21-go Czerwca 1856. Dyonizy Zubrzycki“.

Do Zarządzenia Dobr Kameralnych, Prefektury Jaworowskiej, Panow Ignacego Czaikowskiego, Antoniego Adama Strachockiego, zas (обор.) Pretektury Dobromilskiej Pana Antoniego i Pana Jozefa Ulenieckiego.

Poniewaz zas Koktury i Składy Solne w Dobromilu i Laćce, ile iedne z najwazniejszych Artykułów Administracyi Publicznej przez Woiska Polskie zaięte iusz zostały, przeto do Aministracyi nad Kokturami i Składami Solnemi wyznacza się Pana Onufrego Wieniawskiego, a za Zastępcę Pana Stefana Jarosiewicza, którzy z Intendentią Samborskiego Cyrkułu Generalną Solną znosić się będą.

Prezydencyi Magistratu Przemyskiego, Jarosławskiego, Jaworowskiego i Mosciskiego i Radcy tymczasową zatwierdzają się, pozniej zas Prezydencya oprócz znajdujących się iusz Radcow, przy większych Magistratach po czterech przy mniejszych po dwóch z Charakterem (sic) znanych Mieszczan nominowac moze, którzy w Radzie zasiadac będą.

Poniewaz dla usługi wewnentrznej Cyrkułu i w Czasie gdy będą Transporta często Magazynow, ku Zapewnieniu tych Transportow dla Strzerzenia wszystkich Składow, iako tez dla utrzymania Pollicyi wewnentrznej Cyrkułowej, która często mogła by bydz od roznych włóczących się za Woiskiem i obląkanych od tegoz zamieszana, stanowi się, iz Cyrkuł wystawi Gwardyą, ze stu Ludzi konną i zbroiną, a trzechset Ludzi pieszą zbroiną, którzy podług Rozkładu na dymy uczynionego przez Profossa dostawieni, uzbroieni i ekwipowani bydz powinni, do kommanderowania i organizowania tej Siły Zbroinei, wyznaczają się Panowie Jerzy Bukowski i Jozef Horodyski, Ludzie i konie od momentu Zapisania i Uzycia onych, będą mieli prawo do Racyi zynnosci i furazu, przez Woiska Liniove pobieranych, a zalezec będą od Władzy Cyrkułowej z którą kommanderuiąci znosić się mają.

Rząd Cyrkułowy zechce wydac natychmiast Listę Okolną uwiadamiącą wszystkich Obywateli i Dominia o nowym postanowieniu Rzeczy, pociągnie kazdego do pełnienia wskazanych mu Obowiazkow, a na nieposłusznych o Uzycie Siły zbroinei zarekwiruje.

Za Sekretarza generalnego Prezydencyi dodaie się Pana Dyonizego Zubrzyckiego, a za Zastępcę Sekretarza, Pana Jozefa Knysza.

Dnia iutrzejszego wszyscy Panowie Officialisci, rownie iako i dodani Jm Obywatele zechcą się zgromadzić dla naradzenia się, i przedsięwzięcia Sposobow, ku dalszemu dopełnieniu Swych Urzendowań, kazden Szczegół Administratij Zapisze Akt Swego pierwszego posiedzenia, kopie takową mnie przesze, w dniu następnym a pozniej z dnia w dzien na tymze Prothocole Zapisywac będą, wszystkie Swoie czynności, ktorego Prothocolu Kopie co dni pięć w Extraktie na iedną rękę prosto

do głównej kwatery Woisk Polskich, przez Jasnie O. X-cia (2 kartka) Poniatowskiego Komenderowanych, a na drugą Rękę do JW. Rebelin-
skiego Intendenta oboch Gallicy przesyłać będzie (останні два слова
дописані пізнійше чиеюсь рукою).

Naczelní Wydziałów Komor celnych, i Drog, Kassy, Magazynow,
Poborow stałych i nie stałych, Monopoliow, Zechcą Zweryfikować Pro-
thokolly i Kassy, rownie Składy w Dobrach Kameralnych i Kokturach
Solnych Zechcą Spisać porządki Inwentarza, ruchome i nieruchome
dostatki, od dnia postanowionego Stato quo w iakim Rzeczy Znaidą dalszy
Ciąg Administratij porządnym Torem postępował, zatrudnią się wysle-
dzeniem Zaległych nalezytosci, tak podatkowych iako Magazynowych,
iedne do Kassy Cyrkułowej, a drugie do Magazynow wyznaczonych
wlewać rozkazą.

Dostarczenia Woisku naipierwei robic się dędą Z Magazynow iusz
exystuiących i Z Sypek Zaległych a potym dopiero czynione będą Re-
partycie w ktorych odrachowaną będzie i policzoną Za dostawione, to
co iusz niektore Dominia przechodzącym Woiskom dostarczyły. —

Gwardya Cyrkułowa ma bydz Zebrana na dzien 15 Junij ktorei
Kommendanci teize Zniosłszy się z Prezydencyą, uorganizuią iedną
Kompanię Konną a trzy piesze.

Kompania Konna ma mieć iednego Kapitana 1 Porucznika 2 Pod-
porucznikow 1 Wachmistrza 4 Sierzantow 1 Furyera, 8 Kaprali 2 Trę-
baczy 84 Zołnirzy Kompania piesza ma mieć Każda 1 Kapitana 1 Po-
rucznika 1 Podporucznika 1 Sierzanta Starszego 4 Sierzantow 1 Furyera
8 Kaprali 2 Doboszow i 84 Zołnierzy.

Jazda ma bydz uzbroiona w Piki, Pałasze i Pistolety: Piechota
zas w bron ognistą. Mundur dla tey Gwardyi przypisuie się Koloru
Zielonego, z wypustkami czerwonemi, guziki dla Jazdy Zołte, dla Pie-
choty białe.

Kommenderuiąci Zniosą się z Prezesem Cyrkułowym, co do no-
minowania Officerow do tei Gwardyi przeznaczonych.

Nim Wypadki woienne rostrzygną Losy Kraiow wszystkie Rozkazy
maią bydz wydawane Jmeniem Rządu militarneho Woisk Polskich.

W Transmarszach i Kwaterunkach, Domy Urzędowania publicz-
nego, Prezesów Wydziałów, Domy pocztowe, Szkoły i mieszkania du-
chowne, maiące Curam Animarum i Szpitale wolne są od Kwaterunku.

Poniewaz Zrobiona Odezwa po Officialistow na mocy ktorey obo-
wiązaną (sic!) Ich do pozostania przy funkciach, którzy więc wchodzą
w Listę porządkową, Organizacją Cyrkułu ustanowioną, i aktualnie
przy Swoich funkciach w miejscu Swego Urzędowania Znaiduią się,

maią prawo do Swoich Pensyi takich, iakie onym przez Rząd Austryacki są wyznaczone, ktore onym dawnym Zwyczaiem wypłacany będą.

Kassa niema się wazyc wydawac Zadnych pieniadzy tylko Za Assygnacyami przez J. O. Xcia Poniatowskiego, lub Szeffa Generalnego Sztabu, albo JW. Generała Roznieckiego, lub Intendenta podpisanemi, inne wszelkie Assygnacye, iako niewazne wypłacane bydz nie mają: Wypłata Officialistow i Utrzymaue Bior Cyrkułowych za Dyspozyciami Prezesa czynić się maią.

Gdy Krotkosc czasu niepozwała obiąc i opisac wszelkich szczegolow do (обор. crop.) syc obszernei Ogolnosc Administracij, przeto Prezesowie Wydziałow maią się trzymac we wszystkim Rutyny od Rządu Austryackiego przepisanej, w przypadku Zaś nadzwyczajnym maią się udawac po Rady i Obiasnienie do Prezesow Cyrkułowych, Ktorzy Znosząc się przez Swoie Raporta Z naczelnym Dowodcą Woisk Polskich i Ze mną Znaidą się w sposobności i mocy ułatwienia wszelkich mogących się Znaleść trudnosc: w nagłym iednak Zdarzeniu, Prezesowie Cyrkułow Sami przez się decydowac mogą, a dopiero po Decyzyi, o postonpieniu Swoim Władzy Zwierzchnei Militarnei donosic będą. — Prezesowie Wydziałow są szczególnie obowiazani donosić, o wszystkim i informowac Prezesew Cyrkułowych.

Wojciech Rudolf Horodyski,
Jan Kielar, starosta Cyrkułowy,
Józef Baworowski,
Józef Jaźwiński,
Xawery hr. Starzeński m. p.,
Antoni Lewicki m. p.,
Jan Janicki,
Amos Jaworski,
Gregorius (призвище нечетке.)
Ignacy Wieniawski,
Floryan Kozłowski,
Maciey Jaszowski,
Mathaeus Kraiński,
Er. Soldenhoff,

Tadeusz Smarzewski,
Antoni Dębiński,
D. Dwernicki m. p.,
Aloizy Lipski,
Antoni Kozłowski,
Onufry Wieniawski,
Stefan Jarosiewicz,
Józef Horodyski,
Dyonizy Zubrzycki,
Juzef Knisch,
Kazimierz Ziembicki, p. miasta,
Jan Kulczycki subscripsit, synd.,
Franciszek Zaleski 2 asses.,
Paweł Lewko.

W Imieniu Umocowanego JW-go Inspektora Generała Brygady, kawalera roznych Orderow woyskowych Roznieckiego, czynności tey przełożonego

Turno
Pułkownik.

Miscellanea.

Привилеї м. Миколаєва над Дністром.

В міськiм архiвi мiсточка Миколаєва переховують ся привилеї королїв Жигимонта III, Михайла й Станiслава-Августа; першi двi, сильно знищенi, мiстять ся зрештою в останнiм, що потверджує всi привилеї мiсточка i заховав ся досить добре; крiм того є привилей цiсаря Франца, на пергаменi, як i тi королiвськi, захований зовсiм добре. Є ще три книги: *Coriae documentorum ecclesiae parochialis Mikołajovien.*, з сильно знищеними краями, книга засудiв мiського суду з рр. 1739—1745 i велика книга цивiльних справ (завiщань, контрактiв i т. и.) з рр. 1749—1797 (1426 стор.).

З привилеїв виймаємо з грамоти Станiслава-Августа грамоту Яна Казимира з умiщеними в нiй грамотами Жигимонта III, Юрия Мнiшка i Жигимонта-Августа.¹⁾ Ся грамота була потiм переписана в грамотi кор. Михайла 15/X. 1671, потверджена кор. Августом II 13/VII. 1720, Августом III 6/VII. 1748 i нарештi Станiславом-Августом 6/X. 1766. З огляду що сi потвердження не мають в собi нiчого цiкавого, взагалi повторяють тiльки звичайнi канцелярийнi фрази, ми їх опускаємо; рiвнож скорочуємо титули й iмена свiдкiв, як меньше iнтереснi.

В грамотi Жигимонта III, котру низше подаємо, виписано попереду грамоту Мнiшка, а потiм Жигимонта-Августа, але в дiйсности ся остатня була старша, а Мнiшкова видана по нiй (по 1590 р.).

¹⁾ Ся грамота облятована в книгах гродських львiвських Леор. С. 417 с. 2045—2063; на пiдставi сеї обляти поправляємо деякi писарськi помилки. *Ред.*

Joannes Casimirus Dei gratia rex Poloniae etc. Significamus praesentibus literis nostris quorum interest universis et singulis, productas coram nobis fuisse literas binas in pargameno et papyro scriptas, primas ex castro inferiori Leopoliensi authentice millesimo sexcentesimo quinquagesimo emanatas, continentes in se jura et privilegia oppidi Mikolaioviensis, sanas, salvas, illaesas omnique suspicionis nota carentes, secundas in pargameno scriptas, manu serenissimi olim Vladislai quarti fratris et antecessoris nostri subscriptas, continentes in se confirmationem omnium jurium et privilegiorum oppido Mikolaioviensi servientium, que etsi per rabiem rebellium Cosacorum Zaporoviensium Tartarorumque eis iunctorum laceratae, sigillo privatae et illegibiles, tamen nulli suspicioni obnoxiae, supplicaruntque nobis famati Fedor Łukaszewicz proconsul, Martinus Górski consul et Ambrosius Dimitrowski civis nomine suo et totius comunitatis oppidi nostri Mikolaioviensis, ut eadem literas autoritate nostra regia innovare, approbare, confirmare, roborare et ratificare dignemur; quarum literarum tenor de verbo ad verbum sequitur talis:

Actum in castro Inferiori Leopoliensi feria quinta post festum conversionis s. Pauli apli proximo anno Domini millesimo sexcentesimo quinquagesimo. Ad officium et acta praesentia castrensia capitaneus leopoliensis personaliter veniens famatus Stanislaus Doleator proconsul oppidi s-ae r-ae m-tis Mikolaioviensis praemissa solenni protestatione cum manifestatione ratione per rebelles Cozacos et Scythas jurium, libertatum immunitatumque suarum in anno millesimo sexcentesimo quadragesimo octavo combustionis, lacerationis et direptionis, quod suo loco et tempore iuramento etiam comprobare cum suis concivibus paratus est, obtulit officio praesenti privilegia duo, unum serenissimi olim Sigismundi III regis Poloniae confirmationis ratione infrascriptorum oppidi Mikolaioviensis datae tenoris talis:

Sigismundus III Dei gratia rex Poloniae etc. Significamus praesentibus literis nostris quorum interest universis et singulis, oblatas nobis esse literas privilegii oppidanorum nostrorum mikolaioviensium, libertates certas et immunitates in se continentes, ex actis castrensibus leopoliensibus authentice emanatas jamque antea a nobis approbatas, supplicatumque nobis, ut eadem literas, quod ipsis originale privilegium a Tartaris igitur exustum sit, autoritate nostra regia innovare dignemur, quarum quidem literarum tenor eiusmodi:

Actum in castro Inferiori Leopoliensi sabbatho post festum visitationis b-mae Virginis Mariae proximo anno Domini millesimo quingentesimo nonagesimo sexto. Oblatum est privilegium pargameneum nomine et ex parte famatorum proconsulis, consulum, advocati, scabino-

rum ac totius communitatis civitatis Mikołajoviensis ipsis ad eorum immunitates et praerogativas certas ibidem specificatas servientes manibus propriis s. r. m-tis et Mathaei Post subscriptum et sigillo majoris cancellariae Regni obsignatum, quod officium suscepit et in acta sua inscribi, ut infra est, mandavit:

Sigismundus III Dei gratia rex Poloniae etc. Significamus praesentibus literis nostris quorum interest universis et singulis, productas nobis esse literas manu magnifici Georgii Mniszek de Magna Konceyce palatini sandomiriensis, leopoliensis, samboriensis capitanei subscriptas, polonico idiomate scriptas sigilloque obsignatas, ordinationem certam oppidanorum nostrorum Mikołajoviensium, juxta quam pensiones et onera capitaneo praestare debent, aliasque res ad bonum regimen in oppido consumandum in se continentes, quas ut nos auctoritate nostra regia approbare et confirmare dignaremur, fuit nobis diligenter supplicatum. Quarum porro litterarum tenor de verbo ad verbum sequitur huiusmodi:

Oblasniając pierwszy przywilej od Zygmunta Augusta miastu naszemu Mikołaiowi dany, a potom przez Stefana Króla antecessora naszego konfirmowany, naznaczamy y daimy na proźbę tychże mieszczan Janów trzydzieści y pięć, wszakże quantum in usu et possessione niżej opisanego gruntu przerweczeni mieszczanie hucusque extiterunt y niederoguiąc nic gruntom wsi okolicznych circum circa przyległych, które się poczynają z uroczyszczami ich począwszy od Woytowskiego Janu za Dziurawego kamienia,¹⁾ idąc co nayprostelney od tego mieysca na górę rzekącą Lipa, przez gościniec, który idzie do miasteczka Mikołaiowa od Halicza śródkiem góry przerweczoney Lipa, idąc aże do miedze, która przypadła na groblą paniey Chmurzyney, począwszy zasie od końca przedmieścia Mikołaiowa, którym idzie gościniec do Przemyśla, stanąwszy na konieczney ćwierci, którą Jan Stary trzyma, idąc miedzą krayną tą ćwiercią co nayprościcy, aże do gościńca, który idzie do Lwowa z miasteczka tegoż Mikołaiowa, gościńcem tym idąc aże do potoka, który Tarandowym zowią,²⁾ ku wsi Dębnicy,³⁾ tym poto-

1) „Діравий Камень“ стоїть іще досіль у миколаївському лісі. Оповідать, що в ньому — себто в льоху, що йшов під нім землею мило, ховали ся міщани перед Татарами та Турками. Нині льох сей присипаний; що був колись, на се вказує оповідане мого пок. діда, котрий казав, що як був ще парубком, то лавив у льох сей і найшов турецьку шаблюку і кілька ложок.

2) Нині Тарандового потоку нема; на місце його показує жерело (коло дому для сиріт гр. Ст. Скарбка), з котрого води утворено став.

3) Мабуть теперішній хутір пок. гр. Ст. Скарбка.

kiem idąc co nayprościej aż do potoka Trzciana, do którego to łąny mieyskie przypadły y które iuż tymże mieszczanom są puszczone wzdłuż. Z których to łąnów, a mianowicie z każdej ćwierci łąnowej zosobna powinni będą tak mieszczanie, iako też przedmieszczanie dawać na każde święto s. Marcina czynszu albo soszu na każdy rok po groszy sześciu, z ulicznych domów rynkowych po groszy dwa, z folwarków po groszy cztery. Co się dotyczy targowego, które się rozumieć ma od tego, który co na targ przywiezie, od wszelakich rzeczy, to do dworu naszego albo raczey dzierzawcy naszemu należeć będzie, okrom tego co od półmiarkow przy mierzaniu zboż przychodzić będzie — to miastu należeć ma. Daiemy y pozwalamy wolne pastwiska, tak dla dobytku iakotez y świni u lesiach naszych drohowiskich y szerzeckich, które iednak pastwistka bez szkod czynienia bydź mają; a gdy się zer zrodzi, tedy ci mieszczanie y przedmieszczanie będą powinni dawać od każdej świni po groszy dwa, a od pułświnka po groszu iednemu, od prosiąt małych nie powinni dawać, ani też od tey świni, która nie będzie w lesiach na tym zerze. A iż też za przodkow naszych dane im dwa jarmarki roczne, pierwszy na święto przemienienia Pana a Zbawiciela naszego, które w Rusi świętym Spasem zowią, drugi jarmark na nowe lato, a targ osobliwie w każdym tygodniu we wtorek ustanowionym był, tedy my na proźbę tychże poddanych naszych, przychylając się zwyczajowi, który tam iest, ten który był na święto przemienienia pańskiego przekładamy na dzień chwalebego wniebowstąpienia pańskiego, drugi, który byłznaczony na nowe lato, ten w mocy zostawujemy, targi zaś w każdym tygodniu, które były we wtorek, przychylając się zwyczajowi terażniejszemu, przekładamy na poniedziałek. Daiemy też y pozwalamy za proźbą tychże mieszczan jarmark tenże dla prętszego ich zapomnożenia, które odprawować będą na dzień narodzenia panny Maryi roku każdego porządkiem takim, iako y drugie jarmarki, a wszakże tak iako by to było okrom bezprawia miast y miasteczek ynszych okolicznie będących. A iż też słodowni, browarow, palenia gorzałek są w używaniu tych poddanych naszych, tedy to wszystko w używaniu tych ma bydź, z tym jednak dokładem, że to co postąpili za miary słodowe, piwne y gorzalczane, a mianowicie na każdy rok w piątek po przewodney niedzieli burmistrz z raycami miasteczka tego po zll. trzysta, tedy to nam albo possessorom naszym, na ten czas y potym będącym, oddawać powinni będą. Daiemy też y pozwalamy tymże poddanym naszym wolne melcie słodow piwnych y gorzalczanych we wszystkich młynach naszych w kluczu Drohowiskim będących; względem tego nie będą powinni nic więcey dawać, ieno po groszy cztery od sładu każdego młynarzowi temu, u którego młynie mlec będą.

A co się mlewa tknie ziarna inszego, tedy także mają mleć w młynach drohowskich y miary zwykłe oddawać. A iż też w tym miasteczku naszym iest jatek sześć przez nie zbudowanych rzeźniczych, tedy tych sześć jatek sześć kamieni łoiu topionego albo też sześć grzywien za każdy kamień nam albo possessorowi naszemu na rok każdy dawać powinni. Także też rzeźnicy natenczas na miejską potrzebę daią z tych jatek po złotemu y po groszy sześciu, tedy przychylając się zwyczajowi, nic więcej nie powinni dawać, ieno po temu, iako teraz daią; wszakże tym rzeźnikom, gdy będą bić bydło albo świnie we dworze, według zwyczajui miast naszych inszych, zapłata im ma bydź. A iż też łaźnia, ratusz przez nie zbudowany, tedy pożytek z łaźni tey y z ratusza na sprawę miasta ma bydź, ktemu sól, maź, postronki, świece, co w ratuszu przedaią, także pożytek z postrzygacza, który tam w ratuszu mieszkać będzie, jatki chlebne, szewskie, ganczarskie, które teraz są y za czasem będą, także kramnice wszelakie — to wszystko na oprawę miasta naszego przereczonego należeć ma y będzie. Przychylając się nadto proźbie tychże mieszczan naszych, pozwalamy im w tym mieście mieć cechy wszystkie według miast inszych naszych wszelkiego rzemiosła, które to cechy, a mianowicie każdy cech z osobna in defectu więcej mężow nad sześć tedy y sześcią osobami cech może bydź sprawowan, okrom szewcow, których ma bydź w liczbie dwunastu; którym cechom wolno im będzie nieuczzone do rzemiosła przyjmowac, wyuczone wyzwałać, przymianki dawać y na mistrostwo stawić, w rzemiosle szynkowym szynki podnosić, sztuki rzemiosła swego wyprawiać y pokazywać, według obyczaiu y porządku miasta Lwowa każdy cech ma się sprawować rzemiosła wszelkiego każdą swą sprawą y obyczaiem. Pozwalamy im też y tę moc daiemy, iż iesliby się dowiedzieli o stolarzu, albo o partaczu u kluczu naszym Drohowiskim, tymże cechom przereczonym miasta naszego wyżey mianowanego wolno będzie ze wszystką robotą zabrać, iako tego który nie iest w cechu, pospołu z robotą do więzienia wzięsc, ktorego iednak zabioru do dworu naszego dzierzawcy ma należeć połowica. Wszakże ci rzemieśnicy w tym mieście naszym będący powinni będą roboty wszelkie według zwyczajow miast naszych Grodka y Szczerca odprawować, którym według słusności robotą ich płacona od dzierzawców naszych bydź ma. Pozwalamy też tymże poddanym naszym spólnie z dzierzawcą naszym albo namiestnikiem jego wolno im będzie burmistrza z radą, wszystkie mężow wiary katolickiey spólnie y ruskiey, obywatelow miasteczka łamtego, ludzi mądre y baczne, albo też więc, iesliby tych nie było w mieście, ludzi wszelakich religii greckiey mądrych y baczných wybrać y na ten urząd postanowić według zwyczajui inszych miast na-

szych; który mieszczanie obrani na urząd, także y insi mieszczanie y przedmieszczanie od wszelkich szarwarków, powozow, y robot dworskich, krom gwałtu wszelakiego, wolni bydź mają. Daiemy też y pozwalamy tymże poddanym naszym mieysca pewne na uroczysku, nazwanym Lukowinie dla wyczyszczenia na łąki za Dniestrem, które na tym mieyscu mają bydź wyniszczone, gdzie im przez dzierzawcę naszego będzie pokazane. Podwoły także poddani nasi odprawować będą na te mieysca, iako miasto nasze Szczerzec natenczas odprawuie. Dani żadney od pszczoł, od owiec, ani od powołosczyzny ci mieszczanie y przedmieszczanie dawać nie będą powinni, y owszem od tego wszystkiego mają bydź wolni czasy wiecznemi. A iż też słuszna rzecz iest, aby z tego co osiedli nie tylko nam albo dzierzawcy naszemu, ale, quod supremum, powinność Panu Bogu była oddana, tedy na tychże poddanych naszych chętnym pozwoleniem ustanawiamy, aby plebanowi w przerzeczonym miasteczku Mikołajowie będącemu oddawali mesznego z każdej części Ianowej żyta na rok każdy zosobna pułmiarek ieden, owsa drugi, lwowskiy miary, na święto s. Marcina, także każdy z nich po groszu iednemu stołowego od gospodarza swego, a komornika każdy po pułgroszu na dzień wielkanocny oddawać będzie powinien. Opatrząc też, iż za wkorzeniem y rozrodzeniem Żydów po miastach naszych większa szkoda niż pożytek y większe zneedznienie, niż ubogacenie poddanych naszych pochodzi, tedy na proźbę tychże mieszczan naszych pozwalamy y postanawiamy, aby żaden Żyd w mieście naszym przerzeczonym Mikołajowie y na przedmieściach nie budował się, ani żadnego mieszkania nie miał y kupiectwa żadnego nie przywoził.¹⁾ Ja zezwalam, żeby według tych punktów ci mieszczanie z Mikołajowa ziednali sobie przywiley od króla imci. Jerzy Mniszek wojewoda sandomierski mpr.

cui suplicationi nos Sigismundus rex praenominatus benigne annunendo praeinsertas literas omniaque in illis contenta et expressa (in quantum tamen de jure est et usus earum habetur) autoritate nostra regia approbandas, confirmandas et ratificandas esse duximus approbamusque, confirmamus et ratificamus hisce literis nostris easque robur suum debitum obtinere semper volumus, atque in eius rei fidem presentes manu nostra subscriptas sigillo regni obsignari iussimus. Datt. Varsaviae in conventu regni generali die secunda mensis maii anno Domini millessimo quingentesimo nonagesimo sexto, regnorum nostrorum — Poloniae nono, Sveciae vero anno III. Sigismundus Rex. Mathias Post.

¹⁾ Доперва 20 кілька літ тому назад, купив собі перший дім в Миколаєві Жид Бореш Остерц, і то на імя посесора гр. Скарбка Богуша.

Alexander Zaleski vicecapitaneus et iudex castren. leopolien. ex actis castrensibus leopoliensibus extradid. Correxerit Zurakowski.

cui supplicationi benique annuendo easdem literas renovandas esse duximus, ut quidem autoritate nostra regia renovamus praesen., volentes vim et robur originalis privilegii, in quantum iuri communi non repugnat, habere. In cuius rei fidem praesentes manu nostra subscriptas sigillo regni communiri iussimus. Datum Varsaviae die mensis iunii anno Domini millesimo sexcentesimo vigesimo nono, regnorum nostrorum Poloniae quadagesimo secundo, Sveciae trigesimo octavo. Sigismundus Rex. Paulus Kołodzki.

Aliud vero olim Sigismundi Augusti ratione infrascriptorum datum, cuius tenor talis:

W imie pańskie. Amen. Ku wieczney pamięci. Gdyż wszelkie sprawy ludzkie za czasem y dawnością były by zapomniane, gdzieby pismem, iako pewnym wszystkim rzeczy y dzieiów ludzkich świadectwem nie byłyby obwarowane, przeto my Zygmunt August z łaski bożej król polski etc., oznaymujemy tym listem naszym wszystkim wobec y każdemu z osobna tak nieniejszego iako y na potym będącego wieku ludzom, którym ieno wiedzieć należeć będzie, iż my, życząc to sobie y rzpltey naszej, aby nam y skarbowi rzpltey koron. zawsze pożytkow y dochodow przybywało, za daniem dostateczney sprawy urodz. Mikołaja Tarła z Czekarzewicz chorążego sandomirskiego, dworzanina y sekretarza naszego, który od nas wieś naszą króleską Drohowisz, we Lwowskiej ziemi leżącą, do żywóta swego dzierzy, umyśliwszy temu to urodzonemu Mikołajowi Tarłowi dać tę moc y władzę, aby on na gruncie tey to przerzeczoney wsi naszej Drohowisza, nad Głębokim Potokiem¹⁾ miasteczko, które nam Mikołajow przezwiskiem nazwane mieć chcemy, na nowym korzeniu posadzić mógł, iakoż mu daiemy tę moc ninieyszem listem naszym. A temu miasteczku Mikołajow nazwanemu daiemy y podaiemy prawo niemieckie, które magdeburskie zowią, aby tego prawa niemieckiego na wieczne czasy używało, y oddalamy od tego miasteczka y od tych wszystkich, - którzy w tym miasteczku mieszkać będą, wszystkie prawa polskie, obyczaje y zwyczaje wszystkie, które prawo niemieckie nie przyimuie, wyimuiąc i wyzwalaiaąc wszystkie mieszczany y przedmieszczany, którzy tam mieszkać będą, od wszelakiey władzy, iurisdikcyi y zwierzchności wszystkich wobec y każdego

¹⁾ Глибокого Потока тепер нема; є лише сліди: жерело в лісі тзв. „Кернички“, провали і вулиця „Болонє“ (ціла піскуваста), що під часи нагального дощу дуже добре імітує Венецію.

zosobna woiewodow, kasztelanow, starostow, dzierzawcow, burgrabiow, podkomorznych, sędziow, podsędkow, woźnych y inszych dignitarzow królestwa naszego, tym sposobem, yże nie przed niemi albo przed którkolwiek z nich o przewinienie albo o występki wszelakie tak n.ale iako y wielkie, to iest o zlodzieistwo y mężoboystwo, odsieczenie członkow y insze sprosnieysze występki przypozwani naymniey odpowiadać, ani żadnych win płacić nie będą winni, ale tylko przed woytem swoim, a woyt na ten czas będący przed wyżey mianowanym urodzonym Mikołajem Tarłem wiecznym dzierzawcą naszym, y potym przed innemi tegoż miasteczka Mikołajowa dzierzawcami naszymi, nie inaczey iedno prawem niemieckim na się żałuiąc. odpowiedzieć będą powinni, któremu tedy woytowi natenczas będącemu we wszystkich przerzeczonych występkach głównych y którychkolwiek inszych sądzić, na śmierć skazować, karać, ścinać zupełną moc y wszelaką możność daiemy, tak iakoto prawo niemieckie we wszystkich swoich punktach, klauzulach y artykułach zachowyywa. Nadto ieszcze chcąc mieszczany y przedmieszczany tego miasteczka Mikołajowa obfitszą łaską naszą opatrzeć, w tymże miasteczku dwa jarmarki roczne, pierwszy na święto przemienienia Pana y Zbawiciela naszego, które w Rusi zowią s. Spasem, drugi jarmark na nowe lato, a targ osobliwy w każdym tygodniu we wtorek ustanawiamy y naznaczamy przez ten przywiley nasz, podawiając też możność przerzeczonym mieszczanom y przedmieszczanom tegoż miasteczka jarmarki roczne i targi tygodniowe dniow y czasow wyżey mianowanych obyczaiami inszych miast y miasteczek królestwa naszego czynić, obchodzić y sprawować; także wszyscy ludzie oboiey płci któregokolwiek stanu będą mogli iezdzić do tego to miasteczka na jarmarki przerzeczone różne y na targi tygodniowe na czas mianowany dla przedawania y kupowania, rzeczy za rzeczy y kupią za kupią mieniać y insze rozmaite kupiectwa sprawować, a w przychodzeniu y odiezdzeniu naszey y potomków naszych bezpieczności y wolności mają zażywać y z niey się weselić (wyiawszy, by takowi byli, których prawa y ustawy chować y szycić nie dopuszczaią y którym obcowania między uczciwemi ludźmi słusnie są zabronione). Ażeby tym chętniey ludzie do przerzeczonego Mikołajowa miasteczka y tym prędzey się schodzili, a tam sobie siedliska y mieszkania, także domostwa budować y rozszerzać mogli, daliśmy y darowali, iakoż daruiemy y daiemy wszystkim, którzy ieno tam poczną mieszkać y osiadać, tak mieszczanom iako y przedmieszczanom wolność od tego czasu do dwudziestu lat wykonałych, któremu od wszystkich podatków mieyskich także y od poborow naszych y inszych wszelakich mieyskich, które iednak teraz są dla naszey y rzpltey polrzeby uchwalone y ustanowione y które

na potym będą ustawione y uchwalone, toż od targowego w mieście i miasteczkach którychkolwiek y od wszelkiej płacy mostowego aż od tego lata dotąd, póki nie wynidą te dwadzieścia lat, wolność tę, wycimując podatek czopowy, do wyiścia roku tylko iednego, a to też wobec y każdemu zosobna starostom naszym y podstarosciom oznaymujemy y rozkazujemy, aby przereczone mieszczany Mikołajowskie w takowej wolności przez nas im daney do wyiścia y wykonania lat wyżey opisanych zachowali, y aby byli zachowani, tego przestrzegali y od nich żadnych poborów, podatków pospolitych, ani targowego, mostowego, ani myta starego, prócz nowych, nie wyciągali y żadnemu wyciągać nie dopuszczali, a gdy dwadzieścia lat wynidą, mieszczanie y przedm. tego miasteczka Mikołajowa przereczone myta, mostowe, targowe, grobelne na wszystkich miejscach także płacić będą, iakie insze miasta i miasteczka w okoliczności będące płacić zwykłe. A iż za daniem sprawy wyżey mianowanego urodzonego Mikołaja Tarła to miasteczko Mikołajów nowo sadzić y osadzić dozwoliliśmy, któremi to wolnościami iuż opisanemi takeśmy opatrzyli y obdarowali, przeto mając zato, iż za pilnym obmyśleniem y staraniem iego rychley by to miasteczko osieść y budować się będzie mogło, daiemy temu to przereczonemu Mikołajowi Tarłowi moc y władzę, iż by on do tego miasteczka Mikołajowa woyta, którego będzie chciał y rozumiał bydź godnego y potrzebnego, sam podał, temu woytowi co za dochód y opatrzenie na ten urząd mieć ma, postanowił i opisał, na czym ten woyt, nie się w tym nas nie dokładaiąc, słusznie przestawać ma. Nadto, gdyż miasta y miasteczka wszelkie nie tylko nowo zasadzone, ale też y zdawna zasiadłe gościńcami wielkimi rychley bogaczeią, opatruiąc w tym za czasu pożytek tego to miasteczka Mikołajowa, dozwoliliśmy y dozwalamy temuż urodzonemu Mikołajowi Tarłowi, aby ten wielki gościńiec, który przez wieś naszą Drohowisz idzie na to miasteczko, dobremi a warownemi drogami obronił. A dla lepszego y wiecznego tych wszystkich rzeczy wyżey opisanych świadectwa pieczęć nasza temu przywileiowi naszemu iest zawieszona. Dan w Warszawie dnia XX miesiąca lutego roku tysiąc pięćsetnego siedmdziesiątego, panowania naszego XXXXI roku, przy bytności etc. Dan przez ręce wielebnego w Bogu xiędza Franciszka Kraszińskiego proboszcza płockiego, archidiakona warszawskiego, podkanclera koron., wdzięcznie nam miłego. Sigismundus Augustus rex subscripsit. Sigillum majoris cancellariae regni in filo serico appensum.

Postquam literarum ingrossationem originalia offerenti restituta sunt. Ratione vero privilegii eidem oppido a srsimo olim Stephano rege Poloniae collati et per eosdem hostes recepti, de quo sibi hucusque non constat, solenniter manifestum est. Joannes Niezabitowski de Nie-

zabitow Przedslaw vicecapitaneus castren. capitan. Leopoliens. l. s. Ex actis castrensibus capitan. Leopoliens. extraditt. Correxist Jaskolski mpr. Legit Hyzowski.

Cui supplicationi nos Joannes Casimirus tamquam justae benigne annuentes praesertim literas in omnibus earum punctis, clausulis, condicionibus et ligamentis tam in toto, quam in parte renovandas et ratificandas esse duximus, uti quidem renovamus, roboramus, approbamus, confirmamus et ratificamus praesentibus literis nostris, decernentes easdem vim et robur, in quantum iuris est et usus earum habetur, debitae firmitatis semper obtinere debere. In cuius rei fidem praesentes manu nostra subscriptas sigillo regni communiri iussimus. Datum Varsaviae die in comitiis regni generalibus nona mensis martii anno Domini millesimo sexcentesimo quinquagesimo secundo, regnorum nostrorum et Sveciae quarto anno. Joannes Casimirus rex. Albertus Kadziłowski secretarius r. m. L. s. majoris cancellariae regni in filo serico appensi.

Подаємо також привилей цїс. Франца, з тими-ж скороченнями :

Wir Franz der zweyte von Gottes gnaden erwählter römischer Kaiser, etc. machen mittelst dieses eigenhändig unterschriebenen Diploms jedermann kund und zu wissen, dass wir auf allerunterthänigstes Bitten der Gemeinde des in Unsern Erbkönigreichen Galizien und Lodomerien gelegenen, dermal im zeitlichen Fruchtgenuss des Franz von Rzewuski befindlichen Kameral-Marktflek Mikolajow Brzezaner Kreises über den von unserm Landesgubernium erstatteten Bericht und den uns darüber von unserm Directorio in Cameralibus et publico politicis allerunterthänigst geschehenen Vortrag allergnädigst beschlossen haben, demselben kraft des gegenwärtigen Diploms folgende Freiheiten und Begünstigungen zu verleihen, und zwar Erstens: Wollen wir die Bürger und Gemeinde dieses Markts Mikolajow Brzezaner Kreises bei ihren Ackern, Feldern, Wiesen, Hutwaiden und Grundstücken, wie sie immer Nahmen haben, in ihren Gränzen, Rainen und Umfange, wie dieselbe von altersher gestiftet, und die Gemeinde im Besitz derselben ist, geschützt wissen. Zweitens: soll dieser Marktflecken das Recht haben Bier, Brandwein, und Meth zu erzeugen, und so weit sein Bezirk sich erstreckt, auszuschenken, wie auch von dem Fremden Getränk, welches in dem Bezirk des Marktflecken eingeführt wird, vom Fass Bier fünfzehn Kreuzer, von der Quart Brandwein und Meth ein Kreuzer abzunehmen, und den Ertrag von allem diesem soll zur Gemeindkasse gezogen, und zum Besten der Gemeinde verwendet werden. Drittens: bleibt dieser Marktflek, so lang er nicht einem hinlänglichen Fond zur Ausübung und Bestreitung einer eigenen Gerichtsbarkeit ausweisen

wird, seiner grundherrlichen Jurisdiction unterworfen. Viertens: be-
willigen wir dem Marktflek die Abhaltung dreyer Jahrmärkte, alljähr-
lich, nämlich den ersten am Tag nach dem russischen neuen Jahrs-
tag, den zweyten am Verklärungs-Kristitag den sechsten August und
den dritten am Tag nach Maria Geburt, nebst Beziehung eines von
unserm königl. galizischen Landesgubernium zu bestimmenden tarif-
mässigen Markt- und Standgeldes. Fünftens: erlauben wir dem Markt-
flek ein eigenes Wappen, nämlich im blauen Felde eine ausgerissene,
belaubte, mit einer Taube besetzte, und zur linken mit einer senkrecht
gestellten die Schneide gegen Rechts kehrenden Axt beseitete Eiche,
alles in seiner natürlichen Gestalt und Farbe zu führen und sich dessen
in allen im Namen der ganzen Marktgemeinde zu errichtenden Denk-
mälern, Gebäuden und Petschaften und diesen letztern in allen im
Namen des Markts ausgefertigten Urkunden mit der Umschrift: Sigillum
oppidi Mikolajow ungestöhrt zu gebrauchen. Ubrigens behalten wir
uns vor diesen Freyheiten und Begünstigungen, insofern es die
Umstände in Bezug auf das Beste des Staats erheischen, zu vermehren,
zu vermindern oder ganz aufzuheben. Das meinen wir ernstlich etc.
Gegeben ist in unserer Haupt- und Residenzstadt Wien den fünften
Monatstag Dezember nach Kristi unsers lieben Herrn und Seeligma-
chers gnadenreicher Geburt im siebenzehnhundert vier und neunzig-
sten, unserer Reiche des Römischen und der Erbländischen im dritten
Jahre. Franz mp. Leopoldus Comes a Kollowrat etc. Ad mandatum
sacrae caes-ae reg-ae Mattis proprium. Fr. Ant. Edler v. Kranz-
berg mp.

Додаємо до сього ще оден переказ:

Відки взялось прозвище для Миколаївян „копачі“? Вже від давна прозивають міщан Миколаїва над Дністром „копачами“. Д. Іван Міцькевич, старець 75-літній оповідав мені про початок сього так: Давно колись — ще як Миколаївом управляли посесорі королів польських — одному такому посесорови забaglось мати вільних міщан панщизняками. Міщани зворохобились. За се посесор казав головним ворохобникам постинати голови, а труни закопати. Аби міщани не відкопали трунів і не понесли із скаргою до короля постинаних голов, посесор поставив над гробом сторожу. Але міщани підпоїли сторожу; сторожа цоснула, а тоді відкопали труни, забрали голови і понесли в кошиках з жалобою до короля — аж до Варшави. Відти то походить прозвище „копачі“!

Подав *Мих. Мочульський*.

„Хлопська комісія“.

Дня 9/4 1847 обікрали злодії церков в Красній коло Кростенка. Парохоом в Красній був о. Гіларій Полянський. Зійшлася громада зі сьвященником на раду і ухвалили вислати послів до ворожки, котра й виворожила, що скрадені річи знаходять ся в корчмі. Наслідком того почало ся „слідство“, що закінчило ся смертию двох „допитуваних“. В сій справі були потім слідства в домінії в Кростенку, а опісля в Ряшові; посуджували ся в убієстві також урльоппники 9 полку, а що судити їх міг тільки військовий суд, тому й протоколи ті всі опинили ся в полковім архіві. 1897 року шкартовано всі акти сього архіва при військовім суді в Перемишлі, а вишкартовані папери запродано Жидам, звідки удалось мені між иньшим і сї протоколи дістати.

Вибераю з них, що цікавійше.

Dnia niedzieli pierwszej po wielkiej nocy roku tego mając wiadomość, że w karczmie wsiowej strażniki bezpieczeństwa złodziei o kradzież cerkwi obwinionych mają w inkwizycjach, poszedłem widząc drugich idących ludzi także i ja do karczmy Poprawką zwanej w granicach wsi naszej, lecz na gróntach Jasienickich położonej i tamże należącej, gdyż wieszczka przepowiedziała, że takowe rzeczy w karczmie dopiero rzeczony dniem poprzud były, gdzie następujący stan rzeczy widziałem: Strażnicy bezpieczeństwa po krotkim badaniu Jana Leśniaka Inwalidą zwanego kazali na ławkę położyć mu się, i wzięwszy jeden laski stanął z lewej strony, a policyanowi wsiowemu kazał stanąć z prawej strony, lecz ostatni nie mógł tak doskonale jak strażniki, więc drugi strażnik (albowiem tylko dwóch było ich) wydarł laskę temuż i bił jeden z iednej strony, a drugi z drugiej strony, przez może półgodziny. Cierpiący spadał z ławki jeżeli się nie myli cztery razy, aż był omdlany, więc go wodą wskrzesili i karę ponawiając o dopełnieniu kradzieży w cerkwi kraśnianki przyznać mu się kazali, aż nareszcie karę biorący odrzekł, że on sam tąż kradzież wyrządził, a że mu nie wierzono, tylko wpierano w niego, że ktoś więcej z nim do tejeż należeć musiał, więc dodał, że ojciec jego o tym wie, a Jozef Gargas z Jasienicy do wykonania tej kradzieży należy, co dało powód iż strażniki bic go przestali i wyżej mianowanych, a pomiędzy niemi i Józefa Gargasza z Jasienicy sprowadzili. Тут наступає те саме слідство з тими грома, аж вкінци — Gargasz widząc karę nieznośną, dodał, że i Żyd Selman Krzyworażką zwany z Domaradza i Jan Pietrusz z Krasny do tej kradzieży należą.

Слідство в Жидом: Żandarmi położyli Żyda na ławie i poczęli bez rachuby kijami we dwójkę — podobnie jak się zboże młuci smagać, aż do opadnięcia sił własnych. Ponieważ w czasie dłuższego bicia obudwom dłonie poodgniały się, dlatego użyli do tego celu policyjana Wojciecha Nóżkę, jako też Bartka Piszka, dawszy im przódę po jednym półkwatunku wódki. Dosyć, że w mojej przytomności upominając Żyda tego, ażeby prawdę gadał, najmniej 150, mowie sto pięćdziesiąt kijów na siedzenie uderzyli mu, a gdy Żyd omdlany z ławki spadał, to go wskrzeszali polewając go wodą, po zadku i głowie, i bili bez liczby, a gdy Żyd już właśnie bez ducha nawet plag na tył uderzanych nie czuł, odrzekł jeden strażnik: aha on się zadał, trzeba no go w podeszwy sprobować, a tak zaczął w jedne nogę, którą Wojciech Nóżka trzymał tak mocno, o gołą podeszwę bić, że aż łaskę potrzaskał — lecz Żyd i tego już zdaje się nie czuł, bo mało co bąkał z siebie — a widząc strażnicy, że nadaremnie, więc odeszli — i Gargasza i Leśniaka na przemiany bili, i tak długo, dopoki im sił stało — zaś na samym ostatku po małym odetchnięciu Żyda przy ścianie opartego z sił opadniętego, chociaż człowiek był mocnego zbudowania, zaczęli obadwa strażniki na przemiany za głowę, pejsy bić, szarpać tak mocno, że aż brodę wydarli, nareszcie o ziemię go obaliwszy, kopać, dopuki tylko sił starczyło.

Gromada stała do okoła jak zdumiona widząc taką sromotę, a nie ważyła się ani słowa wyrzec, bo Stefan Jadczyzyn przemówił coś do strażnika prosząc o ulaskawienie obwinionych od tak okropnej jak też i do zniesienia niepodobnej kary, lecz mu jeszcze zagrożono, że i jego położą, a gromada widząc, że tak statecznemu człowiekowi, który kilkanaście lat gromadzie wojtował, i na moralności nieskażytelemu odpowiedziano, żaden z otaczających członków, których było nad 200 lub 300, więcej ani słowa przeżec nie odważył się, a strażniki podpiwszy wódkę, publicznie i kilka razy w głos powtarzali, że mu wolno zabić o kradzież obwinionego, i w samej rzeczy bili na śmierć, bo jeszcze jak długo żyje ani ja ani z gromady żaden, a nawet ludzie stary opowiadali, iż podobnie srogiej kary za czas życia jeszcze nie widzieli. Dwuch zaś innych katolików także bito, i to bicie tylko jak mi się zdawało dlatego przerwe wzięło, bo strażnicy z sił opadli i mozołe im się na rękach porobiły. Po chwilowem badaniu uznali za rzecz potrzebną, ażeby pojsć w las domaradzki, bo obwinieni mieli rzeczy, o które ich badano w tymże schować, i tak większa część gromady — samych chłopów może blisko do 200-stu pod dowodem rzeczonych Dwuch żandarmów ku lasu rzeczonemu postępowała, wraz z obwinionymi, to jest Żydem i dwoma katolikami. Żyd będąc wskutek otrzy-

manej kary mocno cierpiącym nie mógł zarówno z drugimi postępować, więc strażniki co moment rozkazowali: szturkajcie go tam, niech postępuje prędzej, bo wieczór nadchodzi — dla czego też ludzie w drodze do lasu i ja sam kilka razy go potraściłem laską w plecy, aby prędzej szedł. W lesie toż samo trafiało się, bo nas na chwile wodził ow Żyd i z drugimi dwoma obwinionymi, nie mogąc miejsca odkryć, gdzie rzeczy, o które szło, zachowane bydź miało. Lecz strażnicy, osobliwie jeden najeżywszy szable czyli bagnet Żydowi do piersi rzekszy w te słowa: musisz tu powiedzieć, gdzie rzeczy, bo cię przebiję, następnie zwalili Żyda o ziemię i w trójkę tak jak zboże cepami młucą z góry na ziemi leżącego Żyda kijami młocili, do czego Wojciech Nózka w pomocy stawał się, lecz nie wiem, czyli z swojej własnej chęci, czyli z rozkazów strażników, tak bili i drugich dwóch katolików wraz [z] Żydem przyaresztowanych, lecz ostatni dwaj jeszcze po ostatniem obiciu do karczmy o swej sile doprowadzonymi zostali, a Żyda, który trochę tchu jeszcze z siebie wypuszczał, prubował na nogi postawić, lecz jak połamany z nóg padał. W jakim stanie go też do karczmy Krasny z drugimi dwoma przyniesiono, w czasie zaś gdy postrzeżono, że już bezprzytomny Żyd, kazali strażniki wody dawać, by go skrzesić, lecz jej blisko nie było, więc Hryć Kiszko i Iwan Odrzechowski szczali mu do gęby, lecz nieboszczyk tylko skrzywił ustami i nie przyszedł do siebie — w jakim stanie jak rzekłem do karczmy zaniesiono, w karczmie miał życie skończyć, albowiem i ja nieś pomagałem go, bo strażnicy bezpieczeństwa widząc zły koniec, nie rozporządziwszy co dalej czynić, do karczmy kraśniańskiej naprzód uszli. Ludzi zaś aresztowanych z karczmy drugiego dnia na wolną stopę wypuszczono.

Biorąc na rozwałę całe zdarzenie z pewnością twierdzić mogę, iż śmierci Żyda jak też i jednego katolika Jana Leśniaka z Jasienicy, straż bezpieczeństwa przez dokonane na nich pobicie stała się winną. † Iwan Jadcyszyn per me Zielonka m. p. Coram me Orzechowski m. p.

Подал *Іван Кобилецький*.

Наукова хроніка.

Огляд часописей за 1900 р. — Часописи видавані на російській Україні.

Кіевская Старина — в цього (XIX) річника кілька статей було вже обговорено: Житецького про Котляревського в Записках т. XXXVIII, Комарова про Стороженка в т. XXXIX, Молчановського про реляцію Віміна про Хмельницького в т. XL, Ротара про Епіфанія Славинецького, Гаврилова про польські й українські літературні течії XVII в. й Стороженка Нові матеріали до біографії Шевченка — в т. XLI, Левицького про шлюб в українським звич. праві XVII—XVIII в. і Каллаша До історії української літератури 20—30-х рр. в т. XLII. Необговорені статі вчисляємо низше, додаючи до них що інтересніше в відділа заміток.

Старинна історія України, ба й середні віки її зістали ся і в сім річнику, як і в попередніх, зовсім на боці. Тільки археологія знаходить собі місце, але переважно в виді хронікарських заміток і справоздань (Археологическая летопись Юж. Россіи — див. про неї в т. XLII Записок), в статей маємо: Ф. Волковъ — По поводу нашихъ неолитическихъ находокъ съ керамикой до микенского типа (VIII) — автор, вказуючи на лихе використанє археологічних розкопок на Україні взагалі, займає ся находками д. Хвойки в околиці Триполя і Веремя, та подає вартні загальні уваги, як треба поводитись з розкопками, аби вони могли принести правдивий хосень науці. Е. Кузьминъ — Нѣскольکو словъ о южно-русскомъ искусствѣ и о задачахъ его изслѣдованія (XI) — Автор жалучись на занедбанє історії плястичної штуки на Україні, вказує на деякі її характеристичні прикмети, як на вплив німецького відродженя на будову руських церков кінця XVII і поч. XVIII в., на

вплив італійський, який добачає в ілюстрації печерського Патерика, ставленю статуї в церквах в виді нагробних монументів; при тім автор зазначає, що Захід давав тільки взірці, на яких наші артисти вчилися самостійно творити. Він звертає увагу також на ткацькі вироби і їх орнаментику, а особливо на малярство, яке в XVII в. у нас досить високо стояло. Дуже розповсюднені були портрети різних видних осіб, якими між иньшими прикрашувалися стіни церков, а які мають ще й історично-археологічну вартість. Тут добачає автор мішанину впливів західних, візантійських і місцевих. Стаття кінчить ся зазивом зайнятись штукою XVI—XVIII в. Ст. Яремичъ — Памятники искусства XVI и XVII ст. въ Кієво-печерской лаврѣ (VI) і Еще о памятниках искусства Кієво-печерской лавры (X) — в тих двох статях обговорюють ся пам'ятки штуки XVI і XVII в. в київській лаврі, особливо гробовець К. Острожського, що автор уважає одинокою пам'яткою перехованою в Лаврі з XVI в., і портретами московських царів, князів старих руських родів і архимандритів, що прикрашали стіни Лаври, та polemізує з противними поглядами на вартість сих пам'яток. Переходимо до історії.

И. Лучицький — По поводу одного научнаго открытія (IV) — з'їдлива критика виводів Довнар-Запольського зроблених на підставі описи Берестейського староства 1566 р. В. Д. — Походъ козаковъ въ сѣверную Россію въ началѣ XVII в. (V) — переповідає статю Ів. Ардашева з Журнала Мин. Нар. Просв. 1898 р. (див. Записки т. XXXIII). В. Милорадовичъ — Лѣсная Лубенщина (IX—X) — історично-етнографічні начерки північної часті Лубенського повіту, основані головню на народніх переказах, подібно як і начерки „Свѣтинской Старини“ (К. Ст. 1897), доповненем котрих вони й служать. В. Храневичъ — Выборное начало въ средѣ волинскаго духовенства въ концѣ XVIII и началѣ XIX в. (V) — на доказ як сильним був виборний принцип серед волинського духовенства з кінцем того віку, автор подає пару виїмків з виборчих документів, з яких бачимо, що в виборі благочинних брали також участь побіч съвященників і дяки.

З заміток згадаємо: Какъ звали гетьмана Бородавку (VI) — з поминальної записи роду Сагайдачних, поданої уже в Записках т. XXXIII. Н. Петровъ — Что сдѣлалъ Кієвскій митрополитъ П. Могила для украшения великой церкви К.-Печерской Лавры? (III): виписані тут пильні, а доси мало звисні заходи П. Могилы над прикрашенем сеї церкви. С. Рклицький — Мазепина церковь въ с. Дегтяровкѣ (VI): в с. Дегтярівці недалеко Новгорода Сіверського стоїть церков, по всякій імовірности виставлена, а бодай щедро обдарована Мазепою: по нині є там ікона з його гербом. Н. Стороженко — Чудотворная икона Божіей Ма-

тери в с. Ржавцѣ, Прилудкаго у., Полтавской губ. (VII): про осьпівану Шевченком ікону, наводить ся історичний переказ про неї. С. Рклицкій — Какъ поминали въ церквяхъ гетьмана Розумовскаго (II): на підставі наказу цариці Єлисавети чернігівська консисторія наказує 1751 р. поминати гетьмана Розумовського з додатком „високоблагородного“ замісь „благородного“. Ал. Андр. — За что былъ ошрафованъ сотникъ Д. Дараганъ „держаніємъ на пушкѣ“? (IV) — певне число козаків т. зв. стрільці були обовязані постачати дичину на царський двір, і за те були вільні від пнших тягарів; але дичина не була доведена в потрібній кількості, і в 1756 р. наказано перевести ревізію стрільців; при тім стрільці з сотні Дарагана зізнали, що він на свою користь обертає відставлену ними дичину, за що його і засуджено на таку кару, але удалось йому від кари випроситись. Гвардії капраль Думитрашко въ побывкѣ на родинѣ въ—г. Переяславѣ (V): образок ілюструє українську старшину XVIII в., що старалась про титули в російській службі і потім мала претенсії до великого пошанівку дома. О. Л. — Воспрещеніє повѣнчаннымъ молодымъ жить врозь до свадьбы (II): се інтересній причинок до статі тогож д. Левицького, уже обговореної — в т. XLII; поданий тут указ консисторії з 1789 р. свідчить, що ще з кінцем XVIII в. на Україні задержав ся в силі звичай доперва по весілю молодим вкупі жити, з чого виходить, що церковне вінчане вважалось другорядним актом, так що навіть по нім молоді нераз розходились зовсім. І до нині багато селян не дозволяє жити донькам з мужами, коли ще не відбулось весіле, хоч би вони вже і були по церковнім вінчаню. В. Кочергинъ — Залогъ крѣпостныхъ душъ (XII): з замітки довідуємось, що на крѣпака з початком 19 в. в банку давали 60 рублів, а нераз і більше; до 200 р. можна було дістати даючи крѣпака в застав.

З суспільної й культурної історії XIX ст. найбільше пощастило шкільництву; його дотикають отєї статі й замітки:

В. Д. — Къ начальній історії кївскаго народнаго училища (1789—803) (X): се одна зі шкіл заложених за наказом цариці Катерини II в губертіях Російської держави; вона була першою не духовною школою в Кїві, містила ся на Подолі і відти головно походили її ученики. Було їх 99 хлопців і 35 дівчат поділених на 2 відділи відповідно до їх відомостей. Учили в них каліграфії, рахунків, механіки, архітектури, фізики, латини, російської мови, географії, історії, релігії. Школа розвивалась скоро; з неї повстала I кївська гімназія. Ів. С. — Къ історії народнаго образования на Украинѣ въ первой четверти XIX в. (VI): подано виписки з кореспонденції ріжних осіб і інституцій з уманською василиянською школою в р. 1811—2 і 1822—6, що дають деякі інтересні звістки до характеристики парафіяльних шкіл. Первая страничка

изъ історіи полтавскаго інститута благородныхъ дѣвиць (XI) — статя написана на основі документів з архіва полтавського інститута, дає історію перших років його існування (1818—28) і начерк організації. Правила для кievськихъ гимназистовъ, опубліковані в 1840 г. при содѣйствіи поліції (XII): в р. 1840 попечитель кievського шкільного округу кн. Давидов публічно оголосив, що поліція має приказ арештовувати учеників не убраних по формі, або в занедбаній одежі, віддав отже свою молодіж під опіку поліції. П. Борзаківскій — Вѣ началѣ реформи бурси (IX): се продовжене споминів з лѣт перебутих автором в бурсі (К. Ст. 1896 і 1898) інтересних для характеристики тих шкіл і життя в них. М. Чалый — Вторая кievская гимназія (1852—61) і йогож — Бѣлоцерковская гимназія 1862—9 (IV, VI, VII, XI, XII): се продовжене статей міщених у К. Ст. 1890 і 95 р., списане на основі споминів автора, що служив учителем російської мови в тих гимназіях, дає дещо до характеристики шкільництва на Україні в тих часах. Изъ воспоминаній старого Полтавца (III): спомини Ол. Кониського про недѣльні школи і виклади для народа в Полтаві в 1860-их р., інтересний причинок до історії тих просвітних заходів. Письма митр. кievск. Арсенія къ прот. П. Г. Лебединцеву (X): 32 листи митрополита до Л-ва з р. 1862—76, цінні вони для історії духовної і народної просвіти на Україні в 60-тих р.; вартість їх підносять замітки свящ. Гордiвського, що користувався їм копіями листів Л-ва до митрополита.

З иньшого піднесемо: серію дрібних заміток А. Мердера під титулом Мелочи изъ архивовъ юго-зап. края (переважно, дійсно, самі дрібницї, але не безінтересні), далі В. Д. — Печатное дѣло въ Малороссіи въ нач. XIX ст. (IX): подані тут зі Сборника матер. для ист. просвѣщ. в Россіи I—II дати про друкарні на Україні; довідуємось, що найбільше друкарень було в Волинській (8) і Подільській (4) губ. Крім тих були ще друкарні в Києві, Махновці і Бердичеві. Записка прот. П. Г. Лебединцева о Козащинѣ 1855 г. (VII—VIII): важний причинок до історії селянських розрухів на Україні в 1855 р., бо походить від наочного їх свідка, про нього надіємося ще ширше поговорити. А. Лебединцевъ — Мои воспоминанія (VII—VIII): дають де що інтересне для характеристики і життєписи Теофана Л-ва, першого редактора Київської Старини, а також і до характеристики церковних і духовних шкіл і кievської духовної семінарії середини 19 в. Н. М. — Памяти Н. И. Гулака (II), замітка оперта по части на архивальних матеріялах, по части на друкованих в Літ.-наук. Вістнику споминах. Къ первому кievському юбилею (1871) вѣ честь М. А. Максимовича (XII) — в програму юбилея входив музичний вечер, на яким гості співали різні славянські піснї; мовою розговорною була москов-

ська, і се визвало заімпровізований український куплет, в яким автор звиває до уживання матерної мови; учасник вечера подає українські куплети рецитовані годі. Нарешті маємо кілька некрольоїв. Гр. Залюбовського (I), українського етнографа, що зібрав велику скількість етнографічних материялів і помістив їх в збірнику Номиса, в Трудах етнограф.-статис. експедиції в Ю. З. край Чубинського і лишив в рукописи багатий лексикальний материял зібраний на Україні, далі археолога Людвика Житинского (VI) і статистика Е. Борисова (VI).

Всі більші статі з історії української літератури були вже обговорені в відділі бібліографії (див. вище), лишаєть ся зацитувати деякі другорядні: К. Харламповичъ — Новая библиографическая находка (VI): мова про нововідкритий друкований примірник статі кн. Курбского: „От другіе діалектики Иоана Спанинъбергера о силлогизме вытолковано“, якої зміст був доси тільки з рукописей звістний. Кн. Курбский по утечи в Литву посвятив значну часть своєї діяльности переводам отців церкви, головно Івана Дамаскина, між иншими переклав його діалектику, а що вона його не зовсім вдоволила, доповнив свій переклад висше названою статьею, де подає переклад кількох параграфів про силлогізм з діалектики Шпангенберга. Записи И. П. Котляревскаго о первыхъ дѣйствіяхъ русскихъ войскъ въ турецкую войну 1806 г. (XII): се записки І. П. К-ого з війни 1806 р., де він, як звістно, сам брав участь; для житєписця К-ого вони будуть мати важне значінне. Два неизвѣстныхъ письма И. П. Котляревскаго (IX) — два листи К-ого до кн. Я. Лобанова-Ростовского з 1812 р., вони характеризують відносини тих обох людей до себе і особу самого К-ого: поет, формуючи полк на війну не забуває просити князя за одяги зимові для своїх учеників. Малорусская ода 1807 г. (I): подані тут варіянти до української оди з нагоди побіди над Французами під Прейсіш-Ейляу 1807 р. (текст її був вже поданий в цілости в К. Ст. 1886). Любка или сватанье въ с. Рихмахъ, оперетта въ 4 хъ дѣйствіяхъ (I): сюжет оперетки взятий з народнього житя в лівобічній Україні, написана вона незвістним поки що автором в 30-тих роках 19 в., не без впливу Наталки Котляревського, — кого давнійше уважали навіть автором її; оперету виставляли часто в домашніх театрах лівобічної української шляхти 30-х і 40-х років. В. Науменко — Тетрадикальбомы начала 19 в. і Пасхальная вирша по старой записи (X): виписки з двох альбомів, які часто стрічались на Україні в 18 і поч. 19 в.; в нїм пописувані твори богословські, промови, коротка історія Руси, різні приказки і українські вірші: між иншими д. Н. подає варіант звісної вірші: „Христос воскрес, рад мир увесь“. В. Василенко — Изъ полтавской рукописной литературы (I): подає 3 вірші, з них дві написані 1865 р. з нагоди заведеня губерньських земських зборів в Полтавщині;

О. Цисе подає, що автором був Петро Іяшенко-Кирилович з с. Гусинного; він писав багато віршів, які відчитував тільки в крузі добрих знайомих.

До біографії Шевченка окрім обговорених уже матеріялів д. Стороженка знаходимо ще кілька заміток: В. Беренштамъ — Т. Г. Шевченко и простолюдины, его знакомцы (II) — спомини зібрані Б-ом про Шевченка служать дальшим доказом, що наш поет показував любов до простого народа не тільки в поезії, але і в житю, за що селяни високо цїнили і любили його; спомини належать до рр. 1838—47. К. Оберучевъ — Къ біографіи Т. Г. Шевченка (II) — подає деякі дрібні звістки про побут Т. Шевченка в Новолетровській кріпости, зібрані на місци в нинішнім Александрівськїм форті. М. Чалый — Къ характеристикъ гр. В. А. Перовского (II): простує свій давїйший відзив про лихе поводженє генерал-губернатора II-ого з Шевченком, противно представляє його тепер яко чоловіка благородного, до того і протектора Шевченкового. Н. Ш. — Изъ воспоминаній В. Я. Карташевской о Т. Г. Шевченкѣ (II): кілька звісток про проби III ка женитись і до характеристики його судженої Лукерї Полусмакової; звістки сі гідні уваги, бо походять від людини, що добре знала III-ка і Лукерю. М. Васильевъ — Т. Шевченко въ легендѣ (VI): по народньому переказу Шевченко вмер доперва 1899 р., а по знесеню панщини виїхав до Англії, щоб не дати причини до розрухів, і відтам вернув під іменем Кречмера.

До біографії иньших письменників маємо небагато матеріялів: А. С. — Къ біографіи Стороженка (IV): виказує хибність звістки, мовби Олекса С-ко був помічником Муравєва в Вильні в 1863 р. Письмо П. А. Куліша къ М. Грабовскому (XI): на вступ до „Чорної Ради“ зладив Куліш статю „О духовномъ соединеніи Южной Руси съ Сѣверной“ і перед оголошенем її питав гадки знайомих; з листу Куліша до Грабовского з 12/X 1856 видко, що Г-кий поробив йому різні уваги, знати також, що вступ був післаний і Аксаковим в Москву і їм він подобав ся дуже, хоч вони мали ще додати свої уваги. Предполагавшееся въ 1860 г. издание украинскихъ сборниковъ (V): відозва П. Куліша, де він виказує потребу заложеня периодичного літературного видавництва, а бодай видаваня українських альманахів; результатом було видаванє альманаха „Хата“ 1860 р. і журнала „Основа“ 1861 р. А. Лотоцкій — Памяти протоіерея В. Я. Гречулевича (VI) — біографічна згадка. Т. А. Кудринскій — Неудачныя підприємтія народолюбки (X): причинок до біографії писательки 60-х років Соханської-Кохановської; вона не обмежилась писанєм сантиментально-народніх оповідань, а попробувала „піти в народ“ з метою працювати над його духовим і матеріяльним піддвигненєм; в тій

ціли вона організувала брацтва і селянські банки на Волини, але проби її роботи показались наскрізь непрактичними.

Полеміці про українсько-руську мову й письменство присвячені дві статі: В. Науменко — Рѣшень ли проф. Т. Д. Флоринскимъ вопросъ о книжной малорусской рѣчи? (I) і В. Антоновичъ — Къ вопросу о галицко-русской литературѣ (III) — викликані вони були звістними статтями проф. Флоринського в київських Университетських Извѣстіях і Кієвлянині. З статей, що дотикають також сучасних справ занотуємо ще: Я. Ш. — Пробуждающійся край (XII): справозданє з книжки Л. Василевського „Современная Галиція“, з деякими доповненнями. А. Ирпенській — Празднество 8-го сентября въ Холмѣ (IX) — описаний відпуст, на який збирають ся богомольці з всеї західної України; інтересно, що проповідь при тім виголошують по українськи: робить ся се для успішійшого поборєня католицьких заходів в Холмщині.

Д. К.

З етнографії, окрім ширшої праці В. Милорадовича „Народная медицина въ Лубенскомъ уѣздѣ“, що буде обговорена окремо, надруковано ще кілька дрібнійших заміток, котрі перейдемо по черзі так, як були надруковані:

Пѣсни, записанныя въ Волынской губерніи (I) — якийсь В. Корнилович надрукував тут чотири пісні: дві вояцькі, одну про панщину і одну сатирично-гумористичну. Ні одна з тих пісень не нова — їх друквано вже багато разів, ні одна не цікава нічим, бо оголошені вже варіанти її повнійші й яснійші. Як видно, записувач не знає ні одного збірника наших пісень, хоч їх уже досить багато, особливо в Росії. Колиб був їх знав, то не був би друкував отсих варіантів, а принайменше не в такім виді, як вони є. Не був би давав до них і коментаря, в якому пише, що вояцькі пісні характеризують давню 25-літню військову службу, що в пісні про панщину пробиваєть ся „юморъ къ притѣснителямъ-Полякамъ и глубокая благодарность Царю-Освободителю, который почему-то названъ „Царивною“ — должно быть для рвемы“ і т. и. Заговоръ отъ скарлатины (I) — тут надруковане зашептуване від шкарлатини, записане у Сквирьскім повіті, дуже гарне, уложене віршом, повне поетичного полету й фантазії. Рождественскіє обычаи въ Угорской Руси (III) — замітки учителя Радомського про різдвяні звичаї в Марамораши, передруковані з угорсько-руської газетки „Недѣля“. Приворотныя средства (IV) — під сим заголовком подав д. Хатемкин три практиковані між народом способи, якими можна приворожити любка чи любку до себе; всі три дуже інтересні. Варіанти пѣсни о дѣвицѣ-воиниѣ (V) — Милорадович записав був 16 варіантів пісні про дівчину-вояка, що безперечно належить до вандрівних пісень, і надрукував із них отут три, подавши рівночасно в иньших варіантів відмінн.

Варта булоб, щоби хтось виказав, звідки та пісня взяла ся в нас і якими дорогами до вас діставала ся. Отношеніє станового пристава и земскаго судьи къ чудесному явленію (VII) — д. Мердер подає тут архівну звістку про чудо, яке буцім то стало ся в Легезині, Уман. пов. Одна баба пішла до кирниці по воду і мала побачити там образ Богородиці. Звістка про таке чудо ровійшла ся скоро по околиці і люди почали надходити звідусіль дивити ся на нього. Вкінци вдали ся в ту справу власти і зробили їй кінець. Варьянтъ пѣсни про голоту (IX) — окрім думи про Ганджу Анденбера, в якій незвичайно плястично змальована ненависть між двома суспільними верствами, богачами й бідними, є ще й пісня на ту саму тему, названа піснюю про голоту; її вариянт, записаний в Лигвяках, Лубен. пов. подає тут власне д. Милорадович. Варьянтъ пѣсни про дурня (IX) — в Етногр. Збірнику V т. була надрукована віршована пісня про дурня Кузьмину, передавана в нас в численних вариянтах, але звичайно в прозовій формі. „Кіев. Старина“ надрукувала була вже минулого року (1889, кн. XII) віршований вариянт сеї пісні, тепер же надрукував д. Харлампович новий вариянт її, коротший трошки від попередніх і відмінний о стільки, що намість імени дурня Кузьми приходить тут імя Савки. Сама пісня належить до вандрівних мотивів. Пісня про Кытай (X) — передрукувала невеличка пісня з газети „Вольны“, цікава тим, що належить до пісень, які творять ся на наших очах і дає доказ, що всякі балаканя на тему, мов то наші пісні мусять вигинути незадовго, не мають ніякої підстави.

В. Г.

В відділі бібліографії обговорено звиж 60 книжок і журналів в різних мовах і ріжного змісту, між иньшим видавництва Наук. Тов. ім. Шевченка. Осібний відділ присвячено звісткам до археології, а в Текущих Извѣстіях подавано різні дрібні звістки, між иньшими і з Галичини про прояви українського житя. В додатках друковались текст Енеїди Котляревського з копії 1799 р. з варіантами з видань Парпури 1798 р. і Котляревського 1809 р. й А. Лазаревського Историческій очеркъ жѣстности, составлявшей Прилуцкій полкъ, що становить III т. Описанія Старой Малороссіи.

Белетристиці в сім річнику дано багато (аж за багато як на наукову часопись) місця, вчисляємо: В. Познанскій — Картынки сучасного селянскаго побуту (II) і Йогож Симсоть первый и симсоть вторый законъ (X) оповідання. Л. Яновска — смерть Макарихи (III), її-ж На Зеленый клынь, комедія у 5 дѣяхъ (V) й Идеальный батько (IX). М. Кропивницкій — Передъ волею, драма въ 5 дѣяхъ (IV). В. Чыгрынець — Злодѣй, повість (V). Б. Гринченко — Хвесь, преславный гайдамака (VI) — українська поезія на тему народнього оповідання про гайдамаку, що волів голову дати, ніж спасти житє шлюбом з негарною

дівкою. Йогож — Паліи (VII) і Покупка (IX), оповідання. В. Левенко — Старе и нове, оповідання (VI—VII). Гр. Грыгоренко — Пересельци. (Зъ дому и до дому) (XI). А. Хатемкинъ — Земскій гласный, оповідання (XII).

Д. К.

Серед статей, які подали минулого року київські **Університетскія Извѣстія**, переважна частина належить до природних і правничих наук, які до сього огляду не підходять. З інших на першій місці згадати треба простору працю д. Довнара-Запольського про державне господарство в Литовській Русі при Ягайловичах (ч. 7, 9, 11). Оцінку її подамо одначе окремо в бібліографічному відділі. Із всесвітньої історії замітимо хіба статтю д. Ляскоронського про відносини кор. Филипа-Августа до міст (ч. 10). З поля права піднесемо: проф. Удінцева історичний нарис торговельного права (ч. 1—4) і д. Камбурова два виклади, про принципи розділу власти та про загальний характер філософії права (ч. 11, 12). З історії фінансів бачимо велику працю стипендіята д. Кованька про фінансові реформи міністра Бунге в Росії 1881—87 р. (ч. 1—12). У відділі критики й бібліографії подибуємо проф. Флоринського огляд літератури з поля славистики (ч. 6), проф. Владмирова огляд літератури про апокріфи (ч. 2), проф. Челпанова огляд філософичної літератури з поля пізнання (ч. 1) і з поля трансцендентної естетики Канта (ч. 5). В додатках надруковане продовження опису монет університетського музею, складеного проф. Антоновичем. Окрім того друкувались у сій відділі деякі природничі розвідки і звичайні метеорологічні білетини. З офіційної частини довідуємо ся, що в р. 1899 було на київськiм університеті 2316 студентів; з того 58 на істор.-філ. факультеті; 387 на фіз.-мат.; 1194 на правничім; 667 на медичнім. З посеред викладів у р. 1900/91 ближше нас займає хіба виклад проф. Антоновича про литовський період української історії.

В **Записках Харьковского Университета** бачимо продовжене великої праці проф. Багалія „Опытъ історіи Харьковского Университета“, якої кінця ще мабуть довго будемо чекати. З інших розвідок зазначимо: проф. Загурского підручник римського права, продовженне праці проф. Нетушіля про римські державні старинности, Ріттера про санскрит і проф. Бузескула вступ до історії Греції. Як звичайно, додані нотатки метеорологічної стації. Окремий інтерес мають протоколи заходів харківського комітета для приготування XII археографічного з'їзда. Подані тут головні дезидерати і програми. З урядового справоздання замітимо, що всіх студентів на харківськiм університеті було 1899 р. 1231, з того на іст.-філ. факультет припадало 39, на фіз.-матем. 222, правничий 405, медичний 565. Переважно се сини урядників, дворян і міщан, селянських усього лиш 56, козацьких 36, чужинців 21. Половина всього числа вий-

шла із харківського округу, за тим іде одеський округ, опісля кавказький й інші.

С. Т.

Труди Київської Духовної Академії за сей рік дали мало статей історичного змісту, які і є, то по більшій часті незакінчені в сїм році, тим то й не обговорюємо їх ближше: **Высокопреосвященный Іоанникій**, митрополитъ кїевскій и галицкій (кн. I) — короткий біографічний нарис, писаний в нагоди святкування в 1899 р. 50-річного ювілею його. „Объупраздненной стѣнописи великой церкви Кіево-Печерской Лавры Н. Петрова (IV—V) — тут д. Петров на підставі особливо записок Павла Алепського та деяких лаврських рукописів показує, скільки разів та як відновляла ся стїнопись Печерської Лаври й яку стїнопись знищено при сучасних заходах коло розмальованя її. **Кіевскій митр. Ієроуей Малицкій** (1796—1799 рр.) **А. Вѣлгородскаго** (VIII) — наукова студія (кандидатська праця), писана в значній мірі на підставі архивних жерел, в сїм році незакінчена. **Гедеонъ Одорскій** (бывшій ректоръ Кіевскої Академії въ началѣ XVIII стол. **С. Голубева** (кн. X—XII) — статя незакінчена. **Высокопреосвященный Іннокентій** (Борисовъ), архієпископъ херсонскій и таврическій, какъ ректоръ Кіевскої Духовної Академії (15 грудня 1800 р. — 15 гр. 1900 р.) **свящ. Θ. Титова** (кн. XII) — се невеличка замітка, в нагоди столїтя з дня уродження Б., оперта на журналах академічних конференцій, які заховують ся в архіві кїївської Академії, має на меті показати Іннокентія Борисова як ініціатора й проводиря наукового руху за часів ректорства його в Кіївській духовній Академії; цікавих фактів мало, виклад взагалі дуже розмащений й панегиричний.

С. I.

В **Кіевских Епархіальных Вѣдомостях** історичних статей не було. Можна згадати тут хіба такі статі етнографічного змісту: **Начало нового года въ Малороссіи**, А. М., нр. 2: описанне народніх звичаїв, що відбувають ся на сьвятках — на новий рік і на водохрещі. **Праздникъ стрѣтенія Господня въ Малороссіи**, А. Л нр. 3. і **Наредный праздникъ св. Андрея Первозваннаго**, нр. 22.

В **Волынских Епархіальных Вѣдомостях**, окрім статі **Харламповича**, обговореної низше, в відділі бібліографії, треба згадати: **Къ історіи древней Жидичинской архимандріи**, А. Малевича, нри 27—35, статю розпочато в 1899 р., тепер подано такі документи до історії Жидичинського монастиря: 1) **Грамота великого князя Свидригайла 1450 р.**, що потверджує право луцького монастиря на землі, дані князями **Мстиславом Володимировичем і Василем Романовичем**, яких грамоти загубив був чернець під час „татарської війни“; 2) **фундушева грамота Парфенія Володимировича на імя Арсенія**, архимандрита Жидичинського монастиря, 1500 р.; 3) **рішене королівської комісії**,

що присудила на користь Жидичинської архимандрії село Охматково, на підставі фундушевої записи в помяннику князя Теодора Любартовича, 1537 р.; 4) грамота короля Жигимонта I в справі луцького вийтвства, 1536—7 р.; 5) мирова запись Богдана Перекальського жидичинському архимандриту Варсонофію 1539 р.; 6) позов на старостинський луцький суд Богдана Перекальського по жалобі архимандрита Варсонофія; 7—9) мандати і грамоти короля шляхтичу Непитушему по жалобі Жидичинського архимандрита Макарія на захоплене землі „Охматково“ 1544, 1545 і 1546 рр.; 10) запись Петра Загоровського Жидичинському архимандриту Іоні на маєтність „Охматково“, 1564 р.; 11) мандат короля Жигимонта-Августа про скликане собора в Вильні на пропозицію митрополита Сильвестра, 1557 р.; 12—14) документи в справі процесу жидичинського архимандрита Гедеона Балабана з Жидом Гошквичем за землю 1588—90 р.; 15) донесенє возного в процесі єпископа Гедеона Балабана за права його на „добра“ жидичинської архимандрії в 1598 р.; 16) умова межі Лещинськими та жидичинським архимандритом, витебським єпископом Николаєм Лосовським що до земель; 17) умова межі Поплавським і жидичинським архимандритом, 1610 р., 18) заповіт Бремї Почаповського, єпископа луцького, архимандрита жидичинського, 1637 р.

Монастырь въ мѣстечкѣ Гошцѣ Острожскаго уѣзда Волынской губерніи въ началѣ XIX столѣтія, Володимира Страшкевича, нр. 23—24 — на підставі архивних актів синода, автор оповідає, як Гошчанський монастир, заснований 1639 р. княгинєю Іриною Соломирецькою для православних черців і в початку XVIII ст. переіменований на уніятський, став від кінця XVIII ст., коли в краю обновлювано православіє, місцем боротьби унії з православєм. Гошчанські Василянє перечили ся з місцевим духовенством, поки монастир не скасовано в 1828 р. Кременецкое мужское духовное училище, историческій очеркъ, нр. 25—30 — викладає ся історія сеї школи, заснованої первістно 1817 р. в м. Острові при духовній семинарії, в будинках колишньої славної острозької школи або академії. Та 1821 р. шкільні й семинарські будинки згоріли, і 1825 р. школу, як і семинарію, перенесено до м. Антополя до будинків, відступлених князем Александром Яблоновским, а по 13 роках перенесено до Кременця, де приміщено в будинках колишнього братського Богоявленського монастиря, заснованого в 1636 р. Статя зроблена на підставі архива школи, не скінчена. Историко-статистическое описание церквей и приходоѵ Волынской епархіи, Н. Теодоровича, нр. 1 і д. — в 1900 р. описувано Ковельський повіт. Очеркъ історії мелкаго дворянства овручско-житомірскаго въ эпоху польскаго режима (XII—XVIII ст.) О. Фотинського, нр. 5—7 — се відчит, що відбув ся в Житомирі. В ньому

випложена історія дрібної шляхти, звісної під іменем околичної, описано її побут, суспільні, родові й родинні відносини, се все зроблено на підставі Архива Ю.-Р. (ч. IV), описів актових книг Київськ. Центр. Архива та творів неб. польського історика Ролле (Orow. hist. IV). Предшественники духовныхъ консисторій — соборные „крылосы“ въ западной русской церкви въ XV—XVI в., свящ. А. Песоцького, при 17—20 — автор підносять, що на заведене таких крылосів мала вплив головно міська самоуправа в XV—XVI ст. на підставі магдебурського права, зрештою зміст отсеї статі майже такий самий, як і статі Лотоцького, уміщеної в IX т. Записок Н. Т. ім. Ш. (подібні ж статі були: в „Кіев. Еп. Вѣд.“ 1895, нр. 25, в „Полоцк. Еп. Вѣд.“ при 4—5 і в „Холмско-Варш. Епарх. Вѣст.“ 1896 р. нр. 18). Мстиславовъ храмъ въ г. Владимирѣ Волынскомъ, А. О—кого (передруковано в Церк. Вѣд.) нр. 22 — звістки про сю памятку, збудовану в XII ст. і останнім часом відреставровану (хоч і не зовсім щасливо: будову відреставровано на лад великоруських церков і вона стратила свою величність). Докладна історія реставрації церкви й опису самого свята випложені в другій великій статі в прах 30—36 тих же „Вол. Еп. Вѣд.“.

В **Подольских Епархіальных Вѣдомостях** також не було історичних статей. З статей етнографічного змісту требаб згадати такі: О празничномъ провожденіи народомъ дней св. Пасхи, С. І., при 14—15; Христіанскіе народныя обычаи въ Подоліи (з паперів преосв. Анатолія, колишнього арх. могоїлівського; передрук із Киш. Еп. Вѣд.) нр. 16; Иконы древняго письма у нашихъ крестьянъ, свящ. Н. Д. нр. 13; Еврейскій гаманъ, Н. нр. 9. В нр. 14—15 подана бібліографічна замітка: Описаніе народныхъ писанокъ коллекціи Лубенскаго музея Е. Н. Скаржинской, составленное С. Кулжинскимъ, Москва, 1899. В нрі 51 була рецензія невеличкої книжки Виннице-Браїловскій женскій монастирь и его святыни, свв. Ігн. Лотоцького, Немирів 1900. В нрі 9 подано некрольоґ студента київської дух. академії Осипа Доорохольського, українського патріота й поета (див. Л.-н. вістник).

Кишиневскія Епархіальныя Вѣдомости: Письма духовныхъ лицъ къ Анатолію Мартиновскому, архієпископу могоїлевському, сооб. Щеглова, при 19 і 21 — тут подано 15 листів ріжних осіб до архієпископа Анатолія, до звісного в свій час писателя, що родив ся в Подільщині, і жив коло 12 років „на покою“ в Гербовецькім монастири в Бессарабії († 1872 р.). Тут є листи митрополитів московського, литовського, свящ. Гречулевича, видавця журналу „Странникъ“ і ин. Объ отношеніи митрополита Гавріїла къ Молдавіи по переселеніи его въ Бессарабію, Д. Щеглова, нр. 4: після згоди 1812 р. митрополит молдаво-волоський Гавріїл (Банулеско-Бодоні) переніс ся до Бессарабії, прилученої до

Росії. Та покинувши Молдавію, що дістала ся Туреччині, він дуже інтересував ся своєю давньою паствою й помагав їй чим лише міг. На доказ сього в статі наводить ся скілька фактів, на підставі документів. Так, він вставляв ся перед російським урядом, аби оборонив молдавський нарід і бояр від можливих переслідувань Турків після того як вони заняли Молдавію, старав ся перед тим же правительством, аби захистити права молдавських монастирів на землі, що лишили ся в Бессарабії й були захоплені боярами, приймав у свою епархію емігрантів з Молдавії й т. и.; але ті заходи митрополита перед російським урядом не все мали добрий успіх через тодішні історичні події, через важніші справи, що займали всю увагу російського правительства, як війни з Наполеоном і т. и. Къ вопросу объ имѣніяхъ заграничныхъ монастырей въ Бессарабіи, Д. Щеглова, нр. 8: коли в 1812 р. прилучено Бессарабію до Росії, то показало ся, що в Бессарабії є чимало таких монастирських маєтностей, що належали до молдавських монастирів. Трактат про прилученє Бессарабії уложено з успіхом задля нападу Наполеона на Росію, через те в нім не було сказано нічого про монастирські маєтности, що дістали ся Росії; тому то питанє про сї маєтности зробило клопіт російському правительству. Зразу Бессарабський губернатор звернув ся до митрополита Гавриїла, яко колишнього молдаво-волоського екзарха, з просьбою подати відомости про ті маєтности заграничних монастирів, а потім російське правительство дало заграничним монастирям повне право орудувати своїми маєтностями в Бессарабії. Та коли в Молдавії вийшла секуляризація монастирських маєтностей, то і російське правительство від 1864 р. почало контролювати користуванє заграничних монастирів маєтностями в Бессарабії, а від 1873 р. ті маєтности дістали ся під догляд державного скарбу і з доходів в тих маєтностей монастирям давали дві пяті частини, а три частини вживали на місцеві добродійні і просвітні інституції. Тепер, як подають газети, піднято в правительствених сферах питанє про перегляненє справи про бессарабські маєтности заграничних монастирів. Матеріали для історії Гинкульського монастиря, Д. Щеглова. Нр. 10. Гинкульський Параскевський монастир, 50 вер. від Кишинєва, заснован 1678 р. молдавський боярин Михайло Гинкул (від чого й називає ся монастир); він був зразу жіночим, але через часті напади Татар і спустошеня монастир у половині XVIII ст. упав. Потім його відновив яко мужеський скит еромонах Варлаам. У початку XIX ст. скит переіменено на монастир і заводжено в нім лад; особливо роблено се за ігумена Доситея. Автор наводить в цілости інструкцію, зложену Доситеєм, що означувала обовязки ріжних урядників монастиря і братії.

Черниговскія Епархіальныя Извѣстія дали багато місця особі Теод. Углицького, колишнього арх. чернигівського, похороненого в Чернигові і недавно канонізованого. З таких статей, що по більшій часті містять історичні матеріали, треба вказати: Ставленняя архіерейская грамота святителя Θεодосія, архієпископа черниговскаго, нр. 1: грамоту видав московський патріарх Адріян, оригінал її на пергамені тепер у ризниці чернигівського архієрейського дому. Грамота патріарха Адріана архимандриту елецкому Θεодосію Углицькому о вспоможені архієпископу черниговскому Лазарю Барановичу въ дѣлахъ епархіального управленіа, 1691 г., нр. 3. Письмо патріарха Адріана къ гетману Мазепѣ о посвященіи св. Θεодосія въ санъ архієпископа, 1692 г., нр. 4. Грамота патр. Адріана Преосв. Θεодосію по поводу назначенія и хиротоніи его въ санъ архієпископа 1693 г. нр. 5. Грамота царей Іоанна и Петра Алексѣвичей преосв. Θεодосію, подтверждающая права его на черниговскую архієпископію, 1693, при 8—9. Грамота царей Іосифа и Петра Алексѣвичей преосв. Θεодосію по поводу смерти черниговскаго архієпископа Лазаря Барановича, 1693 г., нр. 23; в сій грамоті царі обіцяють любити Θεодосія так само, як і небіжчика його попередника. Царскіе подарки святителю Θεодосію черниговскому въ 1692 г. и его посланцамъ въ 1693 г., нр. 20: дано було Θεодосію соболів на 150 р. і посланцям адамашку та сукна по скілька аршинів, в якої нагоди, не сказано. Розыскъ о Семешковскомъ имѣніи святителя Θεодосія, Петра Добровольскаго, нр. 18: 1852 р. на просьбу чернигівського архієпископа чернигівсько-дворянський маршал взяв ся розшукати документи що до переходу Семешківської маєтности від св. Θεодосія до тодішнього властителя Плішки. Як видно з актів архива губ. маршала, знайдено отсі документи, наведені в статі: 1) запись 1695 р., Θεодосія про продаж ним на вічність стародубському писареві Теодору Подліському млина з належними землями, даними чернигівській єпископській катедрі съвященником семешковським Никифором; 2) випись зі стародубських актових книг заставного листу на сю маєтність 1696 р. і 3) універсал гетьмана Івана Скоропадскаго 1712 р. про права вдови Марії Подліської на землю обік села Семешковскаго. Изъ жизни двухъ святителей — Θεодосія, архієпископа черниговскаго, и Димитрія, митрополита ростовскаго, П. Добровольскаго, нр. 2: викладає ся по архивним даним історію якогось козака Шабельника, котрому Θεодосій Углицький, як був ігуменом елецкого монастиря, позволяв скілька років косити монастирську леваду за те, що син Шабельника був дяком, але потім, коли після Θεодосія старшим того монастиря став Димитрій, то заборонив Шабельнику косити тоту монастирську леваду, але Шабельник жалував ся чернигівському полковнику і якимось способом випросив у нього заставний лист на монастирську

леваду. Із за сього Дмитрій звернув ся до полковника з просьбою розслідити справу і до своєї просьби додав осібну статю під заголовком: „Якъ Шабельникъ уперся въ сѣножать монастирскую“.

Опись хозяйства Черниговскаго Елецкаго монастыря, составленная святителемъ Дмитріємъ (Ростовским) 1699 г., нр. 7. Елецкій монастырь Успенія Пресвятой Богородицы, со времени основанія и до нашихъ дней (1060—1900 г.), его святыни и достопримѣчательности, нр. 13 і д.: описавши місце, де стоїть монастир, автор викладає докладну його історію так: засновано його в 1060 р. при великім князеви чернигівськім Святославі Ярославичу, там, де появил ся образ Божої Матери на ялиці, від чого й монастир названо Елецьким; підчас нападу Батия монастир знищено і знов відновлено в початку XVI ст. коли в 1618 р. Чернигів дістав ся Польщі, Елецький монастир захопили уніяти, що тягло ся до війни, піднятої Б. Хмельницьким, у 1653 р. монастирем орудував Лазар Баранович, опісля єпископ чернигівський; за підмогою вибраного ним на Елецького архимандрита Іоаннікія Голятовського, він уладив Елецький монастир, придбав для монастиря від московських царів і иньших добродіїв щедрі дари, поклав будинки й т. и.; після Барановича і Голятовського дбав про монастир не менше славний Θεодосій Углицький. Так Елецький монастир уладжував ся й набував землі, поки в 1786 р. землі сього монастиря, як і иньших монастирів України, не відобрано до державного скарбу; та монастир існував і далі, і від 1869 р. стоїть під безпосередньою управою чернигівського архиєрея. Стата не скінчена в 1900 р. Черниговская Духовная Консисторія (историческая справка), П. Добровольського, нр. 22, подано звістки про будинки, де містила ся консисторія від кінця XVII ст. до тепер. Обь учрежденіи въ Черниговской епархіи Епархіального Древнехранилища, Петра Добровольського, нр. 14: се лише проєкт, але чи заведено фактично сей музей, іще нічого не звістно.

В **Полтавских Епархіальных Вѣдомостях**, окрім обговореної низше статі д. Олейникова про Густинський монастир треба згадати: Лѣтопись с. Разбишевки Гадяческаго уѣзда Полтавской губерніи, нр. 5: історичні звістки про село починають ся від XVII в., коли воно під іменем Робашевки згадано межі маєтностями Бремїі Вишневецкого, але сі звістки скупі. Іосифъ Нелюбовичъ Тукальскій, митрополить кїевскій, Галицкій и всея Малыя Россіи (1663—1675 г.), Івана Яновського, нр. 24: се докладний біографічний начерк митрополита Іосифа, що виступав неспокійного часу хитаня України межі Росією, Польщею й Туреччиною. Іосиф Нелюбович Тукальскій мусїв брати участь у політичних подїях того часу, при тїм виступав спільно з гетьманом Дорошенком, що піддав ся Туреччині задля задержаня самостійности України;

через те різні історики оцінювали діяльність Тукальського рiзно; сї погляди наведено в статi. Умер митрополит Юсиф у Чигиринi, але тiло його перенесено до Лубенського Мгарського монастиря в Полтавщинi. Рождество - Богородичная церковь м. Варвы Лохвицкаго уѣзда, нр. 21: ся церква називає ся перекоповського, бо лежить на валу або якiмось городищу; перед теперiшньою церквою була стара церква з трьома вежами, збудована 1762 р. парафіянином вiйськовим товаришем Иваном Монтанським. По переказу, тут була й давнiйше церква; кажуть, що в 1709 р. Шведи, як переходили через мiсточко, то хотiли добути ся до церкви, куди сховав ся нарiд, але не могли отворити дверей, хоч iх зовсiм порубали i прострiляли; потiм хотiли пiдпалити церкву, але й се їм не вдало ся: вiтер чудесно повертав поломинь у бiк неприятеля i пiк його. Доси зберiгають ся в церквi дверi вiд старої церкви, прострiленi кулями, порубанi та обгорiлi з краю. Краткiя историческiя свiдѣвiя о Покровской церкви с. Глибокаго Переяславскаго у. свящ. Трипольського, нри 33, 34 i 36: звiстки не заходять далi другої четвертини XVIII ст.: стару церкву розiбрано в 1800 р. i на мiсци її покладено тодi нову, що iснує й тепер i не має нiяких цiкавих памяток.

В **Екатеринославских Епархіальних Вѣдомостях** можна згадати тiльки: Къ программѣ историко-статистическаго описанiя Екатеринославской епархіи, А. Дородницина, нр. 7: статя написана з поводу задуманого исторично-статистичного опису епархіi.

Херсонскія Епархіальныя Вѣдомости: Исчезнувшія села Новоросійскаго края, свящ. Г. Сорокина: подано топографiчнi й историчнi вiдомости про 10 сел, що були в XVIII ст. в Александрійськiм повітi i щезли по б. ч. в першій четвертинi XIX ст., в час iснуваня на Украiнi т. назв. „воєнних поселенiй“, коли начальство переносило такi оселi по своїй волi i нераз переносило з одної мiсцевости в другу цiлi села. Изъ лѣтописи прихода с. Мигей Елисаветградскаго у., свьящ. Филипповича, нри 20 i 21: подано историчнi й статистичнi вiдомости про парафію, її люднiсть i церкви з кiнця XVIII ст. По переказу, першу церкву, що стояла до 1827 р., перенесено iз запорозького гарда (але в тих же „Херс. Еп. Вѣд.“ 1901 р. нр. 7 протоєрей В. Никифоров поправляє тi вiдомости справкою з „Матеріалов для ист.-стат. описанiя Екатеринославской епархіи“ про те, що Бугогардовську церкву в 1775 р. пiсля того як рос. генерал Текелiй зайняв Запорозьку Сiч, покладено в Катерининському шанцю, инакше Орлi — (тепер заштатне мiсто Ольвiо-поль i там у тiй церквi, за дозволом переяславського єпископа Юва, правлено якийсь час службу божу, поки не збудовано теперiшню церкву.

Таврическiя Епархіальныя Вѣдомости не дали нi одной историчної статi.

Курскія Епархіальныя Вѣдомости: Курское духовное училище въ 1827—1833 г., при 2—8, дальша частина статі, розпочатої в 1899 р. Лѣтопись г. Корочи Соборной Рождество-Богородицкой церкви, при 3—8: подано звістки про т. назв. „домок Петра Великого“, що стоїть у слободі Борисовці Грайворонського пов., де жив цар саме перед полтавською битвою. Звістки подано на підставі кореспонденції курського губернатора генерал-майора Фліге з управителем Борисовської маєтности графа Шереметєва 1840 р. В справозданю управителя описано не лише згадану хату Петра Великого, але й иньші старинности сеї маєтности. Нѣсколько данныхъ изъ прошлаго Курской епархіи, А. Танкова, нр. 10: подано деякі статистичні звістки зі зладжених по царському наказу 1800 р. відомостей про духовні школи, церкви, землі й и. Къ исторіи „Комисіи уложенія въ царствованіе Императрицы Екатерины II, А. Танкова, при 18 і 21: коли в 1767 р. скликано славну комісію задля уложеня проєкта нового уложеня, то колишня Білгородська епархія также представила свої бажаня, пропозиції й погляди. В статі наведено виписки із заяв духовних управ і старшини монастирів південної частини епархії, себто частини, заселеної українсько-руською людністю: „Черкасами“, „вільним черкаським народом“, „обивателями слобідського роду“, як сказано в тих документах. Загальне бажанє духовенства було: користувати ся давніми правами і привилєями по звичаю „свобідного черкаського народа“, мати при церквах ктиторів, мати право володіти землями й т. и. За основу своїх бажань українське духовенство, що жило окрім Слобідської України також у Суджанським і Миропільським округах теперішньої Курської губернії, вважало те, що воно по роду й звичаям зовсім рівне иньшим „військовим“ обивателям. Монастири і церкви (существующіе и упраздненныя) и святыни города Путивля, при 28—35: подано докладні звістки про всі монастирі й церкви, в тім числі й Молченський Печерський монастир, що зразу, в XVI—XVII ст., був на 20 вер. від Путивля. В тім монастири жив якийсь час Дм. Самозванець, ховаючи ся від переслїдуваня військом московського царя, звідси він розсилав свої грамоти російським людям. Яко памятку того часу, в монастири показують тепер крісло Самозванця і різану статую Спасителя. З давніх будинків монастиря зберегла ся тепер церква, збудована коло 1630 р. Олтар сеї церкви представляє старшу вежу, до котрої добудовано церкву; мабуть ся вежа — останок давніх укріплень Путивля. Дальше в статі описано міську катедральну церкву і парафіяльні школи. Объ историко-статистическомъ описаніи Курской епархіи, А. Танкова, нр. 39: з огляду на археологічний з'їзд, що має відбути ся 1902 р. в Харкові, в якого програму ввійде й церковно-археологічний відділ великого округа

з Курської губернії, автор вказує на доконечну потребу владити історично-статистичний опис курської єпархії, і на підставі архивальних даних подає звістки про ті проби до подібного опису, що робилися протягом майже 50 останніх років, від 1851 р. Новия даннїя о бывшей въ Курскѣ греко-унїятской обители, А. Танкова, нр. 43: на підставі архивальних даних подано відомости про засноване в 1839 р. в Курську монастиря для тих унїятів із черців і білого духовенства, що не хотіли прийняти православїя. Сей монастир підлягав зразу курському губернатору, що діставав з литовської консисторїї гроші на удержане висланих до курського монастиря унїятів, але часто мусів губернатор видавати гроші на удержане унїятів зі своїх засобів. 1841 р. сей монастир передано під догляд курського православного архиерея.

Воронежскія Епархіальныя Вѣдомости: Воспитаніе и образование въ Воронежской духовной семинаріи отъ ея основанія до 1860 г. включительно, Івана Назарева, нр. 2: з поводу 150-лїтя істнованя воронїзької семинарії, що сповнило ся 1898 р., автор оглядає побіжно історію духовної школи, що почала істнувати під іменем семінарїї від 1745 р., але істнувала й перед тим від 1728 р. під іменем „латинської школи“ (себто школи, де вчили латинської мови). Достопримѣчательности Воронежскаго Благовѣщенскаго Митрофаніева монастиря, Н. Полїкарпова, нр. 6: автор описує старинні річи, що заховали ся в монастири, особливо ті, що мали які-небудь відносини до св. Митрофана Воронїзького: тут описано церковні річи й хрести кінця XVI ст., книжки, одїж, портрети й т. и. Між иньшим згадує ся, що в монастири зберігаєть ся старинна карета, в якій би то їздив св. Митрофан; автор статї хилить ся до думки, що ся карета (по стилю — з другої половини XVIII ст.) лишила ся по останнім кримським ханї Шагин-Гирею, що жив якийсь час у Воронїжи на архиерейським хуторі за містом.

Холмско - Варшавскій Епархіальный Вѣстникъ: О богослуженіи во время уніи въ Холмской епархіи и въ Холмскомъ катедральномъ соборѣ, нри 17—25: представляє повільне випихане руського обряду з унїятської церкви і заведене католицького обряду й служби божої, а в XIX ст. — до 1875 р. противну появу. Состояніе просвѣщенія въ Холмской епархіи до возсоединенія ея съ православною церковію, нр. 36: узято з книжки: „Прошлое Холмской Руси“ В. Площанського. Ближайшій преемникъ владыки Харитона въ Холмѣ, В. Площанського, нр. 26: на підставі судових актів виказує ся, які коли маєтности належали до холмської рим.-катол. єпископїї від XV ст. Радочницкій монастирь въ его прошломъ и настоящемъ, В. Істоміна, нри 23—24: сей монастир лежить у південно-західній частині Замостського пов. Люблинської губ. коло села Радочницї; зразу тут був бернадинський

монастир, заснований 1667 р. В 1869 р. сей монастир віддано православному і він став мужеським, а від 1899 р. жіночим. Забытые слѣды православія и русскої народности въ Сѣдлецкомъ и Венгровскомъ уѣздахъ Сѣдлецкой губерніи, съвящ. А. Ліцева, при 12—17: на підставі друкованих жерел (напр. вид. Яблоновского „Zródła dziejowe“ й и.) зібрано сліди істнованя православних церков, съвященників і т. и. в ріжних місцевостях Сідлецького і Венгровського пов. Свято-духовская церковъ въ посадѣ Коднѣ Сѣдлецкой губерніи, при 32—34: описано, з нагоди відновлення, цегляну кодненську церкву, збудовану 1404 р. Семеном Сапігою; при тій церкві є давн, вилитий 1685 р. Николаєм Сапігою, тут же й надгробна плита Івана Семеновича Сапіги 1520 р. Львовское братство, его організація и задачи, П. Честного, нр. 46 — дуже короткий історичний начерк.

Для одноцільності додаємо огляд епархіальних відомостей ще двох епархій, хоч вони тількі в незначній часті ростягають ся на українську територію:

Минскія Епархіальныя Вѣдомости: Божинское духовное училище, В. Перепечица, при 1—6: дальша частина розпочатої в 1899 р. історії школи; виклад історії скінчено 1854 роком. Історія Минской Духовной семинариі. Третій періодъ ея существованія 1840—1974 гг., М. Вержболовича, при 8 і д.: дальша частина праці, розпочатої перед двома роками. Пинскій Богоявленскій монастирь, А. Міловідова, при 10 11: оглянено історію монастиря, що існує від початку XVII ст.

Литовскія Епархіальныя Вѣдомости подали: Раздѣленіє русскої митрополіи при митрополитѣ Фотіи, П. Маркова, при 3 і 4: епізод іменована осібною для західної Руси митрополита Григорія Цамблака в XV ст. виложено на підставі друкованих документів (історія Соловійова, Акти Зап. Россіи й и.). Замѣтка на статью „Митрополитъ Іосифъ II Солтанъ и отношеніе его къ Супраському монастирю, архимандрита Николая, нр. 5—6: зроблено поправки до статі д. Бѣлецкого, надрукованої в Лит. Еп. Вѣд. 1899 р. при 45—49; твердить ся, що Супрасльскій монастир перенесено з Городна в 1508 р., а не в 1500 р. Историческая правда объ Остробрамской иконѣ Божіей Матери, при 9—11: поправки і доповненя з нагоди виданої в 1899 р. брошури католицького съвященника Соболевского: „Сказаніе объ Остробрамской иконѣ Божіей Матери, находящейся въ Вильнѣ“. Владимірь Василковичъ, князь Владимиро-Волинскій, при 31—33: начерк житя і діяльности сього князя. Жировецкое Братство Милосердія Пресвятой Дѣвы Маріи, Івана Хлѣбцевича, при 41—46: подано історичні відомости про Жировецкій образ Б. М., що був у початку XVII ст. православною святошею, а потім уніятською, й виложено історію та організацію Братства, зразу право-

славного, а потім від 1639 р. уніятського. Рецензія статі Ізв'юкова „Историческій очеркъ состоянія православной церкви въ Литовской епархіи за время съ 1839—1889 г. Москва, 1899, Ю. Крачковского, при 20—23 — не признає наукового значіння і безсторонности статі. Бібліографічна замітка про розвідку Н. Теодоровича: Историко-статистическое описаніе церквей и приходо́въ Волынской епархіи, т. I—IV, пр. 47.

Ю. С.

Земскій Сборникъ Черниговской губерніи в офіційальному відділі, як і в попередні роки, подавав закони і розпорядження державні, справоздання і внесення губ. зем. управи, а в „додатках“ містив протоколи земських зборів і інші офіційальні земські акти. Відділи „Монографії, материяли й відомости“, „Земське і міське господарство“ ще поширені в порівнянню з минулим роком; теж саме треба сказати і про „Земські відомости“, яким редакція „Збірника“ надала чимало інтересу, містячи різнородні звістки про діяльність земства взагалі, про стан земських справ, про рух і діяльність земських інституцій, про постанови губ. земської управи, про справи народн. освіти і сільського господарства, взагалі про справи, які мають громадський інтерес. Між иншим тут надруковані відомости про упорядкування музею В. Тарновського про жертви музею, між якими треба зазначити дар Ол. Кулішевої — рукопись перекладу Біблії на українську мову П. Куліша (33 шитки). В відділі „Земські відомости“ надруковано справоздання „Про осушення болота Трубайла в роках 1895—1899“ — ся справа має велику вагу для сільського господарства просторої місцевости Козелецького й Остерського повіту, „протоколи статистичної комісії“ й ин.

В відділі „Монографії, материяли й відомости“ уміщено чимало розвідок. Насамперед зазначимо дві статі д. Гріченка: в першій — „Народні спектаклі“, автор подає відомости про вистави українських пес по селах і невеликих містах, робить висновки про вимагання, які становить нарід виставам взагалі, про їх вплив, доводить велику вагу українських вистав по селах і ставить свої деідерати; статя ся була друкowana автором по українськи і в Л.-н. вістнику 1900, так само й друга статя „О. М. Куліш“ (Ганна Барвінок), — біографія й оцінка. Біографічний нарис „Леонід Іванович Глібів“ М. Загірної і Б. Грінченка подає докладні відомости про жите Л. Глібова і його літературну діяльність; до статі додано бібліографічний покажчик усіх надрукованих творів Л. Глібова, писаних укр. мовою, до яких належать між иншими 107 байок: з них в виданню 1895 р. надруковано 85, решту заборонила цензура. Потім маємо тут: „Промова О. М. Білозерського на піврічних поминках по П. О. Кулішу“ — бесідник подає чимало фактів з жита і діяльности Куліша, підкреслює надзвичайну драцьовитість небіжчика і його щирість:

на протягу свого довгого життя, Куліш, каже він, носив у своїй серці чимало богів, за що дістав від ворогів назву ренегата, але він ренегатом не був — він був людиною, яка сильно все відчувала; поки він мав того або иншого бога у серці, він служив йому щиро і палко, і одночасно рівним богам не поклонявся; бога волі, а надто політичної, він довго носив у серці своїй, але поряд зього бога жив у нього і инший бог — гуманність: „культурі служимо“ — говорив він завжди. Статі О. Білозерського „Українка-мати“ і „Українка-хозяйка“ дають продовження статі тогож автора „Женщина у малоруських піснях і оповіданнях“, надрукованої у Збірнику 1899 р. (див. Зап. Наук. Тов., т. XXXVIII, ст. 21); на підставі нар. пісень, автор малює відносини матери до дітей і дітей до матери, доводить, що мати цілком присвячує себе дитині, не дбає про себе, усе жите своє, усю працю віддає дітям; укр. мати — се не Корнелія Гракх (?), се ідеальна самиця, добродійка, прихильниця і невиліниця своїх дітей, надто своїх синів. Українська жінка — переважно господиня; господарський, хліборобський елемент проходить через укр. поезию; автор підкреслює любов, навіть пристрасть України до господарства; вона найбільше цінить незалежність, самостійність у господарських справах, завжди мріє про власну хату. „Стародавні українські тракти“ П. Добровольського — з „Любопытного мѣсяцеслова на 1775 г.“; автор підносить, що майже усі тодішні шляхи Чернигівщини мали напрям від Глухова, столиці Гетманщини. „До питання про забобонне поважання Пятниці“, А. Червинського — автор розповідає про різні форми зього поважання пятниці, яку звичайно лучать з св. Параскевою (поважання найбільш виявляють у тому, що у пятницю не роблять певної роботи), розповідає легенди про кари на людей, що неповажують „Пятницю“, і старається вияснити походження такого поважання.

В статі „Село Великая Весь, Городницького повіту“, А. Червинський м. ин. подає відомости про народню бібліотеку заведену земством у тому селі від двох років; вона має 72 передплатники; обмежена скількість книжок (311 назв і 358 томів), а надто цілковитий брак книжок українських (їх заборонено по нар. бібліотеках) примушує часто відмовляти передплатникам, бо деякі за 2 роки встигли перечитати найкращі книжки, які має бібліотека. З нагоди народніх пісень автор висловлює такі думки: хоч і панує погляд, що нар. пісня вимерає під впливом солдатських та фабричних пісень, але єсть ознака того, що в дійсности вона не вмерла і не вмере, бо народ кохає її з запалом; щоб довести свою думку, автор наводить такий приклад: у сусідньому селі, Осняках, спорядили для дітей ялинку на Різдвяні свята, і зорганізовано було хор з дівчат і парубків, які навчилися співати укр. пісні — „Та нема гірше нікому“, „Реве та стогне“, і инші; з великим замилованнем і за-

палом вчили вони сих пісень, і їх не забули: і тепер часто можна чути, як їх співають на вулиці. В справі нар. освіти маємо ще: „Справозданне про віжинські недільні класи для жінок за р. 1898—1899“, „Справозданне про недільні класи для дорослих у Ніжині за р. 1898—1899“, з якого довідуємо ся, що ходило до клас 203 чоловіка, які мали віку від 14 років (23) до 56 (1); „Справозданне про педагогічні курси в Острі р. 1899“, в яких брало участь 19 учительок і 12 учителів, 2 кандидатки і 2 кандидати на вчителів; провідник курсів російської мови між иншим зазначає брак книжок для читання прилагоджених до умов і обставин нашої місцевої школи з її побутовими етнографічними прикметами; брак таких книжок, на його думку, викликає чималу трудність, коли доводить ся уживати шкільні хрестоматії. В справі земської медицини надруковано: „Зараза (пошесть) і заразні хвороби“, лікаря В. Жадкевича, і „Діфтерія в Чернигівщині“ лікаря Тимошка; земської медицини дотикають і статі „Маленький епізод з земського життя“ Н. Котляревського, і „відповідь“ на сю статю лікаря Гордона, викликані непорозуміннями, які виникли з нагоди справоздання земського лікаря Тимошка, де він звернув увагу на деякі хиби в організації і діяльності зем. медицини в Борзенщині. Далі надруковано чимало статей, присвячених статистиці й економічним справам: „До питання про оцінкові праці“ і „Історична відомість про обмежанне оподаткування“, кн. М. Шаховського, лекції проф. Докучаєва „Про визнання ґрунту“ (Почвовѣдѣніе) і проф. Фортунатова „З нагоди питання про збиранне, зведенне й обробленне статистичних материялів“: лекції читано у Полтаві, статистичному персоналу полтавського земства, і передруковано до „Збірника“ з газети „Хуторянин“. Статя Н. Котляревського „До питання про оцінку маєтностей“ подає відомости про французький поземельний катастр, який вважають взагалі за взірцевий, і про статистичні праці московського й чернигівського земств. Д. І. в статі „Поміч праці у Норвегії, Швеції й Данії“ — подає відомости про інституції для людей, які потребують праці; в основу їх покладено принцип, що кожда людина повинна сама забезпечити собі право на існуванне, а загал, громада, повинні дати спроможність працювати; автор подає відомости про інституції помочи дітям і дорослим, виховання дітей і забезпечення старих людей.

Окрім того в відділі „монографії“ надруковано: „Справозданне Новоазбківського добродійного товариства за р. 1899“, „Протоколи зборів Лавринського парохіяльного попечительства“, „Товариства тверезости і боротьба з пияцтвом в північній Америці і західній Європі“ Д. Неточаєва, „Відомости про охоронки дітей у с. Великої Тополі Но-

возибківського повіту“ , к-ні М. Долгорукової, „Професіональне жebraцтво в Росії“ М. Дмитрієва.

В дописах „З Глухова“ д. Литвинов подає, між иншим, відомости про діяльність Комітету тверезости, про читальню для народу, про бібліотеку-читальню, яка має з рештою не багато читачів, про аматорські вистави країнські і російські, про продаж і купівлю земель зазначає, що останні 5—6 років, що року, селяне купують (найбільше від шляхти) пересічно по 1000 десятин на рік. В „Місцевій хроніці“ надруковано, між иншим: „Протоколи зборів Товариства заемоги учителів“, і некрольог Ол. Як. Кониського, — біографічний нарис небіжчика, де зазначено його користну і енергічну діяльність: подані відомости про деякі його твори та про його шкільні книжки, писані українською мовою, зазначено його участь у заснованю Наук. Тов. ім. Шевченка, згадано про його жертву 100 руб. на урядженне музею Тарновського. В „Додатках“ надруковано: „Катальог музею укр. старинностей В. Тарновського“, т. II, складений д. Грінченком (367 стор.); „З уст народа“ (488 стор. — укр. оповідання, казки й ин.) — IV том праці д. Грінченка „Етнографічні матеріали“; (попередні томи видані ранійше), нарешті „Генеральне слідство про маєтности Ніжинського полка“ (417 стор.), редаговане М. Василенком і видане з кодексу бібліотеки колегії Павла Галагана. *I. III.*

Сборникъ Херсонскаго Земства (XXXIII рік) містив такий же матеріал, як і попередні роки (Записки т. XXXIII, Наук. хрон. ст. 23—25) — закони і розпорядження державні і чимало відомостей, які дотикають ся діяльності земства і поодиноких земських інструкцій; найбільше таких відомостей подано в відділі „Діяльність Херсонського Земства“, де надруковано, між иньшим, справоздання херсонської губ. зем. управи про виконанне постанов губ. зем. зборів, справоздання земського сирітського дому в р. 1899—1900, справоздання з поодиноких галузей діяльності херс. губ. земства, протоколи губ. зем. зборів, справоздання відпоручника земства по сільському господарству херс. губ. земства Крубера, внесення губ. зем. управи губ. зем. зборам 1900 р., протоколи нарад земських інженерів і ин. В сьому ж відділі подано ще: „Про стан робіт до одінки земель“, „Історичний нарис організації господарської заемоги людности Херс. губ.“ — тут подають ся відомости про те, що робило ся для піднесеня сіль. господарства до того часу, як закладено було земством окрему агрономічну організацію, про заходи, які уживало в сій справі, до заведення земства, міністерство державних дібр, про теперішні інституції: агрономічні органи губерньського і повітових земств, сільсько-господарські бюро, про їх діяльність, про місцеві досліди, яко основу сільсько-господарської заемоги людности, про статистичні досліди і т. ин. В Справозданню про педагогічні курси,

які відбули ся у Херсоні р. 1899, провідник їх, д. Бунаков, подає загальну характеристику їх, відомости про склад (брало в них участь 232 учителів і учительок), дає вступну промову, виголошену ним при відкритю курсів, в якій він надає велику вагу „народности“ і в загалі нар. елементу у школі, але на диво, говорить виключно про великоросійську народність, про російських письменників і літературу, неначеб він був провідником курсів не в Херсоні, а де-небудь в Тулі; він наводить, наур. багато цитатів із творів Ушинського про велику вагу народної мови, але розуміє мову виключно великоросійську, яку вважає „рідною“ для людности в Херсонщині!

„Хроніка Херсонської губ.“ містить місячні систематичні огляди: „Хроніка сільсько-господарська“, „Хроніка лікарська“, „Хроніка ветеринарна“. „Земська Хроніка“ обіймає такі відділи: 1) „Земська і міська самоуправа“, 2) Народня освіта, 3) Відомости і повідомлення в різних справах, 3) Земські і міські финанси“, 5) Громадська опіка (обществ. призр'яніе), 6) Земська статистика. Друковали ся в „Збірнику“ і поодинокі розвідки, з яких можна зазначити статю д. Гаєвського: „До питання про способи досліджування недостачі поживи“. В „Додатках“ до Збірника надруковано: „Статистично-економічний огляд Херсонської губ. за р. 1898“ — велика праця, яка подає відомости про територію губернії, про скількість землі, людність (на 1 січня 1899 р. було 2.344.906), сільське господарство, промисловість, торгівлю, доходи, видатки, про відбутки, про земське забезпечення від вогню, про ветеринарію, про скотарство. До сеї розвідки додано чимало різних статистичних таблиць. „Опись приватних господарств (більшої посілости) Ананівського повіту“ — подає докладні відомости про 211 маєтностей, робить загальний огляд кожної, подає відомости про ґрунт, господарство і засоби його провадження, сівбу, про інвентар живий і мертвий, скількість землі, худоби, по кожному господарству окремо. До сього додано таблиці, в яких показана рід худоби, яку розплоджують в Ананівському повіті, роди рослин, які тут культивують ся, машини і знаряди, які уживають у господарстві, розклад земель відповідно ґрунтам, скількість овець і ин.

I. III.

БІБЛІОГРАФІЯ

(рецензії й справоздання).

Dr. Izydor Szaraniewicz — Cmentarzyska przedhistoryczne we wsiach Czechach i Wysocku, w powiecie Brodzkim, Льв., 1898, ст. 32+14 табл. 4⁰ (відб. в II т. Teka konserwatorska, 1900).

Karol Hadaczek — Z badań archeologicznych w dorzeczu Bugu (Teка konserwatorska II, с. 44—59).

— Grabarka niesłuchowska (ibid. с. 71—86).

Władysław Przybysławski — Dwa złote skarby w Michałkowie (ibid. с. 31—43).

Про розкопки похоронного поля в с. Чехах я говорив в спеціальній розвідці, друкованій в XXXI т. Записок; в ній користував ся я окрім власних розкопок і результатами розкопок, поданими в статі проф. Шараневича, а також і дневниками розкопок, не обнятих його статєю і уділених ним ласкаво міні. Тому про самий похоронний обряд і культуру ним представлену не буду говорити, а скажу кілька слів про саму статю проф. Шараневича. Вона складаєть ся з властивої розвідки, опертої на розкопках 1895—6 рр. (1—20), в додаткових витягів з дневників розкопок 1897 р. і загальних уваг на їх підставі (с. 21—28) і показчика до таблиць (28—30). Статя оперта в незначній мірі на розкопках зроблених самим проф. Ш., а головню розкопках студентів і місцевого народного учителя, що робили сї розкопки з поручення проф. Шараневича, бо він не мав спромоги сам вести сї розкопки. Особи сї одначе не були відповідно ознайомлені з науковими вимогами і наслідком того одно з найбільших гробовищ, які звістні на нашій території, в значній мірі пропало для науки. Але хоч як слабо ведені ними були записи розкопок, було б пожадано бачити їх в друку замість сумаричної характеристики їх, зробленої проф. Шараневичом. Тільки з записей 1897 р., як я вже згадав, подані витяги. Таблиці зроблені дуже добре, але не про всякий пред-

мет можна довідати ся обставин його нахідки в статі проф. Шараневича.

Д. Гадачек в першій статі описує розкопку одної могили коло с. Желехова В. (пов. Камінка), що дала тільки обложений збитою глиною кістяк, без всяких предметів, з останками надпаленого дерева під ним, з ощіпками кременя й черепками в насипи; автор для вияснення сього похорону іде — до Геродота, нічого, очевидно, не знаючи про нахідки анальогічних могил, з великими насипами і дуже бідним оточенням, на Україні російській. Інтересніші його розкопки на урочищу Грабарці недалекого села Неслухова, описані в сій і другій статі. Розкопуючи підвищення, богате культурними останками, він знайшов тут сліди мешкань — глиняні точки й останки глиняних стін, і кілька родів печи, досить штучної будови: устє для палення в долині над тим виліплений точок, накритий колись глиняним же склепінням Д. Гадачек, висловивши в початку гадку, що то звичайні кухонні печі, в другій розвідці далеко правдоподібніше здогадуєть ся, що печі з отворами в точку були гончарськими горнами, а додам, що й другий тип, без таких отворів, скорше треба уважати горном, ніж звичайною варистою печю. Цікаво, що мешкання були великі, зложені з кількох покоїв, часом поверхові. Крім ур. Грабарки подібні сліди мешкань знайшли ся ще і в сусідстві. На культурний стан осадників вказують нахідки: залізні ножі, ігли, часом серпи, сокірки, оковка лопати, бронзові фібули й кістяні вістря (кремінні ощіпки самі по собі не досить характерні, аби з них судити); в одній печі знайшов д. Г. зерно пшениці. При оранці на сім урочищу знаходили ся монети: грецька Филипа II і римські Фавстини й Траяна. Д. Г., судячи по формах фібул, кладе сю осаду на III—VI в. по Хр., але ближші доводи відкладає до публікації атласу нахідок. В сих розвідках він подав тільки фотографічні рисунки останків мешкань і печищ, але ці рисунки дуже мало помагають до познайомлення з нахідками, треба конче плянів, схематичних рисунків, ідеальних реставрацій, а то з тяжко написаної описи д. Г. досить трудно виробити собі ясну гадку про них. Рисунків знайдених предметів не дає він також в сих статях, що мають таким чином, неважаючи на свою великість, характер тимчасових комунікатів.

Статя д. Пшибиславского далеко не дає того, що обіцяє її титул. Він оповідає історію відкриття другого скарба в звістнім Михалкові, в 1897 р. й своїх сліджень за викопаними річами. Значну частину знайденого закупив зараз телеграфічно спроваджений кустош музея ім. Дзедушицких. Сам д. Пшибиславский, з'їхавши на місце тиждень по відкритю, не міг добути від селян і перекупив майже нічого, тож описує предмети закуплені з сеї нахідки иньшими — гр. Дунїном-Борковским,

купцем Дайковским і К. Пшибиславским (молодшим); предметів, закуплених до музею Дзедушицких, автор не бачив, чому — не поясняє, мабуть не показали. Рівнож не удало ся йому бачити предметів, знайдених, як казали, тогож року при шкелетах і забраних місцевим поміщиком Горнштайном. В своїй статі д. П. подає образки й описує кусень золотої бляхи (20×9 см.) з витисканим орнаментом з кропкованих рівнобіжних ліній, кусники такоїж бляхи, з тим же орнаментом — мб. порізані в другої подібної бляхи, золоту чарку — мищину без орнаментів, що була знайдена звиненою, далі другий такий звиток, що може бути також чарою, як би його розвинути, кусні бляхи, що на гадку д. П., могли походити з такоїж чари, золоту фібулу в формі круглого щита, з ушком з другого боку, золоте намисто — 40 штук „ріжкати“ і 29 круглих коралин; золотий прут звинений кружком і такуж плитку. На жаль, з намиста д. П. подає образки тільки двох коралин, не пояснюючи чи інші були зовсім до сих подібні.

Д. П. висловляє здогад, що сі предмети належать до Скитів; він опираєть ся одначе тільки на звістці Геродота про золоті чарки Скитів і признає сам, що для рішення питання треба б порівняти Михалківські предмети з скитськими, чого сам д. П. не мав нагоди зробити. Порівняння дійсно переконало б д. П., що описані ним предмети не мають в собі абсолютно нічого, що служить специфічною прикметою т. зв. скитсько-сарматської культури. Своїх здогадів на підставі тих кількох предметів, описаних д. П., не буду ставити. Для означення їх приналежности треба, аби стала нарешті приступна головна маса михалківських находок, зі скарбів 1878 і 1897 рр., що досі, як висловляєть ся проф. Соколовський, в музею ім. Дзедушицких „завистно стережуть ся, міцнійше сховані під тайною семи апокаліптичних печатей, аніж під землею“. Факт сей не приносить чести ані інституції ім. Дзедушицких, ані польській науці, нею репрезентованій, а вже трагі-комічним стає становище перед сими замкненими дверями галицького кола консерваторів, що мають забезпечити пам'ятки старинности для наукового використання!

М. Грушевський.

П. В. Голубовскій — Опытъ приуроченія древнерусской проповѣди „Слово о князьяхъ“ къ опредѣленной хронологической датѣ, Мва, 1899, ст. 36 (відб. з I т. Трудів археограф. ком. моск. археол. общ.).

— Служба святымъ мученикамъ Борису и Глѣбу въ Ивановской минеѣ 1547—79 г., К., 1901, ст. 40 (відб. з XIV т. Чтеній київ. істор. тов.).

Шан. професор київського університета пустив ся на поле історично-літературних дослідів: перед нами дві його розвідки, а запові-

джена й третя: „Несторъ и Іаковъ Мнихъ“. Поле староруської літератури так іще мало розроблене, що сьому можна тільки радити, тим більше що ш. автор вносить в свої досліди чималу зручність і точність аналізи. Деякі довірливості в выводах, які часом в них стрічаємо, не завсїгди дають можливість прийняти окончнї выводы автора в тій формі, в якій він їх робить, але завсїди розвідки його дають свої позитивні й цінні результати.

Перша розвідка поділяеть на дві частини, в першій ш. автор уставляє дату „Слова о князях“, в другій аналізує ріжні редакції його. Дату автор виводить дуже докладну: 2/V 1175, але в дійсности се дата тільки одна з можливих. Діло в тім, що крайні границі, в яких на гадку автора могло бути сказане слово — pp. 1162—1176, опирають ся на хибних припущеннях: термін 1162 р. на тім, що мовляв про синів Давида Слово каже в часі минулім, а в дійсности в минулім часі каже воно тільки про Миколу Давидовича, термін 1176 р. — на тім, що по сім році мовляв не було в Сїверщині усобиць. Ш. автор насамперед занадто спускаеть ся на повність наших відомостей про внутрішні чернігівські справи: в дійсности наші відомости занадто przypadкові й неповні, отже могли бути усобиці нам незвістні; але і в наших відомостях можна вказати чернігівські усобиці по 1176 р. — нпр. боротьбу Михайла Всеволодича з його стрієм Ольгом Ігоревичом. Тому, хоч обставини 1175 р. вповні відповідають обставинам Слова, категорично звязати його сим роком не можна, воно може належати й пізнійшим часам (на передущі часи не вважаю можливим класти супроти того, що автор слова не знає числа синів Давида: доводи д. Г., що він навмисно вгадує тільки про трох його синів, мене не переконали).

До другої частини розвідки ш. автора не маю що запримитити; його замітки про редакції Слова вповні справедливі. Зауважу хіба, що вчисляючи літературні твори чернігівські, ш. автор дещо пропускає — див. мою Історию України-Руси II, с. 246—7.

В другій розвідці автор обговорює недавно видану службу Борису й Глібу з волинського кодекса с. Іванич, XVI в. Її видавець д. Бугославський (див. Записки XLIII бібліогр. с. 8—10) уважав її молодшою від давнійше звістних служб. м. Йоана й арх. Аркадія, д. Голубовський доводить, що „іваничьська“ служба старша від Аркадієвої, що найдавніша літопись має слїди її впливу в оповіданню про Бориса і Гліба, та що вона уложена десь не пізнійше перших років XII в.

На мій погляд ш. автор зовсім добре довів залежність літописного епівода від іваничьської служби, і в тім заслуга його розвідки; правда, як ш. автор сам признає, а рїгїогі можливе припущення, що найдавніша літопись, в тих редакциях, які тепер маємо, в пізнійшій перерїбці під-

пала впливу служби, але таке припущення буде досить гіпотетичне, й ніщо не противить ся тій гадці, що редактор Найдавнішої літописи ужив служби, яку маємо тепер в іваничській копії. Тим самим рішається й час її написання — разом з автором приймаємо перші роки XII або, додамо, остатні XI в. Се позитивні результати студії автора. Натомість не переконують нас доводи автора (предложені, що правда, досить обережно) про впливи служби й на жите Бориса й Гліба т. зв. Якова, та про впливи її на опись Листвинської битви в літописи: поетичні подробиці сеї описи (а є їх і більше) з більшою правдоподібністю можуть виводити ся з якоїсь пісні, може навіть Боянкової.

На відносинах служби до літописи повинен був ш. автор оперти здогади про відносини іваничської служби до Аркадієвої, бо його доводи, оперті на порівнянню сих двох служб, далеко не мають тої сили переконання. А вже зовсім довільні його виводи, що іваничську службу вивіз Аркадій до Новгороду в 1158 р. (автор висловляє їх „безь всякого колебанія“ — с. 15), та здогади, як саме і коли Аркадієва служба була написана. Але сі хиби не відіймають вартости у цінної розвідки ш. автора.

М. Грушевський.

А. Архангельській — Образование и литература въ Московскомъ государствѣ XV—XVII в. Ученія Записки императорскаго казанскаго университета. Казань, 1898, IV—XII, 1901, I—II.

Від р. 1898 почав появляти ся в записках казанського університета ряд статей проф. Архангельского до просвіти і літератури в Московщині в XV—XVII в. Статі зі нескінчені ще й доси. Очевидно, се публичні виклади, по всякій імовірности — університетські. Яко такі мають вони і характер більше інформаційний як науковий: проф. Архангельський задовольє ся в більшій часті зведенем дослідів иньших учених, що писали в тій самій справі, поданем змісту літературних памяток, та поверховним обговоренем західного впливу — материялу цілковито не вичерпуючи.

З початку подає автор дуже коротенький, занадто поверховний нарис просвіти в Московщині в XV—XVII в. і застановляє ся над причинами, задля яких просвіта так мало там приймала ся. Згадує про школи, які старали ся засновати, а котрі натрапляючи на опір цілої майже суспільности, а головно духовенства — дуже скоро упадали. В сім вступі подає він факти загально звісні і докладно вже оброблені.

По такім вступі переходить автор до властивої літератури і обговорює її характер; переходить з осібна такі памятки як літописи, зборники, хронографи, азбуковники і т. и., подає короткий зміст кожної

і застаналяє ся ближше над їх історією і авторами. Довше застаналяє ся автор над виданем біблейського кодекса арх. Геннадія, порівнює його в латинським текстом вультати та в острозьким виданем біблії. Досить широко говорить про діяльність Максима Грека, Дмитра Герасимова, Юрія Крижанича і подає при тім висліди праці проф. Ягіча „Разсужденія южнославянскої и русскої старини о древнеславянскомъ языкѣ“ про граматичні знаня в старій Руси.

Дальше подає автор коротеньку історію польської літератури до XVII в., обговорює західний вплив і досліджує, о скільки він відбив ся в літературних пам'ятках з того часу. Не знаю чому дуже побіжно говорить він про вплив Новгороду, хоч як звістно, се місто було також одним з головних розсадників західної культури на півночі. Новгород вже з давен давна дав у себе пристановище чужинцям, головно Німцям, котрі як раз явили ся першими піонерами західної культури на півночі; у новгородських грамотіїв або, як кажуть новгородські літониси, фільозофів, що уряджували публичні диспути про віру, у стригольників, в котрих науці добачав Тихонравов відгомін науки сучасних їм німецьких хрестових братів, і у пізнійших новгородських сектантів видко вплив західного раціоналізму.

Про польську літературу говорить автор, що вона грала ролю хіба посередниці між заходом і Москвою. Оригінальна польська література мала дуже малий вплив, бо ми як раз не бачимо перерібок польських творів з золотого періоду, а як є які сліди впливу, то вони одиничні і мало значні. Взагалі західно-європейські перерібки творів, що йшли безпосередно через Польщу до Москви, ділить автор на три групи: 1) збірники духовних повістей, 2) повісти гумористичного змісту, 3) ридарські романи.

Тут треба запримітити, що автор помиляє ся кажучи, що майже всі твори белетристичного змісту перекладувано просто з польських взірців; бо як раз прототипами московських перерібок дуже часто не були польські взірці, але вже перерібки західні й українсько-руські. Се запримітив такий авторитетний дослідник як Веселовский, що каже: „вся эта разнообразная беллетристика усвоивалась южно-русской читающей публикой, передавшей со временемъ свои новые вкусы, поддержанные внушительнымъ запасомъ переводныхъ рукописей, московскому міру“. Сюди належать такі пам'ятки як „Великое Зерцало“, як перерібки латинських „Gesta Romanorum“, як перерібки з Декамерона (про них автор цілком не згадує). З пам'яток, котрих московські перерібки пішли просяго з взірців польських, а не українських, не згадує автор нічого про перерібку „Postępek prawa czartowskiego przeciw rodowi ludzkiemu“. Твір сей, що містить в собі досить апокрифічного елемента, а має характер юри-

дичвий, був дуже популярний в Москві — як каже проф. Брікнер в „Archiv f. sl. Philologie Bd. XVII — і був два рази перекладений на мову російську: раз в XVI, а другий раз в XVII в.

В дальшій часті своєї праці приходиться автор до обговорювання впливу, який в тім самім часі йшов з Візантії, і розбирає поодинокі твори, котрі як раз зложили ся під сим впливом. Сюди належать такі твори як: „Слово о двѣнадцати снахъ шахаиши, Повѣсть о Шемакиномъ судѣ“ та иньші. Тут автор подає результати дослідів, до яких дійшли в своїх працях Сухомлінов, Тіхонравов, Веселовский і иньші.

Вкінці переходить автор до слідження впливу, який мала на Росію Україна. Перед тим ще застанає ся докладно над діяльністю кн. Курбского, що була мов би мостом між сими двома культурами, аналізує по порядку його писання, подаючи їх зміст і коротку характеристику. Перед виказанем впливу київської учености на Росію подає загальний культурно-історичний нарис. Говорить про полчене України і Литви з Польщею і про наслідки, які се ся унія мала для України. Обговорює досить широко історію і значіне церковних брацтв для оборони православия, та застанає над берестейською унією та її значінем для українського народа. Вкінці розводить ся широко над діяльністю кн. Острожського, Лаврентія Зизанія, Памви Беринди і переходить до Мелетія Смотрицького. Нового, оригінального одначе він при тім не подає нічого.

На сїм поки що уриває ся статя.

С. Гл.

А. Павенцький — Початок і розвій шкільництва на Русі (Учитель, 1899—1900).

Річ, за яку взяв ся автор, дуже інтерна, та притім і дуже широка. Та автор, як се низше побачимо, значно зменьшив її в переведенню.

Згадавши про перші „училища“, які почали появляти ся уже за часів князя Володимира, автор не іде дальше шляхом історичним, а таки просто зупинюєть ся при львівській братській школі, та поминає иньші, які в тому ж часі виростали і по иньших містах Русі. Що львівська братська школа відіграла дуже важну ролю в культурному житю Русі, се річ певна, — але вона не була одиноким просвітним огнищем. Отже тут велика неповнота. За те дати про „тих учених мужів, котрі учили ся у львівській, ставропільській школі — а опісля стали окрасою руського народу“ видають ся мені безпотрібним балаєм. Се питання про розвій шкільництва зовсім не посуває на перед, а противно навіть його затемнює.

Із заголовку, та ще й з того, що автор зачіпає подекуди питання про розвій шкіл на російській Україні, виходило би, що автор дасть нам

огляд розвою шкільництва не тільки в Галичині, але і на Україні. Та стало ся инакше. Д. Павенцький коротесенько говорить про розвій шкільництва у Галичині по переході її під Австрію, та ніже єдиним словом не згадує про долю шкільництва на російській Україні. Порушене й обговорене сього питання було дуже потрібне — а шкода поминення його тим більша, що воно своєю аналогією до перших фаз розвою шкільництва в Галичині аж напрошувало ся, щоби його розібрати. Погляду на розвій шкільництва на Русі автор отже не дає.

В другій частині розвідки автор говорить спеціально про „букварі“. Перша частина служить мов би вступом до неї.

Поклавши натиск на старину букварів взагалі, приходить автор до вичисленя їх на Русі, та робить перед тим ще ось яку замітку: „У нас на Русі сягають перші букварі часів заведеня християнства і введеня кирилиці в наше письмо. Як вони виглядали, не знаємо, бо нема ані одного пам'ятника (sic) до XVI віку (якого се пам'ятника?), хоть ту і там є згадка про них. Час і різнородні суспільні перевороти знищили крім букварів і не оден пам'ятник нашої словесности, не одна цінна річ нашої минувшини пропала безворотно. Найдавнішими букварями, які заховали ся суть: Славенская азбука зъ молитвами и краткимъ лексикономъ зъ додаткомъ катехивиса Ст. Зизанія“, друкована в Вільні 1596 р.“

Що перші букварі сягають часів заведеня у наше письмо кирилиці, се річ дуже імовірна і природна. Але неімовірним видаєть ся мені висказ д. Павенцького, що до XVI в. ніяких букварів не лишило ся.

Коли возьмемо на увагу се, що букварі мусіли розходити ся у більшим числі примірників, та що і невважаючи на всякі „суспільні перевороти“ та татарське лихоліте зберегли ся до наших часів пам'ятки далеко старші як XIV—XVI вв — то мусимо поставити дві альтернативи: що або букварів до XVI в. не було ніяких, — одначе се виключуєть ся, — або, коли які були, то зберегли ся до наших часів, хоч може різнили ся від властивих букварів.

Завдяки проф. Ягічеви (Codex gramaticarum slovenarum) — знаємо, що вже в XIV ст. ходили на Русі численні граматичні статі, які заховали ся до наших часів. (З їх виглядом можна познайомити ся з вище згаданої книжки).

Поминаючи перші неясні дані про „словенську азбуку“ (себ то руську) Черноризця Храбра, згадаю статю Псевдо-Дамаскина „О осьми частях Слова“ (автор хибно признає її Дамаскинови), що ходила в численних перерібках, витягах і скороченях. Коли граматика до XVI в. основані виключно на первовзорах грецьких, то вже з поч. XVI в. обік сих перстрих граматик являєть ся для граматик нове жерело, се латинська гра-

матика, znana під іменем Доната, звісна на Русі в переводі Димитрія Товмача (Герасимовича).

Але стаття Псевдо-Дамаскина не стратила і потім свого впливу. В Вільні 1586. р. появилася перша друкована граматика церковно-славянської мови, що була передруком статі Псевдо-Дамаскина. (Автор хібно вважає Адельфотес першою друкованою граматикою на Русі).

Стаття „О осьми частях слова“ стала основою граматики т. зв. Адельфотес з р. 1591, де крім того мали свій вплив також західно-європейські граматики Меляхтона, Ляскаріса, Крузія, Кленарда. Вплив сеї статі очевидний в „граматиці“ та в статі: „Славенская азбука“ Л. Зиванія; ся остання вважається першим виданим на Русі букварем — в властивім того слова значію.

До букваря Л. Зиванія сповнювали, по моїй думці, завдане букварів ті численні статі граматичні, основані в більшій частині на статі Псевдо-Дамаскина. Так думати маємо тим більше право, що ми нічого не знаємо про те, як виглядали перші буцім то букварі.

Дальша поява букварів в'язеться тісно з граматикою Мелетія Смотрицького, виданою в р. 1619, 1648, 1721.

Ті буквари, які більше або менше залежні від граматики Смотрицького, д. Павенцький перерахує, а деякі із них, де вплив Смотрицького дуже виразний (буквар кутейський 1621, буквар з друкарні Сльозки у Львові 1668), описує докладно.

Д. Павенцький зі значною пильністю зібрав, а властиво повідгрібував у деяких бібліотеках значне число букварів, які уживалися на Русі (галицькій) до 1877 р. Детайлічне описане та докладний розбір деяких букварів, як кутейського 1621, львівського з друкарні Сльозки 1668, успенського у Львові 1790 і т. д. має безперечний інтерес, хоч не маємо ніякої запоруки, аби ними був вичерпаний круг підручників сього рода, уживаних хоч би тільки в Галичині. *І. Б.*

К. Олейниковъ — Краткая историческая записка о Свято-Троицкомъ Густынскомъ монастырѣ (Полтавскія епархіальныя вѣдомости 1900, ч. 7—8).

Стаття написана з нагоди 300-ліття заснування монастиря, що збулося в 1900 р. Сей монастир віддалений 7 верст від повітового міста Прилук Полтавської губ., через те й називається Прилуцьким; лежить він на острові, окруженім рікою Удаєм. Заснований був 1600 р. і дуже тісно зв'язаний з історією України; до нього були прихильні козаки. Заснував його був єромонах Іосаф, що подвизався на Афоні, а потому брав участь із черцями кїєво-печерського монастиря в відновленю Межигорського монастиря, що вважався монастирем Запорожців. Іосаф випросив для Густин-

ського монастиря у властителя тих місць Вишневецького право на володіння землями, що були в межу з монастирем, і тим забезпечив його існування. Після смерті Іосифа монастирем правив від 1614 р. Ісаія Копинський, що був потому київським митрополитом. Коли в 1648 р. Вишневецькі перестали володіти прилуцькими землями, то українські гетьмани potwierдили Густинському монастирю землі й давали їм засоби на будинки. Так нинішня головна катедральна церква монастиря побудована в 1674 р. коштом гетьмана Івана Самойловича, і в тій церкві коло лівого крилоса є портрет сього гетьмана. Троїцька церква і весь камінний зруб монастиря побудовано коло 1695 р. гетьманом Іваном Мазепою. Петропавловську та Николаївську церкву з дзвіницею поставив коло тогож часу прилуцький полковник Дмитрій Горленко, товариш гетьмана Мазепи підчас Шведської війни. Чимало помагав монастирю малоросійський генерал-губернатор Микола Репнін, потім похований в сьому монастири, а після його смерти помагала монастирю його вдова Варвара. Користував ся монастир і ласками московських царів. Завдяки всім отсим жертвам монастир під кінець XVIII ст. забогатів, мав коло 3000 дес. землі і стілько-ж душ селян. Після заведення штатів для монастирів, Густинський монастир 1793 р. скасовано і церковні річи, ризницю, архив і т. и. перевезено в Чернигів до катедральної церкви, а монастирську церкву зроблено парафіяльною, але в 1843 р. Густинський монастир відновлено і всі його будинки відбудовано в тій формі, як були давнійше перед скасуванням монастиря, тільки вяті до Чернигова річи не всі вернено.

Ю. С.

К. Харламповичъ — Іосифъ Курцевичъ, архієпископъ суздальській, б. владимирській и брестській (1621—1624 г.) (Волинскія Епархіальныя Вѣдомости 1900, при 13—15).

В Зилантовому монастири коло Казани, в головній його церкві єсть могила з написом про те, що там лежить архієпископ суздальський Йосиф, але дати напису, зроблені вже в початку XIX ст., не зовсім вірні. Недавно ся могила звернула увагу місцевого архієпископа і вчених. Отся статя й дає відповідь на питанє: який се єпископ похований в Зилантовому монастири. Показує ся, що се Йосиф Курцевич, що був архієпископом володимиро-волинським і берестейським. Автор дає докладний, дуже гарно зроблений, на підставі історичних відомостей, нарис життя сього єпископа. Йосиф Курцевич (у свѣті Євекіл) походив з роду князів Курцевичів; про його освіту звісно лише, що він був студентом Падуауського університета, потім він був архимандритом Терехтемирівського монастиря, що належав до війська запорозького, котре було його патроном, через що монастир

і називав ся: „Войска Запорожскаго обитель“. Яко потомок значного роду й освічений чоловік, Курцевич займав ся суспільними і церковними справами сього часу. Коли в 1620 р. Україну відвідав єрусалимський патріарх Теофан і на просьбу українського народу висвятив православних єрархів для західної Русі, то межи вибраними був і Євекіл Курцевич, рекомендований патріарху українськими козаками як кандидат на володимирську та берестейську катедру. Хиротонія Курцевича на єпископа відбула ся в січні 1621 р. В дальшій боротьбі українського народу з правительством і уніясько-католицькою партією задля оборони поновленої православної єрархії брав участь і Курцевич, і в 1621 р. разом з гетьманом П. Конашевичом і ще з двома иньшими людьми його післано до польського короля з петиціями українського народу і козаків. Потому Курцевич на стілько став міцно, що дістав богату дерманську архимандрію від властителя її князя Заславського. Але потому різні неприємности спонукали Йосифа Курцевича перенести ся в Москву, куди тоді переносило ся багато людей з Польсько-литовської держави. В Москві прийняли його з пошаною цар і патріарх, і він швидко дістав суздальську архієпископию, де був від 1626 до 1634 р. Але опісля за різні провини його скинено й вислано зразу в Сийський монастир Холмогорського пов. (на самій півночі Росії), потому „въ обитель Всемилоствиваго Спаса на Соловецкій морскої островъ покаянїя ради по чину каючихся“, а в 1640 р. перенесено в казанський Зілантів монастир. Цікаво, що як судили Йосифа, то взяли йому за вину між иньшим те, що він сам „не крещень и до нынѣ, якоже и прочїи еретицы вѣры папєжскїя и лютерскїя“, й окрім того, „тѣмъ изъ своей свиты обливанцевъ, которые искали усовершенїя своей духовной жизни, препятствоваль креститься въ три погруженїя“.

Ю. С.

С. Рункевичъ — Изъ исторїи русскої церкви въ царствованїе Петра Великаго (Христіанское Чтенїе 1900, I, II, IV—XII).

Добр. Рункевич се ще молодий робітник на полі церковно-історичної літератури в Росії. Поки що він визначив ся лише своєю Історією Минської архієпископії, де дуже документально обговорює справу прилученя уніятів за часів Віктора Садковського. Тепер д. Рункевич займає посаду при архіві синода в Петербурзі. Знаємість з рукописами сього архіву, а також архівів иньших петербургських інституцій, як державний архів, архів духовної консисторії, Александро Невської лаври, й спонукала, очевидно, молодого письменника до написання вище згаданої статі.

Як видно вже з одного заголовку сеї статі, автор її торкаєть ся одної з найважніших та найтемніших доб історії російської церкви. Він бере одначе на увагу лише одну сторону церковного жита, а власне — урядову, правну: о скільки на неї впливала реформа Петра Великого, і має на меті оглянути її можливо докладно й документально, на підставі архивних дат та останніх наукових дослідів. Дійсно, цитати займають часом мало що не половину сторінки. Подибуємо тут реченя дуже авторитетні й аподиктичні, що мають іти як останнє слово науки, одначе автор занадто рішучо висловляє погляди й думки, які ледве хто зможе взяти за безперечні. Недурно вже після оголошеня перших частин сеї статі, деякі критики закинули автори сеї рішучий тон його викладу, що вимагав би більшої наукової ерудиції та ширшого зібрання фактів. Багатьох може також прикро вразити надмірне старанне автора виправдати поведженне Петра В. що до церковних справ: в усіх кроках його автор бачить лише відблиски генія.

Подамо коротко зміст розвідки: I Реформи Петра В. в державній сфері та стан церковного жита в Росії перед заведенням синоду (кн. I). II Реформи в церковнім устрою заснованнем синоду (II): тут між иньшим подано чимало біографічних відомостей про Стенана Яворського, пильно вибраних з друкованих і рукописних жерел і старанно зведених до купи; тут докладно описано, як Яворський вималяв ся царської ласки, не хотів іти на службу в Московщину та усе відпрошував ся на Україну до спокійної наукової роботи. III. Заведенне св. синоду (IV—V) — тут річ про Теофана Прокоповича та його „Регламент“. IV. Члени синоду: президент С. Яворський, вице-президенти: Теодосій Яновський і Стефан Прокопович, совітники: Петро Смілич, Гаврило Бужинський, Леонид, Іеротей Прилуцький, Теофілакт Лопатинський, Теофіл Кролик, асесор Рафаїл Заборовський та иньші — тут маємо досить докладні відомости про Теодосія Яновського; подані відомости про такі справи як пенсії членів синода, квартири й побічні доходи їх (VI, VII, VIII). V. Відносини синоду до царя й всляких державних інституцій (IX, X, XI). VI. Переїзди синода до Москви, петербургські та московські синодальні правлення.

Статя велика, подає деякі нові відомости, одначе се — по більшій часті неважні дрібниці, котрі автор хотів конче втягнути до праці як архивні дати, як напр. на десяток сторін розведена зовсім нецікава історія збирання підписів під регламентом. *C. P.*

Fr. Rawita-Gawroński — Uposażenie duchowieństwa rzymsko-katolickiego na kresach ukrain-

nuch w końcu XVIII w. (Przewodnik naukowy i literacki, 1900, st. 562—570, 675—682, 788—798).

Автор пише про стан духовних земель латинського обряду з кінцем XVIII ст. у Київському воєводстві на основі рукописного матеріялу, зібраного тодішнім російським урядом (1797 р.), а се інвентарів, грамот, надань, записів і т. ин. Сей матеріял, скільки його було в руках автора, обіймає місцевости: Овруч, Чорнобиль, Хабне, Іванків, Макарів, Коростишів, Ржищів, Хвастів, Паволоч, Білилівка й Умань. Не знаю чому в заголовку стоїть про „римо-католицьке“ духовенство, бо зараз при описі першої місцевости бачимо, що маємо діло виключно з гр.-кат. василіянами. Так само уманський монастир належав до уніятів, а білилівський був навіть православний.

Описи д. Р.-І. се сухі виписки що до змісту, а рідні його *Historyi ruchów hajdamackich* що до освітлення. Правда, подаваний ним фактичний матеріял часто говорить що иньшого, ніж сам автор: і се, що козацтво не було таке антикультурне, коли всім тим костелам жилось вигідно; і се, що суспільне становище й економічні змаганя сього духовенства ішли як раз проти завдань культури. Фінал розвідки — то щире переконання автора, що селянам у духовних добрах жило ся „достатно й добре“. Він опираєть ся на тім, що ніде не роблено більш як по два дні на тиждень, а не дбає про се, скільки сї селяне землі самі мали, розмірно до числа їх і духовенства, що сї селяне (по його звісткам) по більш як восьмеро сиділи в одній хаті і т. ин. Та що-ж коли автор „оригінально“ думає, а ще „оригінальнійше“ пише! С. Т.

А. А. Папковъ — Упадокъ православнаго прихода XVIII—XIX вѣка, Историческая справка, Москва, 1899, стор. 163.

Ся книжка зложена з статей, які друкували ся в російським журналі „Русскій Вѣстникъ“. Автор на підставі правительственных законів старає ся подати нам образ становища православнаго духовенства і церкви в XVIII—XIX в. Але як раз через накопичене сухого матеріялу і через величезну масу цитатів, праця стратила на вартости, бо читає ся дуже тяжко і затирає ся той образ невідраднаго становища духовенства і церкви, що автор хотів дати.

Упадок церковного жита в Росії довершив ся під впливом кріпацтва, що до свого повного розвою дійшло безперечно в XVIII в. Сьому упадкови допомагав з свого боку і розкол, що роздвоїв сили суспільности і привів духовне і сьвітське правительство до острих заходів, що придавили всю взагалі людність. Правительства Петра В.

і Катерини II, нерідко одушевлені найліпшими намірами в цілі заведення нових церковних порядків і народньої просвіти, мали до діла з інертною народньою масою, що не відчувала жадних духових потреб і була до всего пасивною і цілком рівнодушною. Не ліпше стояла справа і з російським духовенством. Се були люди цілком, або дуже мало не просв'ячені — що їх по старому звичаю вибирали самі прихожани і ставили ся до них як до рівних собі. Майном церковним і заступником церкви був церковний староста, вибраний парафіянами. На удержанє церкви й священника складали ся самі люди, даючи або гроші — по містах і місточках, або складаючи все *in natura* — по селах. При церквах знаходили ся також звичайно шпиталі, де проживали слабі і каліки дотичного села. За треби церковні побирали священники гроші відповідно до умови, яка при їх виборі укладала ся між ними і прихожанами.

Сесі всі звичаї потвердив „Духовний Регламент“ і иньші державні закони, які появили ся за панованя Петра В. В них звернено лишень увагу парафіян, щоб на священників не вибирали злодіїв, п'яниць і волоцюг, що перед тим дуже часто трафляло ся. Звернуло правительство також увагу на так зване „крестцове попівство“, що не маючи ніде при церкві місця, хапало ся нераз занять незгідних з станом священника. Задля того видано норму, скільки священників, дяків і т. и. має бути при поодиноких церквах. Упадок церковного життя за панованя Петра В. йшов иньшою дорогою. Правительство хотячи противити ся розширеню ріжних релігійних сект, вложило на священників ріжного рода поліцейські обовязки і тим способом розірвало дружні відносини народу до духовенства. Між иньшими священники мусіли доносити урядови про тих всіх, що не сповідали ся, почали накладати самі на них кари; з другого боку мали доносити урядови те все, що чули на сповіди. Сесі й сим подібні закони причинили ся до того, що народ зачав цілком відвертати ся від своїх священників. З другого боку поважанє священника і авторітет його у народа упадає також через кари на тілі, яким підлягало низше духовенство.

Одначе сесі всі обставини духовенства були досить можливі, коли їх порівнаємо з пізнішими, головно за часів цариці Анни. Становище низшого духовенства стало далеко гірше як простих селян: священникам заборонено управляти рілю, купувати ґрунти і взагалі посідати який небудь маєток; зайвих попів і дітей священників від 15 року висилано на каторжні роботи в Сибір або віддавано до війська. Причина сих переслідувань духовенства зі сторони правительства мала бути та, що при вступі на престіл цариці Анни духовенство не отримавши ніякого приказу з гори, не зложило вірнопідданчої присяги і не привело

до неї також своїх парафіян; коли факт сей стався голосним, противники православия надали йому політичну закраску і почалися переслідування. Дивна однак річ, що сесі всі острі закони не визвали у російського духовенства жадного протесту. Лишень українське духовенство, коли сі самі порядки почали заводити ся й на Україні, внесло до синоду протест. В сім меморіялі покликувало ся українське духовенство на привилеї і права надані йому литовським статутом і польськими королями, і затвержені російським правительством при угоді з Богданом Хмельницьким в р. 1652. Однак сі протести не мали успіху, бо указом з р. 1786 заведено в українських епархіях ті самі порядки, які вже перед тим існували в російських.

Яка така полекша в невідраднім становищі духовенства наступила доперва за Олександром I, коли видано також нові закони, котрі нормували відносини низшого духовенства до висшого, а з другої сторони відносини сьвященника до народу; появил ся також новий закон що до завідування церквою і майном церковним — закон, що повалив цілком значіве давного церковного старости. Остаточний устрій і православної церкви і иньших наступив доперва за панованя Николая I з виданем кодексу („Общій сводъ законовъ“, 1832). Та все таки коли порівняємо становище православного духовенства і православної церкви з становищем духовенства і церкви иньших релігій, переконаємо ся, що правительством сими останніми далеко більше опікувало ся як першими. Причини сеї обставини треба шукати в сім, що правительством старало ся позискати собі сих чужовірців, головню в ролі кольтоністів.

С. Гм.

Н. Марковъ — Дѣти духовенства. Историческіи очеркъ вопроса объ ихъ правахъ (Странникъ, 1900 р., кн. III—V, VIII—IX).

„Дати можливо певний начерк історії сього питання на підставі автентичних документів, що заховують ся в архіві св. синоду, здається далеко не зайвим, тим більше, що в повнім обсягу се питання ще не було розібране, як в духовній, так і в світській нашій (російській) літературі“ — так висловляє свої заміри автор статі. „Певність“ ми тут бачимо в тому, що уся праця складається з дословних виїмок, поданих в хронологічному порядку. Виїмки беруть ся з усяких державних указів та розпоряджень, що дотикають ся згаданого питання. Сі документальні дати звичайно зчіплюють ся одним реченням автора, багато як кількома. Жадних критичних уваг або цікавих виводів чи образків авторських не видно. Не видно і цитат з архивних документів синоду: автор, як можна помітити, пише на підставі лише „Полнаго собрания

законовъ“ та „Полнаго собранія постановленій и распоряженій по вѣдомству православнаго исповѣданія“.

Перші державні заходи що до упорядкованя становища „дітей духовенства“, що до поліпшення їх долі поза межами духовної верстви автор винаходить в часу московського царя Олексія, звідси починає й поступає від одного царювання до другого, аж у другу половину ХІХ столітя. Майже ні одно з сих царювань не обійшло ся без того, щоби перед російським урядом не повстало се питання: що робити з лишкою дітей попівських та дяківських, яка раз-у-раз побільшуєть ся, завдяки кастовому характеру духовних верств? куди їх подіти? на які суспільні шляхи їх пустити? До 1779 р. вони мали дві дороги: або до війська, або в селянську верству. Від сього року вони могли вступити до канцелярій, записувати ся до міщан, до купців, до цехів та до верстви селян державних домен. Від 1784 р. знову почали звужувати ся їх права, почато знов справляти їх до війська; так неприхильні були до них укази 1830 р., коли заборонено їм вступати до канцелярій. Аж 1862 року почали виводити дітей духовенства з кастового стану окремішности та занехання: зібрано було гадки та проєкти від єпархіяльних архиєреїв й ухвалено на підставі їх дати дітям духовенства приступ до всіх родів суспільної діяльности; скільки літ ще після того розбирало ся й вияснявало ся се питання та поодинокі його деталі.

Цікаво зауважити, що на Україні лівобічній до церковних реформ Петра Великого, а в Україні правобічній до 1794 р. знали лише загально верству духовенства, через те тут „дітям духовних“ жило ся далеко краще, ніж в Московщині. Тим то єп. херсонський Інокентій, подаючи в 1862 р. свій проєкт поліпшення стану дітей духовних, пригадує колишній стан їх на Україні, як ще межі поповичом та козаком і посполитим жадної межі не було. Також Безак, київський генерал губернатор у своїй записці з 1867 р. про заходи до „обрусенія“ краю вважає за конче потрібне вернути тутешнє духовенство до стану, в яким воно пробувало перед 1794 р., бо російський уряд, піддавши його під великоросійські закони Петра В., далеко погіршив обставини його життя й замість нагороди за оборону віри й нації, скривдив його так, як не кривдили ранійш пани-шляхтичі. Далі Безак вимагає для духовних верств такої свободи стану, яку мають ті верстви в Галичині і завдяки їм сміливо обороняють ся від натиску ворожих націй. На його думку, на Україні з дітей духовенства, давши їм приступ до иньших професій, можна утворити руську середню верству людности, що сприяла-б „обрусенію“, бо з неї почали-б виходити усякі місцеві діячі, всякі офіціалісти й урядники. Ся „записка“ Безака мала вплив на скорє й

прихильне переведення реформи що до поліпшення стану дітей духовенства в Росії.

С. Г.

А. М. Лазаревській — Старинные польско-русские календары (Чтения кiev. истор. тов. т. XIV, II).

В XVIII і на початку XIX в. найбільше популярними на Україні були польсько-руські бердичівські календарі. Окрім означення днів св'ят були в сих календарях також зміни місяця і пророкування погоди; остатня обставина й причинила ся до того, що бердичівські календарі в великім числі розходили ся також між українським селянством. В XVII в. Україні послуговували ся головно календарями замоїської академії виданя Станислава Дунчевского. Вправді і дві другі польські академії в Кракові і Познени видавали календарі під заг. „Polski y Ruski“ — значить ся рахували на розширене їх між Українцями, але ці календарі дуже рідко доходили на Україну. Доки не появили ся бердичівські календарі, на Україні подибуємо майже виключно замоїські календарі виданя Дунчевского. Авторами згаданої статі не удало ся одначе віднайти жадного примірника замоїського календаря з XVII в., хоч має певні звістки, що такі календарі були дуже популярні на Україні вже в XVII в. Найдавніший календар, який автор віднайшов, належить до XVIII в. до р. 1761. Заголовок його такий: „Kalendarz Polski y Ruski na rok Pański 1761 przybyszowy, po przestępnym pierwszy a według chronologistów od stworzenia świata 5710. Przez Stanisława z Łazow Dunczewskiego w akademij Zamoyskiej o. p. doctora y matematyki profesora, jaśnie oświeconego trybunału koronnego geometrę przysięgłego wyrachowany. W drukarni Zamoyskiej B. Jana Kantego, patrona K. P. y W. X. X“. Потім йшла присвята календаря котромусь з польських вельмож і подавалася коротка його біографія. Дальший зміст календаря такий: 1) Informacya o aspectach z хиєзусем. 2) Показчик руських і польських св'ятих. 3) Kontynuacya gospodarstwa domowego. 4) Prognostik na rok Pański 1761 — тут подають ся „прогностики“ під такими заголовками: а) Woiewodztwo Wołyńskie, Podolskie y Kamieniec. б) Wołochy, Ukraina, Kijów. 5) Informacya do krwi puszczania służąca. 6) Reguła iako prowizję wszelką łatwo wyrachować aż do felinga. В иньших календарях були також „chronologie rożnych y dziwnych rzeczy od stworzenia świata przez dalsze wieki aż do tych czas uczynionych z kronik y historyi przednich autorów dla ciekawości ludzkiej y potrzebney wiadomości krotko“ і поданий час і день найважніших польських і українських ярмарків. Ці календарі Дунчевского купували ся Українцями так

довго, доки не появили ся бердичівські, що були далеко дешевші і приступніші.

Історія бердичівського календаря звязана з історією бердичівської друкарні, заснованої монахами „босими кармелітами“. Вже в р. 1626 закликав їх до Бердичева властитель його Януш Тишкевич, але повстанє Хмельницького вигнало їх відси до Львова, де перебували вони аж до р. 1722. В сїм році вернули кармеліти назад до Бердичова, заложили новий монастир і завели при нїм друкарню. Календарі почали вони друкувати доперва в р. 1760.

З сього часу не заховали ся нам бердичівські календарі, найстарший примірник належить до р. 1775. Заголовок його подібний до заголовку замойських календарів Дунчевского — „Kalendarz Polski u Ruski na rok Pański 1775...“ Видавцем його був Фр. Ліберман. Розклад календаря і порядок такий самий як у календарях Дунчевского, лише сей далеко коротший.

Календар на р. 1780 має вже на відворотній стороні також заголовки по руськи й деякі подробиці в самім календарі, писані також по руськи, лише латинськими буквами.

Від р. 1792 починають появляти ся в заголовку ріжні зміни, в котрих бачимо деякі огляди й уступки видавців на користь руського елементу в краю. І так появляють ся заголовки вже не лише по руськи а навіть руськими буквами і з ріжними додатками як „wyrachowany podług horizontu kraju Ruskiego“. Від вступлення на російський престол Павла I, видавці хочачи підобрити ся правительству, називають вже календарі „Kalendarz gospodarski dla krasno Rossyi...“ Від р. 1799 появляє ся календар під заголовком „dla kraju Rossyisskiego“. В них уміщають ся вже також деякі подробиці з руської історії, як : „Założenie miasta Kijowa, Zjednoczenie Mało-Rossyi z Rosyą, Wiadomości z ruskiej religii, Przyłączenie Białej Rusi do Rossyi...“ Бердичівські календарі друковали ся в Бердичеві аж до р. 1844. Потім бердичівська друкарня розпорядженєм правительства була замкнена, а календарі печатали ся то в Києві то в Житомири. Остатній бердичівський календар появил ся в р. 1865, потім губернатор Безак наказав дальше його видавати, добачаючи в нїм польську пропаґанду. Про популярність бердичівських календарів свідчить вже хочби сей факт, що вони розходили ся в 40.000 примірниках. Популярність свою, головно між українським селянством, завдячують вони своїм проґностикам на погоду і дощ.

При кінци XVIII в. почала була і київська академія видавати календарі, але видавці не могли витримати конкуренції в бердичівськими календарями і залишили видавництво вже по трьох роках. Заголовок сих

календарів такий: „Кіевскій мѣсяцесловъ на лѣто отъ Рожд. Христ. 1799 которое есть простое, содержащее въ себѣ 365 дней, сочиненный въ кіевской академіи. Печатанъ въ типографіи академіи кіевской, при кієво-печерской лаврѣ“.

Головна причина неуспіху сього видавництва була сея обставина, що видавці як раз не зважали на інтереси і потреби селян, котрі головно розкупували напр. бердичівські календарі.

Бердичівськими календарями інтересувала ся також Слобідська Україна, хоча тут вони не були так приступні для селян задля польської мови. З тої причини появил ся в р. 1822 в Харкові переклад бердичівського календаря на російську мову. Але і харківські переклади не ввійшли в моду, бо українські селяне вже були привикли до бердичівських, котрі могли купити на українських ярмарках у кожного Жида по дуже дешевій ціні.

С. Гм.

Исторія русскаго искусства, соч. А. П. Новицкаго, вип. VI, VII, VIII, Москва, 1899—1900, ст. 1—240.

Шестим випуском розпочинаєть ся II том сеї праці, що обіймає період від Петра Великого аж до найновіших часів. Автор подає досить широко історію заснованя Академії красних штук у Петербурзі, згадавши попередю про заходи Петра Великого задля піднесеня штуки в Росії. Дальше переходить автор поодинокі галузи штуки: архитектуру, різьбу, малярство, а се останнє розбиває ще на поодинокі категорії: історичне малярство, церковне, портрети, краєвиди і початки жанра, через що про одних і тих самих артистів читає ся по кілька разів: раз, як про історичних малярів, опісля подибуємо ті самі імена у відділі про краєвиди або портретове малярство — се, розумієть ся, зовсім не добре. Для нас тут інтересних тільки кілька імен, а то з чужинців — архієпископа Растреллі, що побудував кілька гарних церков на Україні, між ними Андреївську церкву в Київі, та малярів Українців: Левицького, Лосенка і Боровиковського.

Дмитро Григоревич Левицький, „найвизначнійший русскій артист того часу“ (род. 1735, ум. 1832) походив з української шляхецької родини Носів і аж його батько став називатись Левицьким. Батько його, взагалі освічений чоловік, займав ся також малярством і був ревізором церковного малярства. Вихованець кіївської духовної академії, Дмитро Левицький ще учеником багато рисував і багато його рисунків було уміщуваних в виданнях Лаврської друкарні. Коли 1752 р. до Київа приїхав артист Антропов, щоб малювати Андреївську церкву, Левицький, що був також занятий деякими малярськими роботами в церкві, звернув на себе його увагу, і Антропов, оцінивши талант Левицького,

став його учителем. Від 1763 р. Левицький жив у Петербурзі, де учився ще у деяких професорів новозаложеної Академії красних штук, і скоро став знаним портретистом. Взагалі Левицький славний як портретист і хоч портрети його роблені на замовлення мають деякі непотрібні алегоричні додатки в дусі часу, то всеж таки вони повні життя і індивідуального виразу, а ті, що не роблені на замовлення, як н. пр. знаний портрет батька його й ин., повні простоти й артистичного смаку.

Антін Павлович Лосенко, оден з перших директорів Академії (р. 1737, ум. 1773) перший історичний маляр в Росії, учився зразу у приватного учителя Аргунова, опісля в петербургській Академії, а дальше в Парижі і в Римі. Найліпші його образи се: „Чудесна ловля риби“, „Андрей Первозванний“, „Смерть Авеля“, ипші вже слабші.

Володимир Лукич Боровиковський, родом з Миргорода (р. 1757, ум. 1825) учився в Петербурзі у Дмитра Левицького і у Лямпі. Був знаний як портретист, але ще більше як релігійний маляр. Образи його, по словам його біографа Горленка, визначались „висою красою“, одухотвореною, ідеальною, яку можна найти тільки у прерафаелітів або у великих майстрів ренесанса. Найбільше знаний релігійний образ Боровиковського се „Благовіщенє“ на царських дверях Казанського собора в Петербурзі. Портрети Боровиковського належать до найліпших, як н. пр. портрет Павла I, Михайла Десницького.

В останнім відділі VIII вип. оповідається про стан петербургської академії в 60-тих рр. і про початки жанра; згадано також кілька разів імя жанриста Українця Константина Маковського. *М. Г—а.*

А. Н. Очеркъ гражданскаго устройства Бессарабской области съ 1812—1828 г. (Записки одесскаго общества т. XXII, с. 109—221).

Ся статя дає продовжене розвідки того самого автора: „Очеркъ гражданскаго управления въ Бессарабіи, Молдавіи и Валахіи во время русско-турецкой войны 1806—1812 года“, що була надрукована в XI т. записок сього товариства. Автор на підставі матеріялів архива бесарабського „губернскаго правленія“ подав образ державного устрою сього краю, коли він був іще залежний від Турків — а в другій частині заходив російського правительства зробити кінець тим турецьким порядкам а завести російські.

Підчас прилученя Бессарабії до Росії (1819 р.) край сей був в дуже невідрадних відносинах. На кожному полі бачимо лише занепад і непорядки. В законодавстві не було властиво ніяких писаних законів. Через се виконавці того або иншого горожанського обовязку видумували для кожного спеціального випадку нове правило, котре пізнійше

служило прикладом для інших. Наслідком цього появилася ціла маса найріжніших — нераз противних собі законів — з найріжнішими толкуваннями і пояснюваннями. Таким способом від характеру й особистого погляду поодиноких урядників залежала доля людей, котрими вони правили. Урядники розпоряджалися простим народом як своїми підданими: обрабляли ним свої поля, накладали на нього найріжнорідніші податки і данини, били, замикали до вязниці або засуджували на смерть. З того пішло, що селяни часто покидали свою хату і рілю, утікали за Прут або ставали волоцюгами, готовими до розбоїв і убійств. Часто збиралися вони в цілі банди й ховаючи ся по лісах нападали на подорожних, на почти, а нераз на цілі села і містечка. Про яку небудь просвіту і бесіди бути не може, бо до того часу не було в Бессарабії взагалі ані одної школи.

Сьому лихови зарадити хоч в часті — се була задача нового правління, а особливо задача першого російського губернатора Бессарабії, совітника Стурдзи. Становище його було незвичайно трудне а то з двояких причин. По перше, не міг він в нічім нарушувати давних прав сеї землі, відповідно до царського указу, щоб край правив ся по звичаям Молдавської землі, а по друге мав він заводити в управу російські порядки. Задача його лежала головно в тім, щоби помалу замінити давні порядки системою опертою на російським законодавстві. Але вже по році, не зробивши нічого користного для краю, випросив він собі увільнене з того становища. На місце Стурдзи заіменовано губернатором Бессарабії інженера генерал-майора Гартінга, що перед тим вже довгий час перебував у Молдавії, мав отже нагоду ближше заізнати ся з звичаями і порядками сеї землі. Гартінг хотів цілковито змінити дотеперішні бессарабські порядки і завести російські; управитель його канцелярії Сомов виготовив був навіть плян, як до сеї роботи брати ся, але против нього піднесла ся в самім краю опозиція. Головно бояре бояли ся за свої привилеї і права, через те вислали в Петербург три прохання, в котрих просили полишити status quo. Опозиція побідила, бо Гартінга відкликано до Петербурга, а на його місце іменовано нового губернатора, подільського воєнного генерала Бахметєва. Новий намістник взяв ся до діла з цілою енергією, почав заводити перші школи, виготовив плян „образованія Бессарабської області“, апробовачий пізнійше царем Александром, але він на жаль не довго займав се місце. Вже в р. 1820 на його місце прийшов Інзов.

Правління Інзова не лише не принесло користи краю, але ще в більшій мірі причинило ся до розвою старих непорядків. Урядники поступали ще більше самовластно як за попередніх намістників, здирали бідний народ, що тисячами почав покидати свою землю й емігру-

вати в чужі краї. Почали виходити цілі села, так що краєви грозило цілковите опустошене. Сім всім непорядкам положив кінець доперва новоіменованій в р. 1823 намістник граф Михайло Семенович Воронцов. Щоб досвідчити ся про поступоване урядників, їздив він від міста до міста, вислухував скарги від людей, потягав винних до відвічальности і карав. Тим способом позмінював він майже всіх урядників, бо всі були винні. Запровадив також часті ревізії по урядах і казав предккладати собі щорічно справозданя зі всього, чого давнійші намістники не робили. Вглянув також в міську господарку і переконав ся, що й тут не ліпше діяло ся, як по державних урядах. Найбільше остро взяв ся він до начальників поліції, бо переконав ся, що вони найбільше крали. З тим усім Воронцов був переконаний, що ратунок для краю лише в радикальній зміні державної системи. Він був переконаний, що така ліберальна система, яку мала в тім часі Польща і Фінляндія і яку цар Александер подарував і Бессарабії, не лише не принесла користи, але ще сприяла розвоєви хронічної хвороби. По його думці для Бессарабії треба було твердої управи, під котрою край міг би правильно розвивати ся. Свою думку на зміну системи предложив Воронцов цареві і дістав від нього дозвіл на запровадженє нових порядків. Се стало ся в р. 1828. Сім роком і кінчить ся історія Бесарабії в давніх порядках.

С. Гм.

Korespondencya Józefa Bohdana Zaleskiego, wydał Dyonizy Zaleski, том I, Льв., 1900, стор. 1—299. (Передрук з Przewodnik-a nauk. i liter.).

Сей гарний том — початок виданя повної збірки листів „соловія України“, розумієть ся, повної на стілько, на скілько се було можливе, бо значна часть листів пропала. Та все таки й те, що лишило ся, обійме ще зо три такі томи. На зібране і впорядковане сеї багатої кореспонденції посвятив син поета, Діонісій Залеский, багато літ труда і заходів, і йому головно треба подякувати за сей многоважний причинок до характеристики і розуміння великого поета, одного з найбільших і найоригінальнійших поетів Славянщини. Листи, писані до близьких приятелів, характеризують нам його далеко краще, ніж вірші; в листах ми бачимо чоловіка, коли в віршах перед нами уносить ся якийсь зодотистий туман. Можна сказати навіть, що листи дають дослідникови нову загадку до розв'язання, бо рисують якийсь глибокий дуалізм між дійсним чоловіком і його поезією. Як звісно, в своїй поезії Богдан Залеский може найменше реальний зі всіх звісних нам поетів; дійсні люде, відносини, події за дотиком його поезії якомсь розпливають ся, втрачють свої натуральні обриси, тонуть у потоках слів, звуків, мелодій; дар плястичного вислову, характеристики, аналізи букв зовсім недоступний для

нього. Навіть та Україна, яку він так горячо любив, малювала ся в його поезії в зовсім фантастичних нарисах, і хто знає, чи той фантастичний малюнок не причинив польській суспільности багато шкоди, так само, як певно принесе їй шкоду й неменше фантастичний, хоч у противнім, ворожім та ненависнім напрямі малюнок у славній „Трилогії“ Сенкевича. Тимчасом на ділі, в своїх листах Залеский показує ся далеко не фантастом, не дитиною мрій, не відлюдком. Се живий чоловік, повний зацікавлення до сучасних подій, чоловік з широкими товариськими зв'язками, з дуже виразними симпатіями й антипатіями. Він уміє держати ся осторінь від подій і суперечок, але має про все вироблений суд, нераз дуже ясний і тверезий. Так само й про поезію він має вироблені ясні та рішучі погляди, над своїми віршами працює старанно і дбає про те, щоб усі вони відповідали одній провідній ідеї. Цікава тема для психологічної студії: як погодити сю дійсну вдачу чоловіка з його поезією, яка, додаймо тут, була наскрізь лірична. Листи, уміщені в першій томі, йдуть від р. 1825 до 1844 і без сумніву найцікавіші для характеристики Залеского в його відносинах до України. Із адресатів, до яких писані ті листи, назвемо: Михайла Грабовського, Ад. Міцкевича, Авґ. Бельовського, Людвіка Набеляка (оба остатні — Галичане), Северина Гощинського, Люціяна Семенського, основателів Смартвихвстанської громади Койсевича, Семеренка, Яньського. Ті листи, та ще листи до Стефана Вітвіцького, мабуть найцікавіші в цілій збірці. Крім матеріялу до характеристики і біографії самого поета знаходимо тут багато натяків, відзивів та звісток про найрізніших людей. Звертають на себе увагу дуже острі осуди Залеского про Словацького, якому Залеский майже відмовляє поетичного дару й чуя.

Ів. Франко.

Adam Krechowicki — Bohdan Zaleski o sobie i współczesnych (na podstawie korespondencji). Odczyt wygłoszony dnia 27 lutego 1901 w Krakowie, w auli uniwersyteckiej na dochód Towarzystwa oświaty ludowej, Льв., 1901, стор. 52, 16°.

Відчит д. Креховецького про Залеского заснований на кореспонденції, і то не лише на тій, що опублікована доси, але й на недрукованих доси листах та денних записках поета, з яких він подає виривки. І в тім його головна, хоч тільки хвилива вартість — доки не буде опублікована вся кореспонденція. Зрештою наукова вартість відчиту дуже невелика. Автор уважав непотрібним у популярнім відчиті вдавати ся в критичну оцінку Залеского, навіть у яку будь детальнішу характеристику його поезії. Залеский — геній, якому від потомків належить ся „nie tylko podziw, lecz wielka miłość i ogromna cześć“ — а се прикмети, які не

допускають мабуть критики. От тим то д. Креховецький не дає в своїм відчиті ані біографічного нарису Залеського, особливо його молодих літ, так важних для зрозуміння всієї його діяльності, ані розбору його творів, але обмежає ся виписками з листів, які декуди коментує при помочи жерел узятих з відки інде. Найцікавіша частина відчиту се біографія і характеристика молодого польського емігранта, поета, а в кінці апостола Адама Целінського (стор. 24—31), що також по троха звязаний з Україною (вихованець Кременецького ліцея) і відіграв деяку роль в житю нашого емігранта Володимира Терлецького. *І. Франко.*

Stanisław Zdziarski — Ze studyów nad „Szkolą ukraińską“. Kierunek ludowy w poezyi. (Ateneum 1900, т. IV, стр. 335—362).

Українська школа в польській поезії здавна цікавила не тільки істориків польської літератури, але загалом усіх тих, кого зацікавлював гордийський узол польсько-руського питання. Характерне для Поляків хіба те, що не вважаючи на велике значінє української школи в їх літературі, вони доси не здобули ся на основну студию про се явище, ба навіть, можна сказати, закинули цілу „українську“ ниву під переліг. Аджеж доси нема повного і критичного видання писань такого велетня польського слова, як Северин Гоциньський, не говорячи вже про інших *minores gentes*; більша частина писань Томи Олізаровского лежить у рукописах, а зі студій про сю частину польської літератури й її суспільний підклад усе ще найліпше буде те, що сказали не-Поляки: Дашкевич (у розборі „Очерків“ Петрова) та О. Колесса.

Чи праця д. Здзярського, в якій виривком має бути отся статя, заповнить сю прогалину, не вмю сказати. В усякім разі статя не дає ніякісьнього понятя про те, що розуміє автор під українською школою, як задивлює ся на її значінє, чи і який добачає в ній розвій ідейний або хоч формальний. Д. Здзярський обмежив тут свою тему дуже сильно. Він розглядає тільки трьох репрезентантів української школи пізнійшої доби: Олізаровского, Грозу і Головіньського, розглядає тільки їх поезию, а властиво тільки людові мотиви в тій поезії, значить казкові та легендові мотиви, вірування, пісні. Винайшовши первовзір або паралелю даного мотива в якій українській або білоруській або хочби польській етнографічній збірці, автор сим і задовольаєть ся. Він задовольаєть ся ще меншим. Ось прим. сконстатувавши, що в поемі Олізаровского „Zawerucha“ характеристика чумака взята з української пісні, він додає: „Dalszy ciąg pieśni w poemacie Olizarowskiego został nadzwyczaj udatnie w duchu ludowym skreślony, bo i w pieśniach ludowych czumak w rozpaczy idzie do karczmy“ (стор. 337). Ну, на те, щоб

завести чумака до коршми, не треба було аж пісні народньої, а вже „духа людowego“ тут ніщо дармо і в рот брати. І далше говорить д. Здзярський: „Fakt ów dalej, iż czumak i Zawerucha milczkiem siedzą, jak dwa wilki, gdy psa zjedzą, iż Zawerucha usiadłszy niemu, głuchy, w twarz czumaka oczy wlepił, i wreszcie, kiedy się obaj poznali, — podali sobie dłonie, przez stół wzajem smutne skronie pochyliwszy uderzyli w półkwatki“ jest równie trafnie z życia ludu ruskiego zdjęty, bo lud ten jest bardzo małowowny i tak samo smutny, jak te dwie kreacye w utworze Olizarowskiego“ (стор. 327-328). По нашій думці сей уступ потверджує хіба те, що д. Здзярський сказав перед тим (стор. 336), що сей „український“ поет, родом Мазур із Ряшівського повіту в Галичині, пробувши дитячі літа на Волні, не знав і ніколи не бачив України, ніколи не бачив ані дійсного козака, ані чумака, а малюючи поводжене обох тих фігур у коршмі малював радше поводжене двох польських студентів у львівській кнайпі (поема написана була у Львові 1832 р.), ніж поводжене українських селян, які не мають звичаю ані так мовчати, як твердить д. Здзярський, ані подавати собі рук через стіл, ані „чокати ся“ нівкватирками (на Україні тільки „кружляють“ чарку, тоб то випивши подають з рук до рук).

Таким самим, чисто механічним методом перебирає д. Здзярський поему за поемою, підносячи з них тільки ті місця, де може вказати якусь етнографічну паралелю. На скільки цілість відповідає якій небудь людській думці, відносинам України, характерови народа та місцевости, се д. Здзярського не інтересує; чи Україна в такому творі виходить правдивою чи карикатурною, се немов би сягає по за обрій його очей. Зовсім так, як коли би хтось беручи ся описати нам різнобарвний килим виторочував перед нашими очима з него самі зелені нитки. Яка мета такого трактованя річи - не розумію. Та мені здає ся, що перебравши таким способом усю українську школу автора за автором і твір за твором, ми так само не будемо розуміти їх значіння й вартости, як і без того.

Зверну ще увагу на один деталь. На стор. 353 згадує д. Здзярський про віршоване оповіданє Грози „O duszach umarłych“. поміщене в збірці Rubon 1845, II. Се оповіданє „jest dosłownem przerobieniem opowieści ludowej zamieszczonej w rozprawie Grabowskiego pt. „O gminnych ukraińskich podaniach“, що була надрукована в тій самій збірці. Відки взяв се оповіданє Грабовський, сього д. Здзярський не дошукує ся; він зовсім не звернув уваги, що український оригінал сього оповіданя був значно пізнійше надрукований Кулішем у його „Запискахъ о Южной Руси“ пз. Бабуся з того світу. З уваги на те, що Куліш уже в початку 40-их років був знайомий з Грабовским, тай на те,

що Грабовський перелає сю легенду не лише з тими самими іменами, які знаходимо у Куліша, але в тій самій артистичній формі і з тою самою закраскою, яку надав народньому оповіданню без сумніву сам Куліш, ми мусимо стояти на тім, що українська есхатологічна легенда, оброблена Кулішем, була перекладена на польське Грабовским, а потім перевірована по польськи Грозою. Може би детальне порівняне сих трьох версій кинуло також *sui generis* промінь світла в духову роботу „української школи“?

Ів. Франко.

О. А. Мончаловскій — Литературное и политическое украинофильство, Льв., 1898, ст. 190, 16⁰ (Відбитка з „Галичанина“).

Д. Мончаловський хотів бути помічним будущому історикови Галицької Русі, облегчити йому вилучування поодиноких елементів із історії поглядів москвофілів на українську національну ідею — і написав отсю брошуру. Звістно, автор ужив тут права вільного добору, бо коли-б хотів звести до купи усе те, що говорили й писали москвофіли про сей болючий для них проблем від чотирьох десятків літ, то був би зачудував увесь світ дивоглядністю, суперечністю, неконсеквенцією й неосвіченістю, ба й некультурністю сих думок. Такої медвежої прислуги своїй партії годі домагатись від д. Мончаловського, тому він був у повнім праві вибрати з посеред непроглядного ліса своєрідних гадок ті, що сяк так можна ще повязати з собою, хочби й штучно, а все инше кинути, доки який проклятий українофіл не виведе його на світ божий. Право вільного добору розширив автор аж так, що полишив цілком на боці розмірно об'єктивні гадки про українське питання найповажнішого з галицьких москвофілів д. Свистуна. Та дуже хибно думав би той, хто хотів би знайти в сій книжці якесь поважне, одвоцільне і консеквентне переведення гадки. Усього того дарма шукати у всіх неприхильників української національної ідеї, рівно у Флоринського і Будиловича, як у Вергуна й Мончаловського. Про їх посліпльну згоду нема що й говорити, хіба стільки, що всі радо з'їли-б український рух, навіть хвалячи його (Славянскій Вѣкъ). Ся незгідність та помотаність поглядів ніяк не може увійти в якесь еволюційне правило розвитку їх і тим дає найкращий доказ про їх стійність, а нам велить дивитись на отсю брошуру *sine ira et studio* і брати її більш як історичний документ, аніж живе слово. З тої причини в полеміку вдаватись не будемо, бо треба-б до того в десятеро більшу списати книжку, як отся, та при тім учити її автора найосновніших понять історії, соціології, політики, філософії і т. ин. До того д. Мончаловському вже за пізно братись до пропедевтики. Тому то обмежимося до того, що покажемо хід гадок

у його брошурі, групуючи їх по можности, а читач уже сам виробить собі погляд про їх наукову стійність, бо усе те вже давно ми чули, а нової гадки ані сліду. Сам автор знав про се і тому писав сю брошуру pro foro externo, як признаєть ся на ст. 24 і 25. Як знаємо, не було се без наслідків.

Всім розділів має праця д. Мончаловського, а перший із них має у заголовку приповідку: „Говори, Климе, най твоє не гине!“ Дійсно, кращого мотта не міг автор придумати для своєї книжки! Тут розказана звісна полеміка в російських часописях про галицьких Українців, викликана заснованнем тернопільської української гімназії, при чім д. О. Маковей помістив був у „С.-Петербурзькихъ Вѣдомостяхъ“ статі про галицьке національне питання. Статі викликали були цілу бурю в російських часописях і вкінці львівський „Галичанинъ“ був примушений оправдатись. Сей помістив у своїх фейлетонах отсю саме працю д. Мончаловського, немов у відповідь на статю д. Маковея.

Сі „возраженія“ починає автор від другого розділу, що йому дав многозначучий заголовок: *Semper calumniare audacter*. Наперед вискажує свій жаль, що російська публіка занадто легко бере галицький національний „сепаратизм“, хоч який він страшний. „Нинішнє українофільство — не благородне і природне українофільство Костомарова, Шевченка і Куліша, а перед тим Котляревського і Квітки“ (слава Богу! але забув вже сердега те, що чинили й писали про тих невинних українофілів сучасні їм Мончаловські, Флоринські і т. ин.), воно тепер „нещастє галицько-руської інтелігенції, нещастє руської людности Австрії, нещастє всього руського народа“. Дальше заводить сердечно, що „сепаратисти“ експльоатують прихильників „твердой національно-исторической почвы“, забираючи їм найкращі і найздібнійші молоді сили. Я порадив би автору не лише плакати з сїєї причини, але й призадуматись над сею проявою, дуже характерною.

В полеміці зі статєю д. Маковея держить ся автор інтересного метода, зачіпати формальні і другорядні питання та розвязувати їх софістерією. Чому д. Маковей назвав галицьких москвофілів „Великоросами“? Чому він за початок національного відродження має р. 1798, а не 1848 р.? Чому назвав М. Шашкевича Українцем? Та-ж він написав звістну оборону словянської азбуки! Та-ж галицький народ, почитаючи св. Володимира і Почаївську Матір Б., почував себе до єдности з Росією! Та-ж в однім десь акті Марії Тереси народність Галичан означена словом *russisch*! Та-ж у самім заголовку відозви „Головної Ради“ 1848 р. єсть *genetivus* на аго, що показує „объединительное стремление галицко-рускихъ дѣятелей“ 1848 р.! А заголовки ріжних неграмотних букварів до 1848 р.! Та-ж Петрушевич і Дідицький ска-

жуть нині, що в 1848 р. про самостійність українського народу ніхто й не думав! *). Як сьміє Маковей покликуватись на урядові протоколи „собора“ 1848 р., коли М. Устиянович перед самою смертю написав, що „собор“ цілий був „объединительный! Рішення таких важних проблемів обіймає увесь 3 розділ. На деякі закиди д. Маковея, нпр. у справі славного „Заведенія“, відповіди тут цілком нема, „такъ какъ тенденція этой выгадки слишкомъ ясна, чтобы на нее отвѣчать добрыми словами“ (стор. 54). Вкінці запевняє нас автор, що від 80-их років у Галичині більше учать ся російської мови, забув лише додати, що $\frac{9}{10}$ того учення паде на тих таки сепаратистів.

Сокрушивши таким способом противника і здобувши основу, воює автор дальше сьміло і в 4 розділі доходить до глибокого висновку: Відродженне і розвиток Галичини заслуга не українофілів, бо вони тут лише всього 30 літ, се заслуга „русской партіи, члены которой и пятьдесятъ лѣтъ тому язачь и вынѣ проявляли и проявляютъ примѣры такого самоотверженія, такой любви къ церкви и народности, такихъ подвиговъ, какими въ правѣ были бы гордиться и болѣе счастливые народы“. Що до першого — то було-б інтересно знати, яке се відродженне і який розвиток (у яких напрямх) кладеть ся в заслугу москвофілів, треба-б його докладно означити; що до другого — то сі тиради пахнуть дуже що найменше „Страхопудом“, подібно й дивна льогіка, що Українці нічого не зробили, бо-ж вони живють ледви 30 літ. Тою льогікою ідучи, мусимо признати, що ще більшу заслугу для галицьких Русинів має Австрія, Угорщина, Польща і т. ин.

Тут признав автор усю надгороду москвофілам, а зараз низше почуває себе чомусь в обовязку оправдати їх в закиду, чому так мало досі зроблено на піві сього відродження. Або одно неправдиве, або друге непотрібне. Москвофіли, до яких, не знати на якій основі, причислює автор всіх т. зв. рутенців, тому, каже, мало зробили, бо завсїди мали проти себе хитрість польської політики. Та польська політика заснувала Dnewnyk Ruskij і Ruskij Sobor, переслїдувала гражданку, хотїла завести латинку у руське письмо, була неприхильна „обрядовому движенію“. Стільки зумів привбирати автор перешкод для розвитку національного, просьвітного й політичного під проводом сторонників „русской партіи“! Чи супроти того не на іронію подобає виклик автора: „Сколько потребовалось самоотверженія, сколько энергїи, сколько труда и сколько любви къ своему родному, чтобы съ одной стороны просвѣщать народъ,

*) Лише самі вони оба. Диви „Літ. наук. Вістник т. XIII, статью І. Франка про Петрушевича. Про те міг би д. М. довідатись хоч би й із Ф. И. С. „Прикарпатская Русь подъ владѣніемъ Австріи“, книжки собі цілком близької.

съ другой добиваться политическихъ правъ, съ третьей отражать покушенія на русскую азбуку и русскій языкъ, съ четвертой борются противъ своихъ же отступниковъ отъ вѣры и народности!“ (стор. 69). Ще більша вийшла-б з того іронія, як би був автор додав, що проти Поляків і наведених перешкод мали руські політики 1848—1880 р. за собою центральне правительство, трохи сильніше від Поляків, і якби вони хоч дрібку були свідомі себе і хоч трохи бажали просвіти народови, то про такі перешкоди, як наведені, було-б стидно й говорити в історичній розвідці Д. Мончаловський дуже добре знає, що все зроблене москвофілами, не подиктоване темнотою, безхарактерністю і лакейством, значить користне народови — було лише імітованнем свідомих Українців, для противаги їх впливови. Се імітованне тягнеть ся до нині. Автор знає, що політика славлених ним патріотів у конституційнім періоді була просто скандальна, але він зве її лише „небезошибочною“ і вину тому знаходить в тім, що аж 1866 р. „русская партія сбросила съ себя иго „рутенизма“, ставъ на твердую почву національнаго и языковаго единства“ (стор. 70). Треба було лише додати, що конституція заведена в Австрії 1867 р. !

В пятім розділі перехід до т. зв. польської інтриги. На якійсь довшій льогічній основі умів автор получити польонофілів 1848 р. з Українцями 60-их років, хоч перші рідні брати „русской партіи“, і що до мови і що до переконань, чи там усякої недостачі їх. Дуже теж зручно омиває автор полученне українського руху в Росії і Галичині, як теж москвофільського в Галичині, Буковині й Угорщині — значить усе те, що всякому розумному чоловікови обернуло б цілу справу вспак, як се видно навіть із праці москвофіла д. Свистуна. Та дивуватись тому нема що, бо д. М., скільки знаємо, не має нахилу до морального самовбійства. Досить що молоді Галичане не зрозуміли „истиннаго смысла Шевченковыхъ произведеній“ і почали т. зв. козакованне. З того скористали Поляки і надали сим поетичним симпатям політичний напрям. І тут відкрив д. М. Америку! От бачите, перше було літературне українофільство, гарне, природне, всім обединителям любе, та на жаль Поляки зробили його політичним, на свою користь, щоб ослабити Росію. Тут треба-б почати научати автора від азбуки, бо він не знає, що український рух супроти Москви був уже політичним від 1654 р., він не знає, що Кирило-методьевське Брацтво було політичне, що між поезіями Шевченка половина основана на політичних гадках, що український рух 60-их рр. у Росії був політичний, та навіть хоч би не був, то мусів перейти такий еволюційний розвиток, який переходили усі національні ідеї XIX ст. у всіх народів, навіть і Москалів, який переходять усякі взагалі ідеї. Та проте дарма говорити з автором, коли він

рівночасно висказує ось яку чудернацьку нісенітницю: гадки в поезіях Шевченка чисто соціальні, бо в них ані разу не стрічається слово Русь (стор. 73). Як сонне видіння переслідує автора „польська інтрига“. *Siolo* Сьвєніцького більш епохальне діло, ніж усі історичні події, революційні ідеї, просвітні змагання і т. вн., а фонетика страшніший чорт, аніж французька революція для аристократів. Малий, незначний значок для письма піднесений автором до кольосального історичного значіння. „Нова ера“ не подобається автору лише тим одним, що означає українську самостійність і католицизм, що до інших точок вона могла вже бути вдесятеро консервативніша. Не знаю, чи д. М. задавав собі питання, чому Бадені мусів робити угоду з Романчуком, коли сторонники останнього повинні бути кість від кости і кров від крові Поляків? Звідки взялись противности і потреба загоди? Та й сам автор говорить трохи нижше, що „нова ера“ розбилась і вірними їй лишилась лише горстка, а всі інші Українці стали в опозиції до уряду й Поляків. Чому тут не говорить автор про польську інтригу? Де тут політична сторона українофільства на користь Поляків? Хіба знов сама фонетика! При кінці розділу сказав автор сьвідому неправду, що фонетика доведе до збільшення Русинів *gente Rutheni natione Poloni*, „а такихъ типовъ уже нынѣ много“ (стор. 89), бо автор таки добре знає, що такі типи належать до минувшини, що самі Поляки нарікають про загибель таких типів.

Шостий розділ призначений на те, щоб показати, як українство вяжесть ся з польською революційною ідеєю і російським конституційним змаганням. В тім нікого упевняти не треба, бо така союзність знана, природна й не дивна, таке діється скрізь по сьвіту і цілком не противить ся моральности. Одначе автор думає, що тим здескредитує українську ідею, коли яким небудь способом пришпилить до неї якого Поляка або російського революціонера. Се доказ, що книжка писана для Росії, бо для Галичан такі лучення не мають ніякої вартости. Автор на стільки ще не критичний, що вилапує і ті звістки, де Поляки (так немов би у них була лиш одна партія) не бажають собі України окремої від Польщі, але границь останньої з 1772 р. Де-ж тут консе-квенція? Та ж з того виходить, що українська національно-політична ідея противна польській Ягайлонській ідеї! Так само годі зрозуміти, і сам автор певно не розуміє, в яких відносінах стоїть до „польської інтриги“ український соціалізм, що тільки бесіди про нього. Чи се баламутство те-ж *pro foro externo*? Кінець кінців такий, що Українці признають добровільно люблинську унію (*sic!*) і тим самим відновляють право пановання Польщі над Русею (ст. 120). Зараз після сеї дивоглядности читаємо, що „нынѣшнее украинофільство, представляемое

групою г. А. Барвинського имѣть вполнѣ политическій характеръ“ (ст. 121). Рівночасно на тій самій стороні говорить ся, що ся група не має ніякої сили, що загал галицьких українофілів противний їй. Як же то? Значить ся, українська ідея невинна! Що більше, і такий погляд цілком не вірний. Група Барвинського найменше політична зі всіх українських партій, будучи опортуністичною, за те останні українські партії як раз *par excellence* політичні, бо мають далекосяглі політичні пляни. Вони з тим не криють ся і д. М. слід би знати про се. На що-ж здалось велике відкритє? Треба признати, що у людей того покрою, що д. М., дивний науковий метод. Замість старатись зрозуміти причину, основу й обставини якоїсь прояви в новочаснім історичнім розумінню, вони вдоволяють ся випискою з якої там *Gazet-и Narodow-oї, Przegląd-a*, або підхоплюваннем якої небудь полеміки між Українцями. Як остаточно поплутаві в автора найелементарніші понятя, доказом нехай служить ось що: програма Романчука, по словам автора, була відреченням від етнографічного українофільства, бо приймила в основу католицьку віру. Значить ся, етнографія й релігія одно! Або як свідчить про історичну освіченість автора розумованне про Сербів і Хорватів: „Политика и вліяніе Рима раздѣлили сербскій народъ на два народа; сербы, сохранившіе православіе и кириллицу, остались сербами, ихъ же родные братья, принявшіе католичество и латинку, образовали совершенно отдѣльный хорватскій народъ. Слушая серба, говорящаго по сербски и хорвата, говорящаго по хорватски, пельзя замѣтити существенной разницы въ языкѣ, но попросите ихъ написать сказашное ими и вы увидите два совершенно различные языка“ (стор. 127). Чи що дивного, коли автор з таким науковим підготованнем береть ся рішати українське питанне!

Захотілось ще автору рішити (з таким самим знаннем) літературну сторону українофільства (7 розд.). Тут, розумієть ся, теж мають перевагу такі важні проблеми, як чому „Малороссія“ у нас зоветь ся Україною, чому ми зовемо так і Галичину і т. ин. неначе-б то се було основою української національної ідеї. Звістно, кому форма, а кому зміст. Полишимо на боці авторові розумовання з поля лінгвістики, бо одно д. М. не лінгвіст, друге лінгвістика національного питаня не рішає, хоч би український язык був сто разів більш подібний до російського, ніж тепер єсть. Остаточно автор не такий завзятий ворог языкової самостійности Українців, він доходить навіть до такої глибокої сентенції: „Мы готовы согласиться съ украинфильскими филологами и политиками объ отдѣльности и самостоятельности малорусскаго языка, подъ условіемъ, однако, что они намъ укажутъ, гдѣ граница, отдѣляющая малорусскій языкъ отъ великорусскаго языка?“ (стор. 142). За

таку ласкавість автора ми відплатились би рівним і готові признати правду цілій книжці його, коли він нам покаже в ній границі, де кінчить ся безглуздість, а починаєть ся розум.. Спеціальної подяки заслужив собі д. М. від російських Українців, яких потішає, що нічого їм бояти ся атентатів Галичан, маючи за собою: „могущественнѣйшее въ мірѣ самодержавное государство, мировую литературу, а въ случаѣ нужды и миллионную армию“ (стор. 144). Так говорить чоловік, що рівночасно „просьвічає“ народ у конституційних правах! Сокрушеніє української літератури легко удаєть ся автору. Ото виписує колишню критику Лівобічного в „Буковині“ на першу книжку „Літературно-наукового Вістника“ — та й тільки. Бо виписок із офіційальних шкільних книжок чень і сам автор не бере поважно.

Кінчить автор свою брошуру розділом під заголовком: „О семь знаменіи побѣдиши!“ Говорить тут про участь Українців в російській літературі й науці на доказ єдности (таку єдність можна-б знайти і з Поляками, Німцями, Мадярами і т. ин.), про нестійність української ідеї вже тому, що Україні ділять ся на партії з ріжними програмами (яке незнання соціологічних і політичних ідей!). Далше знаходить відряду, що „миліонная масса крестьянства льнетъ къ русской партіи“, — але се хіба в Росії, бо в Галичині й самому автору про се нічого не звісно. Зітхає теж, що як би то в Галичині в усї школи ввести „руській“ язик, то до десятка літ і не пізнав би Галичини, так вона зрівналась би з цілим „руским“ сьвітом. Потїшимо автора і нашим вітханнем, що як би то політична воля в Росії, то д. Мончаловський і не пізнав би „наслѣдія св. Владимира“... Вквіці запевняє віс нас, що москвофіли не противні українській літературі, коби лиш не „сепаратизм“.

Дивна лише та москвофільська публіка, що читає в одній і тій же часописи доволї об'єктивні виводи д. Свистуна про українське питання і такі безглузді напади як праця д. Мончаловського. *С. Т.*

Юбилейный сборникъ въ честь Всеволода Федоровича Миллера изданный его учениками и почитателями подъ редакціею И. А. Янчука, Москва, 1900, ст. XXII+368, 4° (Відб. з ХCVII т. Извѣстій общества любителей естествознанія, антропологіи и этнографіи).

Збірник виданий на честь звісного орієнталіста, дослідника російського народнього епоса, проф. Вс. Миллера, містить більше сорока праць російських, українських, вірменських і иньших учених і визначаєть ся великою ріжnorodністю змісту. Певна річ, значна часть між ними зовсім не заокруглені праці, а тимчасові комунікати, нариси або на-решті сирі матеріяли. Та все таки знаходимо всюди цінні причинки до

дальших дослідів — і се головна заслуга книги. Деякі з поміщених тут праць були вже обговорені в Записках (т. XL). Я обмежусь тут на працях історично-літературного та етнографічного змісту.

На вступі В. Михайлорский дає коротенький нарис наукової діяльності юбілята, зупиняючи ся на характеристиці його важніших праць, серед яких видне місце займає також „Взглядъ на Слово о полку Игоревѣ“, де Вс. Міллер поспробував пояснити мітольоґію і форму поеми в звязку з апаолоґічними церковно-болгарськими та византийськими творами. До нарису додано бібліографічний покажчик наукових праць юбілята (всіх 141).

Далі подають Thor Lange і Philipp Trilling два переклади (данський і німецький) болгарської колядки про те, як юнак перегоняє сонце; сю колядку цитував Вс. Міллер у своїй праці про „Слово о полку Игоревѣ“. А Грузинский дав гарний переклад вступу Шевченкової „Черниці Марьяни“. До поетичних причинків треба ще зачислити працю С. Олферва „Изъ области древне-арабской лирической поэзіи“, де подано переклади сімох пісень з коротким вступом і поясненнями. До сирих материялів належать апокріфи записані з уст народа в Волинській губ. А. Малинкою, апокріфи зібрані в Кубанській обл. пок. М. Дикаревим, один вірменський апокріф (Послание Пилата до Тиберія) поданий у перекладі Х. Кучук Іоаннесовим, подана С. Долговим із одного рукопису вірша-пісня „Чудная Царица Богородица“, поданий М. Аттаєю переклад арабського тексту повісти про „Акира премудрого“ і подана А. Марковим „Біломорська билина про похід Новгородців на Югру в XIV в.“ (до неї додано й уваги). Із праць більше принагідного характеру зазначимо Г. Чиркова „Два любопытныхъ арабскихъ документа“, з приводу двох арабських листів, привезених із Сирії д. Кримським; далі д. Кримського „О малор. отглагольныхъ существительныхъ на ене и ине“; Р. Брандта „Нѣсколько мелочей (про слова „перецъ“, „вьсь, вьсе, вьса“, „человѣкъ“ і про деякі акценти), Мірри Джаффара „Объ искусственномъ образованіи парныхъ словъ“, П. Мілюкова „Что такое „море Виряное“ и „городъ Леденецъ“ былины о Соловьѣ Будимировичѣ?“ та Л. Мсеріанца „Къ Боспорской ономастикѣ“. Із праць більше заокруглених варта уваги статя В. К. Поржезинского „Нѣсколько страницъ изъ исторіи сравнительнаго языковѣдѣнія“, де автор розглядає й критично розбирає погляди найчільніших лінгвістів на можливість реституції індоєвропейського праязыка.

В своїй статі „Одно изъ примѣненій закона переживанія старини въ исторіи русской литературы“ М. Сперанский застановляєть ся над методом, якого треба уживати при дослідях над ріжнородними апокріфами, тими важними памятками староруської літератури. Вихідною точ-

кою тих дослідів мусить бути тзв. індекс, чи то статя „О книгахъ истинныхъ и ложныхъ“. Вона появляє ся на Русі ще в XI в., чим пізнійше, тим більше являєть ся розширеною, в кінці у-перве появляєть ся друком у Москві 1641 р. в тзв. „Кириловій книзі“. Отже в тім індексі, вчислено апокріфи двоякого рода: оповіданя на теми біблійних подій старого й нового завіта, фальшиві житія святих та твори есхатологічні з одного боку, і цілий ряд творів ворожбитських, фальшивих молитов, заклият і т. и. з другого боку. Між тими двома групами заходить важна принципіальна різниця. Твори першої групи — переважно переклади з грецького, і так само індекс їх перекладений, старший; твори другої групи в старих грецьких індексах не названі і дістають ся до індекса аж на Русі. Проф. Спер. підносить і иньші різниці, які заходять між сими двома групами і домагають ся відмінних методів досліду. Тексти першої групи здобувають собі популярність в якісь часі, а потім попадають в забутє, коли змінить ся літературна мода; тексти другої групи, відповідаючи народнім віруваням і загальним психічним настроям, живуть довго і не підлягають моді. Тексти першої групи завдяки своєму напів церковному характерови переписують ся або переробляють ся бережливо, отже й заховують в більшій мірі свій первісний характер, так що їх звязок з первовзорами прослідити далеко лєкше; натомісь тексти другої групи переробляють ся дуже основно, або komponують ся на ново на тлі якогось даного повір'я, через що й звязок їх між собою прослідити дуже трудно, а походженє з чужомовних звірців сконстатувати рідко коли можливо. От тим то при досліді тих памяток для першої групи вистарчає метод історично-літературного порівняня, натомісь для другої групи треба користувати ся фактами етнографії й порівняного фольклору. Гарна статя проф. Сперанского, якому наука завдячує цінні досліди і в одній і в другій групі апокріфічних памяток, повинна бути звісна особливо кождому з тих молодших робітників, що беруть ся до праці над памятками апокріфічного письменства.

Зовсім иньшого, певно що дуже оригінального, але зовсім ненаукового методу держить ся М. Дикарив у своїм вступі до апокріфів зібраних у Кубанській обл. В остатніх роках свого житя пок. Дикарив побільшив собою число тих, що зломали ногу в порівняній мітології. Він сконструував собі теорію, яку висловив у отсій передмові ось якими словами. Виходячи зі знаного не лише у Греків, але майже у всіх народів на землі віруваня в щасливі і нещасливі дні М Дикарив придивляє ся календарям римо-католицькому і протестантському і переконує ся, „что составители ихъ руководились системою греко-языческаго календаря, приурочивая къ извѣстнымъ числамъ праздники святыхъ, имена

которыхъ имѣють нѣкоторое созвучіе съ именами или прозвищами языческихъ боговъ, праздновавшихся въ тѣ числа“. Певна річ, єсть зерно правди в тім реченю, та тільки зерно. Основою християнського календаря був не сам грецький, а подекуди й жидівський, єгипетський і вьші, а основою всіх старинних календарів був календарь вавилонський. Значить, дослїди повинні обіймати всі ті календарі. А з другого боку М. Дикарїв дуже наївно уявляє собі, що ті календарі укладав хтось один чи якась спеціальна комісія, що при укладаню мала такі чи сякі свої провідні думки, яких цілі з уваг М. Дикарева навіть зрозуміти не можна. Та в кінці третє: навіть хоч би ціле речене Дикарева було правдиве, то ті висновки, які він робить із него, ті карколомні зближеня й дикі етимології не мають наукового характеру і можуть хіба скомпромітувати порівняний метод. Досить буде сказати, що в отсій передмові він ідентифікує закінчене деяких лат. святих на -bert-pert-precht (Albert, Albrecht і т. и.) з мітичною Бертою, з грецьким (скомпонованим) Πέρθρα і такимже Κέρθρα, з Персефоною, Артемідою, Вічним Жидом і московським прозвищем „Лиса Патрикѣвна“, назву Индия з грецьким Ἰνδία, Троян з Ἐρώ-ἀνα — Ἐηρόσια Ἄνασσα, Галич з Ἀλκίω ἀρά, село Березово з Περία або Κερέεσσα і т. д. Олексій Попович нашої думи у Дикарева грецький Гермес, король Кароль — грецьке κόρη ἡλια = дочка сонця і т. д. І головно — з усіх отих карколомних зближень нічогосінько не виходить окрім непроглядного хаоса.

Характер тимчасового комуніката — збірки цікавих матеріалів і деяких уваг до них має статейка А. Кірничікова „Богородица въ народной поэзи“ (ст. 93—96). Автор згадує тут легенди про стопу Богородиці на скалі, наводить французьку пісню про розцвильй прут, наводить в повнім текстї бесарабське оповідане про плач Богородиці за Христом і про те, як жаба потішила її, чим і поясняєть ся народне віруване, звісне також у нас, що жаба „чистить воду“ і що жабу вбити — гріх. Автор цитує також українські матеріали і кінчить легендою про засіяну ниву, що чудесно зараз зародила і доспіла.

До історії апокріфічних легенд належить також гарна праця Гр. Халатянца „Объ Авгарѣ, царѣ Эдесскомѣ, поꝛ Моисею Хоренскому“. Се уривок із більшої праці — критичного дослїду про жерела Мойсея Хоренського. Користуючи ся працями європейських учених про ту легенду автор доказує, що старий вірменський історик черпав із церковної історії Евзевія, дещо взяв із Йосифа Флявія, але найбільше деталей таки просто виссав із пальця.

Характер реферата з ширшої детальної праці має статя А. Д. Григорьева „Къ вопросу о происхождении и редакціяхъ повѣсти объ Акирѣ премудромѣ“. Автор подає тут головні результати своїх дослїдів

над сею повістю, але без аргументації й наукового апарату, так що й рецензентови годі сказати що будь про вартість тих висновків, хоча дещо, нпр. першинство індійського прототипа повісти перед вавилонським і перехід індійського мотива до Вавилону ще в VII в. до Хр. а ргіогі можна вважати сумнівним.

Дуже інтересну і старанно оброблену працю дав С. Шамбінаго в статі „Древне-русское жилище по былинамъ“. Порівнюючи описи помешкань, дані в билинах, з тими староруськими помешканьями, які знаємо з історичних документів та археологічних і иньших памяток, автор доходить ось до яких висновків: 1) помешканє змальоване в билинах згідно з історичною дійсністю; 2) се помешканє — то багатий дім XVI—XVII в. Значить 3) остаточна редакція билинних описів, а тим самим і билинних текстів загалом була ділом скоморохів XVI—XVII в., значить далі 4) форма і зміст билин, які дійшли до нашого часу, виробились остаточо в XVI—XVII в. Сі висновки роблять кінець фантазованьям про прастарє походженє билин, про їх прастару форму і т. д. Певна річ, в ті билини, які ми знаємо тепер, ввійшло не мало елементів значно старших від XVI в. Але знаючи таке пізнє їх сформованє ми будемо знати, що старші елементи в них перейшли пізнійшу, може й не одну перерібку, комбінували ся з новійшими і тратили свій первісний характер. Варто би, щоб методом д. Шамбінаго дехто зробив досліди над нашими старшими піснями (колядками, весільними піснями) і здобув певні дані для їх хронологічного розміщеня.

Дуже цінні уваги додав А. Марков до записаної ним над Білим морем билини про „Камское побоище“. Автор показує тут, як історичний факт походу і поражєня Новгородців над річкою Камою, допливом Іртиша, в р. 1357, перейшовши в билину, з часом був прислонений конвенціональною українсько-руською закраскою: замість Новгорода явив ся Київ з Володимиром, Іллею Муромцем, Добринею, Татарями; з первісного оповіданя лишив ся тільки реєстр „богатирів“ — Новгородців, та назва „Камское побоище“. Автор додає, що билина про Камське побоище була потім перероблена на билину про Мамаєво побоище, яке історично трапилось 23 роки по нещастю Новгородців над Камою.

В статі „Одинъ русскій анекдотъ и его западный источникъ“ подає проф. Ю. Поливка з Праги порівняний дослід над звісним у нас анекдотом про те, як селянин учив мандрованого студента називати по книжному дім, кицьку, огонь, драбину і т. и. Так само західне (та мабуть в основі орієнтальне) жерело вказує проф. Сумцов для Стороженкового оповіданя про бабу, що їй чорт на махових вилах чоботи оддавав. Проф. Сумцов зупиняє ся на іспанській збірці XIV в. El Conde Lucanor, де є оповіданє, що було мабуть прототипом иньших європей-

ських, отже й нашого. Алеж відомо, що Conde Lucanor зложений у значній частині з орієнтальних матеріялів; на жаль проф. Сумцов не дошукував ся дальше жерел сеї повісти.

Для історії і топографії казок дає цінний причинок Ол. Маркевич у статі „Очеркъ сказокъ обрашающихся среди одесскаго престопаодія“, де в систематичнім укладі передано і схарактеризовано зміст 50 казок, записаних автором від одеських учеників. Цікаво, що казки записані російською мовою, але з примішкою українських зворотів, а теми їх виявляють більше схожости з українськими, ніж з московськими казками.

В. Гордлевський подав дуже важний причинок для порівняних студій над казками та легендами, а власне перепоів зміст 98 турецьких казок, зібраних мадярським етнографом Куношем і виданих у Будапешті по мадярськи в р. 1889. На жаль, д. Гордлевський не завдав собі праці додати до кожної казки покажчика паралелів і оброблень, що, бачить ся, повинно б бути обовязковим у кождім науковім виданю таких матеріялів. Тільки до одної казки додав гарну студию д. Кримський, — се тема про тав. доктора Всезнайк або Жучка, до якої д. Кримський псказує нові орієнтальні паралелі, що дають важні причинки до її літературної історії, яка сягає аж до Індії і вже в часі зложеня великої збірки Сомадеви виявляла що найменше два варіянти.

Дуже важний причинок до історії арабської збірки „Тисяча ночей і одна“ подали А. Горстер і А. Кримський. Перший подав перекладом зі своїми увагами статью Араба Сузіта А. Сальхані про „Тисячу ночей і одну“, статью, що була подана яко вступ до виданя арабського тексту сеї збірки, докнаного о. Сальхані в р. 1888—89, а д. Кримський додав бібліографію важнійших учених європейських праць про ту збірку, додаючи декуди свої цінні уваги. Загалом праця д. Кримського конче потрібна кождому, хто займаєть ся студиями над сим справжнім „морем казок“, яким являєть ся арабська збірка.

Два цікаві причинки до етнографії Білорусів знаходимо в книзі, а то: 1) статью В. Н. Добровольского „О вѣкоторыхъ архаическихъ обычаяхъ переживаемыхъ народамъ въ Смоленской губерніи“ (сліди стародавнього звичаю „кувади“ і „ходженє баб у циганки“) і 2) М. Довнар-Запольского „Ритуальное значеніє коровайнаго обряда у Бѣлоруссовъ“. Д. Довнар Запольский бачить у короваю і в обрядах злучених з ним останки культу Пріана — погляд дуже слабо мотивований. Автор не тільки не притягнув до порівняня анальоґічні обряди й пісні півших Славян, але не заглянув навіть до праці Хв. Вовка „Rites et usages nuptiaux en Ukraine“, де був би знайшов багатий український і загалом славянський матеріял і цінні вказівки для дальшого дослїду.

До української етнографії належить у збірці тільки одна праця П. Іванова „Вовкулаки, матеріали для характеристики міровозз'являння крестьян-малоруссов“. Своім звичаєм шановний етнограф дав тут тільки згрупований матеріал свого власного збирання, не пробуючи ані порівняти його з тим, що назбирало иньшими українськими етнографами, ані зробити темою якоїсь наукової студії. *Ів. Фрашко.*

Записки Императорскаго Одесскаго Общества и исторіи и древностей т. XXII, 1900, ст. 221+43+44+81+153.

Сей том праць одеського історичного товариства починає ся двома розвідками проф. Штерна про керамічні нахідки Чорномор'я — ми обговоримо їх осібно в дальшій томі наших Записок. Тойже автор в статі „Двѣ хранящіяся въ Одесскомъ музеѣ аттическія вазы строгаго краснофигурнаго стиля“ описує чашу знайдену в Керчи: вона представляє сцену пірваня Єлени Менеляєм по зруйнованю Трої, друге начине викопане в Ольвії має образки двох флейтистів. Розвідка д. А. Н. про Бесарабію в рр. 1812—28 обговорена низше, в відділі Бібліографії. Тим вичерпуєть ся все інтереснійше в відділі розвідок.

В відділі „Матеріялів“ подані деякі документи до історії Одеси. В відділі „Смѣсь“ подав д. Родзевич деякі звістки про заснованє лянкастерских шкіл у Росії. Д. Арс. Гурлянд подав уривки з опису Одеси зробленого зараз по її заложеню генер. Сухтеленем. Д. А. С. звертає увагу на „Обмеленіє правого рукава Днѣпра у Херсона“. Д. Іванов подав документ знайдений в екатериноставскім архіві в р. 1874, до історії роздаваня земель за Потемкіна. Подано також кореспонденцію з 1825 р. в справі заснованя нових повітів та „Запись о кладѣ подъ Одессою“ куплену від селянина Гончаренка з Томашівської слобідки: про скарб закопаний чотирма запорожцями недалеко Одеси. В статі „Изъ жизни старой Одессы“ подав проф. Маркевич деякі звістки про стару козацьку родину Потилиць, що жила з початку XIX в. в Одесі і була досить популярна в одеськім купецтві. Він же подав деякі ближші звістки про житє одеського міського голови з р. 1818, Д. С. Инглези. Д. Нікіфоров дав ближші звістки про село Федвар, положене на границі Київської губернії, що існувало вже в XVI в.

В відділі „Некрологи“ між иньшими маємо некрологи А. Скальковського і В. Н. Ястребова — писані проф. Маркевичем; біографії їх звістні нашим читачам, тож не переказуємо їх, натомість наведемо дещо з житя недавно помершого члена товариства протоєрея А. Г. Лебеденцева (некролог його подав проф. Кочубинский). А. Лебеденцев, син бідного сьвященника Канівського повіту, був старшим між п'ятьма своїми братами, з котрих Теофан був основателем „Київ-

ської Старини". Учив ся в київській академії, котру укінчив в р. 1843. Перші роки служби по висвяченю провів в Одесі, але вже в р. 1848 іменовано його сьвященником в Севастополь, і тут як раз перебув він цілий час облоги міста і став ся цілком przypadково її літописцем: листи його писані до преосв. Інокентія, що були поміщені в Київській Старині за р. 1886, становлять побіч писань Пірогова головне жерело до історії облоги Севастополя. В р. 1857 Лебеденцев покинув Крим і переніс ся до Одеси, де був головним організатором епархіального органа „Херсонські Епархіяльні Відомости“, що став виходити в р. 1860. В шестій книжці сих Відомостей появилася важна стаття Лебеденцева під заг. „Ханская Украина“. Історичне значінє сеї статі лежить в тім, що вона познайомила з новими, до того часу нікому незвіданими, місцевими відносинами в останні три десятки літ панування очаківських Татар в області між Дністром і Бугом і змінила представлене про очаківську область. В тих самих Відомостях за р. 1861 помістив Лебеденцев кілька поменьших статей і матеріалів, як нпр. „Замітки севастопольського сьвященника“. В сім році переривають ся його наукові занятя з причини родинних відносин. Доцверва коротко перед смертю вмів ся він був ще в спір за рік заснованя міста Одеси і написав на сю тему кілька статей в „Новоросійськїм Телеграфі“.

В Протоколах надруковано ще деякі замітки і доповненя до археологічних розслідів.

С. Гм.

Извѣстія Таврической ученой архивной комиссіи, ч. 30, Симферополь, 1899, ст. 125.

В сій книжці можна занотувати: коротку замітку про розкопану коло с. В. Білозерки (Мелітопольск. пов.) т. зв. Чмиреву могилу — розграблену вже, що містила похорон т. зв. скитського типа, — далі замітку (малозначну) про два уривки Пятюкнижя з теодосійської синагоги й дві замітки про праці київського археологічного з'їзда д. Х. Ящуржинського й Олексія Маркевича. Останній, застановляючи ся над слабкими результатами київського з'їзда, підносить і звістну справу української мови, але при тім висловляє замітки досить несподівані в устах чоловіка, що був сам участником з'їзда і міг знати ближше справу: він заявляє, що завсїди признавав потребу одного науково-літературного язика, а то російського, і „не спочуває галицьким ученим, що вони ухилили ся від з'їзда після того як жаданий ними дозвіл в части був одержаний“ (с. 68). Що до всесловянського науково-літературного язика, то не прорекаючи, чи він коли буде, мусить і сам автор признати, що його нема, і ціла справа вийшла з того, що організаційний комітет, допускаючи всі иньші словянські язики, свідомо поминув тільки українсько-руську. Що до того часткового дозволу, то автор пригадає, що він

був даний так пізно, що годі було з нього скористати, і в такій формі, що навіть сама президія з'їзда не уважала можливим користати з нього. Зрештою автор, по тих застереженнях, висловляєть ся против заборони. Цевно!...

М. Г.

Rozprawę akademii umiejętności — wydział filologiczny, т. XXV—XXXII (II серия т. X—XVII), Краків, 1897—1901.

Про томи XX—XXIII була мова в наших Записках т. X (том XXIIV досі не вийшов?), в сих останніх восьми томах безпосередній інтерес для нас мають тільки дві розвідки дра Студинського: про генезу творчости А. Метлинського (т. XXVI) і М. Шашкевича (т. XXVII), обговорені вже в Записках т. XXVIII. Посередній, більший або меньший інтерес можуть мати для нас отєї ще розвідки: Ол. Брікнера Kazania średniowieczne ч. III — огляд кількох польських проповідників XV в., з оглядом на культурно-історичний інтерес сього матеріяла, А. Карбовяка Szkoły parafialne w Polsce w XIII i XIV w. (т. XXV), Ст. Добжицкого O mowie ludowej we wsi Krzęcinie (pow. Podgórski) (т. XXVI), К. Потканьского Lachowie i Lechici (о скільки автор зачіпає тут деякі справи східно-словенської кольонізації, надіємо ся до його поглядів іще вернутись), О. Брікнера розвідка про Вацлава Потоцкого (т. XXVII, XXIX, XXXI) — письменника не безінтересного й для нас з огляду на його історичні вірші, Я. Чубка — J. Ch. z Gosławic Pasek w oświetleniu archiwalnem (1667—1701), С. Цішевского Bajka o Midasowych uszach, studyum z literatury ludowej (XXVIII), Ол. Брікнера Apokryfy średniowieczne, ч. I (XXVIII), Я. Фіялка Studya do dziejów uniwersyteckiego i jego wydziału teologicznego w XV w., Я. Бодуена де Куртене Strona językowa oryginału polskiego listu „Dymitra Samozwańca“ z 24/IV 1604 r. (XXIX), Л. Штернбаха Analecta Avarica (т. XXXI), С. Добжицкого O tak zwanem mazurowaniu w języku polskim (XXXII)

М. Г.

Видавництва й книжки, обговорені в сїм томі:

Часописи за р. 1900: Кіевская Старина

Університетскія Извѣстія (кіївські)

Записки Харьковскаго Университета

Труды Кіевскої Духовной Академіи

Кіевскія Епархіальныя Вѣдомости

Волинскія Епархіальныя Вѣдомости

Подольскія Епархіальныя Вѣдомости

Кишиневскія Епархіальныя Вѣдомости

Черниговскія Епархіальныя Извѣстія

Полтавскія Епархіальныя Вѣдомости

Екатеринославскія Епархіальныя Вѣдомости

Херсонскія Епархіальныя Вѣдомости

Таврическія Епархіальныя Вѣдомости

Курскія Епархіальныя Вѣдомости
 Воронежскія Епархіальныя Вѣдомости
 Холмско-Варшавскій Епархіальный Вѣстникъ
 Минскія Епархіальныя Вѣдомости
 Литовскія Епархіальныя Вѣдомости
 Земскій Сборникъ Черниговской губерніи
 Сборникъ Херсонскаго Земства

Dr. I. Szaraniewicz — Smentarzyska przedhistoryczne we wsiach Czechach i Wysocku, w powiecie Brodzkim, 1898.

K. Nadacek — Z badań archeologicznych w dorzeczu Bugu, 1898.
 — Grabarka niesłuchowska, 1898.

W. Przybysławski — Dwa złote skarby w Michałkowie, 1900.

П. В. Голубовскій — Опытъ приуроченія древне русскої проповѣди „Слово о князьяхъ“ къ опредѣленной хронологической датѣ, 1899.
 — Служба святымъ мученикамъ Борису и Глѣбу въ Иваничской минеѣ 1547—79 г., 1901.

А. Архангельскій — Образование и литература въ Московскомъ государствѣ XV—XVII в., 1898—1901.

А. Павенцкій — Початок і розвій шкільництва на Руси, 1899—1900.

К. Олейниковъ — Краткая историческая записка о Свято-Троицкомъ Густынскомъ монастырѣ, 1900.

К. Харламовичъ — Іосифъ Курцевичъ, архієпископъ суздальскій, 6. владимирскій и брестскій (1621—1624 г.), 1900.

С. Рункевичъ — Извъ исторіи русскої церкви въ царствованіе Петра Великаго, 1900.

Fr. Rawita-Gawroński — Uposażenie duchowienstwa rzymsko-katolickiego na kresach ukraińnych w końcu XVIII w., 1900.

А. Папковъ — Упадокъ православнаго прихода XVIII—XIX вѣка, 1899.

Н. Марковъ — Дѣти духовенства, 1900.

А. Лазаревскій — Старинные польско-русскіе календари, 1900.

А. Новицкій — Исторія русскаго искусства, VI—VIII, 1899—1900.

А. Н. Очеркъ гражданскаго устройства Бессарабской области съ 1812—1828 г., 1900.

D. Zaleski — Korespondencya Józefa Bohdana Zaleskiego т. I, 1900.

А. Krechowicki — Bohdan Zaleski o sobie i współczesnych, 1901.

S. Zdziarski — Ze studyów nad „Szkołą ukraińską“, 1900.

О. Мончаловскій — Литературное и политическое украинофильство, 1898.

Юбилейный сборникъ въ честь Всеволода Федоровича Миллера, 1900.

Записки Импер. Одес. Общ. исторіи и древностей, XXII, 1900.

Извѣстія Таврической ученой архивной комиссіи, ч. 30, 1899.

Rozprawy akademii umiejętności, wydział filologiczny, XXV—XXXII, 1897—1901.

В справі музея при Науковім Товаристві ім. Шевченка.

Відозва до ш. Земляків.

Від кількох місяців виставлено до публичного ужитку кілька колекцій музею Наукового Тов. ім. Шевченка, що вже від довгих літ почувало потребу утворення українсько-руського музею та збирання для нього предметів. Зайнявши під Товариство ширший льокаль з кінцем минулого року, могло воно приступити до сповнення свого бажання. При канцелярії Наук. Товариства ім. Шевченка тепер можна оглядати:

1) колекцію портретів виднійших українсько-руських діячів, учених, письменників і артистів: Котляревського, Шевченка, Костомарова, Антоновича, Житецького, Ом. Огоновського (тіпсовий релєф), Нечуя-Левицького, Лисенка, Франка, Л. Косачівни, Грінченка.

2) колекцію автографів українсько-руських письменників і діячів (Т. Шевченка, П. Куліша, С. Руданського, М. Драгоманова, О. Коннського, Ів. Нечуя-Левицького, Д. Мордовця й інших живих письменників, з галицьких (померших): М. Шашкевича, І. Озаркевича, А. Могильницького, Гр. Яхимовича, Гр. Шашкевича, М. Устияновича, Вол. Шашкевича, Ом. Партицького, Кс. Клишковича, Вас. Гарматія, Ос. Федьковича, Е. Желехівського, В. Барвінського, Я. Головацького, В. Ильницького, С. Шеховича).

3) колекцію автентичних фотографій виднійших осіб і пам'ятних місць України-Руси.

4) колекцію старинностей — тут значні колекції: з похоронного поля с. Чехів (пов. Броди, культура переходова від каменя до заліза, з розкопок М. Грушевського), находок з Звенигорода галицького (пов. Бібрка), дарована М. Мекелитою (пам'ятки культури камяної, переходового часу й староруської культури), находок з Книжжї гори (давній Канів) і її околиць, дарована Мик. Біляшевським (передісторичні кістяні

знаряддя, предмети староруської культури), а також поодинокі находки з різних місць.

Упорядковують ся — колекції етнографічні (писанок, вишивок, виробів домашнього промислу, убрань давніх і сучасних і т. и.).

Тепер до всіх ш. Земляків України-Руси австрійської й закордонної удаємо ся з уклінним проханням — допомогти нам в організації сього музею. Хоч Товариство не жалує своїх небогатих засобів на сю мету (так в бюджеті сього року вставлено на музей 1.500 корон), але супроти різних иньших наукових і культурних потреб, на котрі мусять ложити свої гроші, ще більше числить на поміч і жертволюбність ш. Земляків. Просимо надсилати до нашого музею всякі потрібні для нього річи, а то —

а) старинности: предмети з розкопок і випадкових находок на українсько руській території (з можливо докладним означенням місця й обставин нахідки) — вироби з каменя, кости й бронзи, уламки шкляних наручників і намиста, хрестики й окраси, старосьвітські залізні приряди; особливо такі нахідки варто б збирати на місцях старо руських міст, як Перемишль, Тереховля, Галич і т. и.: народні учителі, привчаючи дітей приносити такі нахідки в обмін на пера, крейцари і т. и., могли б збирати такі гарні колекції, як д. Мекелити. Монети мають вартість тоді лише, коли звістне місце, де їх знайдено, і то старші, не дальше XV в.; пізнійші мають цікавість тільки як творять систематичні колекції. Місця находок старинних монет знати інтересно*), але самі монети мають менше значіння.

б) давня посуда, інструменти, убрання, всякі вироби, особливо як є певна традиція чи взагалі певність, що се вироби свійські, руські; особливий інтерес мають давнійші предмети руського домашнього промислу — різьби на дереві й металю, інкрустації, килимки, вишивки й т. и.

в) давні образи церковні, портрети, оправы з книжок витискані або різьблені.

г) старі друки руських друкарень.

д) старинні рукописи й документи.

е) автографи українсько-руських письменників і діячів (особливо тих, яких нема ще між вичисленими вище автографами нашого музею).

ж) образи (картини) й гравюри новійших майстрів-Українців або на українсько-руські теми.

з) вишивки, писанки, вироби різьбарства, ткацтва й иньшого подібного артистичного промислу.

*) Тому про нахідки таких старших монет, хоч би поодиноких, просимо давати відомости до Записок або до Літ.-наук. Вістника.

Збирання інших предметів народного життя, спорядження манекенів з повним набором ноші, хатніх уряджень, моделей обійстя й народного господарства — стоїть також в планах музею, але переведення вимагає більших уміщень, якими тепер наш музей не розпоряджає ще.

При всяких предметах просимо означати, звідки вони походять, де і ким зроблені, при давніших предметах — кому належали і чи нема про їх походження якоїсь традиції.

Закордонних наших Земляків, до котрих, як і до тутешніх, відзиваємося з проханням прийти своїми жертвами в поміч нашому музею, просимо посилати такі речі як документи, фотографії, рисунки, образи звичайними посылками (рекомендованою бандеролею або пакунком — для менших, залізницею для більших), інші предмети, з огляду на можливі труднощі на границі, ліпше передавати через людей. В таких разі просимо давати знати Товариству про пропоновані для музею предмети, а Товариство дасть вказівки, через кого їх передати або яким способом переслати.

У Львові, 1(14)/VI 1901.

М. Грушевський.

Inhalt des I Bandes. 1. Die sociale Bewegung der Ruthenen im XIII J., von M. Hruševský S. 1—28; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylskýj 29—86; 3. Ševčenko's Jugendjahre, kritisch-biogr. Skizze von A. Konyškyj 87—123; 4. Die ukrainischen Volkslieder in den Gedichten des Bohdan Zaleski, von A. Kolessa 124—208; 5. Ueber die Gründung und bisherige Entwicklung der Ševčenko-Gesellschaft, mitg. von A. Barvińskij 209—212.

Inhalt des II Bandes. 1. Ueber die alten griechischen Colonien am kimmerischen Bosphorus, von Panačovnyj S. 1—61; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylskýj (Fortsetzung) 62—113; 3. Messapparat für Uteruscontractionen bei Geburtswehen, von Dr. A. Černiachivskýj 114—118; 4. Ein Blatt aus der Geschichte Volhyniens im XIV J., von Ivaniv 119—146; 5. Zum Jubiläum I. Kotlarevskýj's. Desiderata von M. Hruševskýj 147—161; 6. Wissenschaftliche Notizen 162—172; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 173—189.

Inhalt des III Bandes. 1. Ueber einen Phasenindicator und einige mit demselben ausgeführte Messungen, von Prof. J. Puluž S. 1—24; 2. Zur Erinnerung an Markian Šaškevič, von V. Kocovskýj 25—35; 3. Ševčenko und Mickievič, vergleichende Studie von Dr. A. Kolessa 36—152; 4. Dialect der „Samišanči“, Beitrag zur slavischen Dialectologie von Prof. I. Verchratskyj 153—210; 5. Wissenschaftliche Chronik, von M. Hruševskýj 211—221; 6. Historische Notizen von A. Konyškyj und M. H. 222—231.

Inhalt des IV Bandes. 1. Ševčenko's Jünglingsalter bis zum Loskauf von der Leibeigenschaft (1829—1838), von A. Konyškyj S. 1—28; 2. Die Agrarverhältnisse in Galizien, Studie von W. Budzynovskij 29—123. 3. Ueber die symmetrischen Ausdrücke der Funktionswerthe mod-m, von V. Levickýj 124—139; 4. Antrittsvorlesung aus der alten Geschichte der Ruthenen an der Universität Lemberg von M. Hruševskýj 140—150; 5. Wissenschaftliche Chronik: Jubiläumsausgaben zur Geschichte der Stadt Odessa, von J. Andrijenko 151—168; 6. Bibliographie 169—194; 7. Miscellanea 195—200.

Inhalt des V Bandes. 1. Professor Dr. Emilian Ohonovskýj, sein Leben und seine Werke, von E. Kokorudz S. 1—34; 2. Türkische Wörter in der ruthenischen Sprache, von E. Makaruška 1—14; 3. T. Ševčenko im Gefängniß, kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—26; 4. Miscellanea 1—19; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neu herausgegebene Denkmäler der altruthenischen Literatur, von M. Hruševskýj 1—18; 6. Bibliographie 1—90; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—16.

Inhalt des VI Bandes. 1. Ruthenisch-byzantinische politische und kommerzielle Verhältnisse im XI und XII Jahrh., von dr. Gr. Velyčko S. 1—36; 2. Bittschrift von Honta's und Zelizniak's Erben, ein politisches Pamphlet, mitgeth. von E. Makaruška 1—6; 3. „Die Mag'la“ (Najmička) von T. Ševčenko, Habilitationsvortrag von dr. I. Franko 1—20; 4. Archiv des s. g. Kronschatzes in Warschau, archäographische Notiz von M. Hruševskýj 1—4; 5. Pathologische Veränderungen im Hoden bei einigen Infections-Krankheiten, von *.* 1—4; 6. Miscellanea 1—12; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1894, 1—38; 8. Bibliographie 1—68; 9. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—5.

Inhalt des VII Bandes. 1. „Adelphotes“, griechische Grammatik, herausgegeben in Lemberg im J. 1591, literarisch-linguistische Studie von Dr. C. Studynskýj S. 1—42; Beschreibung der Burgen Podoliens im J. 1494, mitgeth. von M. Hruševskýj 1—18; 3. Elliptische Modulfunctionen, von V. Levickýj (mit 2 Figuren) 1—30; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Fortsetzung) 1—28; 6. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—2.

Inhalt des VIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko S. 1—38 u. I—XVI, 2. „Lobrede auf Vitovd“, einige Bemerkungen über Bestand der ältesten ruthenisch-lithuanischen Chronik, von M. Hruševskýj 1—16; 3. „Froh tönende Euphonie“, ein Lobgedicht, gewidmet dem P. Mohyla im J. 1633, mitgeth. von Dr. C. Studynskýj 1—14; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von Al. Konyškyj, I Theil 1—20; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Schluss) 1—22; 7. Bibliographie 1—64.

Inhalt des IX Bandes. 1. Cathedral-Consistorien in der Ukraine und in Weiss-Russland in dem XV u. XVI Jahrhundert, von A. Lotočkyj S. 1—34; „Bittschrift Daniels des Verbannten“, ein Denkmal der altruthenischen Literatur aus dem Ende des Mittelalters, von V. Ščurat 1—28; 3. Neovitalismus und seine Irrthümer, von Dr. O. Č. 1—20; 4. Beiträge zur Kenntniss des Baues des Darmkanals von *Hirudo medicinalis* (mit Illustration), von I. Rakovskýj 1—6; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die Verfassung des Grossfürst. Litthauen, von M. Hruševskýj 1—12; 8. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des X Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Verhältnisse Kaiser Rudolfs II und des Papstes Clemens VIII mit den Kosaken im J. 1593 und 1594, mitgeth. von E. Barviňskýj s. 1—34; 2. Varlaam und Ioasaph, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) 29—80; 3. Kirchenregister von Sambor, Beiträge zur Geschichte der Confessionsverhältnisse, mitgeth. von M. Hruševskýj 1—8; 4. Miscellanea 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 1—12; 5, Bibliographie 1—60; 6. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XI Bandes. 1. Erste Verbannung des T. Ševčenko (1847—50), kritisch-biographische Skizze von O. Konyškyj S. 1—62; 2. Einige Actenstücke zur Geschichte des Kijever Gebietes, mitgeth. von M. Hruševskýj 1—18; 3. Beiträge zur physikalischen Terminologie, I Theil: Mechanik, zusammengestellt von W. Levyčkyj 1—12; 4. Miscellanea 1—18; 5. Wiss. Chronik: Dr. R. F. Kaindls Untersuchungen auf dem Gebiete der ruthenischen Ethnographie, Uebersicht von M. Korduba 1—10; 6. Bibliographie 1—66; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—5.

Inhalt des XII Bandes. 1. Politische Ereignisse in Galizien im J. 1340 nach dem Tode Boleslaus-Georg des II, Untersuchung von Em. Terleckyj 1—26; 2. Beschreibung der Burg von Lemberg im J. 1495, mitgeth. von M. Hruševskýj 1—12; 3. Drei Lobgedichte aus dem XVI Jahrh., mitgeth. von Dr. C. Studyňskýj 1—32; 4. Ukrainische Kosaken auf dem Kanal von Ladoga, von E. Radakova 1—20; 5. Miscellanea 1—20; 6. Wiss. Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Forts.) 1—26; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—6.

Inhalt des XIII Bandes. 1. Erster slavischer Staat, historische Untersuchung von M. Korduba 1—20; 2. T. Ševčenko's zweite Verbannung (1850—1857), kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—76; 3. Ein Fall von *Vesania melancholica*, von Dr. O. Č. 1—12; 4. Miscellanea — von M. Hruševskýj 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Fortsetzung) 1—24; 6. Bibliographie 1—50; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des XIV Bandes. 1. Ukrainische Kosaken in Weiss-Russland in den J. 1654—1656, von Em. Terleckyj 1—30; 2. Beiträge zur Geschichte der Zeit des B. Chmelnyckyj, mitgeth. von S. Tomašivskýj, I 1—14; 3. Taras Ševčenko in Petersburg (1858—1859), von A. Konyškyj 1—42; 4. Miscellanea: Einige geistliche Gedichte aus Galizien, mitgeth. von M. Hruševskýj 1—16; 5. Wiss. Chronik; Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XV Bandes. 1. Samuel Kuševič, lemberger Rathsherr und sein Notizbuch, von S. Tomašivskýj S. 1—24; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jahrh., herausg. von M. Hruševskýj 1—48; 3. T. Ševčenko's letzte Reise in die Ukraine (im J. 1859), von A. Konyškyj 1—35; 4. † P. Kuliš 1—1; 5. Miscellanea 1—8; 6. Wissenschaftliche Chronik: Archäologischer Congress in Riga im J. 1896, von N. Kniaževič, 1—8; 7. Bibliographie 1—60; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—8.

Inhalt des XVI Bandes. 1. Het'man Bohdanko, kritisch-historische Untersuchung von M. Hruševskýj S. 1—18; 2. Legenden des Chitarer-Codex, aus dem Anfange des XVIII Jahrh., mitgeth. von V. Hnatiuk 1—38; 3. T. Ševčenko's letzte Lebensjahre, kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—70; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896. I. Ukrainisch-russische (ruthenische) Zeitschriften 1—14; 6. Bibliographie 1—48.

Inhalt des XVII Bandes. 1. Polnisch-kosakischer Krieg im J. 1625, historische Untersuchung von S. Rudnyčkyj S. 1—42; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jhrh., herausg. von M. Hruševskij (Schluss) 49—98; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von A. Konyškyj, II Theil 1—22; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine 1—16; 6 Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar — April) 1—4.

Inhalt des XVIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) S. 81—134; 2. Einfall der Kosaken in Očakov im J. 1545, mitgetheilt von E. Barvinskij 1—32; 3. Ein Project zur Hebung des Handels in der Ukraine aus dem J. 1784, mitgetheilt von N. Kniaževič 1—8; 4. Miscellanea, von Dr. A. I. Markevič 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der altruthenischen Geschichte, von M. Hruševskij 1—24; 6. Bibliographie 1—67; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—1.

Inhalt des XIX Bandes. 1. Steuerrecesse in Polen während der Regierung Kasimir des Jagellonen, von S. Tomašivskij S. 1—70; 2. Beschreibungen der Domänen von Peremyšl, mitgetheilt von M. Hruševskij 1—24; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine (Schluss) 1—32; 5. Bibliographie 1—51; 6. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai — August) 1—3.

Inhalt des XX Bandes. 1. Galicische Bojaren im XII und XIII Jarh., von M. Hruševskij S. 1—20; 2. Varlaam und Joasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Schluss) 135—202; 3. Einige Gedichte des Ivan Nekraševič, mitgetheilt von A. Lotočkyj 1—10; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—48; 7. Redactionelle Notiz 1—2.

Inhalt des XXI Bandes. 1. Die Anteh, ein Fragment zur ruthenischen Geschichte, von M. Hruševskij S. 1—16; 2. Die sociale Lage der weltlichen Geistlichkeit in der Ukraine und in Russland im XVIII Jahrh., von A. Lotočkyj 1—46; 3. Ernte in Ost-Galizien und in der Bukovina auf Grund des Jahrbuchs des k. k. Ackerbauministeriums für das J. 1896 u. 1897, dargestellt von V. Budzynovskij (im Anhang) 1—36; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1897 1—10; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft im J. 1897 1—20.

Inhalt des XXII Bandes. 1. Ein vergessener ruthenischer Gnomendichter des XVII Jarh., von Dr. I. Franko S. 1—16; 2. Beiträge zur Geschichte der Kosaken, von M. Hruševskij 1—14; 3. Ruthenische Ansiedlungen im Komitate Bač-Bodrog (Süd-Ungarn), von V. Hnatiuk 1—58; 4. Miscellanea 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba 1—42; 6. Bibliographie 1—54; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—3.

Inhalt des XXIII u. XXIV Bandes. 1. Chmelnyčkyj und sein Aufstand, historische Skizze von Michael Hruševskij S. 1—30; 2. Die Volksbewegungen in Galizien im J. 1648, von Stephan Tomašivskij 1—138; 3. Chmelnyčkyj's Aufstand in den Dichtungen der Zeitgenossen, von Dr. Ivan Franko 1—114; 4. Ein Portrait Chmelnyčkyj's nach einer ital. Gravüre vom J. 1683. 5. Miscellanea 1—20; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Quelle zur Geschichte des Aufstandes Chmelnyčkyj's (St. Temberski's Annales 1647—1656), von Stephan Rudnyčkyj 1—22; 7. Bibliographie 1—16; 8. Aus der Gesellschaft: 1) Die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar—April 1898), 2) Neue Statuten der Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XXV Bandes. 1. Silberfund von Molotiv (Ost-Galizien), eine archäologische Notiz von M. Hruševskij S. 1—6; 2. Beiträge zur Geschichte der Beziehungen zwischen Peter Dorošenko und Polen in den J. 1670—72, von O. Celvyč 1—26; 3. Der 1 und 2 November 1848 in Lemberg (ein officieller Bericht), mitgeth. von I. Levyčkyj 1—43; 4. Jubiläum der ukrainisch-russischen Literatur 1—1; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1897: a) In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften; b) Uebersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba (Schluss) 1—80; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1898) 1—4.

Inhalt des XXVI Bandes. 1. Kotljarevskij's Werke in Galizien, von Dr. I. Franko S. 1—14; 2. „Harte Zeiten“, Beiträge zur Geschichte Galiziens in den J. 1846—61, mitgetheilt von M. Zubryčkyj 1—16; 3. Inventarien der Domäne Ratno (Nord-Volynien) aus den J. 1500—1512, mitgetheilt von M. Hruševskij 1—40; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1896 (Schluss) 1—32; 6. Bibliographie 1—60; 7. Jubiläumsfeier der Wiedergeburt der ukrainisch-russischen Literatur, von O. Makovej 1—14.

Inhalt des XXVII Bandes. 1. Ein galizischer „Soldat der Zauberer“, mitgeth. von Dr. Ivan Franko S. 1—22; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratskyj (Fortsetzung folgt) 1—68; 3. Miscellanea 1—18; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898 1—12; 5. Bibliographie 1—52; 6. Jahresberichte der Gesellschaft für das Jahr 1898 1—22.

Inhalt des XXVIII Bandes. 1. Die Kosaken im Feldzuge von Smolensk in d. J. 1633—4, von Oleg Celevyč S. 1—72; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, von Ivan Verchratskyj (Fortsetzung) 69—94; 3. Miscellanea: Einige Actenstücke zur Geschichte der ruthenischen Ansiedelung jenseits des Bug, mitgeth. von M. Hruševskij 1—10; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba 1—36; 5. Bibliographie 1—45; 6. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XXIX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Fortsetzung folgt) S. 1—13; 2. Die ruthenische Sprache auf dem archäologischen Congress in Kijev und der Antheil der Sevčenko-Gesellschaft an demselben 1—1; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn von Ivan Verchratskyj (Fortsetzung) 95—200; 4. Miscellanea 1—5; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba — III. Mittelalter 1—31; 6. Bibliographie 1—44.

Inhalt des XXX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Schluss) S. 14—67; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratskyj (Schluss) 201—276; 3. Zur Geschichte des „ruthenischen Ritus“ in Polen, Brief an die Redaction von Dr. Anton Frochaska mit Bemerkungen von Michael Hruševskij 1—8; 4. Miscellanea: Versuch einer Bibliographie des Gregor Skovoroda, von L. Č. 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898: In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften 1—24; 6. Bibliographie 1—38; 7. Bericht über die Thätigkeit der Sevčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Februar—April 1899), 1—4.

XXXI—XXXII Bände enthalten die für den Kijever archäologischen Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgebrachten Referate. — I. Hälfte: Archäologie, Geschichte, Ethnographie. I. Vorwort (deutsch und ukrainisch) 7—10, 27—30; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Archäologie, Geschichte und Ethnographie (deutsch) 11—26; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Kommunikate (ukrainisch) u. A.: Gab es unter den ruthenischen Volksstämmen einen Volksstamm der Chorvaten? von M. Hruševskij. Ornamentik der Ostererier in dem Galizisch-Volhynien, von Dr. M. Korduba. III. Die in extenso mitgetheilten Referate: Das Gräberfeld in Čechy (Bez. Brody), archäologische Untersuchung von M. Hruševskij, 1—22; Zvenyhorod bei Lemberg (Bez. Bibrka), historisch-archäologische Untersuchung von M. Hruševskij, 1—28; Ein Bleisiegel aus Stupnycia bei Sambor, eine Notiz von M. Hruševskij, 1—4; Sociale Classen und politischen Parteien im Fürstenthum Halič bis zur Hälfte des XIII Jahrh., von Dr. M. Korduba, 1—42; Zur Frage über die staatsrechtliche Stellung der Kijever Fürsten des XV Jahr., von M. Hruševskij, 1—4; Die kleinrussischen Länder der polnischen Krone gegen Ende des XV Jarh. Feindliche Einfälle und Organisation der Grenzvertheiligung, von S. Rudnyčkyj, 1—54; Beiträge zur Geschichte der Kosakenaufstände vom J. 1595—6, von M. Hruševskij, 1—30; Die ukrainischen Kosaken in den Jahren 1625—1630, kritisch-historische Untersuchungen von S. Rudnyčkyj, 1—76; Die Ueberbleibsel des ursprünglichen Communismus bei den Bojken (Galizien), von Dr. V. Očrymovyč, 1—16; Der slovakische Räuber Janošik in der Volkspoesie, von V. Hnatiuk, 1—50; IV. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1899), 1—4; V. Inhaltsverzeichniss des VIII Jahrganges der Mittheilungen der Sevčenko-Gesellschaft (B. XXVII—XXXI), 1—9.

НБ ПНУС

658030

77

Inhalt des XXXIII Bandes. 1. Bronzene Schwerte aus d. Bez. Turka (Galizien) von M. Hruševskýj S. 1—4; 2. *Über den Accent in der ukrainisch-ruthenischen Sprache, Untersuchung von Dr. V. Ochrymovyč (Fortsetzung folgt) 1—64; 3. Varianten zu einigen Gedichten Ševčenko's, mittheilt von A. Konyskyj (Fortsetzung folgt) 1—16; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik; 1) Übersicht der wissenschaftlicher Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba—III. Neue Zeit; 2) Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898 (Schluss) 1—54; 6. Bibliographie 1—46; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (September—December 1899) 1—5.

Inhalt des XXXIV Bandes. 1. *Ein Beitrag zur Geschichte der Dorfgeistlichkeit, aus den Samborer Akten des XVI Jahr., von Michael Hruševskýj S. 1—82; 2. Einige Beiträge zu einer kritischen Ausgabe de Gedichte Ševčenko's, von Julian Romančuk 1—32; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik; Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1899: in ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivskýj 1—8; 5. Bibliographie 1—58.

XXXV—XXXVI Bände enthalten die für den Kijever Archäologen Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgelegten Referate. — II. Hälfte: Sprachkunde und Litteraturgeschichte. I. Vorwort (deutsch und ukrainisch) S. 5—6, 24—25; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Sprachkunde und Litteraturgeschichte (deutsch) 7—23; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Kommunikate, u. A.: Die Nasal-Vocale in den slavischen Sprachen, von A. Barviňskýj, 3—5; Ein Beitrag zur Kenntniss der Entwicklung der Volkssprache in der Litteratur der galizischen Ruthenen, von E. Kokorudz, 7—8; Der litterarhistorische und historische Hintergrund des Liedes vom Ihors Heereszug, von Dr. V. Kocovskýj, 10—12; III. Die in extenso mitgetheilten Referate: Über die Mundart der sogenannten Doly, von I. Verchratskýj, 1—128; Die Ruthenen der Eperies-Diöcese und ihre Dialekte, von V. Hnatiuk, 1—70; Das „Slovo über die Auferstehung Lazars“, ein altukrainisches Poem auf apokryphische Themen, von Dr. I. Franko, 1—57; Ein neuer Beitrag zu den Studien über Ivan Vyšenskýj, von Dr. I. Franko, 1—4; Das apokryphe Evangelium Pseudo-Matthäi über die Geburt und die Kindheit Maria's und seine Spuren in der ukrainischen Litteratur, von Dr. I. Franko, 1—32; Wer war der Verfasser der *Ἀριστοφάνης* (1599)? von Dr. C. Studynskýj, 1—20; Jakub Gavatovič (Gavat), Verfasser frühesten ukrainischer Intermedien aus dem J. 1619, von M. Pavlyk, 1—44.

Inhalt des XXXVII Bandes. 1. Die Ohrringe des sog. Kijever Typus bei modernen Kaukasieren, von M. Hruševskýj S. 1—4; 2. *Das Karpatoruthenische Schriftthum im XVII—XVIII Jahrh., von Dr. I. Franko, 1—91; 3. Der Kijever Archäologen-Congress, von N. Knjaževyč. 1—11; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik; Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba, I. Allgemeines, II. Alterthum, 1—28; 6. Bibliographie 1—44.

Inhalt des XXXVIII Bandes. 1. Drei Bleisiegel aus der Umgegend von Halič (mit Abbildungen), von M. Hruševskýj, S. 1—4; 2. *Die Beziehungen des Hetman Ivan Vyhovskýj zu Polen in den Jahren 1657—8, von D. Koreneč, 1—20; 3. *Das Karpatoruthenische Schriftthum im XVII—XVIII Jahrh., von Dr. I. Franko, Beilagen, XII—XXV (Schluss) 91—162; 4. Miscellanea, 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik; 1) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1899 — Die in der Ukraine herausgegebene Zeitschriften, 1—25; 2) Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur- und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba: III. Mittelalter, 26—38; 6. Bibliographie, 1—56; 7. Inhaltsverzeichnis des IX Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXXIII—XXXVIII), 1—12.

* Die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten Referate sind mit einem Sternchen bezeichnet.

Inhalt des XXXIX Bandes. 1. Zum Andenken an Alexander Konyskyj, von M. Hruševskýj, S. 1-14; 2. Ungedruckte Gedichte des T. Sevcenko, mitgetheilt von A. Konyskyj, S. 1-8; 3. Varianten zu einigen Gedichten Sevcenko's, mitgetheilt von A. Konyskyj (Schluss), S. 1-22; 4. Übersicht des gegenwärtigen Standes der historischen Forschungen über die ukrainische Litteratur. Die älteste Periode. Einige Probleme und Desiderata, von Dr. Al. Kolessa, S. 1-40; 5. Lateinische Infinitive auf ier, von I. Kopač, S. 1-2; 6. Miscellanea 1-6; 7. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur- und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba; III. Mittelalter (Schluss), IV. Neue Zeit, S. 1-56; 2) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1899 (Schluss), S. 57-78; 8. Bibliographie, S. 1-32

Inhalt des XL Bandes. Ein Beitrag zur Geschichte des Aufstandes Nalyvako's, mitgetheilt von B. Domanyčkyj, S. 1-6; 2. Das Jahr 1848 und das griech.-kath. geistliche Seminar in Lemberg, mitgetheilt von G. Kmit, S. 1-10; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accent, von J. Verchratskyj (Fortsetzung folgt), S. 1-113; Miscellanea, S. 1-9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Die Arbeiten N. Kondakov's auf dem Gebiete der Geschichte altruthenischen Kunst, von M. Hruševskýj, S. 1-13. 6. Bibliographie, S. 1-41.

Inhalt des XLI Bandes. 1. Chronologie der Chronik von Halyč und Volodymyr (sog. Hypatios Chronik), eine Untersuchung von M. Hruševskýj, S. 1-72; 2. Studien auf dem Gebiete des Karpatoruthenischen Schriftthums im XVII-XVIII Jahrh. I. Presbyter Johannes, Smera der Kumane und Entdeckung Tibets, von Dr. I. Franko, S. 1-50; 3. Miscellanea, S. 1-11; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivskýj, S. 1-9; 5. Bibliographie, S. 1-47.

Inhalt des XLII Bandes. 1. Kritische Analyse der sogenannten Thakidideischen Archäologie, von I. Kopač, S. 1-20; 2. Beiträge zur Geschichte der Skrutenaushebung in Galizien am Ende des XVIII und bis Mitte des XIX Jahrh., mitgetheilt von M. Zubryčkyj, S. 1-18; 3. Slovaken oder Ruthenen? Beiträge zur Erklärung der Frage über die Nationallität der West-Ruthenen in Ungarn, von V. Hnatiuk, S. 1-81; 4. Miscellanea, S. 1-10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die althebräische Geschichte, von Dr. I. Franko, S. 1-19; 6. Bibliographie, S. 1-50.

Поодинокі томи „Записок“ (I—XXII, XXV—XXX, XXXIII—IV, XXXVIII—XLIII) коштують 3 корони, т. XXIII—IV 5 кор., т. XXXI—II і XXXV—VI по 6 кор., комплет I—XX т. продають ся по 48 кор.; X річник коштує 12 кор.

Preis einzelner Bände (I—XXII, XXV—XXX, XXXIII—IV, XXXVIII—XLIII) der Mittheilungen 3 Kronen, B. XXIII—IV 5 Kr., B. XXXI—II u. XXXV—VI à 6 Kr. B-de I—XX komplet kosten 48 Kr., X Jahrgang kostet 12 Kr.

ИБ ПНУС

658030